YAŞAMIN İDARESİ

EMERSON

Çeviren: Aytek Sever

DOĞUBATI

Ralph Waldo Emerson

Yaşamın İdaresi

Ralph Waldo Emerson

Yaşamın İdaresi

Çeviren: Aytek Sever

DOĞUBATI

© Tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na aittir.

Özgün Metin
The Conduct of Life

İngilizceden Çeviren
Aytek Sever

Yayına Hazırlayan
Cansu Özge Özmen

Kapak Tasarım
Harun Ak

Baskı
Tarcan Matbaacılık
Ağustos 2016

Doğu Batı Yayınları
Yüksel Cad. 36/4 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 425 68 64 / 425 68 65

www.dogubati.com

ISBN: 978-605-9328-37-1 / Sertifika No: 15036

Doğu Batı Yayınları-152 Edebiyat-32

Kapak Resmi: Ralph Waldo Emerson

Ralph Waldo Emerson (1803-1882)

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında bağımsız Amerikan düşüncesinin temellerini atan düşünür olarak kabul edilir. Eklektik bir biçimde Batı'nın ve Doğu'nun çeşitli kaynaklarıyla beslenmiş, bu birikimi bireysel deneyim ve kendine-yeterliği merkeze alan bir bakış açısıyla yorumlayarak özgün, kapsamlı bir yaşam felsefesi oluşturmuştur. Amerikan düşüncesinde yarattığı etki iki koldan, Pragmatizm ve Aşkıncılık (*Transcendentalism*) üzerinden ilerlemiştir. Üretken bir yazar olarak en çok denemeleriyle iz bırakmış olan Emerson, aralarında Henry David Thoreau, Walt Whitman, William James ve en çarpıcı olarak da Nietzsche'nin olduğu geniş bir edebiyatçı, düşünür, sanatçı ve siyasetçi kitlesini etkilemiştir. *Yaşamın İdaresi* (The Conduct of Life), *Denemeler: Birinci Seri* ve *İkinci Seri* (Essays) ile beraber Emerson'ın yapıtlarının merkezini oluşturur.

Aytek Sever

Şair, çevirmen. 1981 yılında Bursa'da doğdu. Üniversite ve yüksek lisans öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ'de tamamladı. Halen üzerinde çalıştığı birkaç şiir toplamının yanısıra, yayımlanmış veya yayıma hazırlanmakta olan Tagore ("Firari" [2009]; "Gitanjali" [2010]) , Kandinsky ("Sesler" [2015]), Thoreau ("Seçme Denemeler"), Whitman ("Seçme Şiirler") ve D. H. Lawrence ("Seçme Şiirler") çevirileri vardır. Çeşitli dergilere şiirleriyle ve çeviri metinleriyle katkıda bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz....9
Eserin Türkçe Basımı için Çevirmenin Notu....15

I. Kader....19
II. Güç....57
III. Zenginlik....82
IV. Kültür....113
V. Davranış....141
VI. Tapınma....163
VII. Yan Düşünceler....194
VIII. Güzellik....220
IX. Yanılsamalar....240

ÖNSÖZ

Yazar Hakkında Bilgi

Ralph Waldo Emerson (1803-1882), 20. yüzyıl öncesi Amerikan düşüncesinin başlıca isimlerindendir; kimilerince Amerikan yazınsal kanonunun en tepesinde yer alan isim olarak görülür. Bağımsız ve özgün sesi, üretken kalemi sayesinde, özellikle denemeleriyle günümüze kadar uzanan geniş çaplı bir etki yaratmış, pek çok yazar, teorisyen, siyasetçi ve eylem insanını etkilemiştir. Hem yaşadığı dönemin önde gelen Amerikan entelektüelleriyle temas halinde olmuş, hem de bir ayağını Avrupa'ya, İngiltere'ye uzatmıştır. Yazılarının yanısıra konferanslar yoluyla da düşüncelerini yaymış olan Emerson'ın şiirleri de günümüzde antolojilerde sıkça boy gösterir.

Emerson, Anglosakson kültürün en belirgin olduğu ve entelektüel yanı en ağır basan Amerikan şehirlerinden biri olan Boston'da doğmuştur. Orta halli bir ailedendir, ancak maddi olanaksızlıklara rağmen önce şehrin ünlü Latin Okulu'nda, sonra Harvard Üniversitesi'nde eğitim görür. Hayata bir Protestan papazı olarak atıldıktan kısa süre sonra katı ve kurumlaşmış bir din anlayışının kendine göre olmadığına ikna olarak kiliseden

ayrılır. Buradan sonrası, Emerson'ın kendi yolunu tutmasının öyküsüdür.

Emerson'ın düşünceleri felsefe ve mistisizmin bir karışımı olarak karşımıza çıkar, insanı merkeze alır ve yaşamı tüm katmanlarıyla kapsamaya çalışır. Yazar, bireyin kendine yönelmesi, kendini tanıması, dünyayla bağını kendi içinden kurması, kendine-yeter hale gelmesi meselelerine yanıt ararken ruhun ve varoluşun çeşitli durumları üzerine meditasyon yapar. Emerson'a göre birey eskinin, kurumların, toplumda mevcut yapıların, kalıplaşmış bilginin kulu olmamalıdır; her insan bir özne olmayı başararak dünyayı bizzat görmeli, duymalı, araştırmalı, yaşamalıdır. Buradaki amaç, kişinin çevresiyle, dünyayla, doğayla bütünleşmesi, herşeyin ruhuna katılması, belirli bir güç döngüsünü kurmasıdır.

Emerson, American Aşkıncıları'nın (*New England Transcendentalists*) başlıca ismidir. Aşkıncılıkla anılan diğer isimler arasında Henry David Thoreau, Margaret Fuller, Louisa May Alcott ve Amos Bronson Alcott, James Freeman Clarke, Walt Whitman, Emily Dickinson, Nathaniel Hawthorne, Theodore Parker vardır. Bunlar, yaşadıkları dönemde kendilerini bir topluluk olarak tanımlamamış olsalar da, çeşitli kanallar üzerinden birbirlerini etkiledikleri ve bir takım ortak nitelikleri paylaştıkları için günümüzde aynı akımın üyeleri olarak anılırlar. Aşkıncılar, insanın yüzünü önce kendine, sonra doğaya dönmesini, şeylerin görünür düzenini aşarak onun ardındaki güçlerle (Tanrı'yla) bağ kurmasını ve böylece varlıkların tümünün birliğini kavramasını temel alan bir düşünüşü temsil ederler. Bu noktada, özgür bireyin tin ve eylem, ahlâk ve güç anlamında bütünlüklü bir yaşayış yoluyla kendini gerçekleştirmesi önemlidir. Aşkıncılar ağırlıklı olarak, ana-akım Protestanlığın dışında kalan ve teslisi kabul etmeyerek tek tanrıya, tüm varlıkların onun görünümleri olduğuna inanan Üniteryen kilisesine mensupturlar; ancak bunun dışında geniş kaynaklardan beslenmişler, Eski ve Yeni Ahit'in yanısıra, Antik Yunan ve Roma düşüncesi ve edebiyatı, mitoloji, Hint mistisizmi, Alman İdealizmi, İskoç Sağduyu Okulu, hatta İslam tasavvufundan etkilenmişlerdir. Ayrıca Robert Owen'ın

deneysel komünal yaşam çiftlikleri ve doğa-insan ilişkisi anlayışı da Aşkıncılığı etkilemiştir.

Aşkıncılığın en önemli temsilcisi sayılan Emerson, yazılarında, insanın kendine dönmesi, özgürleşmesi, doğru eylemi bulması, doğayla bütünleşmesi ve bu süreçte toplumun, kültürün, tarihin, dinin, iradenin, özyapısal niteliklerin rolü meselelerini çeşitli açılardan ele alır ve soruşturur. Emerson'a dair bir başka önemli husus, onda, kendisinin iyi bir okuru olan Nietzsche'nin de daha sonra üzerinde çokça duracağı "Güç" kavramının pek çok yansımalarına rastlıyor olmamızdır. Buna göre, insan merkezli bir yaşam felsefesi kurmak söz konusu olduğu ölçüde, bireyin kendini çoğaltıp (ve pek çok bakımdan azaltıp) gerçekleştirmesi yolunda hem tinsel hem eylemsel anlamda "Güç" önemli bir eksendir. Bireyin bilgi üretme, hakikate varma, eylem, duyum ve deneyimlerle kendini ortaya koyma yolları da bu eksen üzerinden değerlendirilir.

Ancak Emerson'ı asıl özgün kılan yan, onun Avrupa, Orta Doğu ve Hint düşünüş sistemlerini tanıyan ve bunların yazınsal kaynaklarıyla beslenen biri olarak yüzünü Amerika'ya dönmüş olmasıdır: Burada bulduğu, yalnızca yeni kurulan, endüstriyel devrimin heyecanıyla hızla gelişen ve ağırdan ağıra özgüven kazanan bir ülke değil, aynı zamanda Eski Dünya'dan tümüyle farklı olan dev bir anakaradır. Yani Emerson, Amerika'nın ikili yanını felsefi düzeyde kendinde taşır: bir yanda Avrupa'dan devralınan birikim vardır, diğer yanda tarihsel anlamda o birikimle örtüşmeyen, o birikimin yanıt veremediği yepyeni, capcanlı bir altyapı – bambaşka bir doğa ve coğrafya, bambaşka siyasi ve toplumsal meseleler, yeni yeni şekillenen, geçmişi binyıllara dayanmayan, köklerini Avrupa'dan alsa da kararlı bir şekilde Avrupa'dan bağımsızlaşmaya çabalayan bir ülkenin (anakaranın) somut gerçekliği ve zihniyet yapısı.

Öte yandan Emerson elbette kendi döneminin insanıdır. Yaşadığı dönemin "ilerleme", "tarihsel teleoloji", "insanın doğayla mücadelesi", "ırklar hiyerarşisi", "büyük adamlar tarihi" gibi bazı tipik fikir ve nosyonlarını kendinde taşır; bilimsel ve teknolojik yeniliklerin, sanayi devriminin getirdiği hızlı değişimlerin,

ticari genişlemenin etkisi altındadır; yeni çağın enerjisini heyecanla solur. Ancak dönemin ruhunu ve belirli bir pragmatizmi yansıtan bu referanslar bir yana bırakılırsa, Emerson düşüncelerini kendi üslûbuyla her ortaya koyuşunda şaşırtıcı yüksekliklere çıkarak bize çağları aşan benzersiz pırıltılar sunar; denemeleriyle hem gerçekçi hem iyimser, derin ve çok yönlü bir yaşam felsefesi inşa eder.

Eser Hakkında Bilgi

"Yaşamın İdaresi" (*The Conduct of Life*), Emerson'ın 1860 yılı sonunda yayımladığı bir denemeler toplamıdır ve 1830'ların ortasından itibaren denemelerini tek tek ve derlemeler halinde ("Doğa" [*Nature*, 1836]; "Denemeler: Birinci Seri" [*Essays: First Series*, 1841]; "Denemeler: İkinci Seri" [*Essays: Second Series*, 1844]; "İnsanlığı Örnekleyenler" [*Representative Men*, 1850]; "İngilizlerin Özellikleri" [*English Traits*, 1856]; "Topluluk ve Yalnızlık" [*Society and Solitude*, 1870]) yayımlamış olan yazarın olgunluk dönemi eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şiirlerini, konferans metinlerini ve toplamda ciltlerce hacme karşılık gelen günlüklerini bir yana bırakırsak, denemeleri Emerson'ın kendini ifade ettiği başlıca yazınsal tür olarak karşımıza çıkar.

Emerson'ın "İnsan nasıl yaşamalıdır?" sorusuna verdiği yanıt niteliğindeki bir kitap olan "Yaşamın İdaresi"ni oluşturan denemeler, kaynağını yazarın 1850'li yıllar boyunca çeşitli yerlerde verdiği bir dizi konferanstan alır. Emerson 1837'den başlayarak yaşlanıp güçten düşene kadar Amerika ve Avrupa'da yaklaşık bin beş yüz konferans vermiştir. Bu yolla hem düşüncelerini yayma fırsatı bulmuş ve çeşitli entelektüel çevrelerle temas kurmuş, hem de kendine makûl bir gelir kaynağı yaratmıştır. "Yaşamın İdaresi"ndeki denemeler yazarın bu tür konuşmalardan deneme haline getirerek yayıma hazırladığı bir seçkidir. Kullanılan dil de bunu yansıtır; yazar düşüncelerini bazen birbiri ardına, zincirleme bir şekilde ortaya koyar, söyledikleri yer yer vaaz niteliğine bürünür.

Kitaptaki, çağın ruhunu yakalama ve buna göre "insanın nasıl yaşaması gerektiği"ne yanıt verme çabası, karşımıza dokuz deneme çıkarır: Kader; Güç; Zenginlik; Kültür; Davranış; Tapınma; Yan Düşünceler; Güzellik; Yanılsamalar. Bu denemelerin yazımı belirli bir sıralılık ve süreklilik içindedir; birinde ortaya konan fikirler diğerinde düzeltilip geliştirilir (yerine göre ters yüz edilir), böylelikle dengeli ve döngüsel bir bütüne ulaşma gayesi gözetilir.

"Yaşamın İdaresi", Emerson'ın düşünce yapısının başlıca temalarını onun önceki deneme dizilerine göre daha gerçekçi bir süzgeçten geçirip yeniden yorumlarken, 1840-1860 arası dönemin tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamına da oturur. Bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri kıtanın batısına doğru yayılmasını tamamlamıştır; ülkede ve Avrupa'da endüstrileşme ve kapitalizm hız kazanmıştır; teknik ilerlemeler başdöndürücü bir hal almıştır; bir yandan Amerika'nın kendi kimliğini arama ve Avrupa'dan düşünsel anlamda bağımsızlaşma çabası sürerken diğer yandan ülkedeki demokrasi tartışmaları kapsayıcı bir niteliğe bürünmüş, bu esnada kölecilik karşıtlığı yükselişe geçmiş, Amerikan İç Savaşı'na (1861-1865) yol açacak olan Kuzey-Güney ayrımı keskinleşmiştir. "Concordlu bilge" Emerson, "Yaşamın İdaresi"nde kendi fikirlerini bu bağlamın dışında veya üzerinde tutmaz, tam da bu bağlamda yeniden kurmaya çalışır; çünkü belirli bir zamanda ve mekânda doğmuş olmanın kaçınılmaz çelişkisini kendinde taşıyan birey "Nasıl yaşamak gerek?" sorusuna içinde bulunduğu koşullarda yanıt bulmak zorundadır. İnsan kendi dönemine sıkışıp kalmayacaktır, tin ve istem bunun için fazlasıyla büyüktür; öte yandan bu aşkınlığın yolu,tarih-üstü ve soyut bir düzeyden değil, zamanın koşullarından geçmektedir.

Aytek Sever

Eserin Türkçe Basımı İçin Çevirmenin Notu

Emerson okurları, onun hem başka dile çevrilmesi hem de kendi dilinde okunması zor bir yazar olduğunu bilirler. Bunun bir nedeni, bu güçlü, parlak yazarın her cümlesinin bir aforizma niteliği taşıması ve onun sıkça, ilk bakışta belli olmayan alıntılar, göndermeler yapmasıdır. Bir diğer neden ise yazarın, kendine ve dönemine özgü, günümüz İngilizcesinden ve dönemin Britanya İngilizcesinden farklı bir takım sözcük kullanımlarıdır. Yazarın tüm yapıtlarının arka planını oluşturan ve onun ne denli geniş kaynaklardan beslendiğini, denemelerinin ardında ne denli sistemli bir inşa çalışmasının yattığını belgeleyen günlükleri ise, hem ana dildeki okuyucular hem de çevirmenler için, denemelerin yüzeysel okumalarıyla yetinmeyip metne derinlemesine nüfuz etme gerekliliğine işaret eder.

Tüm bu nedenlerden dolayı, Emerson'ın yaklaşık 150 yıldır Türkçeye çevrilmeyi bekleyen bu muhteşem yapıtını yayıma hazırlarken birkaç yıla yayılan aşamalı bir çalışma ortaya koymamız, metnin üzerinden defalarca geçerek kapsamlı bir dipnotlandırma yapmamız gerekti. Ülkemizdeki okurlara yetkin bir

The Conduct of Life baskısı sunabilmenin yolu, yapıttaki pek çok sözcüğü, ifadeyi, pasajı defalarca ele almaktan, düşüncelerin Emerson'a özgü bir ruhla sıralanışını her defasında doğru şekilde yakalamaktan ve metnin tüm katmanlarına nüfuz ettiğimize emin olmaktan geçiyordu. Çalışmamızın hiçbir aşamasında gerekli emeği ortaya koymaktan sakınmadık. Bu anlamda, okurlara eli yüzü düzgün, tam metin bir Emerson çevirisi sunmak için elimizden geleni yapmış olmanın güvenini taşıyor, çeviriye dair olası hatalarımız için de tüm sorumluluğu gönül rahatlığıyla üzerimize alıyoruz.

Yapıtı tüm yoğunluğunu ortaya çıkaracak şekilde desteklemek için bolca dipnot kullanmayı uygun gördük, çünkü bugün dipnotsuz Emerson baskılarının orijinal dilinde dahi kâğıt çöpü niteliği taşıdığı konunun tüm uzmanlarınca kabul edilmekte. En yetkin "Toplu Eserler" baskıları da bu hususu mutlaka göz önünde bulunduruyor ve Emerson editörleri dipnotları geniş tutmakta bir sakınca görmüyorlar. Ancak bu, Emerson editör ve çevirmenleri için ağır bir yükü beraberinde getiriyor. Bu noktada, söz konusu emekçiler için tek motivasyon kaynağı, Emerson'ın hakkını verme arzusu oluyor.

Metnin dipnotları hazırlanırken Türkiye'deki ve Washington D.C.'deki çeşitli üniversite kütüphanelerinde mevcut olan *The Conduct of Life* baskılarından (başlıcaları aşağıda verilmiştir), çevirmenin kişisel notlarından ve çok sayıda ansiklopedik ve çevrim-içi kaynaktan yararlanıldı. Ayrıca söz konusu yapıt ile sınırlı kalmayıp Emerson okumalarımızı geniş tutmuş olmamız ve yazarın çeşitli kitaplarını birarada değerlendirmemiz, bu zorlu çeviride daha emin adımlar atmamızı sağladı. Böylece Emerson'ı bir bütün halinde görmemiz ve ileride yapacağımız diğer çeviriler için de bir ön hazırlık yapmamız mümkün oldu. *Yaşamın İdaresi*'ne eklediğimiz dipnotların her düzeyden okuyucuya tatmin edici bir destek sunacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Ralph Waldo Emerson, *Centenary Edition, The Complete Works of Ralph Waldo Emerson, c.6: The Conduct of Life*, Edward Waldo Emerson (Yay. Haz.), New York: AMS Press, 1979.

Ralph Waldo Emerson, *The Collected Works of Ralph Waldo Emerson, c.6: The Conduct of Life*, Joseph Slater (Notları Haz.), Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2003.

Ralph Waldo Emerson, *The Annotated Emerson,* David Mikics (Yay. Haz.), Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2012.

Ralph Waldo Emerson, *The Major Prose,* Ronald A. Bosco ve Joel Myerson (Yay. Haz.), Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press, 2015.

Ralph Waldo Emerson, *Essays and Poems*, Peter Norberg (Yay. Haz.), New York: Barnes & Noble Classics, 2004.

I.
KADER

Havada yazılı ince alâmetler
Yalnız şaire esas tanıklığı getirir;
Kanatlarında kehanetlerle kuşlar[1]
Onun gözünü açacak şeyler şakırlar,
Selâmlarlar onu, uyarırlar;
O halde varsın şair hor görsün
Devasa harflere yazılı ipucunu
Kâtiple haberciden öğrenmeyi;
Onun zihninde seher vakti
Gecenin tatlı gölgeleri yatar.[2]
Çünkü birleşiyor tüm sezgi
Aynı delilin üzerinde;
Ve sanki yaklaşan önsezi
Yaratan Ruh'un ta kendisi.

Bundan birkaç yıl önce, kış aylarındaydı, şehirlerimiz Çağın teorisi üzerine tartışmalara dalmıştı. Tesadüf eseri, tanınmış dört beş kişi de, Boston ve New York halklarına Zamanın Ruhu üzerine konuşmalar yapmaktaydı. O dönemde aynı konunun Londra'da yayımlanan belli başlı birkaç risale ve dergide de ön plana

[1] Romalı kâhinler geleceği kuşların uçuşuna bakarak tahmin ederdi.
[2] Şiirdeki, yaşamın geçiciliği, yeniden doğuş ve ölümsüzlük üzerine fikirler ve hislerle yoğrulan Wordsworthvari şair, işaretleri doğanın daha geniş döngülerinden yakalamaktadır.

çıktığına şahit oldum.[3] Gelgelelim zamanımız meselesi, benim için yaşamın idaresine dair pratik bir meseleye dönüştü. Nasıl yaşamalıyım? Bizler zamanı çözmekte aciziz. Bizim geometrimiz hâkim fikirlerin geniş yörüngelerini kapsayıp onların dönüşlerini gözleyerek karşıtlıklarını uzlaştıramaz. Biz sadece kendi yönelimimize[4] ayak uydurabiliriz. Eğer düşünerek kendi yolumuzu seçeceksek, önce karşı konulmaz bir zorunluluğu kabul etmemiz uygun gelir.

Dileklerimizi elde etmek için attığımız daha ilk adımlarda değişmez kısıtlarla karşılaşırız. İnsanları değiştirme[5] umuduyla yanıp tutuşuruz. Pek çok deneyden sonra, daha erken bir yaştan, okul yıllarından başlamak gerektiğini anlarız. Ama oğlanlar ve kızlar yumuşak başlı değildirler, onları eğitemeyiz. Kumaş kötü, deriz. Aslında değişim çabamız daha erken bir yerden, nesilden[6] başlamalıdır: Yani Kader, dünyayı yöneten kanunlar vardır.

Ne var ki karşı konulmaz bir zorunluluk varsa da, bu zorunluluk kendini kavrayabilir. Eğer Kader'i kabul edeceksek, özgürlüğü, bireyin önemini, ödevin büyüklüğünü, karakterin gücünü daha az onaylamak durumunda kalmayız. Bunların her ikisi de doğrudur. Ancak bizim geometrimiz bu aşırı uçları kapsayamaz, birbiriyle uzlaştıramaz. O halde ne yapmalı? Her düşünceye samimiyetle uyarak, her birinin tellerine dokunarak veya isterseniz vurarak, sonunda hepsinin gücünü öğreniriz. Başka düşüncelere de aynı şekilde uyarak onların gücünü de tanırız, böylece tümünü uyumlu kılmak için makul bir umut doğar. Bizler nasıl oldu-

[3] O dönemde "Zamanın Ruhu", "Çağın Ruhu" adıyla yayımlanan kitaplara ve çeşitli konuşmalara atıf yapılıyor. 1820'lerin sonu ve 1830'ların başında Thomas Carlyle, William Hazlitt ve John Stuart Mill'in bu tema üzerine yayımlanmış denemeleri vardır. 1840'ların sonunda ve 1850'lerin başında Emerson da hem İngiltere ve İskoçya'da, hem Amerika'da bu adla konferanslar verir; aynı dönemde başka pek çoklarının da konferanslarında aynı konuyu ele aldığını fark eder.

[4] Orijinal metindeki sözcük (*polarity*), karşıtlık veya kutupluluk anlamını taşır, ancak Emerson'ın kullandığı şekliyle, tıpkı bir pusulanın ibresinde olduğu gibi "belirli bir yönü gösterme" anlamını karşılar.

[5] Düzeltme, yenileme, reform anlamları ağır basıyor.

[6] İnsanın tabiatı, soya dayanan nitelikleri kastediliyor.

ğunu bilmesek de gerekliliğin özgürlükle, bireyin dünyayla, kendi yönelimimizin[7] zamanın ruhuyla bağdaştığına eminiz. Çağın bilmecesinin her birimiz için özel bir çözümü vardır. Eğer biri kendi zamanını inceleyecekse, bunun yöntemi, insan yaşamına dair tasavvurumuzu ilgilendiren başlıca konuları bir bir ele almakla ve bunların her birinde deneyimle uyumlu olanı kesin bir şekilde belirtip aynı hakkaniyeti diğerlerindeki karşıt gerçeklere de gösterirken asıl kısıtları ortaya çıkarmakla olmalıdır. Bir tarafın ağırlığındaki herhangi bir aşım düzeltilir ve adil bir denge kurulur.

O halde gerçekleri dürüstçe ortaya koyalım. Amerikamızın adı yüzeysel diye kötüye çıkmıştır. Oysa görüyoruz ki büyük adamlar ve büyük uluslar, böbürlenenler ve şaklabanlardan değil, yaşamın dehşetini kavrayan ve onunla karşılaşmayı göze alanlardan çıkmıştır. Spartalı, vatana bağlılığı din bilip onun şerefi uğruna hiç tereddüt etmeden canını vermiştir. Dünyaya geldiği an hükmünün demir levhaya yazılmış olduğuna inanan Türk,[8] düşmanın kılıcına tüm kararlılığıyla akın etmiştir. Türk, Arap, İranlı önceden takdir edilmiş olan kaderi kabullenmiştir.

> *İki gün vardır, boşunadır ölümden kaçmak,*
> *Biri gelip çatmış olan gün, diğeri alına yazılmış olmayan;*
> *İlkinde ne merhem kurtarabilir seni ne hekim,*
> *İkincide alamaz canını karşına gelse tüm âlem.*[9]

Feleğin çemberindeki Hintli dimdik durur.[10] Bizim son nesildeki Calvincilerimiz de bu soyluluktan bir şeyler taşırlar, kâina-

---

[7] *Polarity*. Bkz. dipnot 4.

[8] O dönem için, "Türk" denildiğinde "Müslüman" kastediliyor. Cümlede geçen demir levha ise kaderin ve tanrısal bilginin yazılı olduğu levha, yani Levh-i Mahfuz'dur.

[9] Emerson buradaki parçayı, dönemin önemli şarkiyatçısı Hammer-Purgstall'in İran şiiri üzerine olan Almanca derlemesinden alarak (s. 43; "*Pindar aus Rei in Kuhistan*") İngilizceye çevirmiştir. Emerson'ın toplu şiirlerinin çeviri şiirler kısmında bu parça, Ali Bin Ebu Talib'e, yani Hz. Ali'ye ait olarak belirtilmiştir.

[10] Hinduizmdeki *samsara*'ya, yani dünyaya geliş döngüsüne atıf yapılıyor. Aynı zamanda Vishnu ibadeti sırasında kullanılan devasa boyutlar-

tın ağırlığının onları bulundukları yerde tuttuğuna inanırlardı.[11] *Onlar* ne yapabilirlerdi? Bilge kişiler, konuşmakla veya seçimler yapmakla kaçılamayacak bir şeyi, tüm dünyayı saran bir kuşak veya kemeri hissederler.

> *Kader, tüm âlemi yöneten başrahip,*
> *Her şeyi öngören takdir-i ilâhi,*
> *Öyle kuvvetlidir ki o,*
> *Âlem aksini söylese bir evet ya da hayırla,*
> *Olacaktır günü gelmiş olan*
> *Sonra bin yıl olmayacaksa da.*
> *Çünkü şüphesiz ki nefislerimize, burada,*
> *Savaşta ya da barışta, nefrette ya da aşkta,*
> *Hükmeder bir öngörü yukarıda.*[12]

Yunan tragedyası da aynısını söyler: "Kaderde ne yazılmışsa o olur. Yoktur Zeus'un muazzam aklının aksine gidecek."[13]

Vahşiler kendi kabile veya köylerinin yerel tanrısına bağlılık gösterirler. Bunun gibi, İsa'nın geniş ahlâkı da, seçilmişlik veya inayet vaazları veren köy teolojilerine hapsedilmiştir. Zaman zaman Jung Stilling veya Robert Huntington gibi sevimli bir papaz çıkar, iyi bir insan akşam yemeği istediğinde, kapısını çalıp ona yarım dolar bırakacak, sadaka dağıtan bir Takdir-i İlahi'ye ina-

---

da temsilî bir çark vardır; İngilizler uzun süre Hinduların Vishnu'ya layık olmak için bu çarkın altında kendilerini kurban ettiklerini sanmışlardır.

[11] New Englandlı Calvinciler kastediliyor. Calvin'in takipçileri kaderin önceden belirlenmişliğine, insanın doğuştan seçilmiş veya lanetlenmiş olduğuna inanırlar.

[12] Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*'ndeki "Şövalyenin Hikâyesi" adlı parçadan. (*The Knighte's Tale; 1663-1672*). Emerson metinde bu parçayı dilini çağdaşlaştırarak kullanmış.

[13] Burada Emerson aslında Zeus'u genelde yaptığı üzere Romalılaştırarak "Jove", yani Jüpiter diyor, ama cümlenin ilk kısmı Yunan tragedyası diye başlamış. Alıntı, Emerson'ın kendi sözcükleriyle, Aiskhylos'un "Yalvaran Kadınlar" oyunundan.

nır.[14] Oysa Doğa yufka yürekli değildir; ne üzerimize titrer ne de bizi pohpohlar. Dünyanın kaba ve haşin olduğunu, bir adamı ya da kadını suda boğmaktan çekinmeyeceğini, teknemizi bir toz tanesi gibi yutuvereceğini görmemiz gerek. İnsanları umursamayan soğuk hava içinize işler, ayaklarınızı uyuşturur, bir elmayı dondurur gibi dondurur adamı. Hastalıklar, tabiat olayları, talih, yerçekimi, yıldırım kimseye ayrıcalık tanımaz. Takdir-i İlahi'nin yolu biraz kabadır. Yılanın ve örümceğin davranışları, kaplanın ve diğer atılgan, kana susamış yırtıcıların saldırıları, anakondanın sarmalına aldığı avın kemiklerini çatırdatması –bunların hepsi sistemin içindedir ve bizim alışkanlıklarımız da bu yaratıklarınkilere benzer. İşte, sofradan kalkıyorsunuz ve mezbaha millerce uzakta olmanın zarafetiyle ne kadar titizce gizlenmiş olursa olsun, siz de kendi tüketici türünüzle suç ortağısınız, başka bir türün tüketilmesi pahasına yaşıyorsunuz.[15] Gezegenimiz göktaşı çarpmalarına, diğer gezegenlerin saptırmalarına, deprem ve yanardağ tahribatlarına, iklim değişimlerine, eksen kaymalarına[16] açıktır. Ormanlar kesildikçe nehirler kuruyor. Denizin yatağı değişiyor, şehirler ve kasabalar suya gömülüyor. Lizbon'da bir deprem oldu, insanları sinekler gibi öldürdü.[17] Üç yıl önce Napoli'de birkaç dakikada on bin kişi mahvoldu.[18] Denizde is-

---

[14] Johann Heinrich Jung-Stilling (1740-1817): Alman mistik ve şarkiyatçı. Goethe'nin ilginç arkadaşlarından biridir. William Huntington (1745-1813): İngiliz papaz; kendine özgü vaazlarıyla popüler olmuştur. Burada Emerson yanlışlıkla William yerine Robert diyor. Stilling ve Huntington'ın özelliği, Tanrı'nın gündelik hayata doğrudan müdahale ettiğini ve inançlı kimselere en temel ihtiyaçlarını bile bahşettiğini ileri sürmeleridir.

[15] Yani siz insanlar da her halinizle doğanın vahşi düzeninin bir parçasısınız.

[16] Astronomik bir fenomen olan "gece-gündüz eşitliğinin gerilemesi" kastediliyor.

[17] 1 Kasım 1755'teki büyük depremde Lizbon yerle bir olmuş ve kırk bin kişi ölmüştür.

[18] 16 Aralık 1857'de meydana gelen Büyük Napoli Depremi'ne atıf yapılıyor; bu, o güne dek bilinen en büyük üçüncü depremdir; üç dakika süren sarsıntıda yaklaşık yirmi bin kişi ölmüştür.

korbütün, Batı Afrika, Cayenne, Panama ve New Orleans'ta ise iklimin kılıcı insanları bir katliam gibi kesip biçti. Batı topraklarımız hummadan kırılıyor. Nasıl ki düşen kırağı tüm yazı sese boğmuş olan cırcır böceğini bir gecede inen hava sıcaklığıyla susturuveriyorsa, kolera, suçiçeği gibi hastalıklar da kimi kabileler için öyle ölümcül olabiliyor.[19] Dilerseniz bizi ilgilendirmeyen konulara girmeyelim ve ipek böceği üzerinde kaç tür parazit olduğunu sayıp bağırsak kurtlarını, tek hücreli asalakları ve erdişi nesillerin[20] garipliklerini irdelemeyelim –ama köpekbalığı ve *labrus*[21] biçimlerini, denizaslanının parçalayıcı dişlerle sıralanmış çenesini, ya da katil balinanın ve denizde saklı diğer savaşçıların silâhlarını düşünürsek, bunların hepsinde doğanın iç yüzündeki gaddarlığın izlerini buluruz. Bunu inkâr edip durmayalım artık. Takdir-i İlahi'nin sonuca giden vahşi, kaba, hesap edilemez yolları vardır; onun devasa ve karmakarışık vasıtalarını örtbas etmeye, şu Kahredici Bahşeden'i bir ilâhiyat talebesinin temiz gömleği ve sütbeyaz yakalığı içine koymaya çalışmak boşunadır.

İnsanlığı tehdit eden afetlerin istisnai olduğunu ve felaketleri her gün hesaba katmak gerekmediğini mi söylüyorsunuz? Pekâlâ, ama bir kere olan bir kere daha olabiliyor ve eğer ki bu darbeleri savuşturmak elimizden gelmiyorsa, korkmamız gerekir.

Ancak bu sarsıntı ve tahripler, günlük olarak bize etki eden diğer kanunların sinsi güçlerinden daha yıkıcı değildir. Sonuçların araçlara olan üstünlüğüdür kader: Karaktere tiranca hükmeden yapı. Vahşi hayvanlar yelpazesi veya omurganın biçim ve kabiliyetleri, aslında kaderin kitabıdır: Kuşun gagası, yılanın ise kafatası onun kısıtlarını tiranca belirler. Soyların ve mizaçların çeşitliliği de, cinsiyet de, iklim de, yeteneklerin yaşamsal gücü

---

[19] Kızılderili kabileleri kastediliyor.

[20] Aynı canlı türünde iki cins üreme organının birarada bulunması durumu kastediliyor (*alternate generation*).

[21] Emerson burada hatalı bir kullanımla, "lapin" gibi zararsız bir balığın adını anmış; ancak asıl kastettiği, köpek balığı, kılıç balığı, balina benzeri tehlikeli bir deniz canlısı olmalıdır.

belirli yönlere hapseden tepkisi[22] de böyledir. Her ruh kendi meskenini yapar, sonra ruhu hapseden, o mesken olur.

Genel hatlar duyarsızlar için bile okunaklıdır: Arabacı bir frenologdur bu anlamda, bir bakış atar yüzünüze, benim çeyrekliğim cepte der. Yuvarlak bir alın bir şeyi, şişkin bir göbek bir başka şeyi anlatır; şaşılık, basık burunluluk, kıvır kıvır saç, cildin pigmentleri kişiliği eleverir. İnsanlar sağlam yapıları ile üzerlerinden sıkıca kaplanmış gibidirler. Spurzheim'a[23] sorun, doktorlara sorun, Quételet'ye[24] sorun bakalım, mizaç hiçbir şeyi belirlemiyor mu? Ya da onun belirlemediği herhangi bir şey var mı? Tıp kitaplarında başlıca dört mizaç üzerine yapılan betimlemeleri okuyun,[25] hiç dile getirmediğiniz kendi fikirlerinizi okuyormuş gibi hissedeceksiniz. Topluluk içinde kara gözlerin veya mavi gözlerin dönüşümlü olarak oynadığı rolleri bulun. Bir insan atalarından nasıl kaçabilir, babasının veya annesinin yaşamından çekip aldığı siyah damlayı kanından nasıl atabilir?[26] Sıkça görüldüğü üzere, ailelerde sanki ataların tüm nitelikleri birkaç kavanozda toplanmış gibidir, evin her oğlanı veya kızında belirli bir hâkim nitelik bulunur, bazen katıksız mizaç, yatışmaz ham dirim-gücü ve ailenin zaafı tek bir fertte çekinik olur, o zaman öteki nitelikler o nispette rahata kavuşur. Bazen bir dostumuzun yüz ifadesinde bir değişim yakalarız, gözlerinin penceresinde babasının veya annesinin, bazen de uzak bir akrabasının belirdiğini söyleriz. İnsan değişik saatlerde atalarının birkaçını temsil eder; sanki her bir adamın derisinin altında yedi sekiz tanemiz –en az yedi sekiz ata– saklanmaktadır ve bunlar onun yaşamının karşılık geldiği yeni müzik parçasının nota çeşitliliğini oluşturmakta-

---

[22] Bir etkiye tepki olarak yeteneklerden gelen direnç kastediliyor.

[23] Johann Gaspar Spurzheim (1776-1832): Alman doktor; frenoloji (kemik yapısından kişiliği anlamaya dayalı kafatası bilimi) araştırmacısı.

[24] Lambert Quételet (1796-1874): İstatistik biliminin kurulmasına önayak olan Belçikalı matematikçi. Sosyal, siyasi ve ekonomik yaklaşımlara sahiptir.

[25] Galenos'un (129-216) sınıflandırması kastediliyor: İyimser, Ağırkanlı, Asabi, Melankolik.

[26] Siyah damla, eski tıpta melankoli belirtisi olarak geçer.

dır. Sokağın köşesinde dururuz ve her gelen geçenin çehresinde, cildinde,[27] gözünün derinliğinde onun olasılıklarını okuruz. Ebeveynleri belirler bunu. İnsanlar, anaları onları ne yapmışsa odur. Örneğin, havluluk kumaş ören bir dokumacıya neden kaşmir üretmiyor diye sorsanız, bunun bir mühendisten şiir veya bir çarşı simsarından kimyasal keşif beklemekten farkı olmaz. Kuyudaki kazıcıya Newton kanunlarını sorun: Onun beyninin en iyi kısımları, babadan oğula, yüz yıldır, aşırı çalışma ve sefil fukaralıkla körelmiştir. Biri ana rahminden çıkıp doğduğu saniye, Tanrı vergisinin kapıları kapanır. Bırakın o adam eline ayaklarına kıymet versin, kendinde zaten birer çift var. Geleceği de bir tanedir ve bu, onun uzuvlarında önceden belirlenmiş, toparlak suratında, pörtlek gözlerinde, tıknaz yapısında ifade bulmuştur. Dünyanın tüm imtiyazları ve kanun düzenlemeleri ondan bir şair veya prens yapmaya yetmez.

"O, kadına baktığı an zina işledi" demiştir İsa.[28] Ama o kişi, daha kadına bakmamışken bile, yapısındaki hayvansal aşırılık ve düşünce çarpıklığıyla bir zinacıdır. Yolda o adamla veya o kadınla karşılaşan herkes onların birbirine kurban olmaya uygun olduğunu fark eder.

Bazı kimselerde sindirim ve cinsellik yaşamsal enerjiyi emer; bunlar güçlendikçe birey zayıflar. Bu asalakların[29] ne kadarı yok olursa kovanın selâmeti için o kadar iyidir. Eğer bir gün, kendindeki hayvana yeni bir amaç yükleyebilecek yeter güçle ve bunu işletebilecek tam bir düzenekle üstün bir birey doğurabilirlerse, o zaman tüm atalar memnuniyetle unutulur. Ancak pek çok adam ve kadın yeni bir çift olmaktan öteye gidemez. Zaman zaman biri beyninde yeni açılmış bir hücrecik ya da odacık taşır —ki bu mimarî, müziksel veya filolojik bir eğilim, çiçeklere, kimyaya, renklere veya hikâye anlatmaya dair başıboş bir beğeni veya ye-

---

[27] Eskiler bedenin yapısındaki soğukluk, sıcaklık, nem ve kuruluk oranının cilt rengiyle dışarı yansıdığına inanırdı (*complexion*).

[28] İncil, Matta 5:27-28: "'Zina etmeyeceksin' dendiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki bir kadına şehvetle bakan her adam yüreğinde o kadınla zina etmiş olur."

[29] Yani yaşamsal enerjiyi emen işlevlerin.

tenek, ya da resmę bir el yatkınlığı, dansa uygun adımlar, uzun yolculuklara göre bir atletik yapı vb.'dir–, ancak burada yatan beceri doğal ölçeğin sıralanışında bir değişiklik yaratmaz, sadece zamanın ilerlemesini sağlar ve bu arada duyumsal yaşam önceki gibi sürer gider. Sonunda bu ipucu ve yönelimler bir kişide veya bir aşamada sabitlenir. Bunların her biri, besini ve gücü kendi başına merkez teşkil edecek şekilde emer. Yeni yetenek yaşamsal gücü içine öyle hızla çekip alır ki hayvansal işlevlere ancak kıtı kıtına yetecek kadarı kalır, sağlık tehlikeye girer; öyle ki bir sonraki nesilde benzer bir deha[30] ortaya çıkacak olsa, artık sağlık bariz bir şekilde bozulacak, üreme gücü sakatlanacaktır.

İnsanlar ahlâki veya maddi eğilimlerle, alınyazıları ayrı olan üvey kardeşler[31] gibi doğarlar: Öyle sanıyorum ki Bay Fraunhofer ve Doktor Carpenter[32] kuvvetli bir mercekten bakarak, daha embriyonun dördüncü gününde birinin Whig, bir diğerinin Özgür-Toprakçı olacağını fark ederdi.[33]

---

[30] Orijinal metinde geçen sözcük: *genius*. Emerson, burada ve tüm yazılarında *genius*'ı, sözcüğün Latince kökenini de hatırlayarak, "beşikten mezara insanı yöneten ruh" anlamını içerecek şekilde kullanır.

[31] Anne bir baba ayrı üvey kardeşler (*uterine brothers*).

[32] Joseph von Fraunhofer (1787-1826): Alman astronom ve optik bilimci; teleskobun bazı özelliklerini geliştirmiştir. Dr. William Carpenter (1813-1885): Biyolog; mikroskobun kullanımı üzerine tespitlerini yayımlamıştır.

[33] *Whig* ve Özgür-Toprakçı: En temel ayırımıyla, "muhafazakâr" ve "liberal". Whig'ler Amerikan siyasetinde 1834-1854 arası dönemde etkili olan bir partidir; ekonomik anlamda korumacıdırlar; köleciliği desteklemedikleri halde köleci Güney eyaletlerine verilen ödünleri onaylarlar. Özgür-Toprakçılar (*Free-Soilers*) ise köleciliğe radikal muhalefet gösteren demokrat partidir; 1854 yılında bir grup Whig ve Kuzeyli demokratla birleşerek, Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey'i zafere taşıyacak olan Cumhuriyetçi Parti'yi kurarlar. Emerson buradaki "Kader" metnini 1851 yılında topluluk karşısında ilk kez okuduğu zaman, Whig'ler firari kölelerin cezalandırılmasına dair yeni geçirilen kanunu destekliyor, Özgür-Toprakçılar buna şiddetle karşı çıkıyordu. Emerson, tartışmasız bir kölecilik karşıtıdır ve başından itibaren, bir destekçi olarak özgürlükçü hareketin içinde yer almıştır.

Hintliler, Kader dağını yerinden oynatmak ve soyun despotluğunu özgürlükle uzlaştırmak için şairane bir girişimde bulunarak, "Kader daha önceki bir varoluş koşulunda gerçekleştirilmiş eylemlerden başka bir şey değildir"[34] demişlerdir. Doğu ve Batı düşünüşlerinin en uçlarının çakışmasını Schelling'in gözüpek bir ifadesinde buluyorum: "Her adam kendi içinde, ezelden beri neyse o olduğuna ve kesinlikle zamanla böyle olmadığına dair bir his taşır."[35] Daha basit bir dille söylersek, bireyin geçmişinde her zaman onun konumunun bir sayım-dökümü vardır ve kişi kendini halihazırdaki koşulun tarafı olarak bilir.[36]

Siyasetimizin önemli bir kısmı fizyolojiktir. Zaman zaman, gençliğinin zirvesinde varlıklı bir adamın en geniş özgürlükler ilkesini benimsediği görülür. İngiltere'de her dönemde mutlaka, belirli bir zenginlik ve geniş bir çevre ile kök salmış olan, sağlıklı zamanları boyunca ilerlemeden yana olup, güçten düşmeye başladıkça ataklığına gem vuran ve birliklerini geri çağırarak muhafazakârlaşan kimseler vardır. Tüm muhafazakârlar kişisel kusurları nedeniyle öyledir. Konumları ve doğaları itibarıyla erkeksiliklerini yitirmişler, aile servetleri yüzünden dünyaya kör ve topal gelmişlerdir ve sanki sakatlarmış gibi hep savunmada beklerler. Gelgelelim güçlü yaradılışları olanlar, dağlılar, New Hampshire azmanları, Napoléon'lar, Burke'ler, Brougham'lar, Webster'lar, Kossuth'lar kaçınılmaz bir şekilde vatanseverdirler[37] ve yaşamları düşüşe geçip kusurları, eklem sorunları, felç, mal mülk onları haşat edene kadar da bu böyle gider.

---

[34] Hint metni *Hitopadeşa*'dan, *karma* öğretisini özetleyen bir alıntı.

[35] Friedrich Wilhelm Joseph Schelling'in (1775-1854) "İnsan Özgürlüğünün Esası üzerine Felsefî İncelemeler" (*Philosophische Untersuchungen über das Wesen der Menchlischen Freiheit*) adlı yapıtından.

[36] Bir başka deyişle, insan uzun bir geçmişin (kalıtımın) sonucudur ve kendi de mevcut koşullarda bu aktarımı devam ettirir.

[37] Edmund Burke (1729-1797): İngiliz devlet adamı ve siyaset kuramcısı. Felsefi anlamda modern muhafazakârlığın kurucusudur. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na destek verir, Fransız Devrimi'ne ise karşı çıkar ve Whig'ler arasında muhafazakâr çekirdeğin lideri haline gelir. Henry Peter Brougham (1778-1868); çok yönlü bir İngiliz devlet adamı; köleciliğe ve ticari korumacılığa karşı çıkmıştır; reformcu ve yılmaz bir hukuk

Kitlelerde ve uluslarda en güçlü fikir, en sağlıklı ve dayanıklı olanlarda ete kemiğe bürünür. Farz edelim genel seçimler ağırlık ölçümüyle yapılıyor olsaydı ve bir kentteki yüzer tane Whig ve Demokrat'ın beden ağırlığını Dearborn kantarıyla[38] ölçebiliyor olsaydık, onlar kantardan geçerken hangi partinin işi götüreceğini kesinlikle tahmin ederdik. Hattâ sonucu belirlemenin en çabuk yolu encümen üyelerini, belediye başkanını ve idari vekilleri kantara koymaktan geçerdi.

Bilimde iki şeyi hesaba katmamız gerekir: Güç ve Durum.[39] Her yeni keşifte dişil yumurtaya dair öğrendiğimiz, yeni bir vesikül[40] oluyor; ve eğer aradan beş yüz yıl geçip daha iyi bir gözlemci ya da mercek ortaya çıksa, en son gözlemlenenin içinde bir vesikül daha bulunur. Bu, hem bitki hem hayvan dokularında böyledir; ana güç ve kasılmanın işler kıldığı, gene vesiküller ve vesiküllerdir. Peki, şu zalim Durum ne olacak? Oken'e göre,[41] yeni koşullardaki, örneğin karanlığa konulmuş bir vesikül hayvana, ışıktaki ise bitkiye dönüşecektir. Ana canlıya yerleşince değişimlere maruz kalacak ve bu, özgün vesikülde mucizevi bir kabiliyetin gün yüzüne çıkmasıyla, nihayet balık, kuş, dört ayaklı, baş ve ayak, göz ve pençenin belirmesiyle sonuçlanacaktır. Durum, doğadır. Doğa neyi yapabileceğinizdir. Yapamayacakla-

---

savunucusu olarak sivrilmiştir. Daniel Webster (1782-1852); Amerikan İç Savaşı öncesi döneme damgasını vurmuş devlet adamlarındandır; Emerson'ın önce destekleyip sonra yerden yere vurduğu önde gelen bir milliyetçi-muhafazakârdır (Whig). Lajos Kossuth (1802-1894); Macaristan'ın bağımsızlığını savunan devlet adamı; yaşadığı dönemde tüm Avrupa'da ve Amerika'da özgürlük ve demokrasi savaşçısı olarak saygı görmüştür; Amerika gezileri bu ülkedeki milliyetçilik ve demokrasi anlayışının gelişmesine etkide bulunmuştur.

[38] Mucidinin adıyla anılan, üzerinde bir grup insanın durabileceği genişlikteki yaylı tartı.

[39] Bir şeyin içinde bulunduğu koşullar anlamında kullanılıyor (*circumstance*).

[40] Kesecik.

[41] Lorenz Oken (1779-1851): Alman doğa bilimci; modern hücre teorisinin kurucusu. "Döllenme" (*Die Zeugung*) adlı kitabında bitki ve hayvanların, vesikül (kesecik) adını verdiği hücrelerden geliştiğini söyler.

rınız ise daha çoktur. İki şey vardır elimizde: Durum ve canlılık. Bir zamanlar pozitif gücün her şey olduğunu düşünürdük, şimdi öğreniyoruz ki negatif güç, yani Durum meselenin yarısıymış. Doğa zalim koşullarmış, kalın kafatasıymış, kamufle deri, hantal ve balyoz gibi bir çeneymiş, zorunlu eylemmiş, şiddetli yönelimmiş, rayındayken yeterince güçlü, ancak rayından çıkarsa felakete uğrayacak olan lokomotif gibi, ya da buz üzerindeyken birer kanat, toprakta ise ayağa köstek olan buz pateni gibi bir aracın durumuymuş.

Doğa'nın kitabı Kader'in kitabıdır.[42] İşte çeviriyor devasa sayfaları: Yaprak yaprak –ve asla geri dönmüyor. Bir sayfada granit zemin döşüyor; sonra binlerce yıl geçiyor, bir arduvaz tabakası; binlerce yıl daha, bir ölçü kömür; binlerce yıl daha, kil ve çamur; bitki formları beliriyor; ilk şekilsiz hayvanlar, zoofit, trilobit,[43] balık çıkıyor ortaya; sonra sürüngenler[44] geliyor, şu kaba türler, Doğa onlarda geleceğin yontusunu alıkoyuyor, o hantal canavarların altında yaklaşan baştacının[45] zarif kalıbı örtülü. Gezegenin yüzeyi serinliyor ve katılaşıyor, soylar gelişiyor ve insanoğlu ortaya çıkıyor. Ne var ki bir soy kendi vadesini tamamlayınca bir daha gelmiyor.

Dünyanın nüfusu, en iyinin değil, şu anda olabileceğin en iyisinin yaşadığı, koşullara bağlı bir nüfustur; halkların dereceli dağılımı ve bir halka zaferin, diğerine ise yenilginin tutunup kalmış olmasındaki düzen, yer katmanlarının üst üste sıralanışı gibi değişmezdir. Tarihte ne kadar ağırlığın ırka ait olduğunu biliyoruz. İngilizlerin, Fransızların, Almanların bütün Amerika ve Avustralya kıyıları ve pazarlarında nasıl kök salıp bu ülkelerin ticaretinde tekel kurduğunu görüyoruz. Kendi soyumuzun tutkulu ve muzaffer huylarını seviyoruz. Yahudi'nin, Kızılderili'nin, Siyah Adam'ın izini sürüyoruz. Yahudi'yi ortadan kaldırmak için

---

[42] Hıristiyan geleneğinde Tanrı, "Doğa'nın Kitabı"nın yazarıdır.

[43] *Zoofit*: Bitki-hayvan olarak de geçen süngerimsi canlı sınıfı. *Trilobit*: Üç loblu, kabuklulara benzeyen, günümüze fosilleri kalmış olan bir canlı sınıfı.

[44] Dinozorlar kastediliyor.

[45] İnsan kastediliyor.

ne çok irade boşa harcanmış, farkındayız. Yazarlığı savruk ve yetersiz olsa da keskin ve akılda kalıcı gerçeklerle yüklü olan Knox'un,[46] "Irklar Üzerine Kitapçık" adlı eserinde ortaya koyduğu, kulağa nahoş gelen sonuçlara bakın mesela: "Doğa ırkları dikkate alır, melezleri değil"; "Her ırkın kendi yaşam alanı vardır"; "Bir koloniyi ırkından ayırın, yozlaşıverir". Bakalım gerçekten böyle mi: Tıpkı Siyah Adam gibi, milyonlarca Alman ve İrlandalı'nın da alınyazısı, toprağa gübre olmak olmuş; çünkü gemilerle Atlantik'ten Amerika'ya taşınmışlar, arabalara yüklenmişler, hendek kazmaya ve angaryaya koşulmuşlar, hasadı ucuza getirmek için kullanılmışlar ve sonunda mevsimsizce toprağa yığılıp kaldıklarında, kırda bir tutam yeşillik bitmesine yaramışlar.

Bu tür koparılamaz bir başka bağ demetini[47] de yeni gelişen İstatistik bilimi sunuyor bize.[48] En rastlantısal ve sıradışı olayların bile –eğer temel alınan nüfus yeterince geniş ise– sabit bir hesaplamaya dayandığı, bir kuraldır. Elbette Napoléon gibi bir kumandanın, Jenny Lind[49] gibi bir şarkıcının veya Bowditch[50] gibi bir denizcinin Boston'da dünyaya ne zaman geleceğini tah-

---

[46] Robert Knox (1791-1862): İskoç bilim adamı; anatomi uzmanı. Irklara dayalı, "saf ırkların" önemini vurgulayan antropolojik ve etnolojik yaklaşımları vardır. Yorumları yanlış anlaşılarak Sakson ırkının üstünlüğünü savunduğuna inanılmıştır; oysa belirli bir ırkın diğerlerine üstünlüğünden söz etmemiş, Saksonları ise yıkıcı bir ırk olarak değerlendirmiştir.

[47] Kaderin insana vurduğu zincirler kastediliyor.

[48] Londra İstatistik Topluluğu (*Statistical Society of London*) 1834'te kurulmuştur; Alman ekonomist Karl Knies'in "Başlı Başına Bilim Olarak İstatistik" (*Die Statistik als selbstständig Wissenschaft*) kitabı ise 1850'de yayımlanmıştır.

[49] Jenny Lind (1820-1887): "İsveç Bülbülü" lakaplı opera sanatçısı; 19. yüzyılın en önemli sopranolarından; Amerika turnesi ülkede büyük ses getirmiştir.

[50] Nathaniel Bowditch (1773-1838): Modern okyanus denizciliğinin kurucusu sayılan Amerikalı matematikçi.

min edemeyiz; ancak yirmi veya iki yüz milyonluk bir nüfusta belirli bir isabet sağlanabilir.[51]

Birtakım icatların tarihlerini kuru kuruya saptamamız yersiz olur. Bir şeyler tekrar tekrar, elli defa icat edilmiştir. İnsan kendinden türeyen tüm bu aygıtların birer oyuncak maket olduğu kadim düzenektir. O, her zarurî durumda yapısını ihtiyaçlar ölçüsünde kopyalarak veya taklit ederek, kendi kendine yardımcı olur. Elbette doğru bir Zerdüşt veya Manu bulmak zordur; tartışmasız mucit bir Tuval-Kayin, Vulcanus, Kadmos, Copernicus, Fust veya Fulton bulmak daha da zordur.[52] Gelgelelim bunların onlarcası, yüzlercesi vardır. "Hava adamlarla doludur."[53] Bu tür bir alet-yapım üretkenliği öyle bolca rastlanan bir yetenektir ki sanki insanın atomlarına işlemiştir, sanki solunan hava Vaucanson'lardan, Franklin'lerden, Watt'lardan yapılmıştır.[54]

---

[51] "Bir bütün olarak düşünüldüğünde insan türüyle ilgili olan ne varsa fiziksel gerçeklerin düzenine bağlıdır. Bireylerin sayısı ne kadar artarsa bireyin etkisi o kadar silinir; böylece ağırlık, toplumu var eden ve koruyan nedenlere bağlı bir dizi genel gerçeğe kayar." – Quételet. (yazarın notu)

[52] Manu: Hinduizmde insanoğlunun atalarındandır; Büyük Tufan'dan insanlığı kurtarır; öyküsü Orta Doğu dinlerindeki Nuh Peygamber'e benzer; kanun koyucudur. Tuval-Kayin: Eski Ahit, Tekvin'de adı geçer; demir, bakır, bronz, pirinç işlemekte ustadır; alet ve silâh yapar; kimi zaman madenci, kimi zaman kimyacı sayılır. Vulcanus: Roma mitolojisinde ateşin, lavların ve dumanın tanrısı; nalbanttır. Kadmos: Yunan mitolojisinde Fenikeli bir prens; Yunanlara alfabeyi öğretir. Johann Fust (1400-1466): Alman matbaacı; Gutenberg'in ortağı; zaman zaman matbaanın asıl mucidi olarak, zaman zaman Gutenberg'in finansörü olarak geçer. Robert Fulton (1765-1815): Amerikalı mühendis; buharlı geminin mucidi olarak bilinir.

[53] Napoléon devrinin paranoyak polis şefi Fouché'ye ait "Hava hançerlerle dolu" sözüne gönderme yapılmış.

[54] Jacques de Vaucanson (1709-1782): Fransız mucit; kurulduktan sonra kendi kendine işleyen robotsu düzenekleri, yani otomatonları ilk defa tasarlayan kişidir. Benjamin Franklin (1706-1790): Amerikan aydınlanmacılarından siyasetçi ve bilim adamı; başlıcası paratoner olan bir dizi icadıyla bilinir. James Watt (1736-1819): İskoç mühendis ve

Şüphesiz, her milyon kişide bir astronom, matematikçi, komedya şairi ve mistik çıkacaktır. Astronomi tarihini okuyan herkes Copernicus'un, Newton'un, Laplace'ın yeni adamlar veya yeni tür adamlar olmadığını, onların Thales, Anaksimenes, Hiparkhos, Empedokles, Aristarkhos, Pythagoras ve Oenopides tarafından öncelendiğini,[55] bunların hepsinin aynı şekilde, coşkulu hesaplama ve akıl yürütmelere yatkın, dikkat dolu geometrik bir beyine, dünyanın hareketine paralel bir zihne sahip olduğunu teslim eder. Romalıların mili muhtemelen meridyenin[56] bir derecesinin ölçümüne dayanıyordu. Biz artık-yıla, Gregoryen takvime, gece-gündüz eşitliğinin gerilemesine dair ne biliyorsak Müslümanlar ve Çinliler de onu muhtemelen biliyordu. Nasıl ki New Bedford'a getirilen her bir kasa deniz kabuğundan bir tane de *orangia*[57] çıkarsa, birkaç milyon Malay ve Müslümandan da

---

mucit; buharlı motoru üretir ve Sanayi Devrimi'ni başlatan önemli bir teknik yenilik sunmuş olur.

[55] Filozof ve matematikçi olan Thales'te (MÖ yak. 624-yak. 546) "su" olan ana madde, yani varlığın tözü, bir diğer doğa filozofu Miletli Anaksimenes'te (MÖ 585-528) "hava" olur. Hiparkhos (MÖ yak.190-yak.120) ise Helenistik dönemin başlıca astronom ve matematikçilerindendir; gök cisimlerinin hareketi üzerine temeltaşı sayılabilecek kuramlar üretmiştir. Empedokles (MÖ 490-430) felsefesinin merkezinde, doğanın dört temel unsuru olan ateş, hava, su ve toprağın yanısıra karşıtlıklar ve döngüler yer alır. Matematikçi ve gökbilimci olan Sisamlı Aristarkhos (MÖ 310-230) ise kendinden önceki Aristotelesçi-Ptolemaiosçu dünya-merkezli astronomiye karşı güneş-merkezli bir model geliştirir. İyonyalı filozof ve matematikçi Pythagoras (MÖ 570-495) "sayıların babası" olarak bilinir; evrendeki her şeyin matematikle açıklanabileceğini savunmuştur. Sakızlı Oinopides (MÖ yak. 490-420) ise bir diğer Yunan astronomudur ve eksen, yörünge, döngüler üzerine önemli matematiksel çalışmalar yapmıştır.

[56] Ekvator kastediliyor.

[57] *Orangia*: Alaca renkli düzgün deniz kabukları. Asya kıyıları ve Avustralya'nın doğusundaki takımadalardan gelen Amerikan gemileri o bölgede yer yer süs eşyası olarak kullanılan, yer yer para yerine geçen bu değerli kabuklardan getirirmiş.

bir iki tane astronomik beyin[58] çıkacaktır. Büyük kentlerde, en rastlantısal olan ve aynı zamanda güzelliği de rastlantısallığında yatan şeyler bile, fırıncının kahvaltılık çöreği kadar dakiklik ve düzenlilikle çıkıyor ortaya. Punch[59] her hafta bir tane zehir zemberek karikatür çıkarıyor; gazeteler her gün iyi bir haber döşemenin yolunu buluyor.

Aksayan işlevlerin cezası olan baskı kanunları da böyle çalışır.[60] Kıtlık olsun, tifüs olsun, don olayı, savaş, intihar olsun, ya da zayıf ırklar[61] olsun, bunların hepsi dünyadaki sistemin hesaplanabilir parçaları olarak düşünülmelidir.

Bütün bunlar, buzdağının görünen kısmıdır, bizim rastlantısal veya kazara dediğimiz olaylardaki, dokuma tezgâhı veya değirmende olduğu gibi bir tür mekanik kesinlik gösteren, yaşamımızı duvar gibi saran koşullara dair ipuçlarıdır.

Yönelimin bu akıntılarına[62] direnirken uyguladığımız güç öyle gülünç derecede yetersiz görünür ki milyonların baskısı altında tek kişilik bir azınlığın[63] kınaması veya protestosu gibi

---

[58] Aslında burada kullanılan ifade, "astronomik kafatası"dır (*astronomical skull*). O dönemin fizyonomları, yeteneklerin kafatasındaki birtakım oluşumlarla doğrudan ilgili olduğunu ileri sürüyorlardı.

[59] *Punch*: Satirik karikatürleriyle ünlü haftalık İngiliz mizah dergisi.

[60] Doğadaki birtakım mekanizmalar kastediliyor.

[61] "Yaşam enerjisini ve doğurganlığını yitirmiş" anlamını içeriyor (*effete races*).

[62] Yazar bu ifadeyi (*torrents of tendency*), Wordsworth'ün "Yolculuk" (*The Excursion*) adlı uzun şiirinde geçen bir ifadeden esinlenerek kullanıyor. Bu kullanımıyla yönelim (*tendency*) sözcüğü, "gidişat, karşı konulmaz ilerleyiş" anlamlarını içerir; yani burada hâlâ Kader'in kaçınılmazlığından söz edilmektedir. Ancak Emerson, denemesinin ilerleyen kısımlarında teraziyi dengeye getirecektir.

[63] "Tek kişilik azınlık" ifadesi Thomas Carlyle'ın "Tarihte Kahramanlar, Kahraman Tapıncı ve Kahramanlık Üzerine" (*On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*) adlı eserinde, her yeni fikrin başlangıçta tek bir adamın kafasında kök saldığının savunulduğu bir pasajda geçer. Ancak yıllar sonra, gene Carlyle tarafından Emerson'a yazılan bir mektupta, yazarın İngiltere'deki yaşamından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirdiği sırada olumsuz bir anlama bürünür: "Burada tek kişilik bir azınlığım."

olmaktan öteye geçemez. Bir keresinde, fırtınanın en şiddetli yerinde insanların dalgalarla boğuşurken güvertede oradan oraya savruldukları gözümün önüne geldi: Akıllıca bakışıyorlar, ancak birbirleri için bir şey yapamıyorlardı; herkes bir başına su üzerinde kalabilse daha iyiydi; belki kendi bakışlarının hakkına sahiplerdi, ama gerisi Kader'di.[64]

Bu hakikat, ekili dikili bahçelerimizde topraktan dışarı taşan en içteki yer katmanı gibidir, azımsayamayız onu. Yaşamın nahoş gerçeklerin hakkını teslim etmeyen hiçbir resmi esaslı olamaz. İnsanın gücü zorunlulukla çevrelenmiştir; kişi pek çok deneyimle her yandan dokunur buna, çeperini tanır.[65]

Tüm doğada işleyen, adına yaygın olarak Kader dediğimiz unsur bize sınırlılık olarak görünür. Bizi sınırlayan her ne ise, ona Kader deriz. Vahşi ve barbarsak, kader de vahşi ve dehşetli olur. Biz incelik kazandıkça, kısıtlılığımız da incelir. Eğer manevi bir âdaba yükselirsek, karşıtlık da manevi bir biçim kazanır. Hindu anlatılarında Tanrı Vishnu Tanrıça Maya'yı böcekten kerevite, oradan da file kadarki tüm yükselen değişimler boyunca takip eder; Maya hangi biçime girerse o da onun erkeği olur, ta ki sonunda Maya kadın ve tanrıça olup o da erkek ve tanrı oluncaya dek. Tin arındıkça sınırlılıklar da incelik kazanır, ama zorunluluk halkası hep en tepeden sıkıştırır.

İskandinav tanrıları Kurt Fenris'i çeliğin sağlamlığıyla veya dağların ağırlığıyla tutsak edemediklerinde –birini parçalayıverir, öbürünü ayağıyla teper–, bileğine ipekten ve örümcek ağından daha yumuşak, gevşek bir kuşak sararlar ve bu işe yarar: Tepindikçe dolanır ayağına.[66] İşte, Kader'in halkası da böyle narin

---

[64] Yazar hayal ettiği, görür gibi olduğu bir manzaradan söz etmektedir. Bu, belki de gemi kazasında boğularak ölen yakın dostu Margaret Fuller'ı düşündüğü bir andır.

[65] Bir başka deyişle, insan zorunluluğun kasnağıyla sarılmıştır ve sayısız deneyim yoluyla bu kasnağın çizdiği çemberi tanır.

[66] *Kurt Fenris*: İskandinav mitolojisinde Tanrı Loki'nin şeytansı oğlu. Fenrir olarak da geçer. Çılgın bir kurttur. Kendisini zaptetmek için üzerine takılan tüm sağlam bağları koparır, ancak en ince bağın (kedinin ayak sesinden ve balığın nefesinden yapılmış bir bağ) bağlanmasına

ve amansızdır. Ne kanyak, ne nektar, ne sülfürik eter,[67] ne cehennem ateşi, ne ölümsüzlük şurubu, ne şiir, ne de deha kurtarabilir bu gevşek kuşaktan. Çünkü düşünceye şairlerin kullandığı şekliyle yüce bir anlam atfedecek olsak bile, Kader'in üzerine o da çıkamaz: Ezeli kanunlara düşünce de uymak zorundadır, hattâ ondaki inatçı ve hayalperestçe olan her şey aslında onun en temel esasıyla karşıtlık halindedir.

Son olarak, düşüncenin de ötesinde ahlâk dünyasında, Kader karşımıza üstün olanı hizaya getiren, aşağıda olanı yükselten, insandan adalet talep eden, eğer adaletin gereği yerine gelmemişse er geç kılıcını indiren adalet dağıtıcı olarak çıkar. Kim yararlıysa sağ kalacak, kim incitiyorsa dibe gömülecektir. "Eden bulur" demiş Yunanlar: "Tanrıları yatıştırın, yoksa onlar sizi yatıştırır." Bir Gal kısa şiirinde şöyle denir: "Kötüye iyiliği Tanrı bile ihsan edemez."[68] Ya da İspanyol ozanın dediği gibi: "Tanrı göz yumar, ama bir süreliğine." Sınırlanmışlık, kavrayış yoluyla aşılamaz. Kavrayış ve özgür irade, en nihai ve en kutlu yücelişlerinde dahi sınırların itaatkâr kuludur. Ancak aşırı kapsamlı genellemelerden sakınmalıyız; doğal sınırları ve temel ayırımları ortaya koymalı, bunu yaparken öteki unsurların da hakkını vermeliyiz.

İşte böyle izini sürüyoruz Kader'in —maddede, zihinde ve ahlâkta olduğu kadar, yer katmanlarının sıralanışında, düşüncede, karakterde de. Engeller ve sınırlar her yerde. Ama Kader'in de bir efendisi var; sınırlanmışlığın sınırları var; o, yukarıdan başka türlü, aşağıdan başka türlü görünüyor, içinden başka türlü, dışından başka türlü. Çünkü Kader muazzamdır, ama ikili dünyadaki öteki etken olan güç de öyle muazzamdır. Kader nasıl

---

müsaade eder ve bu onu tutsak eder. Ne var ki bu bağı sürekli kemirip çekiştirerek sonunda koparacak, güneşi yutacaktır. O kıyamet günü geldiğinde Tanrılar ve kahramanlar Karanlığın güçleriyle savaşa tutuşarak Yeni Gün'ü getirmeye çalışacaklardır.

[67] Anestetik bir madde.

[68] Gal kökenli edebiyat araştırmacısı Edward Davies'in (1756-1831) bir Kelt şiirleri derlemesinde geçiyor: "Ey dağların karı! Uysal kuşlar! / Kalbinde huzur olana, dünyaya gelmek bile yeter; / Kötüye ise iyiliği Tanrı bile ihsan edemez."

gücün peşini bırakmazsa ve sınırlarsa onu, güç de Kader'i takibe alır ve onun karşısına dikilir. Kader'e doğa tarihi olarak[69] saygı göstermek gerekir, ama doğa tarihi her şey demek değildir. Yoksa meseleye burnunu sokan eleştiri kimden ve nereden gelebilir?[70] İnsan doğanın kupkuru düzeni değildir, organlarıyla, gövdesi, kolu ve bacağıyla zincirin herhangi bir halkası, aşağı bir yığın değildir; aksine, devasa bir karşıt güçtür, evrenin zıt kutuplarının birarada sürüklenişidir. Aslında o, kendinden aşağıdakilere, kalın kafataslı, küçük beyinli, yüzgeçli, dört ayaklı olanlara olan yakınlığını eleveriyordur –dört ayaklılığını gizlemekte zorlanan, iki ayaklılığa zar zor geçmiş, yeni yetilerini eskilerinin bazısının kaybı pahasına edinmiş olandır. Ancak infilak edip gezegenleri ve güneşleri yapan ışık da onun içindedir. Bir yanda elementlerin düzeni, kumtaşı ve granit, kaya resifleri, bataklık, orman, deniz ve kıyı; diğer yanda düşünce, doğayı yapan ve bozan ruh –işte şuradalar, birarada, tanrı ve şeytan, akıl ve madde, hükümdar ve entrikacı, boyunduruk ve güç fışkırması, her insanın bakışında ve beyninde yan yana barış içinde at koşturmaktalar.

Ve insan, iradeyi görmezden gelemez. Karşıta kafa tutmak için özgürlük gereklidir. Eğer size uyan, Kader'in yanında kök salmaksa ve Kader her şeydir diyorsanız, ben size Kader'in bir kısmı insanın özgürlüğüdür diyorum. Seçme ve eylemenin dürtüsü kabarır tinde sürgit. Kader'i etkisizleştirir Akıl. İnsan düşünebildiği ölçüde özgürdür. Her ne kadar köle ruhlu insan çoğunluğunun özgürlük hakkında atıp tutmalarından ve hayatı boyunca düşünüp eylemeye cesaret edememiş olanların "Bağımsızlık İlânı" gibi bir giriş yazısını veya resmî oy kullanma hakkını özgürlüğün ta kendisiyle karıştırmakta gösterdikleri arsızlıktan daha mide bulandırıcı bir şey olamazsa da, insan için daha erdemli olan, Kader'e odaklanmayıp öteki tarafa bakmaktır: Öylesi uygulamada daha iyidir. Kişinin gerçeklerle sağlıklı bir bağ kurması onlara boyun eğerek değil, onları kullanarak,

---

[69] Yani doğal süreçlerin progresif bir sonucu ve maddi bir gerçeklik olarak.

[70] Bir başka deyişle, Kader'e karşı çıkan, işleri karıştırmaya niyetlenen bir güç (İnsan) yok mudur?

onlara hükmederek olur. "Doğaya bakakalma, sıfatı ölümcüldür onun" der öğreti.[71] Sınırları çok fazla tefekkür etmek bayağılaştırır. Alınyazısından, şans yıldızından, vesaireden uzun uzadıya bahsedenler daha aşağıdaki tehlikeli bir düzlemdedirler ve korktukları şeytanı davet ederler.

İçgüdüleriyle hareket eden kahraman halkları Kaderin kıvançlı inananları olarak anmıştım. Onlar alın yazısıyla oynarlar, olayları severek kabullenirler. Gelgelelim aynı dogma zayıf ve tembel olanlarca benimsenirse, etki bambaşka olur. Yetersiz ve yoz insanlar suçu Kader'e atarlar. Kader'i kullanmanın doğru yolu, doğanın yüceliğine kendi idaremizi katmakladır. Değil mi ki tabiat unsurları kabadırlar ve kendilerinden başkasına boyun eğmezler, bırakalım insan da öyle olsun. Beyhude kibirlerden arındırsın kendini; egemenliğini tavır ve eylemleriyle doğa ölçeğinde göstersin. Amacına yerin çekim gücüyle tutunurmuş gibi sıkıca tutunsun. Hiçbir zor, hiçbir caydırma, hiçbir ayartma onu bildiğinden vazgeçiremesin. İnsan bir nehirle, bir meşe ağacıyla veya bir dağ ile kıyaslandığında üstün gelmeli. Onun ne akışı, ne hacmi, ne de direnci bunlardan azdır.

Kader en büyük yararı, insana hayati bir yüreklilik öğreterek sağlar. Gidin, denizde yangınla, arkadaşınızın evinde kolerayla, kendi evinizde soyguncuyla, ya da ödevin yolunda duran tehlikeyle karşılaşın: Bilin ki alınyazısının Kerrubi melekleri korur sizi. Kader'e kendi aleyhinize olarak mı inanıyorsunuz? Bari kendi lehinize inanın.

Çünkü madem Kader o denli egemendir, o halde insan da onun parçasıdır ve kaderin karşısına kaderle dikilebilir. Evrenin vahşice kazaları varsa, bizim atomlarımız da bir o kadar vahşice direnir. Bedenlerimizdeki havanın direnci sayesindedir ki atmosfer basıncıyla ezilmeyiz. İncecik camdan yapılma kılcal bir boru koskoca okyanusun baskısına karşı koyar, yeter ki içi de aynı suyla dolu olsun. Darbede karşı konulmaz bir kuvvet varsa, geri tepmede de öyledir.

---

[71] Bu ifade, Geç Antik dönemin başlıca Yeni Platoncu filozofu Proclus Lycaeus'a (412-485) aittir.

1. Ne var ki Kader'e karşı Kader demek, yalnızca savuşturma ve korunmadır: Bir de soylu yaratıcı güçler vardır. Düşüncenin aydınlanışı kişiyi esaretten kurtarıp özgürlüğe çıkarır. Kendimiz için, doğdum, sonra yeniden ve pek çok defa yeniden doğdum dememiz boşuna değildir. Gerçekten de birbiri ardına çok önemli deneyimlerimiz vardır ve yeni eskiyi unutturur; göğün yedi veya dokuz katı hakkındaki söylenceler de bunu anlatır.[72] Günlerin en kutlusu, yaşam şenliğinin en büyük bayramı o zamandır ki gönüldeki göz şeylerdeki Birliğe, kaidenin her yerdeki mevcudiyetine açılır ve kişi görür ki olan olması gerekendir, olmaktan başka yolu olmayandır, en iyi olandır. Bu sonsuz mutluluk bizlere yükseklerden dolar ve biz görürüz. O bizim içimizde olduğundan çok, biz onun içindeyizdir. Hava ciğerlerimize ulaşıyorsa, soluk alıyor ve yaşıyoruz; aksi takdirde ölüyoruz. Işık gözlere ulaşıyorsa, görüyoruz; yoksa göremiyoruz. Hakikat zihnimize doğuyorsa, birdenbire onun boyutlarına genişliyoruz, dünyalar kadar oluyoruz. Yasa getiriciler gibiyiz; Doğa adına konuşuyoruz; yalvaç oluyor ve ilhamla doluyoruz.

Bu kavrayış bizi herkese ve her şeye karşı Evren'in tarafına koyar: Başkalarına karşı olduğu kadar kendimize karşı da. Sağduyuyla konuşan kişi, aklen doğru olanı kendi adına onaylar: Aklın ölümsüzlüğünü görür, ölümsüzüm der; yenilmezliğini görür, güçlüyüm der. O, içimizde değildir, biz onun içindeyiz. Yapandır o, yapılan değil. Tüm şeylere dokunan ve her şeyi değiştirendir. Kullanır o, kullanılmaz. Kendisine ortak olmasını bileni, bilemeyenden ayırır. Ona ortak olamayanlar, yığındır, sürüdür. O, kökenini kendinden alır —eski veya daha iyi kimselerden, kutsal kitaptan, anayasadan, okuldan, gelenekten değil. Onun parladığı yerde, Doğa müdahaleci değildir; tüm şeyler ezgisel veya resimsel bir etki bırakır. İnsanoğlunun dünyası ise kahkahasız bir güldürüye benzer: Halklar, çıkarlar, iktidarlar, tarih — hepsi maket bir evdeki oyuncak figürler gibidir. O kavrayış tekil doğrulara fazlaca kıymet vermez. Örneğin, entelektüel birinden

[72] Göğün katları Müslümanlarda yedi, Ptolemaiosçu astronomlarda dokuz tanedir. Bunlar aynı zamanda insanın mutluluk ve yücelme mertebelerini sembolize eder.

alıntılanan tüm fikir ve sözleri hevesle dinleriz. Ancak hemen o sırada kendi düşüncemiz uyanır, söylenenler çabucak hatırımızdan çıkar, başkasına ait olan düşüncelerden sıyrılıp kendi düşüncemizin yeni oyununa dalarız. Birdenbire yükseliverdiğimiz bir yücelik teslim alır bizleri: Kendinden geçiş, bencilliğin hor görülüşü, kaideler dünyası. Eskiden bir adım şu tarafa, bir adım bu tarafa kayardık; şimdi ise uçan bir balondaki insanlar gibiyizdir, nereden ayrıldığımız veya nereye gideceğimizden ziyade yolun özgürlüğünü ve utkusunu düşünürüz.

Akıl arttıkça yapıcı güç de artar. Tasarımın içinden görebilen, ona hâkim olur, ne olması gerekiyorsa onu ister. Oturuyor ve hükmediyoruz: Uyuyakalsak, bu defa da rüyamız gerçekleşecek. Düşüncemiz saatlik bile olsa, düşünceden ve iradeden ayrılamayacak olan kadim bir gerekliliği onaylar. Bunlar hep birlikte var olagelmişlerdir. O, bize kendisinden koparılmayı reddeden bağımsızlığı ve tanrısallığı bildirir. Bu, benim veya bir başkasının değil, tüm zihinlerin istemidir. Tüm insanların ruhlarına, insanları oluşturan ortak ruh gibi akıp dolmuştur. İddia edildiği gibi, atmosferin üst katmanında o yüksekliğe çıkabilen tüm zerrecikleri kendiyle sürükleyen, batı-doğu yönlü, sürekli bir akım var mıdır bilmiyorum, ama görüyorum ki ruhlarımız belirli bir algı berraklığına ulaşınca bencilliğin üzerinde bir bilgiyi ve güdüyü benimsiyor. Ruhların evreninden daima, Doğru ve Gerekli olana doğru bir irade soluğu üflüyor. Tüm zihinler bu havayı içlerine çekiyorlar ve dışarı soluyorlar. Bu rüzgâr esiyor, dünyaları düzene ve döngüye koyuyor.

Düşünce, zihni her şeyin plastik olduğu[73] bir düzleme taşırken maddi evreni çözülmeye uğratır. Kendi aklına uyan iki adamdan hangisinin düşüncesi daha derinlikliyse, daha güçlü olan karakter o olacaktır. Her dönemde, o dönem için Takdir-i İlahi'yi başkalarından daha iyi temsil eden biri vardır.

[73] Yani her şeyin değişken, şekillendirilebilir birer malzeme niteliği taşıdığı.

2. Nasıl ki düşünce özgürleştirirse, ahlâki duyarlılık[74] da öyledir. Manevi kimyanın bileşimleri incelenmeye gelmez; ancak hakikat algısına, o hakikatin hüküm sürmesi arzusu eşlik eder. İrade için esas olan, bu gönül bağıdır.[75] Dahası, güçlü bir irade ortaya çıktığında, bu, kaynağını genellikle bedenin ve ruhun tüm erkinin aynı yönde akarmış gibi olduğu belirli bir yapısal birlikten alır. Her türlü büyük güç, gerçek ve doğal olmalıdır. Güçlü istemi yoktan uyduramazsınız. Her zerresinin bir karşılığı olması gerekir. İradeyle ortaya konacak olan güç, evrensel güce dayanmalıdır. Alaric[76] ve Napoléon birer esasa uyduklarına inanmaya mecburdurlar, yoksa iradeleri kırılır ve mağlup edilir. Sınırlı istemler yolundan caydırılabilir. Gelgelelim evrensel amaçlarla katıksız bir duygu bağı kurmak, sınırsız bir güç demektir ve bu ne ayartılabilir ne yolundan döndürülebilir. Ahlâki duyarlılığı tecrübe etmiş biri sınırsız güce inanır, elinden başka türlüsü gelmez. Böyle bir kalbin her atışı Yüceler Yücesi'ne bir bağlılık yeminidir. Ben yüce sözcüğünün ne demek olduğunu bilmem, meğerki o, müthiş bir gücün şu yavrucaktaki emareleri olsun. Kahramanlık öyküleri, büyük isimler, cesaret örnekleri anıldığında bunlar laf kalabalığı değildir, birer özgürlük nidasıdır. İranlı Hafız'ın şu dizeleri de öyledir: "Cennet'in kapısı üzerinde, 'Yazıklar olsun ona, o ki Kader'in kendisine ihanet etme-

[74] Emerson'ın sıkça kullandığı, Kantçı bir yaklaşım içeren bu kavram (*moral sentiment*), iyiye ve kötüye dair yasalar olduğu ve bu yasaların insan ruhunda da mevcut bulunduğu, ahlâki doğruların yürekteki hissiyat yoluyla (mutluluk verici iyi bir hisle) deneyimlenebildiği ve böylece bilinebildiği, insana bunun yol gösterebileceği düşüncesine dayanır. Bu kavram düşünür tarafından "İlahiyat Okulu Mezunlarına Sesleniş"inde (*Divinity School Address*) ayrıntılı bir şekilde tarif edilmiş, yer yer "din duygusu" veya "manevi duygu" olarak da adlandırılmıştır.

[75] Yani hakikate olan bu duygusal eğilim, bu tutkunluktur (*affection*).

[76] I. Alaric (MS 370-410): 410 yılında Roma'yı ele geçirip yağmalatarak Batı Roma'nın yıkılışına giden yolu açan Vizigot kralı. Alpler'i aşıp Roma'ya gireceğini söyleyen, gaipten gelen bir ses duyar, kehanet on yıl sonra gerçekleşir.

sine izin vermiştir!' yazar."[77] Peki, tarih okumak bizleri kaderci mi yapıyor? Tam aksine, öteki türlü düşünenler ne büyük cesaret sergiliyor! Özgür olmak için gösterilen bir parça heves, evrenin kimyasıyla gözüpekçe çarpışıyor.

Gene de ne kavrayış, ne de gönül bağı doğrudan doğruya iradedir. Algı buz gibi soğuktur ve iyilik dileklerle ölür gider; tıpkı Voltaire'in dediği gibi, "Saygın kimselerin en büyük talihsizliklerinden biri, korkak olmalarıdır".[78] İrade erkinin doğabilmesi için bu ikisinin kaynaşmasına ihtiyaç vardır. Kişinin kendi iradesine dönüşmesinden, kendisinin bizzat irade ve iradesinin de bizzat kendisi olmasından başka itici güç olamaz. Hattâ hiç çekinmeden şöyle de denebilir: Esaslı hiçbir hakikat algısı olamaz ki onu yakalayacak olan kişi onun ta kendisi tarafından harekete geçirilmemiş ve onun şehidi olmaya hazırlanmamış olsun.

Doğadaki en kararlı ve yaman şeydir irade. Toplum irade kıtlığından boynunu doğrultamaz; kurtarıcılara ve dinlere bu yüzden ihtiyaç duyulur. Gidilebilecek tek bir doğru yön vardır: Kahraman onu görür, hedefe yönelir, kaynak ve destek olarak tüm dünya onun ayaklarının altına serilir. O, başkaları için dünyanın ta kendisi olur. Onun onaylayışı şeref, onaylamayışı utançtır. Gözünün bakışı güneş ışınlarının gücüne sahiptir. Yalnızca kişisel bir etki hafızada kule gibi yükselmeye layıktır; sayılar, maddiyat, hava koşulları, yerin çekimi ve Kader'in geri kalanı seve seve unutulur.

Sınırlanmışlığa, onun büyüyen adamın ölçüsü olduğunu bildiğimiz takdirde katlanabiliriz. Tıpkı baba evinde duvara yaslanıp yıldan yıla boyunu işaretleyen çocuklar gibiyiz, Kader'e ölçü veriyoruz. Ama çocuk büyüyor, koca bir adam ve evin reisi oluyor, duvarı yıkıp yerine yenisini, daha büyüğünü yapıyor. Bu, yalnızca zaman meselesidir. Her yürekli genç bu ejderhayı sürmeyi ve idare etmeyi öğrenir. Onun bilimi, tutkulardan ve alıko-

---

[77] Emerson, İranlı şair Hafız Şirazî'nin (1315-1390) divanının Almanca çevirisini defalarca okumuş, buradan kendisini etkileyen pek çok parçayı İngilizceye çevirmiştir.

[78] Orijinal metinde Fransızcası da geçiyor: *"Un des plus grands malheurs des honnêtes gens c'est qu'ils sont des lâches".*

yucu güçlerden kendine silâhlar ve kanatlar yapmakla ilgilidir. Peki, kaderi ve gücü ayrı ayrı görürken, bir birliğe inanmamız mümkün müdür? Bu anlamda, insanlığın çoğu çift tanrılıdır. Evde, arkadaş veya ebeveyn olarak, sosyal çevrelerde, edebiyatta, sanatta, aşkta ve dinde belirli bir buyruk altındadırlar, mekanik söz konusu olunca, buhar ve iklimle uğraşırken, ticarette ve siyasette ise başka bir buyruk altına girdiklerine inanırlar; bir alandaki yöntemleri ve iş görme usûllerini diğerine aktarmanın çamları devirmek sayılacağını düşünürler. Kendi evlerinde nasıl da iyi yürekli, dürüst, cömert adamlar vardır, pazara[79] bir çıksınlar, kurda, çakala dönerler! Oturma odalarında ne inançlı adamlar vardır, sandığa gelince namussuzlara oy atarlar! Bir başka deyişle, belirli bir noktaya kadar Takdir-i İlahi'ye emanet olduklarına inanırlar, ancak buharlı gemide, salgında veya savaştayken uğursuz bir erkin hüküm sürdüğüne inanmaya başlarlar.

Oysa ilgi ve ilişki bazen ve bazı yerlerde değil, her an her yerdedir. Tanrısal düzen sizin görüş alanınızın bittiği yerde sona ermez. Aşina olduğunuz güç aynı kurallarla, komşu çiftlikte de, öbür gezegende de işler. Ama deneyiminizin olmadığı yerde onun aksine gidersiniz ve kendinize zarar verirsiniz. Şu durumda Kader, düşüncenin ateşinin henüz ısıtmadığı gerçekler ve anlaşılmamış sebepler için de bir addır.

Neyse ki bizi yok etmeye yeltenen her kargaşa dalgası zihin tarafından sağlıklı güce dönüştürülebilir. Anlaşılmamış sebeplerdir Kader. Su, gemiyi de denizciyi de bir toz zerresi gibi yutar; ama yüzmeyi öğrenin, geminize bakım yapın, o zaman suyu yararak gidersiniz ve sizi yutabilecek olan dalga bir güce dönüşüp sizi kendi köpüğü gibi veya bir kuş tüyü gibi taşır. Soğuk kayıtsızdır insanlara, iliğinize işler, adamı çiy tanesi gibi dondurur; ama paten kaymayı öğrenin, o zaman buz size zarif, tatlı ve şiirsel bir hareket sunar. Aynı soğuk, beyninizi ve uzuvlarınızı dehaya sevk eder, sizi zamanın önde gelenlerinden yapar. Soğuk hava ve deniz, doğanın yitirmeyi göze alamadığı Sakson ırkını yetiştirir

[79] Metnin aslında geçen "on change" ifadesi, "at the exchange"in farklı bir söylenişi olarak, borsa ve piyasa gibi, tüccarların ve bankacıların iş yapmak üzere buluştukları yer anlamında kullanılıyor.

ve onu İngiltere'de bin yıl kuluçkada beklettikten sonra eline yüz tane İngiltere, yüz tane Meksika verir. Tüm soyları emip yutar ve tahakkümüne alır İngiliz: Hattâ tüm o Meksika'ların ötesinde, suyun ve buharın sırlarını, elektriğin fışkırmasını, metalin bükülebilirliğini, havanın taşıyıcılığını, dümenli hava balonunu çıkarır karşınıza.

Tifüs her yıl savaştan daha büyük bir katliam yapar; ama doğru tedavi onu ortadan kaldırır. Denizdeki iskorbütten kıran gelir; ama ilacı, kolaylıkla temin edilebilen limon suyu ve benzeri perhizlerdir. Kolera ve suçiçeğinin getirdiği nüfus kayıpları aşıyla ve doğru tedaviyle sona erer. Bunun gibi her türlü musibet, neden-sonuç zinciri içindedir ve savuşturulabilir. Üstelik zehiri çekip almasını bilen zanaat, mağlup edilmiş düşmandan genellikle bir fayda da sağlar. Yıkıcı taşkınlar insanlığın hizmetine koşulur; vahşi hayvanlar yemek, giyecek ve işgücü için kullanılır; kimyasal patlamalar cepteki saat gibi kontrol edilir. Bunlar artık insanın üzerinde koşturduğu küheylandır. İnsan atın ayaklarıyla, rüzgârın kanatlarıyla, buharla, balondaki gazla ve elektrikle, türlü şekillerde yolculuk ediyor; parmak uçlarında yaklaşarak kartalı onun usûlüyle avlamaya niyetleniyor. İnsanın kendine vasıta kılamayacağı hiçbir şey yoktur.

Su buharı, daha düne kadar, korktuğumuz şeytandı. Her çömlekçi ve tencere ustası, bütün bir ev havaya uçmasın diye, yaptığı tencerenin kapağında belayı savacak bir delik bırakırdı. Ama Worcester Markisi,[80] Watt ve Fulton başka türlü düşündüler: Nerede güç varsa, orada şeytan değil, Tanrı vardı; önlem almak veya harcanmaya bırakmak yerine bundan faydalanmak gerekirdi. Tencereyi, hattâ çatıları ve evleri bile öyle kolayca havaya mı uçuruyor? O halde bu tam da aradıkları ağır iş işçisidir. Çok daha boyuneğmez ve tehlikeli olan başka şeytanları –örneğin kilometreküplük toprağı, dağlık kütleleri, suyun basıncını ve kaldırma kuvvetini, makineleri ve dünyanın tüm insanlarının emeğini– yerinden kaldırmak, zincire vurmak, işe koşmak için,

[80] Worcester Markisi Edward Somerset (1601-1667): Amatör deneyci ve mucittir; buhar gücünün potansiyelini fark etmiş ve buhar motoru için öncü bir model önermiştir.

zamandan kazanmak ve mesafeleri kısaltmak için onu kullanmak mümkündür.

Buharın daha üstün benzerleri için de durum pek farklı olmamıştır. Milyonların düşüncesi dünyanın dehşet dolu olduğuydu; ya halkları eğlendirerek geçiştirilmek istendi bu, ya da toplum katmanlarıyla üstü örtülmeye çalışıldı: Asker sınıfı, onun üzerinde beyler, en tepeye bir hükümdar, bir de kalelerin, garnizonların, zabitlerin kelepçe ve mengeneleri. Kimi zaman dinî unsur girdi araya, prangaları parçaladı, dağ gibi yığınları yerinden etti. Siyasetin Fulton ve Watt'ları ise birlik beraberliğe inanarak onun bir güç olduğunu gördüler; bunun gereğini, toplumun dağ gibi üst üste yığılması yerine yatay olarak yayılmasına yönelik başka bir yapılanma yoluyla (çünkü adalet herkesi memnun eder) yerine getirmeye çalıştılar, böylece dünyanın dehşet duygusunu en zararsız ve enerjik bir Devlet biçimine sokmanın yolunu aradılar.

Kabul ediyorum, Kader'den alınacak dersler pek nahoştur. Şık giyimli bir frenologdan kendi talihini dinlemeyi kim ister? Kafatasında, omurgasında ve kalça kemiğinde bir Sakson veya Kelt ırkının kendisini muhakkak alçaltacak bütün zaaflarını taşıdığına, büyük bir umut ve kararlılıkla ateşlendikten sonra bencil, madrabaz, sefil, kaypak bir yaratığa dönüşeceğine inanmayı kim ister? Bilgili bir hekim bize Napolililerin olgunlaştıkça bariz birer hergeleye dönüşeceğini söylüyor. Bence de fazla iddialı bu, ama haklı çıkabilir.

Ama bunlar insanın mühimmatı ve cephaneliğidir. İnsan, kusurlarına şükretmeli ve yetenekleri karşısında huşu duymalıdır. Örneğin, üstün bir yetenek kaynaklardan öyle çok tüketir ki kişiyi topal bırakır; öte yandan, kusurun getirisi de bol olur. Yahudi'nin göğsündeki nişandır katlandığı çile; bugün o yüzden dünyanın efendilerinin efendisi olmuştur.[81] Eğer Kader cevherse ve maden kaynağıysa, eğer kötü aslında oluşmakta olan iyiyse, eğer sınırlılık kendinde gücü saklıyorsa, eğer felaketler, karşıt-

[81] Shakespeare'in *Venedik Taciri*'nde Shylock, "Metanet, bizim kavmimizin yakasındaki nişandır" der.

lıklar, ağır yükler bizim için kanat ve vasıtaysa —o zaman teselli bulduk demektir.

Kader'de iyiye gidiş vardır. Bu yükselme gayretinin hakkını vermeyen hiçbir Evren açıklaması tutarlı olamaz. Bütünün ve parçaların yönü yarara doğrudur ve bu, sağlıkla orantılıdır. Her bireyin ardında yapının[82] kapısı kapanır: Önündeyse özgürlüğün kapısı açılır —Daha İyi'nin, En İyi'nin. İlk ve en zayıf soylar yok olup gitmiştir. İkinci ve kusurlu soylar ya ölüyordur ya da daha üstün olanın oluşumu için hâlâ vardır. En son soyda insanoğlundaki her cömertlik, her yeni algı, ahbaplardan hak edilen her türlü övgü ve sevgi, kaderden özgürleşmeye doğru ilerleyişin göstergeleridir. İradeyi kendisine dar gelen yapının zincir ve prangalarından kurtarmak bu dünyanın nihai amacıdır.[83] Her felaket, bir işaret ve kıymetli bir alâmettir; insanın girişimlerinin henüz tam sonuç vermediği yerde hiç değilse bir eğilim görünür olur. Hayvansal yaşamın tüm dişe diş döngüsü, bitkin düşürücü mücadele, besin için çarpışma, acı feryatları ve zafer hırıltıları sonunda, tüm canlılar yelpazesinin ve kimyasal toplamın daha üstün bir işleyiş için olgunlaştığını, incelik kazandığını görür, uzaktan uzağa memnuniyet duyarız.

Kaderin ve özgürlüğün nasıl birbirine kaydığını görmek için her yaratığın köklerinin nereye kadar uzandığını gözleyin —ya da ilişkililik bağının olmadığı bir nokta bulun bulabilirseniz. Yaşamımız bir ahenk içindedir[84] ve uzaklarla bağlantılıdır. Doğanın düğümü o denli iyi bağlanmıştır ki bugüne dek hiç kimse onun iki ucunu bulacak mahareti gösterememiştir. Doğa karmakarışıktır, kat kattır, iç içe örülüdür ve bitimsizdir. Christopher Wren harikulâde King's College Şapeli için, "eğer ki biri ona ilk taşı nereye koyacağını söylerse, aynısından bir tane daha yapacağını"

---

[82] Beden yapısının, kişiye özgü yaradılışın.

[83] Bu sözleri Emerson büyük ihtimalle Hint düşünüşünün esiniyle söylüyor. Burada "yapı" denerek kastedilense bedensel varlık, her yaşam döngüsünde insanın içine doğduğu koşuldur.

[84] Metnin aslında kullanılan sözcüğün (*consentaneous*) Emerson'ın yaşadığı dönemdeki bir diğer anlamı da, "öbür şeylerle eşzamanlı"dır.

ifade etmiştir.[85] Ama biz İnsan'ın evinin ilk yapıtaşını nereden bulacağız –o ev ki tümden uyuşmadır, terkiptir,[86] parçaların dengelenişidir?

İlişkiler ağı doğal yaşam alanlarında, örneğin kış uykusunda belirgindir. Kış uykusu dikkatle gözlendiğinde bazı hayvanların kışın uyuşukken, bazılarının yazın öyle olduğu tespit edilmiştir: O halde kış uykusu yanlış bir adlandırmadır.[87] *Uzun uyku*, soğuğun bir sonucu değildir; bunu düzenleyen, hayvan için uygun olan besinin teminidir. Yani hayvan sadece yaşamak için bağımlı olduğu meyve veya avın mevsimi değilken uyuşuklaşır, yemek mevcutken tekrar hareketlenir.

Gözler ışıkta vardır, kulaklar işitsel bir havada, ayaklar karada, yüzgeçler suda, kanatlar havada; ve her yaratık da, karşılıklı bir uyumla, olması gereken yerdedir. Her bölgenin kendi faunası vardır. Hayvan ile onun besini, asalağı, düşmanı arasında bir ayarlama mevcuttur. Dengeler korunur. Ne sayıca aşırı azalmak mümkündür, ne de artmak. Benzer bir ayarlama insan için de vardır. O, evine geldiğinde yemeği pişmiş olur, ocakta kömürü vardır, içerisi havadardır, dışarıda su taşkınının çamuru kurumuştur, aynı saat can yoldaşları da çıkagelir, onu muhabbetle, çalıp söyleyerek, kahkahalarla, gözyaşlarıyla karşılarlar. Bunlar kaba ayarlamalardır, ama göze görünmeyenler de az değildir. Her yaratığın havadan ve besinden çok daha fazla aidiyeti vardır. İnsanın içgüdülerine karşılık bulması gerekir; ve onun, yakındaki şeyleri eğip büküp kullanıma uygun hale getirmesini sağlayan yatkınlaştırıcı bir yeteneği vardır. Görünürdeki şeyler kadar gö-

---

[85] Söz konusu şapel, King's College ve Cambridge'in başlıca sayılan, dış süsü kadar sade yapısıyla da ünlü, İngiliz Gotik üslubundaki binadır. Christopher Wren (1632-1723) ise, gelmiş geçmiş en büyük İngiliz mimarlardan biridir.

[86] Orijinal metinde geçen sözcüğün (*inosculation*), kan damarlarının ve organik kanalların birbirine akış halinde olmasını karşılayan tıbbi bir anlamı da vardır.

[87] İngilizcede kış uykusu için kullanılan sözcüğün (*hibernation*) Latince kökeni "kış"tır. Yani söz konusu fenomen kendiliğinden kış mevsimiyle ilişkilendirilmiştir.

rünmeyen şeyler de uygun olmadıkça, insan kendini gerçekleştiremez. Öyleyse, bir Dante veya Kolomb'un ortaya çıkışı bize yerde ve gökte, bunların yukarılarında ve derinlerinde gerçekleşen ne gibi değişimleri müjdeler!

Bu nasıl mümkün olur? Doğa müsrif değildir, sonuca giden en kestirme yolu tutar. Tıpkı kumandanın askerlerine "kale mi lazım, o halde yapın" dediği gibi, doğa da, ister gezegen, ister hayvan, ister ağaç olsun, her yaratığa kendi işini gördürüp geçimini kazandırır. Gezegenler kendilerini oluşturur. Canlı hücre kendini yapar, sonra da eksiklerini tamamlar. Çalıkuşu ya da ejder olsun, tüm yaratıklar kendi yuvalarını kurar. Yaşamın olduğu yerde yönelim[88] ve malzemelerin emilip kullanımı vardır. Yaşamak özgürlüktür: Yaşam doğrudan doğruya özgürlük nispetindedir. Emin olun, şu yeni doğmuş insan evladı bile eylemsiz değildir. Yaşam onun yakınında hem kasıtlı hem doğaüstü yollarla işlemektedir. Ağırlığını gramlarla ölçüp ona değer biçebileceğinizi mi zannediyorsunuz, ya da derisinin içeriğinde mi buluyorsunuz onu —o ki her yana uzanıyor, ışınlar yayıyor, kendine ait şeyleri saçıyor? Küçük bir mum bile ışınlarıyla bir millik mesafeye yayılır; bir insanın duyargaları tüm yıldızlara uzanır.

Yapılması gereken bir şey olduğunda, dünya onu yaptırmasını bilir. Bitkisel sürgünden ihtiyaca göre yaprak olur, tohum kesesi olur, kök olur, kabuk olur, diken olur. İlk hücre duruma göre mideye, ağıza, buruna, tırnağa dönüşür: Dünya bir kahramanın ya da çobanın içine yaşam olup dolar ve o kişiyi eksikliği nerede duyuluyorsa oraya koyar. Dante ve Kolomb kendi zamanlarında İtalyan'dılar; bugün olsa Rus ya da Amerikalı olurlardı. Şeyler olgunlaşır, yeni insanlar gelir. Uyarlanım[89] keyfî değildir. Üstü örtülü hedef, kendinin ötesine geçen amaç, gezegenlerin durgunlaşıp billurlaşırken yaratıklara ve insanoğluna hayat verdiği bağlantısallık durmak bilmez, daha ince detaylara, iyiye ve daha iyiye doğru işler.

---

[88] Veya kendi yönünü tutma (*self-direction*).

[89] Yani adaptasyon.

Dünyanın sırrı, kişi ve olay arasındaki bağdır. İnsan olayı gerçekleştirir, olay da insanı. "Dönem", "çağ" –nedir ki bunlar, zamanını örnekleyen birkaç derinlikli ve etkin kişiden başka? Goethe, Hegel, Metternich, Adams, Calhoun, Guizot, Peel, Cobden, Kossuth, Rothschild, Astor, Brunel ve diğerleri.[90] Kişi ile zaman ve olay arasındaki uygunluk, tıpkı cinsiyetler arasında veya bir canlı türü ile onun besini ya da kendi için kullandığı diğer türler arasında olduğu gibi idame ettirilir. Rabıta gizli saklı olduğu için kişi kaderini kendine yabancı zanneder. Oysa ruh, başına gelecek olan olayı önceden içerir, çünkü olay düşüncelerin gerçekleşmesinden başka bir şey değildir; kendi nezdimizde ettiğimiz dualardır hep karşılık bulan. Olay sizin biçiminizin tıpkıbasımıdır, benliğinize deriniz gibi oturur. Herkesin yaptığı kendine uygundur. Olaylar bedenin ve zihnin çocuklarıdır. Hafız bize Kader'in ruhunun kendi ruhumuz olduğunu haber veriyor:

> *Eyvah bana ki bilmemişim bugüne dek –*
> *Birmiş rehberim, feleğin rehberiyle.*

İnsanların aklını çelen ve onları oynatan tüm oyuncaklar –evler, toprak, para, lüks, nüfuz, şöhret– aslında birbirinin tıpatıp aynı-

[90] John Adams (1735-1826): A.B.D.'nin "kurucu babalarından", ülkenin ikinci devlet başkanı. John Calhoun (1782-1850): Amerikalı siyasetçi ve siyaset kuramcısı; Amerikan İç Savaşı öncesinin önemli figürlerindendir; önceleri güçlü ulusal devlet ve iktisadi korumacılık taraftarıyken sonraları serbest ticaret yanlısı olur; Güney eyaletlerinin fikirlerini temsil eder, kölecilik taraftarıdır. François Guizot (1787-1874): Fransız siyasetçi, edebiyat ve tarih profesörü, eğitimci; 1830-1848 arası dönemde önemli devlet görevlerinde bulunur; devrimi Fransız monarşisiyle uzlaştırmayı gözeten hizbin başlıca figürlerindendir. Robert Peel (1788-1850): İngiliz muhafazakâr siyasetçi, modern anlamda polis gücü fikrini ortaya atan başlıca kişilerdendir. Richard Cobden (1804-1865): İngiliz sanayici, serbest ticareti savunan liberal bir siyasetçi. Meyer Rothschild (1743-1812): Avrupa siyasetine yön veren meşhur Yahudi banker ailenin kurucusu. John Jacob Astor I (1763-1848): Amerikalı iş adamı; aynı zamanda Amerika'nın ilk multi-milyoneri; kürk ticaretinde kurduğu tekel ülke tarihinde bir ilktir. Baba ve oğul Brunel'ler: 1830 ve 40'lı yıllarda İngiltere'nin önde gelen makine mühendisleri; buharlı gemi, köprü, tünel inşa etmişlerdir.

sıdır, yalnızca yanılsamanın bir ya da iki kat buğusu eklenmiştir üste. Her sabah mağrurca geçit törenine çıkarılan ve kuru gürültüsüyle kafamızı şişirsin diye hepimizin can attığı şu davullardan en çok rağbet ettiğimiz, bizi olayların eylemlerden bağımsız, gelişigüzel olduğuna inanmaya sevk edenlerdir. Hokkabazı seyrederken onun kuklasını hareket ettirdiği incecik teli fark ederiz, ama neden ve sonucu ilişkilendiren bağı tespit edecek keskinlikte gözlerimiz yoktur.

Doğa, büyülü bir şekilde, kişiyi talihine uydurur, başına gelenleri onun karakterinin meyveleri yapar. Ördekler suya, kartallar göğe, yağmur kuşları deniz kıyılarına, avcılar ormanlara, muhasebeciler sayım odalarına, askerler hudutlara gider. Olaylar kişilerle aynı kökten büyür; onlar bu anlamda alt-kişidir. Yaşamın zevki, mesleğe veya mekâna göre değil, onu yaşayan insana göredir. Esrimektir yaşamak.[91] Bizler aşka nasıl bir çılgınlığın ait olduğunu biliriz —bayağı bir nesneyi cennetin renklerine boyamanın nasıl bir güç olduğunu biliriz. Nasıl ki deliler giydiğine, yediğine, yattığı yere kayıtsızsa ve nasıl ki düşlerimizde en tuhaf eylemleri soğukkanlılıkla yaparsak, işte aynen öyle, yaşam kadehimize konacak fazladan bir damla şarap da bizi olmadık ahbaplar ve işlerle uzlaştırmaya yeter. Sümüklü böcek yapışkan evini armut yaprağı üzerinde sürükler, tüylü tırtıl kendi yatağını elma üzerinde salgılayıp örer, balık kendi kabuğuna bürünür ve tüm varlıklar kendi koşullarını ve alanını doğurur kendinden. Çocukken üzerimize gökkuşağını kuşanır, takımyıldızlara kadar gideriz. Yaşlanınca ise başka şekilde ter dökeriz: Damla hastalığı, ateş, romatizma, kapris, şüphe, aksilik ve cimrilik.

Kişinin talihi onun karakterinin meyvesidir. Arkadaşları, onun kendine doğru çektikleridir. Kader'in örnekleri için Herodotos'a, Plutarkhos'a gidiyoruz, oysa kendimiz örneğiz. "*Quisque suos patimur manes.*"[92] Herkesin kendi yaradılışında olanları gerçeğe dönüştürmeye meyilli olduğunun en iyi ifadesini,

[91] Aynı ifade, kitabın son denemesi olan "Yanılsamalar"da da geçecek.

[92] "Herkes kendi çilesine katlanır"; "Herkes kendi ruhunun günahlarını çeker" anlamında Latince bir ifade. Vergilius'un (MÖ 70-19) Aeneis'inde geçer. Buradaki "manes" sözcüğünün anlamı çeşitli şekillerde

alınyazımızdan kaçmak için göstereceğimiz tüm gayretin bizi doğrudan doğruya alınyazımıza yönelteceğine dair eski inanışta buluyorum; dahası, insanların, nihai veya bütünsel üstünlüklerinin ölçütü olarak, ulaştıkları konuma göre övülmeyi, meziyetlerine göre övülmeye tercih ettiğini görüyorum.[93]

Kişi, karakterinin, aynı noktada buluşuyormuş gibi görünürken aslında kendisinden yayılmakta ve kendisine eşlik etmekte olan olaylarla iletildiğini görür. Olaylar karakterle genişler. Nasıl ki kişi kendini bir zamanlar oyuncaklar arasında bulduysa, şimdi de devasa sistemlerin parçası olmuştur; büyümesini kararlılığıyla, yol arkadaşlarıyla ve icraatlarıyla bildirir. O, bir tesadüfler silsilesi gibi görünmektedir, oysa nedenselliğin ta kendisidir: Kapladığı boşluğa tam yerleşecek şekilde konumlandırılıp açı verilmiş olan mozaiktir. İşte bu yüzden her kentte beyniyle ve icraatlarıyla o kentin çiftçiliğinin, üretiminin, fabrikalarının, bankalarının, kiliselerinin, yaşayış tarzının ve toplumunun açıklamasını teşkil eden bir adam vardır. Eğer onunla tanışma fırsatını bulamamışsanız, gördüğünüz her şey sizi afallatacaktır: Onu bulunca hepsi berraklaşır. Massachusetts'te kimin New Bedford'ı, Lynn'i, Lowell'ı, Lawrence'ı, Clinton'ı, Fitchburg'u, Holyoke'u, Portland'ı[94] ve pek çok gürültülü çarşı pazarı inşa ettiğini biliriz. Bu adamların her biri saydam olsaydı o zaman onlar size insandan çok yürüyen kentler olarak görünürdü, onları nereye koysanız yeni bir kent yaparlardı.

Tarih budur işte: Doğa ve Düşüncenin etki ve tepkisi —sanki kaldırımın kenar taşında birbirini itip çeken iki çocuk. İten ve itilendir her şey; madde ve zihin daima bir sallantı ve denge durumu içindedir. İnsan zayıfken, yeryüzü onu sahiplenir, ona

---

yorumlanmıştır. Emerson ise burada bu ifadeyi, herkes kaderinde yazılı olan neyse onu yaşar anlamında kullanıyor.

[93] Yani Emerson'ın kendi ayırımı üzerinden söylenecek olursa, (negatif etken olan) Durum üzerinden değil, (pozitif etken olan) Güç üzerinden övülmeyi; Güç'ün Durum'a göre verdiği sonuç üzerinden, Kader'in bu görünümü üzerinden övülmeyi tercih ediyorlar.

[94] New England bölgesinden işlek pazar yeri adları; aralarında balina ürünleri, ayakkabıcılık vb. ticaretiyle ön plana çıkanlar var.

beynin ve güçlü duyguların tohumunu eker. Yavaş yavaş o da yeryüzünü sahiplenir, düşüncesinin güzel düzeni ve üretkenliği içinde kendi bağlarını bahçelerini yetiştirir. Evrende katı olan ne varsa, zihin ona yaklaşınca akışkanlık kazanmayı beklemektedir. Zihnin ölçüsü de bu akışkanlaştırabilme gücündedir. Eğer duvar kaskatıysa, düşünce eksikliğini eleverir. Daha maharetli bir güç içinse, aynı duvar zihnin karakterine tercüman olan yeni biçimlere doğru akmaya koyulacaktır. İçinde yaşadığımız bu şehir, falanca adamın buyruğuna uymuş bir ilgisiz malzemeler yığınından başka nedir ki? Granit dikbaşlıydı, ama adamın elleri daha güçlüydü, taşıyıp getirdi onu. Demir derinlerde gizleniyordu ve kayaların bağrındaydı, adamın ateşinden kaçamadı. Tahta, kireç, özler, meyveler ve reçine dünyaya ve denizlere boş yere dağılmıştı; şimdi buradalar işte, her insanın gündelik emeğinin ulaşabileceği yerde, herkesin isteklerine amade. Aslında tüm dünya, maddenin insan düşüncesinin iletim hatlarından, yapıcı olacağı uzak kutuplara ve uçlara doğru akışıdır. İnsan soyları topraktan doğrulurken kendilerine hâkim olan bir düşünceyle doluydular, boylara ayrıldılar, bu fizikötesi soyutlama uğruna çarpışmak için silâhlanmış ve bilenmiştiler. Mısırlı'yı Romalı'dan, Avusturyalı'yı Amerikalı'dan ayıran, düşüncenin niteliğidir. Belirli bir dönemde sahne alan insanların hepsi birbiriyle ilişki içindedir. Havada belirli fikirler gezinir. Onların etkilerine açığız, çünkü onlardan yapılmışız; bazılarımız o etkilere daha açıklar, fikirleri önce onlar dile getiriyorlar. Bu, icatların ve keşiflerin tuhaf çağdaşlığını[95] açıklıyor. Hakikat havada geziniyor, etkilere en açık olan beyin onu en önce bildiriyor, ama aynısını bir süre sonra herkes onaylıyor. Hassasların en hassası olarak kadınlar, yaklaşan saatin en şaşmaz göstergesidirler. Şu durumda büyük insan, yani zamanının ruhuna büsbütün bulanmış olan kimse, etkilere açık olandır: Narin ve duyarlı bir dokudandır o, ışığa karşı iyot gibidir.[96] Sınırsız küçüklükte çekimleri hisseder. Onun aklı başkalarından daha doğrudur, çünkü o kendini, yalnızca hassas bir dengede

[95] Yani aynı döneme ait oluşunu.

[96] Fotoğrafçılığın öncüleri ışıkla ilgili deneylerinde iyotu kullanmışlardı.

dik duran bir iğnenin belli edebileceği yumuşak bir hava akımına teslim etmiştir.

İlişkililiği kusurlar da ortaya koyar. "Mimarlık Üzerine Bir Deneme"sinde Moller,[97] amacına en doğru yanıt veren binanın, güzel olma gayesi gözetilmemişse bile kendiliğinden güzel olacağını ileri sürer. Ben buna benzer bir birlik bütünlüğün insan yapısında da yaygın ve belirleyici olduğunu düşünüyorum: Soydaki bir hamlık tartışma sırasında görünür olur, sırttaki bir kamburluk konuşmaya ve el işçiliğine yansır. Eğer kişinin zihnini görebilseydik, kamburluğu da görürdük. Kişinin sesindeki titreklik o kişinin cümlelerine, şiirine, öykü anlatımına, düşünce akışına ve iyilikseverliğine olduğu gibi geçer. Herkes kendi iblisine[98] av olur: Hastalığı kişinin illetidir, onun tüm etkinliğini kısıtlar.

Yani her bitki gibi, her insanın da kendi asalakları vardır. Güçlü, haşin, hırçın bir yaradılışın bahçemdeki yapraklara dadanan kurtçuklar ve güvelerden çok daha gaddar düşmanları olur. Meyve kurtları, tahtakuruları, solucanlar vardır onun başında: Dolandırıcının biri ısırmıştır onu, sonra bir müşteri kemirmiştir, sonra bir şarlatan, daha sonra da düzgün giyimli, inandırıcı, ama aslında Moloch[99] gibi katı ve hep kendini düşünen bir beyefendi.

Gerçekte mevcut olan bu ilişkililik, sezilip öngörülebilir. Eğer örgüler oradaysa, düşünce onları izleyip gösterebilir. Özellikle de biri, Chaucer'ın terennüm ettiği gibi dinç ve kavrayışlıysa:

> *Çıksa bir ruh karşımıza*
> *Özüne uygun bir yaradılışla,*
> *Önceden bilse olacakları*
> *Ve uyarsa tek tek kulları,*
> *Alâmetler ve şekillerle*
> *Bahtını bildirse kimine;*

---

[97] Georg Moller (1784-1852): Alman mimar ve şehir planlamacısı.

[98] Orijinal metinde kullanılan sözcük, *daemon*. Bu, iblis, şeytan anlamında kullanılabileceği gibi, yöneten, teslim alıp hükmeden ruh anlamında da kullanılabilir.

[99] *Moloch*: Eski Ahit'te adı geçen gaddar bir tanrıdır; çocuk kurbanlar talep eder.

Yazık ki takatsiz nefislerimiz
Anlayamazdı ulağı –
İkazı pek muğlâktı.[100]

Bazı kimseler vardır, uyumdan, rastgelişten, önseziden, tekerrürden, içedoğuştan oluşmuşlardır: Aradıkları insanla karşılaşırlar; arkadaşlarının onlara söyleyeceği şeyi önce onlar arkadaşlarına söylerler; yüzlerce işaret, olmak üzere olanı onlara haber verir.

Şu başıboş hayat, örgüler ağındaki hayret verici karmaşıklığa, tasarımdaki hayret verici istikrara izin verir. Sineğin nasıl olup da eşini bulduğuna şaşıyoruz; oysa nice defa, aralarında hiçbir yasal bağ veya kandaşlık olmayan adamların veya kadınların en güzel zamanlarının büyük kısmını birbirleriyle dip dibe geçirdiğine şahit oluyoruz. Buradaki ilke şudur: Biz neyi ararsak onu buluruz;[101] neden kaçıyorsak bizden kaçar o. Ya da belki de Goethe'nin söylediği gibi, pek çok defa, duamızın gerçekleşmesinin lanetiyle, "gençlikte dilediklerimiz, yaşlılıkta yığınlarla yağar üzerimize".[102] Şu durumda, bir de uyarı vardır burada: Mademki dilediğimizi mutlaka elde edeceğiz, o halde hep yüce şeyler dileme sağduyusunu gösterelim.

İnsanın durumuna dair gizemin bir anahtarı, kader, özgürlük ve önsezinin kadim düğümünün bir çözümü vardır, o da çifte bilinç önermesidir. İnsan tıpkı sirkteki binicilerin kendilerini bir attan diğerine kolaylıkla attığı gibi veya bir ayağı bir atın, diğer ayağı diğer atın sırtında gittiği gibi, kendi özel ve kamusal tabiatının atlarını değişimli olarak sürmelidir. O halde eğer bir kimse kaderinin kurbanıysa, kalçasında siyatik, başında ağrılar, ayağında yumruluk, nüktedanlığında sivrilik, suratında ekşilik, mi-

[100] Emerson'ın birtakım değişiklikleriyle, Chaucer'ın "Şöhretin Evi"nden (*The House of Fame*) alıntı.

[101] İncil, Luka 11:9'a atıf yapılıyor: "Ben size şunu söyleyeyim: Dileyin, size verilecek; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın, size açılacaktır."

[102] Şiir ve Hakikat'in (*Aus Meinem Leben: Dichtung und Wahrheit*) dokuzuncu kitabında geçiyor. Aslında Goethe bunu "dürüst ve umut dolu" eski bir Alman atasözü olarak alıntılıyor, ama bazı şeylerin tadının gençlikte çıkarılamamasının bir kayıp olmasına istinaden, sözün buna zıt bir anlamda da alınabileceğini söylüyor.

zacında bencillik, yürüyüşünde çalım, şefkatinde kibir taşıyorsa veya soyunun yozluğuyla darma duman olmuşsa, o kimse gücünü Evren'le olan ilişkisine toplamalı ve yıkımıyla Evren'e fayda sağlamalıdır. Onun, ıstırap çeken iblis olmayı bırakıp,[103] acısından evrensel bir fayda elde eden Tanrı'nın yanında yer alması gerekir.

Mizacın ve soyaçekimin insanın ayağına vurduğu pranganın üstesinden gelebilmek için şunu aklınızdan çıkarmayın: Tüm doğada ikili unsurların şaşırtıcı bir şekilde birarada bulunması sayesinde, sizi topallatan veya felce uğratan şey her neyse, o, kendisiyle birlikte bir biçimde telafi olarak, tanrısallığı da taşıyıp getirir. İyi niyet kendini ani güçle örter. Bir ilah ata bineceği zaman, en ufak bir kıymık veya çakıl parçası ayaklanıp kanatlanır, onu sırtına alır.[104]

O halde doğayı ve ruhları en mükemmel çözümde birarada tutan ve her bir zerreyi evrensel bir gayeye hizmet etmeye koşan Kutlu Birliğe sunaklar yapalım! Hayret etmem bir kar tanesine, deniz kabuğuna, yaz manzarasına ya da yıldızların görkemine: Benim hayretim, altında evrenin yattığı zorunlu güzelliğedir; her şeyin resimsel olduğuna ve olmak zorunda olduğuna, gökkuşağının, ufuk çizgisinin, gökkubbenin kemerlerinin gözün tabiatına uyan birer sonuç olduğunadır. Baktığım her yerde ihtişam ve zarafet görmekten başkası elimden gelmezken, heves dolu budalaların beni bir çiçek bahçesini, ışıkla altına bulanmış bir bulutu veya bir şelaleyi takdir etmek için çekip götürmesi gerekmiyor. İçte yatan zorunluluk, kargaşanın çehresine güzelliğin gülünü nakşederken ve Doğa'daki ana maksadı uyum ve neşe olarak dışa vururken, orada ya da burada rastgele bir pırıltıyı seçmek ne kadar da boşuna.

Sunaklar yapalım Güzel Zorunluluğa! Eğer biz insanın özgürlüğüne, destansı bir iradenin bir kerelik istisnasıyla şeylerin yasalarına üstün gelinebileceği anlamında inansaydık, bunun bir çocuğun güneşi eliyle yakalayabileceğini zannetmesinden ne

[103] Ya da acıyla kıvranan *daemon*'un güdümünden çıkıp.

[104] Antik Yunan şairi Pindaros'un (yak.522-443) bir dizesinde geçer.

farkı kalırdı? Eğer biri doğanın düzenini en cüzi bir detayda karıştırabilseydi –yaşam ödülünü kim isterdi?

Sunaklar yapalım, her şeyin bir bütün oluşunu sağlayan, davacı ve davalıyı, dostu ve düşmanı, canlıyı ve gezegeni, besini ve tüketeni hemcins kılan Güzel Zorunluluğa! Engin bir uzay vardır gökbilimde, ama tümü de aynı dizgedir; engin bir zaman vardır yerbilimde, ama yasalar dün de bugün de aynıdır. Neden korkalım Doğa'dan, o ki "cisimleşmiş felsefe ve teoloji"dir?[105] Ne diye vahşi unsurların bizi ezip geçmesinden çekinelim, biz ki aynı unsurlardan yapılmışız? Sunaklar yapalım Güzel Zorunluluğa –o ki başa gelecek olan tehlikeden kaçılamayacağı ve alına yazılmış olmayan belaya uğranılamayacağının inancıyla kişiyi yürekli kılar; kâh hiddetiyle, kâh yumuşaklığıyla insanı terbiye ederek, ona, olması gerekenden başka seçenek olmadığının idrakini aşılar; Yasa'nın tüm varoluşa hükmettiğini bildirir: Bir Yasa ki akıllı olan değil, aklın ta kendisi olan, ne kişisel ne de kişinin dışında olan, kelimeleri hor gören, kavrayışı geride bırakan, bireyleri çözülmeye uğratan, doğayı canlandıran, gene de hep gönüldeki saflığa kendinin mutlak iradesinden güç alması için çağrıda bulunan...

[105] İsveçli bilim adamı ve mistik Emanuel Swedenborg'a (1688-1772) atıf yapılıyor.

II.
GÜÇ

Müziğe yatkındı dili,
Beceriyle donanmış elleri,
Güzelliğin suretiydi çehresi,
İradenin tahtıydı yüreği.

Henüz elimizde ne insanoğlunun tüm yeteneklerinin bir dökümü ne de onun tüm fikirlerinin bir derlemesi mevcuttur. İnsanın etkisine kim sınır çizebilir? Bağlılık uyandıran çekimleriyle ulusları peşine takan ve insan soyunun etkinliğine yön veren kişiler vardır. Eğer aklın bulunduğu her yerde doğanın insana eşlik ettiği şeklinde bir bağlantı varsa, bazı kişilerin, malzemeleri ve temel unsurları çekebilecek güçte manyetizmaları vardır ve o kişilerin ortaya çıktığı yerde, onların etrafında muazzam yararlılıklar örgütlenir. Yaşam güç arayışıdır;[1] dünya bu unsurla öyle doymuşçasına yoğundur –ve onun içine sızmadığı en küçük bir oyuk veya çatlak dahi yoktur– ki bu yoldaki hiçbir esaslı arayış mükâfatsız kalmaz. Kişi olayları ve sahip olunan şeyleri, içinde bu kıymetli mineralin bulunduğu damar olarak kutlamalıdır; eğer ki olayların, sahip olunan şeylerin, bedendeki soluğun de-

[1] Emerson düşüncesinin ana ilkelerinden birini özetleyen bu ifade, hem yazarın neden Amerikan pragmatizminin başlıca düşünürlerinden biri olduğunun, hem de Nietzsche üzerinde, düşünürün gençlik döneminden itibaren tüm hayatına yayılacak derin bir etki yarattığının anahtarını taşır.

ğeri kendisine güç suretinde eklenmişse, onların her birinin kendinden ayrılıp gitmesine izin verebilmelidir. Ölümsüzlük iksirini sağlama almışsa, onun damıtıldığı geniş bahçeleri esirgeyebilmelidir. Doğa, bilebilecek kadar akıllı ve eyleyebilecek kadar korkusuz olan yetişmiş insanı gerçekleştirme amacı uğruna işler; ve tüm bu yerbilimin ve gökbilimin meyvesi, iradenin terbiyesidir.

Tüm başarılı insanlar bir şeyde hemfikirdirler: *Nedenselcilikte.* Onlar, olanların şans eseri değil, yasalara göre olduğuna, baştaki ve sondaki şeyi birbirine bağlayan zincirde zayıf veya kopuk bir halka olmadığına inanmışlardır. Neden-sonuç ilişkisine, her cüzi şey ile varoluş ilkesi arasında katı bir ilişki olduğuna, dolayısıyla da hiçbir şeyin boş yere elde edilmediği şeklindeki bir tamamlayıcılığa[2] inanmak, tüm seçkin zihinlerin ayırt edici özelliğidir ve bu, gayretkeş bir bireyin her eylemine hükmeder. En gözüpek kimseler kaidelerin etkisine en çok inananlardır. "Tüm büyük kumandanlar büyük başarıları işin kuralına uyarak elde etmişlerdir –çabalarını engellere göre uyarlamışlardır" der Napoléon.

Genç hatipler zamanımızın anahtarını şu ya da bu olarak tarif ededursun, tüm zamanların anahtarı,[3] Zayıflıktır; her dönemde, insanların ezici çoğunluğunda, hattâ bazı belirleyici anlar haricinde kahramanlarda bile, zayıflık:[4] Katılığın, âdetlerin ve korkunun kurbanı olmak. Öte yandan, kitlelerin kendine-güven[5] ve özgün eylem alışkanlığına sahip olmaması güçlüye güç verir.

---

[2] Burada kullanılan *compensation* sözcüğü bu cümlede ağır basan "tamamlayıcılık" anlamının yanısıra telafi, ödeşme, karşılıklılık gibi anlamlar taşır; Emerson'ın terminolojisinde, kayıplar, başarısızlıklar ve felaketlerden bile kazançlar elde edilmesini, aleyhimize olan deneyimlerin bile bizim için gelişim ve iyileşme olanakları barındırmasını karşılar. Emerson'ın bu adla önemli bir denemesi vardır; söz konusu denemede düşünür *compensation*'ı, kendine-güven (*self-reliance*) ile bireysel gücün sınırları arasında bir nevi köprü olarak ele alır.

[3] Yani tüm zamanları anlamamızı sağlayan bir "anahtar".

[4] Yazar, günümüzde "ahmaklık" anlamında kullanılan *imbecility* sözcüğünü, burada hem zihnen hem bedenen zayıflık anlamında kullanıyor.

[5] Kendine-güven: *Self-reliance.* Emerson'ın başlıca kavramlarındandır. Türkçeye birebir çevrilmesi zor bir sözcüktür; popüler çağrışımları

Başarıyı yapısal bir nitelik olarak değerlendirmek gerekir. Eski hekimlere göre (ki onların fizyoloji anlayışı biraz söylencesel de olsa bir karşılık bulur), cesaret ya da canlılığın miktarı, atardamarlardaki kan dolaşımı ölçüsündedir. "Tutku, öfke, hiddet, kuvvet denemeleri, güreş tutma ve dövüşme sırasında, bedensel gücün sürdürülmesinin gereği olarak atardamarlarda büyük miktarda kan toplanır, ama toplardamarlara bunun birazı gönderilir. Bu durum tüm gözükara insanlarda böyledir."[6] Cesaret ve ataklık, atardamarlar kanı tutabildiğinde mümkündür. Eğer kan toplardamarlara serbestçe salınıyorsa, canlılık ruhu az ve cılızdır. Benzersiz bir icra olağanüstü bir sağlığı gerektirir. Eğer Eric turp gibi sağlamsa, uykusunu almışsa, bedenen zirvedeyse ve de otuz yaşındaysa, Grönland'dan ayrılır, dümeni batıya kırar, gemisi Newfoundland'a varır. Eric'i çıkarıp yerine daha güçlü ve pervasız birini, mesela Björn'ü veya Thorfin'i koyun, gemi aynı kolaylıkla altı yüz, bin, bin beş yüz mil daha

---

çok fazla olan "özgüven" sözcüğünden ayırmak adına "kendine-güven" karşılığı burada uygun görülmüştür. *Self-reliance*, kapsamlı bir kavramdır; anlam şemsiyesi altında özgüven (*self-confidence*), kendine-yeterlik (*self-subsistence*), bireysel bağımsızlık (*independence*), kendiliğindenlik (*spontaneity*), gelenek ve kural karşıtlığı (*nonconformism*), kendinden güç alma (*self-dependence*), bireysel kültürlenme (*self-culture*) gibi nosyonları barındırır. Bireyin kendine dönmesi ve dünyayı kendi içinden yola çıkarak tanıması, kendi değerlerini ve anlam dünyasını kurması gibi bir anlayışa karşılık gelir; gerçekliği ve eylem gerekçelerini kendine bel bağlayarak bulmayı, böylece kendi kendini döndürür hale gelmeyi içerir. Emerson'ın ilk denemeler serisindeki en önemli denemelerinden biri bu kavram üzerinedir. Ayrıca bu kavram tüm söylemlerin ve eylemlerin, katı bir şekilde aynı bireysel özden kaynaklarını aldıkları sürece, görünüşte çelişkili olsalar dahi, bütün bütüne ele alındıklarında uyumlu olacakları sonucunu da içerir ki buradan Emerson'ın bir yazar-düşünür olarak üslubunu belirleyen "çelişmezlik" ilkesine ulaşılır. Emerson'ın aynı denemenin içinde veya farklı farklı denemeler arasında yapılacak kıyaslamalı okumalarla tespit edilmesi mümkün olan söylemsel tutarsızlıklardan çekinmemiş olmasının açıklaması burada yatar.

[6] Emanuel Swedenborg'un "Canlılar Âlemi"nden alıntı.

kat eder, Labrador'a ve New England'a varır.[7] Sonuçlar tesadüf değildir. İster yetişkin olsun ister çocuk, bir kesim vardır, oyuna bütün yüreğiyle katılır ve fır dönen dünyayla birlikte fır döner; diğerleriyse bir türlü ısınamaz, kenarda durup izler veya ancak öbürlerinin keyfi ve neşesi kendilerinin küp gibi ağırlığını taşıyabilecek olduğunda katılır. Sağlıktır en birinci zenginlik. Sayrı olan ruhsuzdur ve kimseye yardımcı olamaz: Yaşamak için kendi kaynaklarını idareli kullanmak zorundadır. Oysa sağlık ve dirim kendi gereklerini karşılar, fazlası da vardır onda, taşar, başkalarının ihtiyaçlarının mahallelerini ve kıyılarını sellere boğar.

Her türlü güç aynı cinstir, dünyanın doğasının bir tür paylaşımıdır. Doğanın kanunlarıyla koşut olan bir zihin, olayların akışı içinde, onların şiddetince güçlü olacaktır. Kişi olaylarla aynı malzemeden yapılmışsa, şeylerin istikametiyle uyum içindeyse, neyin geldiğini öngörebilir. Olacaklar önce o kişinin başına gelir ve o, her şeyi karşılamaya hazırdır. İnsanı iyi tanıyan bir kimse siyaset, ticaret, hukuk, savaş, din üzerine konuşabilir, çünkü insanoğluna her durumda benzer tavırlar yön verir.

Güçlü bir yürek çarpıntısının avantajını ne emek, ne sanat,[8] ne de tek başına uyum verebilir. İklim gibidir o; ekini yetiştirme konusunda onunla ne korunak, ne sulama, ne çapalama, ne de gübreleme yarışabilir. Onun durumu sermayeyi, dehayı veya işgücünü getirebilmek için diplomasinin zorlamasına gerek duymayan New York gibi, İstanbul[9] gibi bir şehrin elverişli durumuna benzer. Bu şehre onlar, yatağını bulan su gibi kendiliğinden

---

[7] *Eric, Björn, Thorfin*: İskandinav isimleri. Önce Grönland'a, sonra da günümüzdeki Kanada ve Amerika topraklarına Avrupa anakarasından ilk varanlar, aslında Vikinglerdir. Bu, İskandinav efsanelerinde de anlatılır. New England: Amerika'nın kuzeydoğusunda Maine, Massachusetts, New Hampshire, Vermont, Rhode Island ve Connecticut eyaletlerini içine alan bölge. İngiliz kimliği ağır basar; 19. yüzyıl Amerikası'nın entelektüel, sanatçı ve devlet adamı fabrikasıdır. Aşkıncılık akımının merkezinde Emerson ve Thoreau gibi New Englandlı Aşkıncılar yer alır.

[8] Bir işin yapılmasını ilgilendiren yöntemler anlamında kullanılıyor.

[9] Orijinal metinde o zamanlar Batı'daki adıyla, *Konstantinopolis*. Yazar, şehrin tüm tarihsel geçmişini göz önünde bulundurarak konuşmaktadır.

gelir: Gece gündüz berideki bu noktaya sürüklenip gelen mavnalarla kaplı tüm o perde arkasındaki nehir ve denizlerin kıyılarında öylesi engin, sağlam, muazzam bir uzlaşma yatar. Öbür adamlar neyin uğruna entrikalar çeviriyorlarsa, o bu şehrin kucağına akar durur. Bu şehir herkesin paylaştığı sırdır; herkesin keşfini öngörür; dâhinin ve bilginin kafa yorduğu her ayrıntıya hükmetmemesi, kendi büyüklüğü ve ağırkanlılığındandır, harcanan gayrete değmeyeceğini düşünüyordur.[10]

Bu onaylayıcı güç, birinde vardır, diğerinde yoktur –tıpkı bir atta atılganlık varken diğerinin kırbacı yemesi gibi. "Genç adamın boynunda ataklık kadar hoş parlayan başka bir mücevher yoktur" der Hafız. Durgun bir bölgeye, örneğin eskiden New York veya Pennsylvania'daki Hollandalı toplumuna[11] ya da Virginia'daki plantasyon sahipleri arasına olduğu gibi, kanları kaynayan, kafalarının içi şahmerdanlar, palangalar, çıkrıklar, dişlilerle dolu sıkı bir Yankee[12] kolonisi gönderelim, katılan değerle her şey parlamaya başlar. Düşünün, İngiltere'deki tüm su ve toprak, bir James Watt veya Brunel'in gelişiyle ne kadar kıymetlenmiştir! Yalnızca her toplulukta etken ve edilgen cinsiyetler değil, ama aynı zamanda hem kadınlar hem erkekler arasında daha derin ve önemli bir *zihin cinsiyeti* vardır ki bu, bir yanda keşfedici ve yaratıcı bir kadın ve erkek sınıfı, diğer yanda keşfetmeyen ve benimseyen sınıftır. Her yeni insan ait olduğu kümeyi temsil eder ve bir kimse bireysel üstünlüğün rastlantısal avantajına sahip olduğu takdirde[13] –ki bu ne daha çok, ne daha az yetenekle, ama en basitinden bir askerin veya okul müdürünün ateş saçan veya ehlileştiren bakışına sahip olmak veya olmamakla (tıpkı birinin kara bıyıklı, bir diğerinin sarı bıyıklı olması gibi) ilgilidir–, onun destekçisi olup onu besleyenler o kişinin kendilerini teslim alma hakkını hiç haset göstermeden ve direnç koymadan tanır. Tüc-

[10] Yani, insanda yapının belirleyici olduğu gibi, şehirlerin verimliliği de o şehirlerin maddi özelliklerine bağlıdır.

[11] Bu bölgelerdeki ilk Avrupalı koloniciler Hollandalılardı.

[12] İngiliz kökenli Amerikalı.

[13] Daha uygun bir söyleyişle, "bir kimseye bireysel üstünlük nasip olduğunda".

car muhasebeci ve veznedarla çalışır; avukatın yetkilerini kâtipleri takip eder; yerbilimci, astlarının incelemelerini raporlaştırır; Kumandan Wilkes, Keşif Seferi'ne katılan tüm doğabilimcilerin bulgularını birleştirir;[14] Thorwaldsen'in heykelini taş işçileri bitirir;[15] Dumas'nın yardımcıları vardır;[16] Shakespeare tiyatro yöneticisidir, bir sürü genç adamın emeğini ve kalemini kullanır.[17]

Güçlü biri için her zaman yer vardır, buna karşılık o da pek çoklarına yer açar. Toplum bir düşünenler alayıysa, en iyi kafalar en iyi yerleri kapar. Zayıf bir adam çitle çevrilmiş ve sürülmüş çiftlikleri, inşa edilen evleri görür. Güçlü adam ise olası evleri ve çiftlikleri görür. Güneşin yeni bulutlar doğurması gibi, bakışıyla malikâneler kurar.

Bir okula yeni bir çocuk geldiğinde, bir adam seyahat edip yabancılara karıştığında veya eski bir derneğe yeni biri katıldığında, sığırların tutulduğu bir ağıla veya otlağa yeni bir öküz getirilince ne olursa o olur; halihazırdakilerin en dişlisiyle yeni gelen arasında hemen bir güç denemesi başlar ve kimin lider olduğu öylece kararlaştırılır. Güçler, incelikli bir şekilde, ama kesin bir sonuca vararak sınanır ve o andan sonra her karşılaşıldığında bir kabulleniş söz konusu olur. Her biri diğerinin gözlerinde kendi

---

[14] Charles Wilkes (1798-1877): Amerikalı deniz subayı ve kâşif. Amerika kıtasının çeşitli bölgelerini araştırmak için düzenlenen ve Güney Amerika'dan Güneydoğu Asya'ya kadar uzanan geniş çaplı "Birleşik Devletler Keşif Seferi"ne kalabalık bir doğabilimci, botanikçi, filolog, sanatçı ordusuyla çıkar.

[15] Bertel Thorwaldsen (1770-1884): Yaşamının büyük kısmını İtalya'da geçirmiş ünlü Danimarkalı heykeltıraş. Burada onun, yardımcıları tarafından tamamlanmış "Lucerne Aslanı" heykeline atıf yapılmaktadır.

[16] Baba Alexandre Dumas (1802-1870), binin üzerinde roman yazdığını söyler; pek çok romanında gölge yazar kullanmıştır; en ünlüsü, "Üç Silâhşörler" ve "Monte Kristo Kontu"nda işbirliği yaptığı Auguste Maquet'dir.

[17] Shakespeare'in, bağlı bulunduğu tiyatro kumpanyasındaki rolü hakkında çeşitli spekülasyonlar ve efsaneler vardır. Emerson ise onu, yaşadığı dönemin ve önceki dönemlerin pek çok eserinden yaptığı alıntıları kendi yaratıcı dehasını da katarak derleyen bir ozan olarak görür.

kaderini okur.[18] Zayıf olan taraf anlar ki ne bilgisi ne de zekâsı koşullara uygundur. Bir şeyleri iyi bildiğini zannetmiştir, ama aslında hiçbirini tam öğrenmemiştir. Onun bildikleri hedefi bulmazken, rakibin attığı okların her biri tam on ikiden vurur. Gelin görün ki ansiklopedideki tüm maddeleri ezbere bilseydi de faydası olmazdı, çünkü mesele aklı başındalık, itidal, dik duruş meselesidir: Güneş ve rüzgâr rakibin yanındadır, üstelik o, her atış sırası geldiğinde silâhı ve hedefi kendi seçmektedir. Ancak buradaki kaybeden de başka bir rakiple eşleşecek, bu defa da kendi attıkları hedefi vuracaktır. Tümü yürek ve yapı meselesidir. Belki de beriki öteki kadar iyidir, hattâ ondan daha bile iyidir: Ama berikinde ötekinin dayanıklılığı ve yüreği yoktur, bu yüzden zekâsı vasatın fazlaca üstünde ya da altındaymış gibi görünür.

Sağlık, yani sayrılığa, zehire ve her türlü düşmana karşı direnç gösteren güç ve dirim olumludur ve yaratıcı olduğu kadar da koruyucudur. Buradaki soru, bahar geldiğinde balmumuyla mı çamurla mı aşılama yapılacağı, sıvamak mı, gübrelemek mi, budamak mı gerekeceği olsa da, aslolan ağacın verimliliğidir. Eğer iyi bir ağaç, toprağına uymuşsa, hava koşulları ve maruz kaldığı muamele ne olursa olsun, küf mantarına, böceklere, aşırı budamaya, ihmale rağmen sürekli büyür, gelişir. Canlılık ve öncü ruh olmazsa olmazdır; seçimlerimizi en iyi yoldan yapmamıza ise izin olmayabilir. Şöyle ki eğer temiz su bulamazsak, tulumbayı kirli suyla çalıştırmak zorunda kalırız; ekmek yapacaksak, hamurda mayalanmayı sağlayacak her cins mantar işimizi görür: Tıpkı durgun haldeki sanatçının, ilhamı erdemle ya da fenalıkla, dostla ya da düşmanla, duayla ya da şarapla, bedeli ne olursa olsun araması gibi. İçgüdümüz bize, kaba ve kusurlu da olsa her nerede büyük miktarda yaşam varsa, onun kendi düzeltme ve arınmaları olacağını ve sonunda ahlâki kurallarla uyumlu hale geleceğini söylüyor.

Çocuklarda nasıl bir kendini toparlama gücü olduğunu şefkatli bir ilgiyle gözleriz. Onları biz ya da bir arkadaşı incittiğinde, sınıfta sonuncu geldiklerinde, yıllık mükâfatları kaçırdıklarında

[18] *Primi in proeliis oculi vincuntur.* (Lat.) – Tacitus.

veya oyunda yenildiklerinde, yürekleri burkulmuşsa, odalarına çekilirler ve konuyu etraflıca gözden geçirirler. O zaman eğer onlarda zihinlerini yeni duruma yönelik taptaze bir ilgiyle meşgul edecek bir canlılık ve direnç varsa, yaralar iyileşir, çekilen acıya karşılık doku daha sağlam olur.

Kişi, bu sağlık fazlalığı karşısında tüm zorlukların bir bir kaybolduğunu görünce onun değerini teslim eder. Kongredeki ve gazetelerdeki velvelecilere kulak verip, hizipçi çıkarlar peşinde, gözleri kör eden bir hınçla, bir ellerinde oy pusulaları diğer ellerinde tüfekleriyle ve her türlü yıkıcı aşırılıkları göze almış bir kafa yapısıyla hareket eden iktidar sahiplerinin hovardalıklarına şahit olan mazbut bir adam, ülkenin en iyi zamanlarının geride kaldığına kolaylıkla inanabilir ve kendini yaklaşan çöküşe hazırlar. Ama yaklaşan felaket mutlak bir kesinlikle elli kere ilân edilmesine rağmen hükümetin hovardalıkları zerre kadar azalmamışken, sonunda o kişi, burada siyaseti ikinci plana atan kapsamlı güç unsurlarının devrede olduğunu keşfeder. Kişisel güç, özgürlük ve doğal[19] kaynaklar her vatandaşın her kabiliyetini sonuna kadar zorlar. Buza, böceklere, kemirgenlere, tahtakurularına rağmen gelişen gür ağaçlar gibi, öyle bir canlılıkla çoğalırız ki, ulusal hazineyle semiren çığırından çıkmış kımıl sürüleri bize dokunamaz. İri hayvanlar irice asalakları besler ya, illetin amansızlığı da yaradılıştaki sağlamlığa delildir. Yunan toplumundaki benzeri bir kuvvet, idaredeki yozlukları gözümüzde büyüttüğümüzü, bunların telafisinin tepki olarak uyanan tin ve erkte olduğunu söyletmiştir. Denizcilerde, ormancılarda, çiftçilerde, tamircilerde olan kaba saba ve harekete geçmeye hazır tutumun da avantajları vardır. Güç, iktidar sahiplerini terbiye eder.[20] Oysa halkımız İngilizlerin standartlarını andıkça kendi boyutlarını cüceleştir-

---

[19] Yani özyapısal.

[20] Orijinal cümledeki *potentate*, Emerson'ın kullandığı şekliyle, hem yönetme yetkisine sahip olanları, muktedirleri, hem de sözcüğün "güç" anlamındaki Latince köküne istinaden, "güçlüleri" karşılar. Buradaki anlam her iki durumda da, "güç, güçlü olanları eğitir" gibi yorumlanmalıdır.

mektedir. Bu anlamda, tanınmış Batılı bir hukukçu[21] bana, İngiliz teamüllerine uymanın zararlarını gördüğünden, bu ülkede mahkemeye bir İngiliz hukuk kitapçığı getirmenin kanunen suç sayılması gerektiğini söylemişti. Örneğin, "ticaret" (*commerce*) sözcüğünün kendisi bile yalnızca İngilizce bir anlamı karşılayıp içerik itibarıyla İngiliz tecrübesinin acil zaruretlerine sıkışmıştır. Şu durumda, nehir, demiryolu ve kim bilir belki de hava balonu ticareti, deniz hukukunun kanun havuzuna Amerikanca bir genişlik katmalıdır. Ancak insanlarımız İngiliz standartlarını andıkça gücün egemenliğinden mahrum kalıyorlar ve meydanı şu at terbiyecilerine, paspal milletvekillerine, Indianalılar'a, Illinoislular'a, Michiganlılar'a, Wisconsinliler'e ve Arkansas'ın, Oregon'un, Utah'ın hiddeti ve açgözlülüğü temsil etmesi için Washington'a yarı hatip yarı tetikçi olarak gönderdiği her türden taşkafalıya bırakıyorlar, onlar da istedikleri gibi at koşturuyor –böylece bizim o bufalo avcılarımıza dakikliği, isabetliliği, aklı, otoriteyi ve davranış asaletini bahşetmek ülke topraklarının ve eyaletlerin genel eğilimine, dişini gösteren Alman, İrlandalı ve yerli kitlelerini dengeleyip zararsız hale getirme gerekliliğine kalıyor. Doğru olan, halkın içgüdüsüdür. İnsanlarımız, ülkenin muteber kesiminde göreve getirilmiş olan iyi Whig'lerden, Meksika, İspanya, Britanya ile veya ülke içindeki halinden hoşnutsuz unsurlar ile baş etmekte Jefferson veya Jackson gibi önce kendi iktidarlarını sağlamlaştırıp sonra aynı dehayı yabancıları alt etmekte kullanan kudretli ihlâlcilerin ortaya koyduklarından çok daha az beceri beklemektedirler.[22] Bay Polk'un Meksika savaşına

[21] "Batılı" ifadesiyle, New England'a göre batıda kalan bölgeler kastediliyor. Buradaki hukukçu, Emerson'ın bir konferans turu sırasında tanıştığı Michiganlı bir yargıçtır.

[22] Thomas Jefferson (1743-1826): Amerika'nın kurucu babalarındandır; İngiltere'ye karşı olan Amerikan bağımsızlık mücadelesi sırasında önde gelen birleştirici bir figürdür; Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarıdır. Andrew Jackson (1767-1845): 1812-1815 Amerikan-İngiliz Savaşı sırasında yıldızı parlayan bir isimdir; Amerika'nın yedinci devlet başkanıdır; popüler demokrasi ve bireysel özgürlük söylemleriyle övüldüğü kadar, kölecilik ve Kızılderililer ile ilgili politikaları nedeniyle kötü hatırlanır.

muhalefet gösteren senatörler daha iyisini bilenler değil, siyasi konumları buna olanak tanıyanlardı; bir Webster'dan ziyade Benton ve Calhoun'dular.[23]

Şurası kesin ki bu güç, altın tepside sunulmuş değildir. Askerlerin, korsanların, Lynch kanununun[24] gücüdür o; barışçıl ve ılımlı olana kabadayılık taslar. Gelgelelim kendi panzehirini de kendinde taşır ve işte, benim dikkat çektiğim nokta da budur: Olumlu erk olumsuz olanla, zihin gücü bedensel sağlıkla, adanmışlıktaki coşkunluk zevk düşkünlüğünün çığırından çıkmışlığıyla, kısacası gücün her türlüsü birbiriyle aynı anda ortaya çıkar. Aynı unsurlar her zaman biraradadır; yalnızca bazen biri belirgin olur, bazen öbürü; dün ön planda olan, bugün arka planda olur; önceden yüzey olan, şimdi taban olarak, etkisi daha az olmayan bir parça görevi görür. Kuraklık ne kadar uzarsa, atmosfer o kadar su yüklü olur. Göktaşı güneşe ne kadar hızla yaklaşırsa, kaçış kuvveti o hızla artar. Ahlâk söz konusu olduğunda ise, vahşi özgürlük demir gibi bir sağduyu türetir; büyük itkileri olan yaradılışların büyük de kaynakları olur ve daha uzaktan geri dönerler.[25] Siyasette, demokratların çocukları Whig olup çıkar; babanın koyu cumhuriyetçiliği ise doğanın bir sonraki nesilde tahammül edilemez bir tirana hayat verebilecek olan kasılmasıdır. Öte yandan giderek daha ürkek ve dar görüşlü bir hal alan muhafazakârlık çocukta tiksinme uyandırır, onu bir nefeslik taze hava uğruna köktenciliğe yöneltir.

Bugün, bu kaba erke en çok sahip olup parti toplantıları ve davetlerin sillesini yiye yiye ülkeyi ve devleti boydan boya kat

---

[23] Onbirinci ABD başkanı olan James Polk (1795-1849), kapitalist ihtiyaçlara yanıt vermek ve ülke içi sosyal kargaşayı yatıştırma yolunda ortak bir amaç bulmak adına ülkeyi Meksika ile savaşa (1846-1848) sürükler. Savaşa karşı çıkanlar arasında, aslında kölecilik yanlısı olup bu savaşı desteklemeyen John Calhoun (1782-1850) ve Batı Amerika'ya doğru genişleme yanlısı olup Meksika'nın işgalini tasvip etmeyen Thomas Hart Benton (1782-1858) dikkat çeker.

[24] Adını Virginialı plantasyon işletmecisi Charles Lynch'ten alan (1736-1796) yargısız infaz (linç) uygulaması.

[25] Bir başka deyişle, döngüleri daha uzağa ulaşır.

eden "atılganlar",[26] belki kusurludurlar, ama güç ve cesaretin iyi doğasına da sahiptirler. Onlar hem haşin ve vicdansız, hem de genellikle yapmacıksız ve açık sözlüdürler, dolayısıyla da yanlışsızdırlar. Oysa siyasetimiz yanlış ellere teslim ediliyor –rahipler ile kibar adamların kongreye gönderilmeye uygun kimseler olmadığı herkesçe anlaşılıyor. Çünkü siyaset kimi zehirli zanaatlar gibi yıkıcı bir meslektir. İktidardaki kimseler kendi görüşlerine sahip olmayıp her türlü fikir ve amaç için kolaylıkla satın alınabiliyorlarken, eğer mesele en uygar olan ile en barbar olan arasında bir seçim yapmak olsaydı, ben ikinciye meyil gösterirdim. Bu Güney destekçileri[27] gerçekten de sulugöz muhaliflerden daha iyiler. En azından gaddarlıkları yürekli, erkeksi bir surette. Ulusun oybirliğiyle beyan ettiğinin aksine, onlar halkın nasıl bir suçu yüklendiğini görebiliyorlar; aşama aşama ilerleyerek ekselanslarının, yani New England valilerinin, ve zatıalilerinin, yani New England milletvekillerinin durumunu fazlasıyla hakkaniyetli bir şekilde hesaplıyorlar. Valilerin mesajları ve milletvekillerinin kararnameleri aslında yapmacık bir erdemin kınama gösterilerinden ibaret; üstelik olayların akışı onların gerçek yüzünü mutlaka gösterecek.[28]

Genellikle aynı erk, iş söz konusu olunca da yırtıcılığın izlerini taşır. Hayır işi ve din kurumları, idarecilerini azizlerden çıkarmaz. Şu âna dek toplumcular, örneğin Cizvitler, Port-Royalistler ve New Harmony'deki, Brook Farm'daki, Zoar'daki Amerikalı

---

[26] Ya da "ödül avcıları".

[27] Asıl metinde kullanılan sözcükler, "Hoosier" ve "Sucker". Bu ifadeler Indiana ve Illinois için kullanılır, ancak Emerson her halükârda kölelik konusunda Güney'i destekleyenleri kastediyor.

[28] Emerson'ın burada sözünü ettiği, o yıllarda köleci eyaletlere, ticaretin geliştirilmesi adına verilen acımasız ödünler ve imtiyazlardır. New England entelektüelleri ve siyasetçileri ise buna son derece tepkilidirler; o dönem bu tepkiyi dile getirip de koltuğunu kaybeden kongre üyeleri olmuştur. Özgür-Toprakçılar'ın gösterdiği muhalefete Emerson da konuşmalarıyla destek vermiştir. Ama görünüşe göre, Emerson bu tepkilerden bir kısmını pek de samimi veya yeterli bulmamış.

gruplar tarafından kurulmuş olan topluluklar[29] dümene Yehuda'yı geçirmekle mümkün olmuştur. Geri kalan görevleri mazbut vatandaşlar işgal edebilir. İnançlı ve hayırsever bir mülk sahibinin pek de inançlı ve hayırsever olmayan bir kalfası olur. En dost canlısı taşra beyefendileri, meyve bahçelerinde nöbet bekleyecek olan buldog köpeklerinin dişlerinden memnuniyet duyarlar. Taşrada eskiden yaygın olan bir deyişe göre, Shaker toplumu pazar yerine hep şeytanı yollarmış.[30] Bakıyorsunuz, resim, şiir ve popüler din tanrısallığın tasvirlerinde hep Cehennem gazabından faydalanmış. Toplumun içrek bir öğretisi bize, bir parça kötülüğün kasları güçlendirmeye iyi geldiğini, aklıselimin ellere ve ayaklara pek yaramadığını, zavallı körelmiş hukuk ve düzen şekilcilerinin yabani keçiler, kurtlar ve ada tavşanları gibi koşamayacağını, tıpta zehirin kullanımı olduğu gibi, dünyanın da düzenbazlar olmadan dönemeyeceğini, toplumsal dayanışma ve birlik beraberlik duygularına pekâlâ kötü kalplilerde rastlandığını söyler. Haşin özel ve siyasi pratiğin, toplumcu ruh ve iyi komşulukla çakışması hiç de nadir değildir.

Başlıca taşra kentlerimizden birinde yıllarca han işleten irikıyım bir Boniface[31] tanıyorum. Bu adam kent halkının zar zor tahammül edebildiği bir düzenbazdı. Sosyal, kanlı canlı, tuttuğunu koparan, bencil bir mahlûktu. Bulaşmadığı ya da bulaşamayacağı hiçbir suç yoktu. Gelgelelim meclis üyeleriyle ahbaptı, yemeğe

---

[29] *Cizvitler*: Protestanlığın ortaya çıktığı dönemde Katolikliğin katı savunucuları olarak örgütlenmiş bir tarikat; "İsa'nın Askerleri". *Port-Royalistler*: 17. yüzyıl ortalarına doğru Cornelius Jansen (1585-1638) öncülüğünde gelişen yenilikçi bir Hıristiyan akımının üyeleri; özellikle Port Royal des Champs Manastırı'nı mesken tutan Antoine Arnauld, Blaise Pascal, Racine gibi üyeleriyle bilinirler. *New Harmony, Brook Farm* ve *Zoar*: Amerika'nın çeşitli bölgelerinde tarım ve çalışmayla düşünsel ve ruhani yaşamı biraraya getirmeyi amaçlayan, ortaklaşa bir yaşamın benimsendiği ütopyacı topluluklar.

[30] *Shaker'lar*: Sosyal ve hümanist yanları kuvvetli olan bir Protestan tarikatı.

[31] Hancının takma adı olarak kullanılan *Boniface*, George Farquhar'ın (1677-1707) bir oyunundaki karakterin adından esinlenilmiştir; Latincede "iyilik yapan" anlamına gelir.

geldiklerinde onlara pirzolanın en iyisini ikram ediyordu, hattâ yargıç hazretleriyle de gayet sıkı fıkıydı. Kadın olsun ya da erkek olsun, tüm baş belalarını kente o tanıtıyordu ve kendi şahsında hem kabadayı, hem arabozucu, hem tokatçı, hem meyhane işletmecisi, hem de ev soyguncusu niteliklerini barındırıyordu. Geceyi fırsat bilip ağaçlara zarar veriyor,[32] mazbut kimselerin atlarının kuyruklarını kesip çalıyordu. Kent meclisindeki bir konuşmasıyla "ayyaşları" da, köktencileri de peşine takabiliyordu.[33] Bu arada evinde medeni, semirmiş ve geçimli bir adam olduğu kadar, dışarıda en kamusal ruha sahip vatandaştı da. Yolları onartmak ve gölgelik ağaçlarla çevirtmek konusunda etkiliydi, çeşmeler, gazyağı ve telgraf işletmeleri için bağışta bulunuyor, yeni model pulluğu, kar küreyiciyi, askılı bebek koltuğunu ve Connecticut'ın müdavimlerine yolladığı her türlü ıvır zıvırı[34] millete o tanıtıyordu. Bizimkinin bu sonuncuyu yapmasını, gelip geçen seyyar satıcının onun mekânında mola vermesi, ayrılırken de borcunu yeni tip kapanını mekân sahibinin tesisine kurarak ödemesi kolaylaştırıyordu.

İşi başlatıp yürüten erk, aşırı olduğu takdirde şekilden çıkar ve baltamız kendi parmaklarımızı keser; ancak bu belanın da çaresi vardır. İnsanın yardıma çağırdığı her türlü unsur, özellikle de üstün güçler, zaman zaman ona efendi olur. Ne yapsın o zaman, kınayıp geri mi dursun su buharından, ateşten, elektrikten, yoksa onlarla baş etmenin yolunu mu bulsun? Tüm bu vasıtalar sınıfı için kural şu olmalıdır: Bolluğun her türlüsü iyidir, yeter ki doğru yere yöneltilsin.

Kanı damarında kabarmış kimseler fındık fıstık, bitki çayı ve içli şarkılarla yaşayamazlar, roman okuyup iskambil oynayamaz-

---

[32] Yani kurusunlar ve kesilebilecek hale gelsinler diye ağaçların kabuğunu soyuyordu.

[33] İçki yasağı savunucuları ve onların karşıtları kastediliyor.

[34] O dönem Connecticutlı seyyar satıcılar bu tip yeni icat ürünleri pazarlamalarıyla ünlüymüş.

lar, Perşembe Âyini'nde[35] veya Boston Athenæum'da[36] tatmin olamazlar. Serüven için can atarlar ve Pike's Peak'e[37] gitmek zorundadırlar; tüm gün sayım odasında masa başında oturmaktansa Pawnee'nin[38] savaş baltasıyla ölmeyi yeğlerler. Savaş için, deniz için, madencilik için, av için, yol açma için, kılpayı kurtuluşlar, büyük riskler, olaylı bir yaşayışın hazzı için yaratılmışlardır. Kimi adamlar vardır, sakin denizde bir saat geçirmeye dayanamazlar. Bir Liverpool posta vapurunda zavallı Malay bir aşçıyla tanışmıştım, rüzgâr kuvvetlice estiğinde sevincini gizleyemiyor, "es be!" diye bağırıyordu, "işte böyle, es!" Böylelerinin arkadaşları ve patronları onların kabına sığmaz tabiatları için belirli bir hava çıkışı bırakıldığını görmeye mecburdurlar. Evlerinde rezilliğe mahkûm olan zırtapozlar, Meksika'ya yollanırlarsa "zaferlere boğarlar sizi", kahraman ve kumandan olarak geri dönerler.[39] Amerika'nın nice Oregon'u, California'sı, Keşif Seferi vardır böylelerinin eğeyi dişlemesi[40] ve timsahlara yem olması için. Genç İngilizler kanlı canlı, dinç yaratıklardır ve kabarmış yiğitliklerini kusabilecekleri savaşlar olmadığında savaş kadar tehlikeli yolculuklar ararlar; Maelstrom'a dalarlar, Çanakkale

---

[35] Perşembe Âyini: New England kiliselerinin müdavimleri perşembe akşamları toplanırlar ve belli bir konuda vaaz dinleyerek onun üzerine tartışırlardı.

[36] Boston Athenæum: Amerika'nın en köklü bağımsız kütüphanelerinden biri.

[37] Pike's Peak: Colorado'da dağlık bölge.

[38] *Pawnee*: Nebraska bölgesinin yerli halkı.

[39] Amerika'nın yoksulluk, iç çatışma ve kargaşalarla kırıldığı bir döneme rastgelen Amerika-Meksika Savaşı (1846-1848) geçici bir süre iç meselelerin göz ardı edilmesini ve "başıbozuk" halkın ortak bir amaca yönlendirilmesini sağlamıştı. Emerson bu savaşı şiddetle eleştirir.

[40] "Eğeyi dişlemek" ifadesiyle, La Fontaine'in Aisopos'tan uyarladığı "Yılan ve Eğe" fablına atıf yapılmaktadır. Birkaç farklı versiyonu olan bu fablda, acıkmış olan yılan, nalbant dükkânına girer ve sürünerek gezinirken çarptığı bir eğeyi yalamaya başlar; dili kanar, ama tadın eğeden geldiğini zannederek yalamaya devam eder; sonunda hızını alamayıp eğeyi dişlemeye de koyulunca, eğe ona, "çaban boşuna, dişlerin kırılacak, ben bir tek zamanın dişlerini hissederim" der.

Boğazı'nı[41] yüzerek geçerler, karlı Himalayaları aşarlar, Güney Afrika'da aslan, gergedan, fil avına çıkarlar, İspanya'da ve Cezayir'de Borrow ile çingenelik ederler,[42] Güney Amerika'da Waterton'la timsah güderler,[43] Layard'la bir olup bedeviyi, şeyhi, paşayı aldatırlar,[44] Lancaster Sound'un aysbergleri arasında yelken açarlar,[45] ekvatordaki kraterlere başlarını uzatırlar, Borneo'da Malayların palaları üzerinde koşarlar.[46]

Kudret[47] bolluğunun, özel hayat ve çalışma hayatında olduğu gibi, genel tarih içinde de büyük önemi vardır. Güçlü soy veya güçlü birey nihayetinde doğal güçlere dayanır ve bu, çevresindeki yaratıklar gibi hâlâ Doğanın memelerinden süt emmekte olan vahşilerde en üst düzeyde bulunur. Bu yabani kaynak ile yaptıklarımız arasındaki bağı koparın, sığlaşıverir edim. Halklar da buna yaslanırlar ve halka bazen sürü dememiz, bunun iyi yanları göz önünde bulundurulursa, çok da kötü bir söylem değildir. Bir Fransız vekil, meclis kürsüsünden şöyle demiş: "Halk olmadan yürüyün, karanlığa yürürsünüz; halkın içgüdüsü Takdir-i İlahi'nin doğrulttuğu, sürekli asıl faydaya dönük bir işaret parmağıdır. Ancak bir Orléans grubunu, bir Bourbon'u,

---

[41] Orijinal metinde, o dönemki adlarından biriyle, *Hellespont*.

[42] George Borrow (1803-1881): İngiliz yazar; romanları ve gezi yazılarıyla tanınır; Avrupa'nın çeşitli bölgeleri, Rusya, Portekiz, İspanya ve Fas'ta geziler yapmış, buralarda çingenelerle yoldaşlık etmiştir. "İspanya'da İncil" adlı romanı o dönem çok okunmuş ve Mérimée'nin Carmen'ine esin kaynağı olmuştur.

[43] Charles Waterton (1782-1865): İngiliz doğabilimci ve kâşif. Güney Amerika'yı yaya olarak keşfe çıkar, gözlemlerini bir kitapta toplar.

[44] Austen Henry Layard (1817-1894): İngiliz gezgin, arkeolog, koleksiyoner, yazar, diplomat. Mezopotamya'da yaptığı antik Asur ve Babil keşifleriyle ünlüdür. Daha sonra kitaplara konu olan meşhur Ninova kazılarını Osmanlı'nın Musul Valisi izin vermediği halde gizlice yapar.

[45] İskoç denizci John Ross (1777-1856), Kanada'daki Lancaster Sound'u iki defa keşif turuna çıkar, birinde buzullar arasında uzun süre mahsur kalır.

[46] Malezya yerlileri arasında yaygın olan bir tür cesaret sınavı kastediliyor.

[47] Eril bir güçten söz edilmektedir (*virility*).

bir Montalembert grubunu[48] veya herhangi bir örgütlü partiyi[49] destekleyin, o zaman ne kadar iyi niyetli olursanız olun, sürükleyici bir ilke yerine kuru bir kişiliğiniz olur ve bir köşeye atılmanız kaçınılmaz hale gelir."

Bu gücün en çarpıcı örnekleri sert yaşamda, kâşiflerde, askerlerde ve korsanlarda karşımıza çıkar. Ama tek başına katillerin birbirine düşmesi, ayıların kavgası veya aysberglerin parçalanışı kimi ilgilendirir? Başka şey yokken fiziksel gücün bir değeri yoktur. Bayağıdır yamaçlardaki buz, yanardağlardaki ve yer yarıklarındaki[50] ateş. Buz, tropik memleketlerde ve yaz-ortası günlerinde pek değerlidir. Ateş, ocağımızdaki alev olarak; elektrik ise, yüklü buluttaki şimşek olarak değil, bakır tellerdeki idare edilebilir akım olarak lüks değerindedir. Bizdeki tin veya erk de böyledir: Onun uygar ve ahlâki insandaki kalıntı veya artıkları, Pasifik'teki tüm barbarlara bedeldir.

Tarihteki can alıcı dönem, vahşinin vahşi olmaktan çıkmaya başladığı aralıktır: Kıllı Pelasg'ın[51] kuvveti yeni açılan güzellik hissine yönelir ve henüz Korinthos medeniyetine geçmemiş halleriyle Perikles ile Phidias[52] karşımıza çıkar. İşte, doğadaki ve

---

[48] Son Bourbon kralı X. Charles 1830'da Temmuz devrimiyle tahttan indirilir; yerine Orléanist Louis-Philippe geçer, ancak o da 1848'de tahtını kaybeder. Bunların her ikisi de devrim döneminin önemli siyasi kanatlarını temsil eder. Charles de Montalembert (1810-1870) ise milletvekilliği de yapan liberal bir entelektüeldir, ancak herhangi bir siyasi grubun lideri değildir.

[49] Yani hizipçi, cemaat ruhuyla hareket eden bir partiyi.

[50] Volkanik etkinliğin ileri aşamalarında görülen derin yer yarıkları (*solfataras*).

[51] Pelasglar: Helen kavimleri gelmeden önce Yunanistan toprakları, Girit ve Ege adalarında yaşayan halk. Yunancadan farklı bir dil konuşurlardı; sonradan asimile olmuşlardır.

[52] Perikles (MÖ yak. 495-429): Yunan devlet adamı ve hatip; Atina'nın Pers ve Peloponnessos savaşları arasındaki altın çağında başlıca siyasi figürdür. Phidias (MÖ 490-425): Antik Yunan heykeltıraşı; onun yaptığı Zeus heykeli dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilir. Perikles'in Phidias'a yaptırdığı çok sayıda şaheser vardır; Emerson onları bu nedenle bir ikili olarak anıyor.

dünyadaki her iyi şey, doğadan kopkoyu şurupların bolca sızdığı, ama onlardaki keskinlik ve ekşiliğin bizim ahlâkımız ve insanlığımızla kırıldığı bu geçiş aralığındadır.

Barışın en kutlu anları savaş henüz tazeyken olur. İnsanın düşünsel gücü, eller henüz kılıcın sapına aşinayken, askerliğin alışkanlıkları beyefendinin tavırlarında ve yüz hatlarında seçilebilirken birikir: Aslında bu sert koşulların baskısı ve gerilimi en ince ve yumuşak sanatlara bir hazırlıktır ve bunun sakin zamanlardaki ikamesi ancak savaş gibi zorlu meşguliyetlerden devşirilen benzeri bir canlılıkta bulunabilir.

Başarının yapısal olduğunu, zihin ve bedendeki bolluk durumuna, çalışma gücüne, yürekliliğe bağlı olduğunu söylüyoruz. Bu, dünyayı idame ettirmekte başlıca etkendir; ve ticarete uygun bir meta koşulu yerine genellikle tehlikeli, yıkıcı bir aşırı yoğunluk veya fazlalık koşulu içinde bulunsa da vazgeçilmezdir; ona, keskinliğini alacak soğurucularla ve belirli bir biçim içerisinde sahip olunması gerekir.

İnsanların bağlılığını kazanmak, olumlayıcı sınıfın tekelindedir. Tüm büyük kahramanlıkları başlatanlar ve icra edenler onlardır. Nasıl bir güç saklıymış Napoléon'un kafatasında! Eylau'da ordusunu oluşturan altmış bin adamdan görünüşe göre otuz bin kadarı haydut ve hırsızmış.[53] Bu adam bizim barışçıl toplumlarımızda mümkünse ayaklarında prangalarla, başlarında gardiyanların namlusuyla hapis tuttuğumuz adamlarla birebir uğraşmış, onları kol kola vazifeye sürüklemiş ve zaferleri onların süngüleriyle kazanmış.

Yüksek sanatın ustalarında görüldüğü üzere, yabani güç[54] üst düzey bir incelikten geçirilip ortaya konduğunda şaşırtıcı bir haz verir. Mikelanjelo'ya Sistina Şapeli'ne fresk yapma görevi verildiğinde bu konuda hiçbir şey bilmiyordu. Ama dosdoğru Vatikan'ın ardındaki Papalık bahçelerine gitti, kırmızı ve sarı toprak boyaları kazıp çıkardı, onları kendi elleriyle yapıştırıcıya ve suya karıştırdı, pek çok denemeden sonra kendini hazır hissettiğinde

[53] Eylau: Napoléon'un ordusunun 1807'de Rus ve Prusya birlikleriyle olan destansı çarpışması kastediliyor.

[54] İnsanın özünde yatan (*aboriginal*) bir güçten söz ediliyor.

merdivenine tırmandı, azizeleri ve peygamberleri gün gün, hafta hafta, ay ay boyadı. Böylece ham canlılıkta olduğu kadar, akıl ve inceliğin berraklığında da haleflerinin ötesinde oldu ve son resmini tamamlayamaması ona zarar veremedi.[55] Mikelanjelo'nun âdeti, insan figürlerini önce iskelet olarak çizmek, sonra ete kemiğe büründürmek ve en son giydirmekti. Yürekli bir ressam, bu konular üzerine düşünürken bana şöyle demişti: "Ah! Eğer biri başarısız olmuşsa, fark edersiniz ki çalışmak yerine hayal kurmuştur. Sanatımızda başarının tek bir yolu vardır, o da ceketi çıkarıp boyayı karmak ve demiryolundaki bir kazıcı gibi gece gündüz durmadan çalışmaktır."[56]

Başarı, değişmez bir şekilde, belirli bir *artı* veya pozitif güçle yan yana gider: Bir gram güç bir gram ağırlığı dengelemelidir. Dahası, her ne kadar insan ana rahmine dönemez[57] ve yeni bir canlılık miktarıyla dünyaya gelemezse de, duruma göre yedek işlevi görebilecek en iyi iki tür ekonomi vardır. Bunların ilki, tıpkı bahçıvanın ağacın bir dallar budaklar yumağına dönüşmesine göz yummak yerine etraflıca bir budama yoluyla ağaçtaki özsuyunu daha sağlam bir veya iki kola yönlendirmesi gibi, kişinin fazladan etkinlikleri kararlı bir şekilde kesmesi ve gücünü bir veya birkaç noktaya yoğunlaştırmasıdır.

"Kaderinizi şişirmeyin" der öğreti, "size yüklendiğinden fazlasını yapmaya kalkışmayın."[58] Hayattaki başlıca sağduyu, odaklanmaktır; başlıca fenalıksa dağılmaktır. Üstelik de dağılmalarımızın bayağı mı yoksa incelikli mi olduğu, mal mülk

---

[55] Giorgio Vasari'nin anlattığına göre Sistina'daki görevini tamamlayan Mikelanjelo, Paulina Şapeli'nde yarım bırakmış olduğu iki tavan freskine geri döner, ama artık çok yaşlı olduğundan ve takati kalmadığından bu işi Perino del Vaga'ya devreder.

[56] Burada sözü edilen ressam, Amerikan romantizminin temsilcilerinden olup manzara resimleriyle tanınan Washington Allston'dır (1779-1843).

[57] İncil, Yuhanna 3:4: "Nikodim sordu: 'Yetişkin bir adam nasıl doğsun? Anasının rahmine dönüp ikinci kez doğacak değil ya?'"

[58] Platoncu öğeleri Pers ve Babil inanışlarıyla harmanlayan Keldâni Vahiyleri'nde (*Chaldean Oracles*) geçer. Eser, Zerdüşt'e atfedilir, ama bunun doğruluğu tartışmalıdır.

edinme kaygısına mı, arkadaşlara, sosyal alışkanlıklara, siyasete, müziğe, yeme içmeye mi yönelik olduğu hiç fark etmez. Bir oyuncağı ve yanılsamayı eksiltip bizi bir parça esaslı iş yapmak üzere evimize götüren ne varsa iyidir. Arkadaşlar, kitaplar, resimler, gündelik görevler, yetenekler, pohpohlamalar, ümitler —bunların hepsi hava balonumuzu sallayan, doğru duruşu ve düzgün rota izlemeyi olanaksız kılan dikkat dağılmalarıdır. Seçmelisiniz işinizi; beyninizin alabileceği kadarını almalı, gerisini bırakmalısınız. Bilmekten yapmaya geçiren adımı attıran dirim gücü miktarı sadece bu yolla birikebilir. Bir insanın ham görüş kabiliyeti ne kadar olursa olsun, bilmekten yapmaya doğru pek nadir adım atılır. Bu aynı zamanda, zayıflığın[59] tebeşirle çizili çemberinden üretkenliğe doğru atılan bir adımdır da.[60] Bundan mahrum olan pek çok sanatçı, her şeyden mahrumdur: Kaya gibi bir Mikelanjelo'ya veya Cellini'ye umutsuzca bakar. Aslında o da düşüncesindeki Doğa'ya ve İlk Neden'e yakındır, gelgelelim tüm benliğini toplayıp tek bir eyleme doğru savuracak irade[61] onda yoktur. Şöyle demiş şair Campbell:[62] "Çalışmaya alışkın olan kişi, kararlaştırdığı işin üstüne gider; o kişi için esin perilerini harekete geçiren, ilham değil, zorunluluktur."

Odaklanma siyasette, savaşta, ticarette, kısacası insan meselelerinin her türlüsünün idaresinde gücün sırrıdır. Bu konuda çarpıcı bir anekdot, Newton'ın "Keşiflerinizi nasıl yapabildiniz?" sorusuna verdiği cevaptır: "Zihnen sürekli odaklanmış olarak." Veya siyasetten bir örnek istiyorsanız, Plutarkhos'un söylediğine bakalım: "Koca şehirde, Perikles'i geçerken görebileceğiniz tek bir cadde vardı, o da pazar yerine ve meclis binasına giden caddeydi. Ziyafetlere, eğlenceli toplantılara, arkadaş ortamlarına olan her türlü daveti geri çevirirdi. Bütün idare dönemi boyunca tek bir kere bile bir ahbabının masasında yemek yediği görülmemişti." Ya da ticaretten bir örnek verelim. Bir arkadaşı Rothschild'e, "Umarım oğulların paraya ve işe fazlaca düşkün olmaz-

---

[59] *Imbecility*. Bkz. yukarıda dipnot 4.

[60] Şeytan ve cadı kovmak için yapılan bir ritüele atıf yapılıyor.

[61] Veya kasılma, enerji fışkırması (*spasm*).

[62] Thomas Campbell (1777-1844): İskoç şair.

lar, herhalde bunu sen de istemezsin" demiş. Rothschild şöyle cevap vermiş: "Herhalde tam da bunu isterim: İşlerine zihinlerini, ruhlarını, yüreklerini, bedenlerini vermelerini. Çünkü mutlu olmanın anahtarı buradadır. Büyük bir servet elde etmek büyük bir cesaret ve ihtiyat gerektirir; elde edilen serveti korumaksa bunun on katı zekâ gerektirir. Eğer bana önerilen tüm projelere kulak verecek olsaydım, kısa zamanda kendimi mahvederdim. Bir tek işe sıkıca sarılmak gerek, genç adam. Bira imalathanenize dört elle sarıl (demiş genç Buxton'a), böylece Londra'nın en büyük bira üreticisi olursun. Hem bira üreticisi, hem bankacı, hem tüccar, hem sanayici olmaya kalkarsan, o zaman çok geçmeden gazetelere haber olursun."[63]

Pek çok kişi bilgilidir, pek çokları kavrayışlı ve inatçıdır, ama bir karara çabucak varamazlar. Oysa akıp giden işlerimizde kararlar almak gerekir: Mümkünse en iyiyi seçmek, ama hiç olmaktansa herhangi bir şeyi seçmek. Bir noktaya varmanın yirmi yolu vardır ve bir tanesi en kestirmedir, ama en iyisi, bir an önce bir yola girmektir. Tüm bildiklerini gerektiği an hatıra getirebilecek dikkate sahip olan bir adam, eylem söz konusu olduğunda, aynı düzeyde bilgisi olup da bunu yavaşlıkla toparlayabilen bir düzine adama bedeldir. Meclisteki en iyi sözcü, parlamenter taktikler teorisini bilen kişi değil, bir çırpıda karar verebilendir. İyi yargıç, her davada kılı kırk yararak adalet dağıtan değil, davacılara rehberlik edecek makul bir şeylere hüküm verip adaletin özüne yönelendir. İyi avukat, her türlü bakış açısını ve olasılığı hesaba katıp tüm donanımını seferber eden değil, sizi bir açmazdan çıkarabilmek için tarafınızda şevkle durabilendir. Dr. Johnson,[64] akıp giden cümlelerinden birinde şöyle demiş: "Tüm perişanlık

[63] Thomas Fowell Buxton (1786-1845): İngiliz iş adamı, siyasetçi, sosyal reformcu; bira imalatıyla uğraşmıştır. Burada nasihat verilen kişi, onun oğluymuş. Nathan Meyer Rothschild (1777-1836): Meşhur Avrupalı banker aile Rothschild'lerin İngiltere ayağını kuran iş adamı. "Gazetelere haber olursun" denilerek, resmî gazete, yani iflas kastediliyor.

[64] Samuel "Dr." Johnson (1709-1784): İngiliz edebiyatçı. Hem yazarlığı ve şairliği, hem de eleştirmenliği, derleyiciliği ve araştırmacılığıyla İngiliz edebiyatında derin bir iz bırakmıştır.

tanımlarının ötesinde en sefil haldeki mutsuz çift onlardır ki her sıradan günün tüm detaylarını peşinen soyut mantık ilkelerine tâbi tutmaktan kaçınamazlar. Oysa az şey söylenip çok şey yapılacak durumlar vardır."[65]

Mizacın ikinci bir ikamesi de alıştırmadır,[66] yani alışkanlık ve rutinin gücü. Beygir, Arap kısrağından çok daha iyi bir binek atıdır. Kimyada, galvanik akım yavaştır, ama süreklidir ve güç olarak elektrik kıvılcımına denk olduğu gibi, bizim işlerimiz için de daha yararlı bir araçtır. Tıpkı bunun gibi, insan eyleminde de enerji patlamalarını, alıştırmanın sürekliliğiyle dengeleriz. Bir âna yoğunlaştırmak yerine, aynı miktarda gücü zamana yayarak uygularız. Burada şu topakta bulunan altın miktarı, beriki yapraktakinin aynısıdır. West Point'te başmühendis Albay Buford,[67] bir topun muylularını çekiçle, kırılana kadar dövmüş, belli miktar mühimmatı art arda yüz defa, sonunda parçayı patlatana kadar ateşlemiş. Söyleyin o halde, muyluları hangi çekiç darbesi kırmıştır? Her bir darbe! Parçayı hangi ateşleme patlatmıştır? Her bir ateşleme! VIII. Henry, "Çaba muhakemeden üstündür"[68] dermiş, yani alıştırma her şeydir. John Kemble'a[69] göre,

---

[65] Buradaki sözler, birebir alıntı olmayıp Emerson'ın uyarlaması olmakla beraber, Johnson'ın *Rasselas* romanındaki bir kahramanın ağzındandır: Genç prens Rasselas ideal eşte bulunması gereken özellikleri sorduğunda kız kardeşi ona mantığın belirleyici olmadığını, mantığın işe yaramadığı pek çok açmazın içinden birtakım sezgisel yollarla veya rastgele çıkıldığını söyler.

[66] Bir başka deyişle, eğer bir bireyin yaradılış özellikleri başarının gerektirdiği gücü ve icrayı doğrudan doğruya sağlamıyorsa, bunun telafisi, alıştırmalar yaparak belirli bir yatkınlık kazanma ve böylece istikrar yakalamakla olabilir.

[67] John Buford (1826-1863): Amerikalı asker; Amerikan İç Savaşı'nın kırılma noktası olan Gettysburg Muharebesi'nin önemli figürlerindendir. West Point ise Birleşik Devletler Harp Akademisi'dir.

[68] Orijinal metinde Fransızcası da geçiyor: "*Diligence passe sens.*" Yani bir iş için gösterilen titiz ve ısrarlı çaba, sonuç almak adına, o konuda yapılan değerlendirmelerin ötesine geçer.

[69] John Philip Kemble (1757-1823): Ünlü bir İngiliz tiyatro oyuncusu; Shakespeare oyunlarındaki tüm baş karakterleri oynamış, aynı zamanda tiyatro yöneticiliği yapmıştır.

en kötü bir yerel oyuncular kumpanyası bile bir oyunu en iyi amatör kumpanyadan daha iyi icra edebilirmiş. Basil Hall,[70] en kötü bir düzenli birliğin bile en iyi gönüllü alayını yenebileceğini göstermekten hoşlanırmış. İşin onda dokuzu pratiktir. Örneğin, yığınlara seslenmek, hatipler için iyi bir alıştırmadır. Tüm büyük hatipler başlangıçta kötüdürler. Cobden'i yılmaz bir münazaracı yapan, yedi yıl boyunca İngiltere yollarını aşındırması olmuştur.[71] Bunun iki katı süre boyunca New England yollarını aşındırmak Wendell Philips'i yetiştirmiştir.[72] Almanca öğrenmenin yolu, bir düzine sayfayı oradaki her bir kelime ve heceyi bilene ve telaffuz edip ezberden söyleyebilene dek tekrar tekrar, yüz kere okumaktan geçer. Hiçbir dâhi bir baladı daha ilk okumadan sonra, vasat birinin on beşinci veya yirminci okumadan sonra seslendirebileceği gibi seslendiremez. Misafirperverliğin ve İrlandalı "iyilikseverliğinin" yolu, yılın her günü aynı akşam yemeğini yemekten geçer: Sonunda Bayan O'Shaughnessy iyi pişirmeyi öğrenir, evin beyi yemeği dilimleyerek sunmayı becerir, misafirler güzelce ağırlanır. Nüktedan bir arkadaşım, Doğanın sanatında mükemmel olması ve öylesine benzersiz güzellikte günbatımları sunmayı başarmasını, aynı şeyi belirli bir sıklıkla yapa yapa sonunda onda ustalaşmış olmasına bağlıyordu.[73] İnsan tecrübeli olduğu bir konuda, yeni öğrendiği bir konudan daha iyi konuşmaz

---

[70] Basil Hall (1788-1844): İngiliz denizci, komutan, seyahatname yazarı.

[71] Burada "yolları aşındırmak" yerine Türkçeye "kütüklemek" olarak çevrilebilecek ilginç bir ifade kullanılıyor (*stumping*): o yıllarda hatipler halka seslenecekleri zaman, kürsü niyetine, kesilmiş ağaçlardan kalan kütüklerin üzerine çıkarlar ve oradan konuşurlarmış.

[72] Wendell Phillips (1811-1884): Kölecilik karşıtı, Amerikan yerlilerinin savunucusu bir hukukçu. Çarpıcı bir hatip ve münazara ustasıdır. Serbest ticaretin ateşli savunucusu olan İngiliz iş adamı Cobden'in iki katı, yani on dört yıl boyunca değil, ömrü boyunca "New England yollarını aşındırmıştır".

[73] Burada sözü edilen nüktedan kişi, Emerson'ın kendine özgü bir göz zevki olan doğa yürüyüşü arkadaşı, şair William Ellery Channing'dir (1818-1901).

mı? Örneğin, fikirlerine piyasadaki[74] özel tecrübelerine istinaden değer verilen kişiler başka koşullarda aynı itibarı görmez. "Pek çokları, yaradılış olarak değil, alıştırmayla daha iyi olmuştur" der Demokritos.[75] Doğada sürtünme kuvveti o kadar fazladır ki güç arttırmak olanaksızdır; öyle ki asıl mesele, düşüncemizi ifade etmek veya yolumuzu seçmekten çok, yaptığımız her şeyde aracın ve malzemenin direncinin üstesinden gelebilmektir. Hem alıştırmanın faydası, hem de amatörlerin uygulayıcılarla baş etmekteki yetersizliği bundandır. Her gün piyano başında geçecek altı saat: Sırf dokunuş kendiliğinden olsun diye. Tablonun başında her gün altı saat: Sırf baş belası malzemelere, yağa, toprak boyasına, fırçaya hükmedebilmek için. Büyük ustalar, bir müzik ustasını sırf ellerinin tuşların üzerindeki duruşundan anladıklarını söylüyorlar: enstrümana hükmedebilmek öyle zorlu ve can alıcı bir işmiş. Aletleri kullanmayı binlerce oynama yaparak öğrenmek ve hesaplama becerisini sayısız ekleme ve bölme işlemi sonunda edinmek ise makine ustasının ve muhasebecinin üstünlüğüdür.

Ülkemizde sıkça deneyimlediğim bir durumu onaylar şekilde, İngiltere'deki yazınsal çevrelerde değerlendirici ve karar verici adamların, kitap yayımcılarının, editörlerin, üniversite dekanı ve profesörlerin, hattâ kilise yöneticilerinin hiçbir şekilde en büyük yazın yeteneğiyle değil, genellikle vasatın altı veya vasat bir düşünsel düzeyden olup bir tür ticari etkinlik ve iş yapma becerisiyle donanmış olduklarını gördüm. Sıradan metin yazarları[76] ve vasat yetenekler Eski İngiltere'de olduğu gibi Yeni'sinde, New England'da da, güçlerini üretken bir noktaya kadar zorlamaları veya çalışma kapasiteleri sayesinde sivrilerek, yığınlarca üstün adamın yukarısına çıkıyorlar.

Yeteneğin ve görünürdeki başarının değerini sınırlayan daha yüce ölçütler olduğunu unutmuş değilim. Sıradan bir kahrama-

---

[74] Yani ticari pazardaki, borsadaki.

[75] Demokritos bu sözüyle hem bir zanaatı ilgilendiren pratikleri, hem de dinî adanmışlık ve meditasyon konusundaki birtakım pratikleri kastetmiştir.

[76] Aynı sözcük (*hack*) bir önceki paragrafta, Arap kısrağına kıyasla "beygir" anlamında kullanılmıştı.

na methiyeler düzer duruma düşmemeliyiz. Burada konunun değinmediğimiz düzeyleri var, nelerden imtina ettiğimin farkındayım. Söyleyeceklerimi sonraya, Kültür ve Tapınma konularına bırakıyorum. Ancak, gündelik hayata ve dünya nimetlerine önem atfettiğimiz ölçüde, Doğanın günlük işleri çekip çevirmek için bel bağladığı vasıta olan söz konusu güce veya ruha saygı göstermesini bilmeliyiz. Bana göre, ona bir ekonomi uygulanabilir; tıpkı sıvılar ve gazlar gibi o da somut yasanın ve aritmetiğin nesnesidir; işlenebilir veya heba edilebilir; her insan bu gücün kabı ve vasıtası olduğu ölçüde verimlidir; hattâ tarihte tek bir çarpıcı edim ve başarı yoktur ki böylesi bir tasarrufla gerçekleşmiş olmasın. Altın değildir bu, altın kılandır; şöhret değildir, şöhreti getiren eylemdir.

Mademki bu güçler ve onların idare edilişi iradenin erişimi dâhilindedir ve onlara dair yasalar anlaşılabilmektedir, o halde tüm başarının ve insanın hayal edilebilecek her türlü kazanımının, başından sonuna dek, insanın ulaşabileceği mesafede olduğu, bunu sağlayan birtakım yüksek düzeyli ekonomiler mevcut bulunduğu sonucuna varıyoruz. Matematikseldir dünya; geniş ve akışkan eğrisi üzerinde hiçbir gelişigüzellik yoktur. Başarının, dokuma tezgâhlarında diktiğimiz pamuklular ve tülbentten daha acayip bir tarafı yoktur. Meşgul, tasarılarla dolu New England kafalarımıza,[77] gidip, Birleşik Devletler'deki tüm akarsu boylarına sıraladığımız fabrikalardan bir tanesine girmek kadar etki edebilecek bir deneyim düşünemiyorum. İnsan telgrafı, dokuma tezgâhını, matbaayı veya lokomotifi imgelemine işlemedikçe, kendisinin ne ölçüde bir makine olduğunu asla bilemez. Bunlar onu kendi budalalıklarını ve kısıtlılıklarını bir tarafa bırakmaya zorlar, öyle ki imalathaneye gittiğimizde makinenin bizden daha ahlâki olduğunu görürüz. Bırakın adamı, dokuma atölyesine gitsin, bakalım üstesinden gelebilecek mi onun? Bırakın makine karşı karşıya gelsin makineyle, bakalım sonuç ne olacak? Patiska tezgâhından daha karmaşıktır dünya-tezgâhı; üstelik yapanı da

[77] Emerson'ın böyle demesinin nedeni, New England'ın, entelektüel kimliği ağır basan bir bölge olmasıdır.

o kadar eğilip bükülmemiş başında. Pamuklu imalathanesinde tek bir sökük veya yırtık yüzlerce metrelik bir parçanın örgüsünü mahvettiğinde izi sürülüp sorumlusu olan işçi kız tespit ediliyor, fatura ona kesiliyor, hissedar bunu gördüğünde sevinç içinde ellerini ovuşturuyor. – Siz, Bay Kâr-Zarar, çok mu kurnazsınız, işlediğiniz örgüde patronunuzu ve amirinizi aldatabileceğinizi mi zannediyorsunuz? Tülbendin her türlüsünden çok daha harika bir kumaştır geçirdiğiniz her bir gün; ve sonsuz derecede kurnazcadır onu işleyen düzenek:[78] Ne araya kaynattığınız özensiz, kaypak, hileli saatleri gizleyebileceğinizi zannedin, ne de kullanılan nitelikli ipliğin, sabitleyici çeliğin veya bükülmez kasnağın örgüde kendini göstermeyeceğinden endişe edin.

[78] Mitolojide kader, insanın yaşam ipliğini eğiren, ölçen ve kesip biçen üç Tanrıça tarafından yönetilirdi. İngilizcede bu Tanrıçaları karşılayan sözcük (*Fates*), kader sözcüğüyle aynıdır (*fate*).

III.

ZENGİNLİK

Kim bilebilir ne olmuş
Kadim zamanlarda,
Issız yerküre üzerinde
Yıldızlarla güneş asılı durduğunda?
Element hangi tanrıya uymuştu?
Sürükleyerek gücün cılız tohumunu,
Hangi rüzgârın kanadı taşıdı likeni,
O ki çatlağa yerleşip aşındırdı kayayı?
İlkel öncü iyi bellemişti
Kendine verilmiş zorlu görevi,
Göklerin uzun devrinde sabırla
Zihnin maddi evini hazır etti.
Emekleyen yüzyıllar havadan
Zemine yaydı sık çalıları,
Çağların yaprakları saçıldı,
Bürüyüp gizledi granit tabakayı,
Sonra, başakların altın gururu dalgalandı.
Hangi demirci elinde, hangi fırındaydı

(Mahmur beynin hesap edemediği
O puslu çağlarda loş ve sessiz)
Bakır ve demir, kurşun ve altın şekillendi?
Gezegene bir kat kireç olup
Kaybolmuş soylardan hangi kadim yıldızı
Şöhret ve şan koruyabildi?
Toz topraktır onlardan kalan piramit, anıtlar.
Kim gördü eğrelti otlarından, hurmalardan
Yıkılan dağların cüssesi altına,
Kömürün gizli mayasına neler gitti?
Lâkin çıkarılınca cevher, yığılınca,
Artıktı hepsi, boşunaydı,
Ta ki erişti seçici bilge irade,
Akıl balçıktan ve kargaşadan
İnce ve uygun olanın düğümünü çıkardı.
Sonra mabetler yükseldi, kasabalar ve çarşılar,
Çalışmanın tezgâhı, loncası zanaatın;
Sonra yelken açıldı denizler ötesine
Kuzey'i tropik ağaçlardan doyurmak üzere;
Rüzgâr dokudu, sular işleyip dikti,
Nehir istendiği tarafa aktı;
Yeni kullar doyurdu şairin düşlerini,
Bakır teller serildi, buhar omuz verdi.
Kuruldu limanlar ve mahsûl toplandı,
Tomruklar istife eklendi.
Varsın unutsun gelgeç akıllı insan,
Madde unutmaz, öder vefa borcunu:
Akıp gider her kütlesinde, cüzünde,
Elektrikli titreşimi ve bağları Yasa'nın,
Ve uzanır vahşi Doğa'nın güçleri
Sağduyusuna bir çocuğun.

Bir adam bir sosyal ortama ilk kez girdiğinde herkesin cevabını ilk merak ettiği soru, onun geçimini nasıl sağladığı sorusudur. Boşuna değildir bu. Hiç kimse, hayatını lekesiz bir şekilde kazanmayı öğrenmedikçe tam bir adam sayılmaz. Çalışan her

adam hayatını namuslu yollarla kazanmadığı sürece, toplum da barbardır.

Her insan bir tüketicidir; üretici de olmak zorundadır. Kişi eğer borçlarını ödemekle kalmayıp bir de insanlık sermayesine katkı yapmıyorsa, dünyadaki görevini yerine getirmiş olmaz. Dahası, dünyadan kıt kanaat geçinmenin ötesinde bir talepte bulunmadıkça, kendi dehasının da hakkını veremez. Yaradılış itibarıyla müsriftir insan; zengin de olması gerekir.

Zenginliğin kaynağı, en kaba kürek ve balta darbelerinden sanatın nihai sırlarına kadar, aklın doğaya uygulanışındadır. Düşünce ve her türlü üretim arasında sıkı bağlar vardır, çünkü daha iyi bir düzen muazzam miktarda kaba emekle eş değerdir. Güçler ve dirençler Doğanındır; ancak şeyleri bol bulundukları yerden eksikliği duyulan yere getirmekte, gereğince birleştirmekte, yararlı zanaatların uygulanışını yönetmekte, güzel sanatlar, hitabet, şarkılar ve belleğin ürünleri yoluyla daha yüksek değerlerin yaratılmasında akıl etkindir. Zenginlik, aklın doğaya uygulanmasındadır; zenginleşme sanatının sırrı çalışıp didinmek veya biriktirmekte değil, daha iyi bir düzende, dakiklikte, doğru noktada durmakta yatar. Adamın birinde kaslı kollar, uzun bacaklar vardır; diğeri ise akıntının yönüne, gelişen pazarlara bakarak araziye nerede talep olacağını görür, nehre kanal açar, uyur uyanır, zengindir. Su buharı şimdi yüz yıl önce olduğundan daha güçlü değildir, sadece daha iyi bir kullanıma konmuştur. Akıllı bir adam buhar basıncının gücünü biliyordu, sonra Michigan'da durduğu yerde çürüyen başakları ve çalıları fark etti.[1] Buhar borusu taktı, buğdayın üzerinden geçireceği düzeneği maharetle yaptı. Üfle bakalım Buhar! Önceden olduğu gibi buhar gene üflüyor, basınç uyguluyor, ama artık, obur New York'un ve İngiltere'nin karnını doyurmak için, ardında bütün Michigan'ı sürüklüyor. Kömür, Tufan'dan beri yerin alt katmanlarında yatıyordu, ta ki kazması ve çıkrığı olan bir emekçi onu yüzeye çıkarana dek. Şimdi ona kara elmas diye boşuna demiyoruz. Çünkü

[1] İş adamı John Murray Forbes (1813-1898), kötü işletilen Michigan Merkez Trenyolu Hattı'nı devralır ve onu verimli hale getirerek ABD'nin ilk demiryolu devlerinden biri olur.

her küfesi güçtür ve uygarlıktır. Taşınabilir iklim gibidir kömür. Tropik sıcağı Labrador'a ve kutup dairesine taşır; hattâ o, her nerede eksikliği duyuluyorsa oraya kendi kendini taşıyan vasıtadır. Watt ve Stephenson insanlığın kulağına bir sır fısıldadı: *Yirmi gram kömür iki tonluk yükü bir deniz mili taşıyabilirdi*,[2] demiryolu veya tekneyle kömür kömürü taşıyabilirdi, Kanada'yı Kalküta kadar sıcak kılabilirdi bu, kullanışlılığıyla endüstriyel gücü getirebilirdi.

Çiftçinin şeftalileri ağaçtan toplanıp kente getirildiğinde hem yeni bir görünüme bürünür, hem de aynı dalda yetişip yere bolca saçılmış olan meyveden yüz kat fazla değer kazanır. Tüccarın zanaatı, bir şeyi bol olduğu yerden, işte böyle, değerli olduğu yere getirmektedir.

Zenginlik, yağmuru ve rüzgârı dışarıda tutan sıkı bir çatıyla başlar –size bolca tatlı su veren iyi bir tulumbayla, ıslandığınızda üzerinizi değişeniz diye iki çift takım elbiseniz olmasıyla, yakacak kuru odunlarla, çift fitilli iyi bir lambayla, günde üç öğünle, karada ilerlemek için bir at veya bir lokomotifle, denizi kat edecek bir tekneyle, iş yapılacak aletlerle, okunacak kitaplarla, özetle, araçlar ve destekler yoluyla sanki bize ayaklar, eller, gözler, kan, günün saatleri, bilgi, iyi niyet eklenmişçesine, güçlerimize her yandan olabildiğince genişlik kazandırmakla.

Zenginlik bu ihtiyaç malzemeleriyle başlar. Bu noktada, Doğa'nın bu kuzey iklimlerinde gürleyerek ilân ettiği demir gibi kanunu dile getirmek gerek. Öncelikle o, her insanın kendini doyuruyor olmasını şart koşar. Eğer ki şansına ailesi ona bir miras bırakmamışsa,[3] insan çalışmaya gitmeli, isteklerinden kısarak veya kazancını arttırarak, kendini Doğa'nın bir dilenciyi sürünmeye bıraktığı acı ve aşağılanma durumundan çıkarmalıdır. Bu yerine gelene kadar kişiye rahat yoktur: Doğa aç bırakır, alay eder ve eziyet çektirir ona, sıcağı, kahkahayı, uykuyu, dostları, günışığını çeker alır, ta ki o ekmeğini taştan çıkarana dek. Bundan sonra, öyle bir katiyetle olmasa da gene canını acıtarak,

[2] Büyük olasılıkla o dönemki ticari bir slogan.

[3] Yazar, kişiye ailesinden bir miras kalmamış olmasını talihli bir şey olarak görüyor.

ondan kendine ait olacak şeyler edinmesini talep eder. Her depo ve vitrin, her meyve ağacı, her saatin her bir düşüncesi ona, kabiliyetini ve saygınlığını kullanarak tatmin etmesi gereken yeni bir talebin kapısını aralar. Bir tek isteklerin azaltılmasını savunmak yersizdir: Filozoflar insanın büyüklüğünü onun isteklerini azaltmasında bulmuşlardır, ama bir kulübe ve bir avuç fasulyeyle kim yetinecek?[4] İnsan zengin olmak için yaratılmıştır. İlişkiler içindedir o; iştahı ve hayal gücü onu doğanın şu ya da bu parçasını fethetmeye çağırır, öyle ki sonunda o, esenliğini içinde yaşadığı gezegeni, hattâ başka gezegenleri değerlendirmekte bulmaya başlar. Zenginlik bir lokma ekmek ve başını sokacak bir evden fazlasıdır; şehrin özgürlüğü, toprağın özgürlüğü, seyahat etme, makineler, bilimin yararları, müzik, güzel sanatlar, iyi kültür ve iyi arkadaşlardır. Tüm insanlığın kabiliyetlerinden yararlanabilen kişi zengindir. En çok sayıda insanın, uzaklardakilerin ve geçmiştekilerin emeklerinden fayda sağlamasını bilendir en zengin kişi. Midedeki susuzluk ile çeşmedeki su arasındaki ilişkinin aynısı insanın bütünü ile doğanın bütünü arasında vardır. Tabiat unsurları kişiye hizmetini sunar. Ekvatoru ve kutupları yıkayan deniz, tehlikeli yardımını onun zanaatları ve girişimlerine sunar, gücün ve utkunun kapılarını açar. "Sakının benden" der, "ama eğer ki bana tutunursanız, tüm memleketlerin anahtarı bendedir." Ateş de buna denk bir gücü vaat eder. Ateş, buhar, yıldırım, yerçekimi, kayaçlar; demir, kurşun, cıva, kalay ve altın damarları; her türlü ağaçtan oluşmuş ormanlar; tüm iklimlerin meyveleri; her tabiattan hayvanlar; tarım olanakları; kimya laboratuvarındaki sistem; tezgâhtaki dokumalar; lokomotifin eril tasarımı, makine atölyesinin tılsımı; tüm büyük ve incelikli şeyler, mineraller, gazlar, eter, tutkular, savaş, ticaret, devlet –bunlar insanın doğal oyun arkadaşlarıdır ve her insanın kullanacağı araçlara olan çekimi kendi varlığında barındırdığı mekaniğin yetkinliği ölçüsündedir. Dünya insanın alet çantasıdır: O, kabiliyetlerinin

[4] Bu cümlede her ne kadar "bir lokma bir hırkayla kim yetinecek?" gibi bir anlam ağır bassa da, Emerson bu sözleriyle, insanın tam da böyle mutlu olması gerektiğini savunun yakın dostu Thoreau ile olan tutum farkını ortaya koymak istemiş olabilir.

doğa ile olan evliliği veya şeyleri kendine katabilmesinin derecesi ölçüsünde başarılıdır ve öğrenerek yetişmesi o sayede sürer gider.

Güçlü bir halk bunlara göre güçlüdür. Saksonlar dünyanın tüccarlarıdır ve bireysel özgürlük ile onun özel bir görünümü olan parasal özgürlük niteliklerine dayanarak bin yıldır da öncü halktırlar. Devletten yeme-içme ve eğlence ummaya hayır,[5] aşiretçiliğe hayır, kendisine tâbi olunan bir reisin cebinden geçinmeye hayır, anlaşmalı evliliğe hayır, himayeciliğin her türlüsüne hayır: Herkes geçimini sağlayacak, vergisini ödeyecek. İngilizler her bireyin kendi başının çaresine bakması ve eğer yerinde saymayıp ilerliyorsa bunun için kendine şükran duyması yönündeki alışkanlıkları sayesinde zenginleşmiş, refaha kavuşmuşlardır.

İnsanın özgürlüğünün güvenceye alınmasının vazgeçilmez bir meziyet olarak kabul edildiği ölçüde, ekonominin içeriğinde ahlâk vardır. Yoksulluk yozlaştırır. Borçlar içinde olan adam köledir; Wall Street'e sorarsanız, bir milyoner için sözünün eri veya şerefli bir kimse olmak daha kolaydır, ancak koşullar düşüşe geçtiğinde hiçbir adamın sözüne güvenilmez. Öte yandan bir kimse, başlıca Atlantik kentlerimizdeki oteller ve konaklardaki müsrif alışkanlıklara, sefahate, her türlü insani bağın, dayanışmanın ve yardımseverliğin yitirilmişliğine tanık olduğunda, bir adamın veya kadının uçlara kayması halinde onun dürüst olma olasılığının korkunç bir şekilde azaldığını da hisseder: Sanki erdem, Burke'ün dediği gibi, "insanlık için neredeyse ulaşılmaz olan bir pahadadır",[6] pek az kişinin gücünün yetebildiği bir lükse dönüşmüştür. Kişi, ihtiyaçlarının ve zevklerinin yelpazesini istediği kadar geniş tutabilir, ancak düşünmenin güç ve ayrıcalığına sahip olmayı istiyorsa eğer, kendi yolunu çizecekse ve sosyal çevresini bildiği doğrulara göre kuracaksa, isteklerini onları tatmin edebilme becerisine göre ayarlamalıdır.

Yapabileceğini yapmak için var gücüyle çabalamak düşer insana. Dünya, hayatı boyunca bir şey yapmamış, buna karşılık

[5] Juvenalis'in Roma halkına olan bir yergisine atıf yapılıyor.

[6] İngiliz siyasetçi Edmund Burke'ün (1729-1797) bir konuşmasından alıntı.

güzel kadınları ve parlak insanları kendi gösteriş düşkünü yaşamını benimsemeye ikna etmiş olan züppelerle doludur; bunlar hayatını kazanırken görülmenin pek saygıdeğer bir şey olmadığına dair züppece görüşlerini yayarlar; onlara göre, kazanma derdi olmadan harcamak çok daha itibarlıdır; hattâ, bu yılanların öğretisine bazen seçilmiş, aydın kimselerde bile rastlanır, değil mi ki bilge kişiler her saat bilge olmayıp, bir defa akıllarıyla konuşurlarsa beş defa zevkleri ve keyiflerince konuşurlar. Oysaki hissiyatı davranışlarına yansıyan yürekli emekçi, zanaatında başarısızlığa düşmediği sürece, kendinde eksik olan zarafeti ve şıklığı yaptığı işin tartışılmaz değeriyle telafi eder. İster ayakkabı, ister heykel, isterse hukuk kanunları yapıyor olsun. İyi yapılmış olan her işin ayrıcalığı emekçiye aşıladığı belirli bir gururdadır. O, kendini açıklamaya çalışmasa da olur, nasıl olsa hakkını vererek yaptığı iş onun adına konuşur. Tezgâhı başındaki tamircinin sessiz bir yüreği ve sakin tavırları vardır, her konumdan insana eşit koşullarda davranır. Ressam o kadar esaslı bir resim yapmıştır ki eleştiriler geçersiz kalır. Heykel öyle güzel olmuştur ki pazara çıktığında leke bulaşmaz ona, aksine bütün piyasa onun için sessiz bir galeriye döner. Genç avukat acınası bir davayı, düğmeler ve cımbız kutularıyla ilgili enti püften bir meseleyi üstlenmiştir; ama gençliğin azmiyle, onda keskin ataklıklar için bir pay görür, davanın önemsizliğini unutturur, kendi hissiyatı ve coşkusu sayesinde Tittleton enfiye kutuları fabrikasının adına ve meselelerine ün katar.

Büyük kentlerde toplum çocuksudur; zenginlik de ona oyuncak olmuştur. Zevk dünyası öyle gösterişlidir ki sığ bir gözlemci zenginliğin üzerinde uzlaşılmış en iyi kullanımının bu olduğuna ve neye özenilse aşırıya kaçmakla sonuçlanacağına inanır. Ancak sermaye fazlasının asıl kullanımı böyle olsaydı, çok geçmeden barikatlara, yakılıp yıkılmış kentlere, savaş baltalarına varırdık.[7]

[7] Avrupa 1848 yılının devrimci hareketleriyle çalkalandığı sırada Emerson bir Avrupa gezisi yapmıştır ve İngiltere ile Fransa'daki durumu yakından gözlemleme şansı bulmuştur. "Barikatları" ve yıkımı Paris'te görmüştür; ancak burada asıl eleştirisini İngiliz aristokrasisine yöneltmektedir.

Oysa aklı başında kimseler doğadan bir şeyler alıp kendilerine katmayı, gezegenin özsuları ve nektarlarını kendi tasarımlarının eti kemiğine ve besinine dönüştürmeyi zenginlik olarak görürler. İstedikleri, şekerlemeler değil, güçtür; kendi tasarımlarını uygulamaya koyma, düşüncelerine eller ve ayaklar, biçim ve gerçeklik kazandırma gücüdür; öyle ki berrak görüşlü biri için bunlar, uğruna Evrenin var olduğu ve onun tüm kaynaklarının seferber edilebileceği maksat olarak görünür. Kolomb'a göre küre hem teorik geometri hem de pratik denizcilik için bir mesele teşkil eder; bu yüzden o, kendisine tedarik sağlayıncaya dek[8] tüm kralları ve halkları korkak kara insanları olarak hor görmüştür. Herhalde çok az kişi yerküreye onun kadar ait olabilmiştir. Ne var ki haritasının çoğunu boş bırakmak zorunda kalmıştır o. Halefleri onun hem haritasını, hem de haritayı tamamlama hırsını devralmıştır.

Maden, telgraf, imalat, harita, ölçüm alanlarının, projelerini pazarlarda ve ofislerde anlatıp duran ve destek arayan takıntılı insanları böyledirler: Fabrikalarımız nasıl kuruldu zannediyorsunuz? Bu konuşmacıların gevezelikleri tüm o temkinli adamları işin içine çekemeseydi Kuzey Amerika demir ağlarla nasıl örülürdü? Acaba tüm bu girişimde birkaç adamın kazancı için çoğunluğun çılgınlığı mı söz konusudur?[9] Hayır, bu spekülatif deha tüm dünyanın kazancı için bir grup adamın çılgınlığıdır. Projeyi üretenler kendilerini kurban ederler, kazanan toplum olur. Sahip oldukları fikir uğruna çalışan tüm bu idealistler, ellerinden gelse, o fikri tiranca dayatırlardı. Ne var ki böyle her bir kişi kendi gibi ateşli başka spekülatörlerle karşılaşıp çekişir, tıpkı ormandaki bir ağacın, topraktaki tüm özsuyunu emmesin diye başka bir ağaca engel olması gibi, karşılıklı hamleler yoluyla denge korunur. Demiryolu kodamanlarının, bakır madeni sahiplerinin, büyük yol yapıcıların, duman kazancılarının, yangın

[8] Yani kendisine sponsor oluncaya dek.

[9] Alexander Pope'un (1688-1744) bir aforizmasına atıf yapılıyor.

söndürücülerin[10] vb. doğadaki miktarını belirleyen de karbon, alüminyum ve hidrojen miktarındaki oranı idame ettiren yasanın aynısıdır.

Zengin olmak, her halkın başyapıtları ve başlıca kahramanlarını tanıma biletini elinde tutmaktır. Seyahat ederek denize sahip olmaktır; dağları, Niagara'yı, Nil'i, çölü, Roma'yı, Paris'i, İstanbul'u ziyaret etmektir; galeriler, kütüphaneler, cephanelikler, imalathaneler görmektir. Humboldt'un "Kosmos" eserini okuyan biri gözlerinde, kulaklarında ve zihninde insanlığın her yerde biriktirdiği bilim, sanat ve uygulamaların tümünü donanmış olup bunları birikime katkıda bulunmak için kullanan bir adamın izini sürer.[11] Denon, Beckford, Belzoni, Wilkinson, Layard, Kane, Lepsius ve Livingstone da böyledir.[12] "Zengin adam her yerde

---

[10] Duman kazancıları (*smoke-burners*) ve yangın söndürücüler (*fire-annihilator*) tabirleri, o dönemki iki endüstriyel iş kolunun girişimcileri için kullanılıyor.

[11] Alexander von Humboldt (1769-1859): Alman coğrafyacı, doğabilimci, kâşif. Özellikle Latin Amerika gezisi sırasında canlı türleri konusunda ayrıntılı bilgi toplamıştır ve bunları sistematik bir şekilde "Kosmos" adlı eserinde biraraya getirmiştir. Eser aynı zamanda bilimsel bilgi alanlarını da birleştirme çabasıdır.

[12] Dominique Vivant, Baron Denon (1747-1825): Fransız sanatçı, yazar, diplomat, arkeolog; Mısır seferi sırasında Napoléon'un yanında bulunur, bu ülkeye dair, mimarlık ve dekorasyon çevrelerinde son derece etkili olacak resimli bir kitap derler; daha sonra Louvre'un ve müzeler genel idaresinin başına getirilir ve tüm seferleri sırasında Napoléon'a eşlik eder; İtalya, İspanya, Benelüks ve Almanya'dan hangi sanat eserlerinin alınıp Fransa'ya götürüleceğine karar verir. William Beckford (1760-1844): İngiliz romancı, gezgin ve sanat koleksiyoncusu. Müthiş hayal gücüyle ve sanat eserlerine takıntılı düşkünlüğüyle ünlüdür; Almanya ve Orta Avrupa üzerinden Napoli'ye kadar inen gezisi sırasında akıllara durgunluk verecek bir koleksiyon oluşturmuştur. Giovanni Belzoni (1778-1823): İtalyan serüvenci ve kâşif. Ünlü şarkiyatçı J. L. Burckhardt ile birlikte Mısır'dan toplayıp İngiltere'ye yolladığı antik eserlerle tanınmıştır. Hollywood'un Indiana Jones için esin kaynağıdır. John Gardner Wilkinson (1797-1875): İngiliz gezgin ve yazar; 19. yüzyılın önde gelen Eski Mısır uzmanlarındandır. Elisha Kane (1820-1857): Amerikalı Arktik kâşif. Karl Lepsius (1810-1884):

kabul görür ve evinde gibidir" der Sadi.[13] Zengin, dünyanın birazını daha insanın hayatına katar. Zenginin kullanılabilir malzeme dağarı kenti ve taşrayı, okyanus kıyısını, White Hills'i, Far West[14] ve eski Avrupa çiftliklerini içine alır. Dünya, üzerinden geçecek parası olanındır. O kişi sahile varır, orada fırtınalı Atlantik'te kendisine halı döşeli bir zemin sağlayacak ve boraların dehşeti arasında bir otel lüksü sunacak olan şatafatlı bir gemi beklemektedir. İranlıların dediği gibi, "Ayakkabısı olana, tüm dünya deriyle kaplanmış gibidir."

Hükümdarların uzun kolları olduğu söylenir ya, aslında her insan uzun kollu olmalı ve yaşayışını, araçlarını, gücünü, bilgilerini uzanıp güneşten, aydan, yıldızlardan toplamalıdır. Şu durumda zengin olma isteği meşru değil midir? Gelin görün ki, olması gerektiği kadar zengin ve doğaya yeterince hâkim olan o insanı henüz görmedim ben. Vaaz kürsüleri ve gazetelerin, zenginlik hırsını kınamak için bir sürü basmakalıp söylemi vardır, oysa insanlar bu ahlâkçıların söylediklerine inanıp zengin olma amacını bir kenara bıraksalardı, uygarlık yıkılmasın diye halkın içindeki güç aşkını yeniden ateşlemek için ilk önce bu ahlâkçılar göreve koşardı. İnsanları doğaya hükmetmeye yönelten ne de olsa onların fikirleridir. Çağlar Romalı kayzerlerin, X. Leo'ların,[15] muhteşem Fransız krallarının, Toscana grandüklerinin, Devonshire düklerinin, İngiltere'deki Townley'lerin, Vernon'ların, Peel'ların[16] ve her türlü büyük mülk sahiplerinin zen-

---

Prusyalı dilbilimci, Mısır uzmanı, modern arkeolojinin öncülerinden, Afrika dilleri araştırmacısı. David Livingstone (1813-1873): İskoç kökenli tıbbi misyoner; Güney ve Orta Afrika kâşifi. Viktoryen dönem İngilteresi'nin en popüler ulusal kahramanlarındandır.

[13] İranlı şair Sadi Şirazî'nin (yak.1190-yak.1292) *Gülistan*'ında, Bölüm III, Hikâye CXX, "Talihsiz Yumrukçu"da geçiyor.

[14] Far West, ("Uzak Batı") o dönem için Mississippi Nehri'nin batısında kalan tüm toprakları kapsar.

[15] Onuncu Leo: 1513-1521 yılları arası Papa. Medici ailesindendir; kültür-sanat dostu ve hayırseverdir.

[16] Townley, Vernon, Peel aileleri: Kökleri eskilere kadar uzanan nüfuzlu aileler; koleksiyonerdirler; müzeleri, bilim ve sanat kurumlarını desteklemişlerdir.

ginliklerinden bir kültür devşirmiştir. Ağzına kadar soylu sanat eserleriyle dolu Vatikan'lar ve Louvre'lar, British Museum'lar, Fransız botanik bahçeleri,[17] Philadelphia doğa tarihi akademileri,[18] Bodleian,[19] Ambrosiana,[20] Kraliyet ve Kongre kütüphaneleri olmasında herkesin çıkarı vardır. Keşif Seferleri yapılması, dünyayı turlayacak Kaptan Cook'ların, manyetik ve coğrafi kutupları bulacak Ross'ların, Franklin'lerin, Richardson'ların, Kane'lerin[21] olması herkesin yararınadır. Dünya yüzeyindeki tek bir enlemin ölçümüyle hepimiz daha zengin hale geldik. Enlemler ve boylamlar sayesinde denizciliğimiz daha güvenli oldu. Üstelik bununla nasıl da yakından ilgilidir bizim Evrenin sistemine dair bilgimiz! – Şu durumda, bir devletteki veya bir bireydeki gerçek bir ekonomi, bu tür kazanımlar uğruna tutumluğu bir kenara bırakabilir.

Rahatlık ve yaşama kolaylığının yanısıra bir yerlerde zenginlik ve fazla ürünün mevcut bulunması herkesin yararınaysa da, bunun herkesin elinin altında olması gerekmez. Hattâ bu genellikle pek de istenir bir şey değildir. Goethe, "Sadece anlayabilecek olanlar zengin olmalı" diye boşuna dememiş. Kimileri sahip olmak için yaratılmıştır, sahip olduklarına can verir.

---

[17] Paris'te Seine Nehri kıyısındaki *Jardin des Plantes* kastediliyor.

[18] Philadelphia Doğa Bilimleri Akademisi (*Philadelphia Academy of Natural Sciences*): 1860'lara gelindiğinde dünyanın en ünlü fosil, böcek, kuş koleksiyonlarından birine sahipmiş.

[19] Bodleian Kütüphanesi: Oxford Üniversitesinin kütüphanesi; Avrupa'nın en eski ve en büyük kütüphanelerinden biridir.

[20] Ambrosiana Kütüphanesi (*Biblioteca Ambrosiana*): Milano'daki tarihî kütüphane; paha biçilmez elyazmaları vardır; içinde bir de sanat galerisi bulunur.

[21] Birleşik Devletler Keşif Seferi, 1838-1842 arasında Güney Atlantik'te, Güney Pasifik'te ve Antarktika sularında yapılmıştır. James Cook (1728-1779): İngiliz denizci, kâşif, haritabilimci; Atlantik ve Pasifik'te kapsamlı keşif ve haritalandırma gezileri yapmıştır. James Clark Ross (1800-1862): Arktik kâşif; kuzey manyetik kutbunu tespit eden kişidir. John Franklin (1786-1847): Britanyalı denizci ve arktik kaşif; Kuzey Kanada'da yaptığı bir keşif gezisi sırasında tüm ekibiyle ortadan kaybolur. John Richardson (1787-1865): İskoç doğabilimci ve askerî doktor.

Ötekiler ise öyle değildir; onların sahipliği yakışıksızdır, sanki karakterlerinin eksiğini telafi ediyor, kendilerine pay aşırıyor gibidirler. İstifleyen ve saklayanlar değil, idare etmeyi bilenler sahip olmalıdır —büyük servet sahipleri oldukları ölçüde büyük dilenciler de olanlar değil, yaptıklarıyla yapılacakları şekillendiren, herkesin önünü açanlar. Çünkü bütün insanları zengin kılan kişi zengindir; bütün insanları yoksul kılan ise yoksuldur: Uygarlığın temel sorunu, sanat ve doğa harikalarına herkesin erişiminin nasıl mümkün kılınacağıdır. Günümüz toplumculuğu, insanları şu anda sadece varlıklı kimselerin tadını çıkarabildiği uygarlık olanaklarının nasıl herkesçe kullanılabilir olacağını düşünmeye sevk ederek iyi bir iş yapıyor. Örneğin, bilim ve sanatın yöntem ve araçlarının herkese sunulması. Çok az kişinin sahip olabildiği, dönem dönem kullanılmaya uygun pek çok eşya vardır. Satürn'ün halkalarını, Jüpiter ve Mars'ın uydularını ve dönencelerini, aydaki dağları ve kraterleri görmeyi herkes ister: Ama ne kadar az kişi teleskop satın alabilir! Alabileceklerin de pek azı ona düzenli bakım yapma ve onu ortak kullanıma açma zahmetini göze alabilir. Aynısı, elektrikli ve kimyasal aygıtlar, benzeri pek çok şeyler için de geçerlidir. Aslında herkes evinde bulundurmayı düşünmeyeceği ansiklopedi, sözlük, tablolar, çizelgeler, haritalar ve resmî belgelere başvurabilme fırsatına sahip olmalı, ismini bilmek istediği kuşların, memelilerin, balıkların, kabukluların, ağaçların, çiçeklerin resimlerine bakabilmelidir.

Plastik sanatlar hazır bir zihne incelikler aşılar; bu, tıpkı müziğin yarattığı olumlu etki gibidir ve başka bir kaynaktan sağlanamaz. Ancak resimler, kabartmalar, heykeller ve büstler, satın alınma masrafları bir yana, sergiye konduklarında da galeriler ve salon görevlileri için harcama gerektirir. Kaldı ki hem bu eserlerin genel bir kullanışlılığı yoktur, hem de onların tadının çıkarılması buna ortak olacak kişilerin çokluğuyla artar. Eski Yunan şehirlerinde, bakma hakkına sahip olan herkesin malı sayılan bir sanat eserini sahiplenmeye kalkmak kutsala küfür sayılırdı. Bazen düşünürüm ben de: Keşke kendime göre bir müzik istediğimde neresine gideceğimi bildiğim yüce bir kentte yaşasam;

müziğin dalgalarıyla yıkanıp sırılsıklam olmayı umduğum her defasında, bir yere gitsem, arınsam, şifa bulsam.

Eğer bu tür mülklerin sahibi devlet, kentler, kamusal salonlar[22] olursa toplumdaki bağlar güçlenir. O zaman kent düşünsel bir amaç için var olur. Feodal biçimlerin zenginliğin belirli ailelerde kalmasını mümkün kıldığı Avrupa'da böyle aileler, sözünü ettiğimiz türden şeyleri satın alıp saklarlar ve kamuya açarlar. Ancak benzeri servetlerin demokratik kurumlarca küçük parçalara bölündüğü Amerika'da aradan bir kaç yıl geçince kamu, miras sahiplerinin evlerine girer, oradaki kültürü ve esinleri[23] vatandaşlara sunar.

İnsan zengin olmak için yaratılmıştır, ya da yetilerini kullanmasıyla, düşüncenin doğayla kurduğu birlik sayesinde kaçınılmaz olarak zenginleşir. Mülkiyet düşünsel bir üretimdir. Oyunun kuralı soğukkanlılık, doğru akıl yürütme, dakiklik ve sabırdır. Gelişkin emek kaba emeği dışarı sürer. Sayısız yıllar boyu sayısız aklı başında adam, birtakım işleri yapmanın en iyi ve en kestirme yollarına varmışlardır. Sanatlarda, kültürde, hasatta, tedavide, imalatta, denizcilikte, alışverişte bu yolla birikmiş olan beceriler günümüz dünyasının değerini belirler.

Ticaret beceri isteyen bir oyundur; herkes oynayamaz onu, oynayanların da bir kısmı iyi oynar. Esaslı bir iş adamı, yeteneklerin adına *sağduyu* dediğimiz bir ortalamasına sahip olan kişidir; nesnel gerçeklere güçlü bir yatkınlığı vardır, gördüğü şeye göre karar verir. Aritmetiğin doğrularına iyiden iyiye inanır. İnsanda iyi veya kötü talih için her zaman bir sebep vardır ve bu, para kazanırken de böyledir. Sanki burada büyüye dair bir şeyler varmış gibi konuşur insanlar, hayatın her alanında büyüye inanırlar. İyi tüccar ise her şeyin hiç şaşmadan aynı kadim yollardan işlediğini, her etkinin ardında mutlak bir neden yattığını, iyi şansın sadece amaca yönelik kararlılığın başka bir adı olduğunu bilir. Her alışverişte sağlam adımlar atar, küçük ve garanti kazançları sever. Elbette doğruluk ve gerçeklere bağlılık temeldir, ancak bu

[22] Konferans, konser, sergi gibi etkinliklerin yapıldığı kamusal binalar, kültür merkezleri kastediliyor (*lyceum*).

[23] Müze (*museum*), esin perilerinin (Musa'lar) bulunduğu yerdir.

sanatın ustaları işin içine uzun soluklu belirli bir aritmetik katarlar. Mesele, yakındaki küçük alışverişler için daha kolay olan isabetlilik ve gerçeklere bağlılık ilkelerini çok sayıda uzak işlemin bileşimi için uygulayabilmek, temkinlilikten ödün vermeden devasa sonuçlara varabilmektir. Napoléon'un, öyküsünü anlatmaya bayıldığı Marsilyalı bir banker varmış. Bir ziyaretçisi bankerin şatosunun görkemi ve konukseverliği ile onunla tanıştığı sayım odasının sıradanlığı arasındaki tezata şaşıp kalınca, banker ona şöyle demiş: "Genç adam, siz biricik gerçek güç olan yığınların nasıl oluşturulduğunu anlamak için fazla gençsiniz; ister parayla, ister suyla, ister insanlarla oluşsun, hepsi aynıdır: Muazzam bir devinim merkezidir yığın, ancak onun bir yerlerden başlaması, sonra da sürdürülmesi gerekir." Hikâyedeki banker şunu da ekleyebilirmiş: Başlatmak ve sürdürmek ise parçaların yasalarına uymak yoluyladır.

Başarı dünyanın yasalarına ayak uydurmak demek olduğundan, bu yasaların düşünsel ve ahlâki nitelikte olması, düşünsel ve ahlâki bir uygunluk[24] anlamına da gelir. Siyasal İktisat, hem insanın yaşamının hem kaidelerin özel ve karşıt etkilere üstün gelişinin öyküsünü okuyabileceğimiz bir kitap oluşuyla, bizlere gelmiş hiçbir kutsal kitaptan geri kalmaz.

Para semboliktir; sahibinin tabiatını ve talihini takip eder. Sivil, sosyal ve ahlâki değişimlerin hassas bir göstergesidir o. Çiftçi parasını sıkı sıkı tutar; boşuna değildir bu; onu yerden toplamamıştır. Onun ne kadar alınterine karşılık geldiğini bilir, günün emeğiyle adaleleri sızlamaktadır. Kazandığı paranın ne kadar toprağı, yağmuru, kırağıyı ve günışığını içerdiğini bilir. Size verdiği dolarlarla tedbirliliği, sabrı, çapalamayı, harman dövmeyi ödediğini bilir. Onun dolarını elinizde tartınca tüm bu ağırlığı duyabilmelisiniz. Kentte ise öyle midir: Paranın yönü bir kalem oynatmaya, piyasadaki şanslı bir değişime bakar, o yüzden kazanç herkese hafif gelir. Keşke çiftçi parasına daha sıkı sarılsa ve onu sadece hakiki ekmeğe, güce karşılık güce değiş tokuş etse.

[24] Bir başka deyişle kurallara uyma, itaat (*obedience*).

Çiftçinin parası ağırdır; muhasebecininki ise hafif ve oynaktır, cebinden atlar, iskambil destelerine, kumar masalarına sıçrar; gene de onun metafizik değişimlere olan hassaslığı şaşırtır. Sosyal fırtınaların en duyarlı barometresidir para, devrimleri haber verir.

Uygar ilerlemenin her aşaması insanların parasını daha değerli kılar. Örneğin dolar, bolca arttığı yer olan California'da[25] neyi satın alabilir? Daha birkaç yıl öncesine kadar baraka, dizanteri, açlık, kötü ahbaplar ve suç satın alabiliyordu. Sonra, bu paranın sefaletin küçük tesellilerinden başka bir şey satın alamayacağı geniş topraklı, Sibirya gibi ülkeler var. Roma'da güzellik ve ihtişam satın alabilir belki. Kırk yıl önce bir dolarla Boston'da pek bir şey alınamazdı. Bugünse eski kentimizde,[26] demiryolu, telgraf, vapurlar ve New York ile tüm ülkenin eşzamanlı genişlemesi sayesinde, pek çok şey satın alınabilir. Ancak yığınla dolarınız da olsa, başkentlere özgü bir sürü şeyi burada henüz satın alamazsınız. Florida'daki bir dolar Massachusetts'te bir dolar etmez. Doların kendi başına değeri yoktur, bir değeri temsil eder; bu, nihayetinde ahlâki olan bir değerdir. Ona değer biçen, satın alabildiği tahıldır, ya da daha net söylersek, tahıl veya ev değil, Atinalı anlamıyla tahıl ve Romalı anlamıyla evdir –paylaşacak ve uğruna çabalayacaklarımız için yediğimiz ekmek ve içinde yaşadığımız evdir, bunun karşılığı olan zekâ, doğruluk ve güçtür. Zenginlik düşünseldir; zenginlik ahlâkidir. Doların değeri, satın alabileceği şeylerin doğruluğundadır: Bu değer dehayla ve dünyanın erdemiyle artar da artar. Üniversitedeki bir dolar hapishanedeki bir dolardan daha değerlidir; ılımlı, eğitimli, kanunlara uyan bir toplumdaki de zar, bıçak ve arseniğin devrede olduğu bir suç batakhanesindekinden değerlidir.

"Banknot Saptayıcı" faydalı bir yayımdır.[27] Oysa halihazırdaki dolar, ister gümüş ister kâğıt olsun, dolaşımda olduğu her

---

[25] "Altına Hücum"a atıf yapılıyor. Bkz. "Yan Düşünceler", dipnot 23.

[26] Dünya ölçeğinde pek eski sayılmasa da, Boston ABD'nin en eski kentlerinden biridir.

[27] 1860'ların ortalarına kadar ABD'nin ortak bir para birimi yoktu ve bölgesel paralar kullanılıyordu. Ancak bazı yerel bankalar karşılığı ol-

yerde doğru ve yanlışın saptayıcısıdır. Adil olmakla miktarı artmaz mı onun? Eğer bir tüccar, oyunu satmayı reddeder, katı bir doğruya bağlılık gösterirse, Massachusetts'te adaleti arttırır ve o saniye eyaletteki her dönüm arazinin değeri artar. Eğer piyasadan on tane en dürüst iş adamını alıp yerlerine aynı miktarda sermayeyi yönetmek üzere on tane düzenbaz koyarsanız, sigorta primleri bunu hemen belli eder; bankalar tepki verir; yollar güvensizleşir; okullar bozulur, çocuklar evlerine yozluğu taşır; yargıç, koltuğunda eğri oturup doğrudan sapar, herkese lazım olan desteği ve yaptırım gücünü yitirir; hattâ, bunu daha gevşek bir yaşam buyruğuyla, vaaz kürsüsü de eleverir. Eğer elma ağacının kökünden bir süre boyunca her gün bir miktar verimli toprak alıp yerine aynı miktar kum koyarsanız, ağaç bunu anlar. Elma ağacı size ahmak bir varlık gibi gelebilir, ama kısa bir süre bu dediğimi uygulayın, onun size karşı nasıl güvensizleştiğini görürsünüz. Ve eğer iş dünyasının nüfuzlu sınıfını oluşturan yüz tane doğru düzgün adamı çıkarıp yerlerine yüz tane kötü adam koyarsanız, ya da aynı şekilde, yozlaştırıcı bir kurum tesis ederseniz, o zaman elma ağacından çok daha ahmak olan dolar bunu kısa sürede tespit etmez mi? Doların değeri sosyaldir, çünkü onu toplum yaratır. Kentimize taşınıp gelirken yararlı bir yetenek ve beceri getiren herkes kentteki her kişinin emeğine değer katar. Dünyanın neresinde bir yetenek doğsa, bununla tüm halklar topluluğu zenginleşir, hattâ yeni bir doğruluk ölçüsüyle daha da zenginleşir. Böylelikle her ulusun sırtındaki başlıca yük olan suçun önü kesilir. Avrupa'da suçun ekmek fiyatlarına göre arttığı veya azaldığı gözleniyor. Paris'te Rothschild'ler[28] senet kabul etmemeye başlarsa, Manchester'da, Paisley'de, Birmingham'da insanlar sokaklara dökülür, İrlanda'da toprak sahipleri vurulur.

---

mayan değersiz banknotlar bastığından, ticaretle uğraşan insanlar, değerli ve değersiz banknotları ayırt edebilmek için yanlarında banknot tanıma broşürleri (*Bank-Note Detector*) taşıyorlardı.

[28] Rothschildler: 18. yüzyıl sonlarından 19. yüzyıl sonlarına kadar Avrupa siyasetinde belirgin bir şekilde söz sahibi olup günümüze kadar ekonomik gücünü korumuş olan, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Avusturya'da uzantıları bulunan banker aile.

Polis kayıtları belgeliyor bunu. Sarsıntılar New York'ta, New Orleans'ta, Chicago'da ânında hissediliyor. Benzer bir anlamda ekonomik güç, kitlelere siyasetin efendileri yoluyla da etki eder. Rothschild Ruslara borç vermeyi reddederse barış vardır, hasat güvendedir. Rothschild borcu onaylarsa savaş vardır, insanlığın büyük kısmı sarsılır, korkunç sonuçlar doğar, sonuçta devrim yaşanır ve yeni bir düzen gelir.

Zenginlik, beraberinde kendi denetim ve dengesini de getirir. Siyasal iktisadın temeli müdahalesizliktir. Tek güvenilir kural, arz ve talebin kendi kendini ayarlayan sayacıdır. Kanunlar koymayın. Müdahale ederseniz, kısıtlayıcı kanunlarınız[29] esas bağları koparır. Mükâfat dağıtmayın, eşit kanunlar olsun yeter: Yaşamı ve mülkiyeti güvenceye alın, sadaka vermeniz gerekmez. Yetenek ve meziyete fırsat kapılarını açın, onlar kendiliğinden adaletli olur, mülkiyet yanlış ellere geçmez. Mülkiyet, serbest ve adaletli bir ülkede aylak ve ahmak olandan girişimci, gözüpek, kararlı olana doğru hızla akar.

Doğanın kanunları ticaret dünyasına, tıpkı pilli bir oyuncakta elektriğin etkilerinin görülmesi gibi yansır. Denizin seviyesi bile, arz ve talep sayesinde toplumdaki dengenin korunduğu kadar iyi korunmaz: Yapay düzenlemelerin ve kanunların cezası şoklar, arz fazlaları, iflaslardır. Yüce kaideler atomlar arasında da, galaksiler arasında da benzer şekilde işler. Her kim bir somun ekmeğin ve bir bardak biranın üretimi ve tüketiminin neye karşılık geldiğini bilirse; biranın ve ekmeğin sınırlı miktarının salt dilemekle değişmeyeceğini anlarsa; tüketilen her bir birimle sepette ve tencerede o kadar az kaldığını kavrarsa; ancak harcanıp gidenin de boşa harcanmış olmayıp, bünyeyi güçlü kıldığı sürece iyiye harcanmış olduğunu ve insanı işlerin tamamlanmasına sevk ettiğini görürse, işte o kişi imparatorluk bütçelerinin öğretebileceği her türlü siyasal iktisadı öğrenmiş demektir. Küçük ölçekli ekonominin ilginç yanı, onun büyük ölçekli ekonomiyi bu şekilde sembolize etmesindedir; bir evin ve tek bir adamın yöntemle-

[29] Özel tüketimi kontrol altına almaya çalışan toplumsal kanunlar kastediliyor.

rinin güneş sistemiyle ve tüm doğaya yayılmış uzlaşma[30] ilkesiyle uyum göstermesindedir. Bizler, birbirimize karşı sonuçta kendimiz zarar görmek pahasına düzdüğümüz küçük tuzaklardan ve aldatmacalardan sakınmak için her ne kadar gözümüzü dört açmışsak da, işlerimizin kaçınılmaz gerçeklere dokunmasından, her zaman olduğu ve büyük ölçekli üretimlerde görüldüğü üzere son sözü söyleyenin nesneler olduğunu[31] görmekten haz duyarız. Örneğin, duvar kâğıdınız yeterince ince ya da yeterince dayanıklı değildir; fazla kalındır ya da dayanıksızdır. Üretici size tam aradığınız kalınlığı veya inceliği sağlayacağını söyler; desen onun için fark etmez; takvimi belirler, duvar kâğıdını daha ucuza veya daha pahalıya, anlaşılan fiyat üzerinden üretir. Bir kilo kâğıdın maliyeti bellidir, onu istediğiniz desende yaptırabilirsiniz.

Tüm işlerimizde pazarlığı etkisiz kılan bir kendiliğinden-düzenleme vardır. Bir ev kirâlamak ister, fiyatı düşürmeye çalışırsınız. Evsahibi kirâyı düşürebilir; buna karşılık gerekli onarımları yapmaktan alıkonmuş olur ve kirâcı istediği evi değil, daha kötüsünü alır, üstelik evsahibi ve kirâcı arasında biraz hasarlı bir ilişki kurulur. Bahçıvanı, "Patrick, işlerin sensiz yürümediğini görürsem seni çağırtırım" diyerek gönderirsiniz. Patrick kendinden emin bir halde gider, çünkü patateslerle beraber çalı çırpının da büyüyeceğini, asmanın işlenmesi gerekeceğini ve siz isteseniz de istemeseniz de haftaya kavunların, kabakların, salatalıkların onu geri çağırtacağını bilir. Tüm işgücü ve değerin aynı basit ve kaskatı piyasa üzerine kurulu olması birinin istemesine mi bakıyor? Olabileceklerin en iyisi neyse, o olacaktır. Yıl boyunca, yeri gelince doğramacıya da, çilingire de, ekiciye de, papaza, şaire, doktora, aşçıya, dokumacıya, seyise de ihtiyacımız olacaktır.

Eğer St. Michael armudu bir şiline satılıyorsa,[32] onu yetiştirme bedeli bir şilindir. Eğer Boston'da en iyi hisse senetleri yüzde on iki kazandırıyorsa, onun yüzde altısı risktir. İyi armudun bir şilin etmesini yadırgıyor olabilirsiniz, oysa topluma maliyeti o

[30] Karşılıklı ödünler vererek uzlaşma (*give and take*).

[31] Yani pazardaki fiyatı metanın belirlediğini, dayattığını.

[32] St. Michael armudu o dönem Boston'da oldukça rağbet gören, o yüzden de pahalıya satılan bir tarım ürünüymüş.

kadardır. Şilin, armudun sahip olduğu düşmanların sayısını ve onun yetiştirilmesindeki riski temsil eder. Kömürün fiyatı kömür havzasının darlığını ve madencilerin mecburen belirli bir bölgeye sıkışmışlığını yansıtır. Tüm maaşlar, olmuş ve olası emekler üzerinden değerlendirilir. Kaptan, "Rüzgâr hep batı-güneybatı yönünden esseydi, kadınlar da denizci olurdu" diye boşuna demez. Biri kalkıp her şeyin ederinin bir olduğunu, hiçbir şeyin ucuz veya pahalı olmadığını, dikkatimizi çeken ticari farklılıkların[33] dükkân sahibinin bizim pazarlıktaki zararımızı gizlemek için yaptığı bir numaradan ibaret olduğunu söyleyebilir. Veya memleketi New Hampshire'daki aile çiftliğinden kente gelen bir genç, belleğinde çetin çalışmaların henüz taptaze olan izleriyle birinci sınıf bir otele yerleşip, lüks şeylerin kolay elde edildiğini sanarak, zekâsıyla Dr. Franklin'i ve Malthus'ı geride bırakabileceğine inanabilir. Oysa o, daha iyi bir akşam yemeğinin rahatlığına, en zengin sosyal ve eğitsel avantajların bir kısmının yitirilmesi pahasına para sayıyordur. Kim bilir ne muhafızlar, ne mükâfatlardan kaybetmiştir o! Belki de zamanla, ilham perilerini otelin kapısında bıraktığını, içeride gazap tanrıçalarını bulduğunu anlayacaktır.[34] Evet, paranın bedeli genellikle çok ağırdır; güç ve tatmin kolay elde edilmez. "Tanrılar her şeyi adil fiyata satar" demiş eski çağ ozanı.

Ülkemizin ticaret tarihinde ekonomik telafiye[35] dair iyi bir örnek vardır. Avrupa savaşları 1800-1812 arasında Amerikan taşıma ticaretini dibe vurdurduğunda, gün geçmiyordu ki bir Amerikan gemisine el konmasın. Elbette gemi sahipleri büyük zarar görüyordu, ama ülkenin zararı tazmin ediliyordu: Riskleri

---

[33] Örneğin bir ürünü veya bir hizmeti, ötekilerden ayıran niteliklerin, özgünlüklerin.

[34] İlham Perileri: Sanatçılara esinler sunan Musa'lar kastediliyor (*Muses*). Gazap Tanrıçaları: Hiddet ve intikamla özdeşleşmiş adalet gardiyanı Furia'lar kastediliyor. Üç kızkardeştirler; suçları ceza bulmamış kimselerin peşine düşüp onlara acı çektirerek bedel ödetirler (*Furies*).

[35] Emerson'ın önemli kavramlarından biri olan, *compensation*. Bkz. "Güç", dipnot 2. Bu, ekonomi söz konusu olduğunda, dengelenme gibi bir anlam da taşır.

ve zararları da hesaba katarak pamuğa birim başına üç peni, tütüne altı peni vesaire isteniyordu, böylece ülkemiz için muazzam bir zenginlik, genç yaşta evlilikler, kişisel servetler, kurulan yeni kentler ve eyaletler söz konusu oldu. Dahası, savaş sonrası antlaşmalarla, el konulan her şey için yeni tazminatlar elde ettik. Yani Amerika zenginleşti ve büyüdü. Ama sonra ödeşme günü geldi. Bizim olağandışı kazancımızla fakirleşen İngiltere, Fransa ve Almanya, avantajlarımızın ününe kapılarak, önce binlerce, sonra da milyonlarca fakir insanını pastadan pay almaya yolladı. Başlangıçta onlara iş verdik ve zenginliğimize zenginlik kattık; ancak bizim de benimseyip genişlettiğimiz, güvence altına alınmış işgücüne dayalı yapay toplum sisteminde kısıtlılıklar ve tıkanmalar baş gösterdi. O zaman bu fakir insanlara iş vermeyi reddettik. Oysa bu, çözüm değildi. Düşük gündelik ücretleri kabullendiler; ancak maaşlardan kessek de aynı miktarı vergi olarak ödemek zorunda kaldık. Bakıyorsunuz, en yüksek suç oranları yabancılardan kaynaklanıyor. Bu defa da suçun, mahkemelerin, hapishanelerin bedelini sırtımıza almak, hazırda tuttuğumuz kolluk kuvvetine para ödemek zorundayız. Bu büyük koloninin gelecek kuşaklarının eğitim masrafını saymayacağım bile. Ancak tüm bu masrafların toplamı, bizim Atlantik-ötesi müşterilerimizden 1800'ler başında net kazanç olarak elde ettiğimizi düşündüğümüz miktara denk gelecek. Bu hesaplaşmayı reddetmek boşunadır. Bu insanları başımızdan atamayız; onların bizden beklediği desteği göz ardı edemeyiz. Artık bu, siyasetimizin ayrılmaz bir öğesi haline gelmiştir; tüm egemen partiler bunun gereğini yerine getirme vaadiyle onların oylarına talip oluyor. Üstelik onlara, memleketlerinde tatmin oldukları kadarını değil, burada gerekli olduğunu düşünmeyi öğrendikleri kadarını vermek zorundayız; öyle ki görüşler, beğeniler ve her türden ahlâki değerlendirme meseleyi karmaşıklaştırıyor.

Ekonominin, bıkkınlık uyandırmadan saymamız gereken birkaç ölçütü vardır. Konumuz hassas, üzerinde konuştukça aşırıya kaçılabiliyor; üstelik bunun iç yüzü, tıpkı bedenimizi oluşturan ve tekil olarak zararlı olduğu halde değerli ve yararlı kitleler mey-

dana getirebilen acayip mikrobik hayvanların[36] dünyasını andırıyor. Doğamız ve dehamız bizden araçları kullanırken amaca dikkat etmemizi ister. Araçları kullanmalıyız, ancak en isabetli kullanımla onları perdelemesini ve giydirmesini bilerek: Çünkü sadece amacın görkemini yansıtarak güzellik katabiliriz onlara. Amaca hizmet eden ve araçları idare eden doğru mantık budur. İnsan kalabalıkları araçlarla yozlaşmıştır: Araçlar teslim alır onları, amacı terk ederler.

1. Bu ölçütlerin ilki, her kişinin harcamalarının onun kendi karakterinden ileri gelmesidir. Dehanız alabildiği sürece yatırım güvenlidir, isterseniz bir kralmışçasına harcayın. Doğa her insanı başkası için imkânsız olan kahramanca bir işi kolaylıkla yapmasını sağlayan bir kabiliyetle donatmış, böylece o kişiyi toplum için gerekli kılmıştır. Bu yaradılıştan gelen kararlılık onun emeğine ve harcamasına yön verir. Kişi, yeteneğine uygun bir araçlar ve aletler donatımını arar. Bundan kısmak, her aklın özel gücünü ve yararlılığını etkisiz kılardı. İşinizi yaparken, onun kabul edilebilirliğine değil, çalışmanızdaki kusursuzluğa dikkat edin. Burada ekonomiye dair öyle çok şey vardır ki, eğer doğru anlaşılırsa, ekonominin özeti gibidir. Müsriflik, yıllarınızı veya sandıklarca paranızı harcamanızda değil, bunları yaşam çizginizden saparak harcamanızdadır. İnsanları ve devletleri iflas ettiren kabahat, her işe el atmaktır: Ana maksattan şaşma ve oraya buraya dümeni kırma. Yaşam istikametinizde olan hiçbir şeyi aşağınızda görmeyin, ondan ayrı olan hiçbir şeyi de büyük ve arzu edilebilir saymayın. Bana kalırsa şunu dosdoğru söylemeye hakkımız vardır ki her adam yapmak için yaratıldığı şeyi yapmadığı sürece toplum zenginleşemez, iflasa mahkûm olur.

Sizin olan masraftan kaçınmayın; sizin olmayan masrafı ise kısın. Ressam Allston, sade bir ev inşa edip içini sade mobilyalarla döşemesinin, kendisiyle aynı zevke sahip olmayan ziyaretçilere cazip görünmemek için olduğunu söylemişti. Duygu

[36] 19. yüzyıl ortalarına doğru, mikroskopla yapılan araştırmalar sayesinde hücrenin tüm hayvan dokularının temelinde olduğu görülmüş, bu arada da bazı hücrelerin çekirdekleri ve uzantılarıyla örümceklere ve mürekkep balıklarına benzediği düşünülmüştü.

doluyuz biz, çocuk gibiyiz, ne görsek canımız istiyor. Oysa birinin kendindeki yeteneği keşfetmesi sayesinde her türlü hatalı harcama eğilimini bir kenara bırakmış olması, özgürlüğe doğru atılan büyük bir adımdır. Tıpkı nişanlanmış bir genç kadının, bulduğu güven dolu bağlanma sayesinde bir sürü kulluktan, her gün ona buna hoş görünme mecburiyetinden kurtulması gibi, neyi yapabildiğini bulmuş olan kişi o yolda tasarrufta bulunur ve öbür tüketimleri terk eder. "Ailenin genç oğlu iken giyimim kuşamım gösterişliydi, ancak sonra, şatom ve çiftliklerim benim adıma konuşur oldu", demiş Montaigne.[37] Bırakalım da, bir şeyler yapabildiğini keşfetmiş olanların soylu sınıfına ait olan kişi, kendinin olmayan nesnelere yönelik her türlü belirsiz israftan kurtulsun. Bırakalım, gerçekçi olan, görünüşe önem vermesin. Bırakalım da o, sosyal yaşamın zahmetli kibarlıklarını ve gösterişlerini başkalarına devretsin. Meziyetler ekonomiktir; bazı kusurlar da öyledir. Bu açıdan, alçakgönüllülüğün yanısıra, ben gururun da oldukça iyi bir yoldaş olduğunu düşünüyorum. Bence iyi bir gururun karşılığı, aşağı yukarı yılda beş yüz dolarla bin beş yüz dolar arasıdır. Gurur geniş gönüllüdür, ekonomiktir: Kusurları aynı bünyede kendinden başkasını bırakmayacak derecede ortadan kaldırır, öyle ki gösterişi gururla değiş tokuş etmek büyük bir kazanç sayılmalıdır. Gurur hizmetçiler ve şık kıyafetler olmadan idare edebilir, iki odalı bir eve sığar, patates, semizotu, fasulye, kurutulmuş mısır yer, toprakta çalışabilir, yayan gezebilir, yoksullarla konuşabilir veya sıradan meyhanelerde halinden memnun, sessizce oturabilir. Oysa gösteriş öyle midir? Para, işgücü, atlar, yardımcılar, hizmetçiler, sağlık ister, huzur ister, bir şey elde edemez, bir yere varamaz. – Yalnız burada bir de sakınca vardır: Gururlu olanlar dayanılmaz derecede bencildirler, gösterişliler ise nazik ve verici.

Kıskanç bir metrestir sanat: Eğer ki bir adamın resme, şiire, müziğe, mimarlığa veya felsefeye sıradışı bir yeteneği varsa, ondan kötü bir koca olur, evini geçindiremez. O yüzden, yerine

[37] Montaigne'in, ailesine ait şato ve ona bağlı çiftliklerden hatırı sayılır bir geliri olmuştur, buna karşılık o, sade bir yaşam sürmüştür.

göre aklını kullanmalı, keyif kaçırıcı görevlerle günlerini zehir etmemeli, asıl işinin bozulmasına izin vermemelidir. Yirmi yıl kadar önce bu bölgede eğitimli insanlarımız arasında bir tür Arkadyen merak,[38] toprağa dönme ve tarımı entelektüel çabalarla birleştirme konusunda tutkulu bir heves vardı. Pek çokları bu amaca uyup deneyi göze aldı: Bazısı düpedüz çiftçi olup çıktı, ama hepsi de entelektüel uğraşlar[39] ile uygulamalı tarımın (yani birinin elleriyle bizzat yaptığı tarımın) birleştirilebileceğine dair inançlarından arındı.[40]

Düşünün ki, kaşlarını çatıp büyük bir dikkatle çalışan soluk yüzlü entelektüel,[41] hava almak ve düşüncesini netleştirmek için masasının başından kalkıyor, bahçede yürümeye çıkıyor. Yürürken durup eğiliyor, taze sürgünleri boğan bir semizotunu veya kuzukulağını topraktan yoluyor; sonra iki tane daha buluyor, onların arkasında bir üçüncü, sonra bir başkası, bir başkası daha ve ileride yüzlercesi, binlercesi. Hararet basıyor bizimkini, ayarı kaçıyor, çok geçmeden kuşotları ve kanotlarının aptal düşlerinden sıyrılıp sabahki düşüncesini anımsıyor ve fark ediyor ki sarsılmaz amaçları bir sığilotunun tuzağına düşmüş. İşte böyledir bahçe; gazetede her ay haberini okuduğumuz, bir adamın ceketinin ucunu veya elini bir kere yakalayınca onun kolunu, bacağını ve tüm bedenini karşı konulmaz bir parçalanışa doğru çeken ölümcül makineler gibidir. Bir çılgınlık ânında avluyu yıkıp

---

[38] Arkadya, Yunanistan'da bir bölgenin adıdır; hem Yunan ve Roma şiirinde hem Avrupa Rönesansı'nda bozulmamış ahenkli doğayı, masum, sade ve pastoral olanı, taşra hayatını temsil eder. Burada Emerson, doğaya dönüş idealiyle 1840'ta Massachusetts, Concord yakınlarında bir grup entelektüelin katılımıyla kurulan, ancak kısa ömürlü bir deney olarak kalan Brook Farm komünal çiftliğini kastediyor. Ayrıca bkz. "Güç", dipnot 29.

[39] Veya bilimsel çalışma, araştırma (*scholarship*).

[40] Emerson bu gibi deneysel çiftlik topluluklarına aslında olumlu bakmıştır, ama oradaki çalışma düzeni ve sosyal yapının kendine uygun olmadığını düşünerek bunlardan hiçbirine katılmamıştır.

[41] Veya bilim insanı, araştırmacı (*scholar*). Emerson bu sözcüğü bazen "düşünür" veya "bilgin" anlamında, hattâ bazen sanatçıları da kapsayacak şekilde kullanır.

çiftliğinize bir tarla katarsınız. Oysa topraksız olmak kötüyse, toprak sahibi olmak da kötüdür. Toprak ediniyorsanız, toprak da sizi ediniyor. Kolaysa ayrılın evinizden. Kapıdan çıkmaya kalkın, her bir ağaç ve aşılanmış fidan, kavun bostanları, sıra sıra mısırlar, bitkiden çitler, yaptığınız ve yapmaya niyetlendiğiniz her şey karşınıza dikiliverir. Bağ bahçeye olan tüm bu adanmışlık insanı zehirler. Uzun serbest gezintiler ve millerce genişlikte turlar bizim entelektüelimizin beynini rahatlatır, bedenini çalıştırırdı. Uzun yürüyüşler ona zor gelmezdi; zorlamaksızın üretirdi tepelerdeyken. Gelgelelim bahçenin beş on metrekaresindeki bu pinekleme onu tüketiyor, şapşallaştırıyor. Bitkilerin kokusu beynini uyuşturuyor, erkini çalıyor. Kemiklerinde katalepsi var. Giderek asabidir, keyifsizdir. Okumanın dehasıyla bahçecilik, tıpkı pozitif ve negatif elektrik gibi birbirine karşıttır. Biri sıçrama ve patlamalarla yoğunlaşır, diğeriyse dağıtır gücü; öyle ki bunların her biri kendi işçisini başka işler için vasıfsız kılar.

Ellerinde nazik darbeler için belirli bir hassasiyet olması gereken bir oymacı, taş duvar inşa etmemelidir. Sir David Brewster[42] mikroskobik gözlem için kesin talimatlar veriyor, "Arkanıza yaslanın ve mercekle objeyi gözünüze doğru tutun" vesaire diyor. Halbuki soyut gerçeğin araştırıcısı nasıl da bundan fazlasına gerek duyar, inziva dönemlerini, esrik dikkat yoğunlaşmasını, neredeyse bedeninden sıyrılarak düşünmeyi gereksinir!

2. Dehanız için ve *bir sisteme göre* harcayın. Doğa, ani hamleler ve ataklarla değil, kurallarla işler. Sistemlerde ekonomi olmalıdır. Ne acınacak haldeki aileyi harap olmaktan birikim ve tutumluluk kurtarır, ne de gelirlerin artması serbestçe harcamaları güvenceye alır. Başarının sırrı paranın miktarında değil, gelirin giderle olan ilişkisindedir; sanki, giderler bir noktada sabitlendikten sonra, çok da az olmayan yeni ve düzenli gelir kaynakları eklenir, zenginlik o zaman başlar. Ancak genelde koşullar iyileştikçe harcamalar daha çabuk artar, öyle ki İngiltere'de ve başka yerlerde, gelirlerin büyük olması durumu kurtarmaz: Yer de yer

[42] David Brewster (1781-1868): İskoç bilim adamı; özellikle optiğe katkılarıyla bilinir.

borçlar, dinmez oburluğu. Patateste kolera varsa, daha çok ekin ekmek neye yarar? Birtakım keskin gözlemciler bana dünyanın en zengin ülkesi olan İngiltere'de büyük lordlar ve hanımefendilerin sıradan insanlardan daha çok harcanacak paraları olmadığını, harcama serbestliğinin orada da buradaki kadar nadir ve çabucak ünlenen bir meziyet olduğunu söylüyorlar. İstek sürekli büyüyen bir dev, Sahip Olmak ise onu örtmeye asla yetmeyecek olan cekettir. Beni bir keresinde Warwickshire'da, Shakespeare zamanından bugüne aynı adla kalmış olan hoş bir malikâneye götürmüşlerdi. Anlatıldığına göre, oranın kirâ geliri yılda on dört bin sterlin kadardı, gene de rahmetli mülk sahibi vaktiyle ikinci çocuğu doğduğunda ona nasıl bir geçimlik bırakacağını şaşırmıştı. Malikânenin varisi büyük oğlan olacağına göre, küçüğü için ne yapmak daha uygun gelirdi? Aldığı tavsiye, ikinci oğlunu Kilise için yetiştirmesi ve onu ailenin hakkı olan bölge papazlığına yerleştirmesi olmuştu; o da bu tavsiyeye uymuştu. Bu ülkede genel bir kural olarak, büyük gelirlerin kimseye faydası olmaz. Yaygın olarak gözlenen, lotodan kazanılan ikramiye gibi birdenbire gelen bir servetin veya yoksul bir aileye kalan yüklü bir mirasın kimseyi kalıcı olarak zenginleştirmediğidir. Çünkü zenginleşmenin çıraklığını yerine getirmemiş olanlar, çabuk gelen servetle beraber hak iddialarının da üst üste geldiğini görürler: Bunları nasıl geri çevireceklerini bilmezler ve buldukları hazine heba oluverir.

Her ekonomide bir sistem olmalıdır, yoksa en iyi çarenin bile faydası yoktur. Bir çiftlik kendini döndürüyor, geçim için ayrı bir maaşa veya dükkâna gerek bırakmıyorsa iyidir. Bu anlamda zincirin önemli bir halkası sığırlardır. Eğer kural tanımaz veya estetik düşkünü çiftçi sığırdan vazgeçer, ancak sığırın tedarik sağlayacağı ihtiyaçtan vazgeçmezse, boşluğu dilenerek veya çalarak doldurması gerekir.[43] Bugün hayatta olan insanlar doğduğu zaman, çiftlikler kendini döndürüyordu. Çiftlik para üretmiyor, çiftçi öyle geçinebiliyordu. Eğer o hastalanırsa komşuları yardı-

[43] O dönem bazı deneysel çiftlik toplulukları hayvansever nedenlerle sığır kullanmayı reddettikleri için başarısız olmuşlardı.

ma yetişiyordu; herkes tüm veya yarım günün emeğini katıyor, ya da öküz çiftini, atını ödünç veriyordu, böylece işler aksamıyordu: Patatesler toplanıyordu, saman ve yulaf biçiliyordu; toprak satmadan işgücü bulmanın mümkün olmadığını herkes iyi biliyordu. Sonbaharda çiftçi, öküzünden veya domuzundan bir tane satıyor, vergisini ödeyebilmek için biraz para elde ediyordu. Bugün ise o, tükettiği hemen her şeyi satın almak durumdadır: Teneke kutu, kumaş, şeker, çay, kahve, balık, kömür, tren bileti, gazete.

Her zanaatta ustaya ihtiyaç vardır, çünkü uygulama hiçbir zaman durgun ve ölü nesnelerle değildir, her şey elinizde değişime uğrar. Çiftlik binaları ve geniş tarlalar size kaskatı birer mülk olarak görünebilir: Oysa su gibi akıyordur onların değeri. Başında bekleyip, tıpkı şarabı fıçıdan damıtırken olduğu gibi, onlara gözcülük etmek gerekir: Ustası ne yapılacağını bilir, sızıntıları keser, tüm akışları bir çıkışa yöneltir ve şarabı damıtır. Ama Cornhill'den[44] beceriksizin biri gelsin, bir de o el atsın bakalım, nasıl heba olacak bütün fıçı! Bu iş granit caddeler, keresteden kasabalar, meyveler ve çiçekler için de böyledir. Hiçbir yatırımın, başında sürekli gözcülük etmedikçe kalıcı olabileceğini zannetmeyin. Belirli bir mirası henüz doğmamış varisler için iki kuşaklığına teminat altına alma yönündeki her türlü girişimin nasıl sonuç verdiğine bakın yeter.

Bay Cockayne[45] kırda bir kulübe alsa ve inek edinse, zanneder ki inek saman yeyip günde iki defa birer bakraç süt veren bir yaratıktır. Ama onun ineği üç ay süt verir, sonra memeleri kurur. Sütten kesilmiş ineği ne yapacak şimdi, onu kim alır? Ya da tarla sürmek için bir çift öküz almıştı, sakatlandılar ve topal kaldılar. Sakat ve topal öküzlerle ne yapılır? Çiftçi bahar mevsiminin işleri bitince öküzünü şişmanlatıyor, sonbaharda da kesip yiyor. Peki, bizim Cockayne, otlağı yokken ve kulübesinden her gün tam da iş saatinde at arabasıyla ayrılıp giderken, ne diye öküzleri beslemek ve kesmekle başını ağrıtsın? Ağaçlar diker o; oysa

[44] Cornhill: Boston'ın finans bölgesi.

[45] Emerson'ın uydurduğu, bir yandan sersemliği ve safdilliği, diğer yandan kibirliliği ve övüngenliği çağrıştıran alaycı bir isim.

onların sürülü arazide kök salabilmeleri için ekin gerek. Ekin ne olacak? Ağaç bekleme Cockayne, tarlanda ottan başkası çıkmaz. Toprağı her yıl veya iki yılda bir sürüp çapalamak gerek, yoksa nerede mahsûl? Seni gidi saf Cockayne!

3. Ülkenin âdetleri ve *impera parendo* ilkesi[46] de bize yol gösterir. Dayatmada bulunmamak; kendi planımızı cahilce bir keyfiyet içinde uygulamakta ısrar etmemek; doğanın fısıldadığı sırrı, şeylerin kendisinin yanlış yönetilmeye karşı çıktığını,[47] gözlemesini bilene kendi kanunlarını gösterdiğini pratik anlamda öğrenmektir kural. Kimsenin yeni icat çıkarması gerekmez. Ülkenin âdetleri işinizi görür. İnşaattan veya ekip dikmekten anlamıyorsanız, kereste satın almayı bilmiyorsanız, ev, tarım veya orman arazisi aldığınızda ne yapacağınızı kestiremiyorsanız, dert etmeyin: Neyin nasıl olacağı, sizden çok önce, ülkenin âdetleriyle saptanmıştır; kum mu kil mi dökmek gerektiği, toprağın ne zaman sürüleceği, nasıl ayıklama yapılacağı, çimlemenin mi ekmenin mi iyi olduğu bilinir, bunu değiştirmek sizin iradenizde değildir. Doğada her şeyin en iyi yapılma şekli bellidir; üstelik, gözümüzü kulağımızı açmayı bilirsek, doğa bize onu bir yerlerde basit bir dille anlatmıştır. Yok, bildiğimizi mi okuyacağız, o zaman doğa aklımızı başımıza getirmekte çok da gecikmez. Bakın doktora, onun uygulamasına: Kırık kemiği iyileştirmek için yaptığı, parçaları yanlış konumdan kurtarmakla yetinmektir; onların yerine oturuvermesi kasların eylemidir. Bizim tüm sanatlarımız, doğanın bu sanatına dayalıdır.

İngiltere'de demiryolu inşasında son yıllarda ön plana çıkan iki mühendisten biri olan Bay Brunel bir uçtan bir uca dosdoğru ilerlemiş, dağların içinden, nehirlerin ve anayolların üzerinden geçmiş, dukalık arazileri ikiye bölmüş, bir adamın kilerinden girip öbür adamın tavan arasından çıkmış ve menziline varmış: Ne var ki geometriyi tatmin edip şirketine masraf çıkararak. Öte

---

[46] *Impera parendo* (Lat.): İtaat ederek yönetmek gibi bir anlamı vardır. Burada, işi bilen kimselere danışmak, neyin nasıl yapılması gerektiğini ağırbaşlılıkla öğrenmek, sonra da o işi yapacak olanlara talimat vermek kastediliyor.

[47] Latince deyiş "Res nolunt diu male administrari"nin uyarlaması.

yandan Bay Stephenson, yolu nehrin bildiğine inanmış, bizim Batı Demiryolu'nun Westfield Nehri'ni izlediği gibi, vadiyi kabaca izlemiş, en güvenli ve tasarruflu mühendis oluvermiş.[48] Bizde, Boston'ı inekler kurmuş diye bir söz vardır. Pekâlâ onlardan kötü haritacılar vardır. Oysa çayırlarda yürüyüşe çıkan herkes, çalılar arasında ve yamaçlarda en iyi yolu açmış olan ineklere sıkça şükran duyar: Gezginler ve Kızılderililer bufalo patikalarının değerini iyi bilir, engebelikte mümkün olan en kolay geçişi onların belirlediği kesindir.

Dock Meydanı'ndan veya Milk Caddesi'nden çıkmış bir kentlinin[49] taşraya gelip toprak satın aldığında ilk düşündüğü, pencereden görünecek manzaradır: Çalışma odası batıya hâkim olmalıdır, her gün Blue Hills ve Wachusett sırtlarını, Monadnoc ve Uncanoonuc zirvelerini[50] yıkayan bir günbatımını görmelidir. Sadece bin beş yüz dolara on iki hektar arazi ve onca ihtişam! Elli bin verilse az gelir! Satın alır ve hemen, sevinçten dolu dolu olmuş gözlerle işe girişir, köşetaşı için uygun noktayı arar. Gelgelelim zemini düzleştirecek olan adam, yola doğru giden çöküntüyü doldurmak için yüzlerce yük çakıl gerekeceğini söyler. Su kuyusunu inşa edecek olan taş ustası ise en az on iki metre kazmak lazım geleceğini bildirir. Fırıncı, ekmeği kapıya kadar getiremeyecektir; kendisini düşünen komşu, ahırın konumuna itiraz eder. Bizim kentli anlar ki kendinden önceki çiftçi evi güneşe ve rüzgâra, bahar mevsimine, akaçlamaya, otlak, bağ bahçe ve yola yakınlığa göre en doğru noktaya inşa etmiştir. Şu durumda Dock Meydanlı geri adım atar ve işleri oluruna bıra-

---

[48] Isambard Kingdom Brunel (1806-1859): İngiliz demiryolu mühendisi; çok önemli demiryolu hattı, köprü, tünel inşaatlarına imza atmıştır. Robert Stephenson (1803-1859) ise babasıyla beraber demiryolu hatları ve köprüler yapmış, aynı zamanda lokomotif üretmiştir. Brunel ve Stephenson demiryolu inşaatı ve sivil mühendislik tarihinin devleri arasında adları sayılan kişilerdir.

[49] Dock Square: Boston kentinin başlıca meydanı. Milk Street: Boston'ın finans bölgesinde bir cadde.

[50] Blue Hills, Wachusett, Monadnoc, Uncanoonuc: New England'da dağlık bölgeler.

kır. Çiftçiyi akıllı kılan, alışkanlıklar olmuştur; ahmak kentli er geç ona fikir danışmayı öğrenir. Sonunda adım adım yaklaşır susup kabullenmeye. Çiftçi ondan emir bekler, bizim vatandaş ise ancak şöyle der: Bana ev duvarının inşası, su kuyusunu derinleştirme veya tarlanın bölünmesi hakkında fikrimi ne kadar sıkça ve nasıl yaratıcı biçimlerde sorarsan sor, dönüp dolaşıp topu gene sana atacağım, çünkü bu işleri ben ne bilirim, ne de bilmeye ihtiyaç duyarım. Bunlar benim değil, senin cevaplayacağın sorulardır.

Tıpkı bunlar gibi, evin dört duvarı arasında, hanım ve bey, uşak ve çocuklar, kuzenler ve tanıdıklar üzerinde belirli bir sistem egemen olur ve kendini tiranca dayatır. Zekânın, erdemin, karakter erkinin ona karşı direnmesi veya gözyaşı dökmesi boşunadır. Kaderinizdir bu. Zavallı koca, bir kitapta başka bir yaşam tarzına dair bir şeyler okuyup onu evde benimsemeye karar verebilir: Sıkıysa gitsin, evde de denesin şansını.

4. Ekonominin bir başka püf noktası, neyin tohumunu ektiyseniz onu toplamayı ummaktır: Bir şeyi ekip başka bir şey toplamayı beklemeyin. Arkadaşlık arkadaşlığı, adalet adaleti, askerî beceri askerî başarıyı getirir. İyi bir kocaysanız iyi bir eş, çocuklar ve ev ortamı bulursunuz. İyi tüccar ise büyük kazançlar, gemiler, mal birikimi ve para bulur. Şair iyiyse üne ve edebî saygınlığa kavuşur; aksi takdirde hiçbirine. Gelin görün ki bu konuda beklentiler birbirine karışıyor. Hotspur o an için yaşar ve bununla övünür; üstelik Furlong'u da böyle yapmadığı için küçümser.[51] Elbette yoksuldur Hotspur; Furlong ise geçimini gayet iyi sağlar. Tuhaf olansa, Hotspur'un sürünüyor olmayı kendince bir üstünlük olarak görüyor olması, hattâ Furlong'un arazileriyle ödüllendirilmesi gerektiğini düşünmesidir.

Çizmeye çalıştığım resmi tamamlamış değilim. Meselenin derinine bir bakış atmadan konuyu sonlandırmayalım. İnsanın derecelerden mürekkep bir varlık olduğu, dünyada var olan her şeyin onun bedeninde karşılık bulduğu, bedenin dünyanın bir

[51] Hotspur ve Furlong, Emerson'ın yakıştırdığı isimlerdir. Birincinin "hararetli" gibi bir anlamı vardır, ikincisi ise bir uzunluk ölçüsüdür. Burada sözü edilen tipler, "Cırcırböceği ve Karınca"ya benziyorlar.

nevi minyatürü veya özeti olduğu felsefi bir öğretidir. Buna göre, insanın bedeninde olan her şeyin onun zihnindeki kutlu düzeyde de bir karşılığı vardır: Beynindeki her şeyin de daha üst bir düzeyde, onun ahlâk sisteminde bir karşılığı vardır.

5. İşte, Doğada her şey böyledir. Her şey yükseliş halindedir ve ekonominin soylu ilkesi, kendisinin de yükseltilmesi gerektiği, ya da yaptığımız her şeyde daha yüksek bir amaç taşımamız gerektiğidir. Bir deyişe göre, para bir nevi kandır.[52] Ya da, bir insanın malı mülkü, bedensel çevrimleri andıran bir perhize olanak veren bir çeşit daha geniş bedendir. Ticarette "paranın en iyi kullanımı borç ödemedir", "her iş, usûlünce", "en uygun zaman, şimdi", "en doğru yatırımı ticaretinizin araçlarına yaparsınız" gibisinden hiçbir düstur yoktur ki sözünü ettiğimiz mantığı genişletiyor olmasın. Sayım odası düsturlarını ne tarzda izah ederseniz edin, Evrenin yasalarıdır açıkladığınız. İş adamının ekonomisi, tinin ekonomisine karşılık gelen kaba bir semboldür. Gücü, arttırma yolunda harcamak gerekir, keyif için değil. Bir başka deyişle, geliri yatırım olarak kullanmak gerekir; parçaları bütünlere aktarmak, günleri kendi yaşamınızın bütünsel, şiirsel, duyumsal ve pratik döngülerine katmak, gene de yatırımı yükseğe taşımaktan vazgeçmemek. İş adamının tek bir kuralı vardır, o da *topla ve yatır*'dır: Mademki sermayedardır o, hurdalar ve yongalar eritme kabına toplanmalı, gaz yanıp duman tütmelidir ve kazançlar harcamaları çoğaltmaya değil, sermayeyi çoğaltmaya gitmelidir. İşte, insan da böyle sermayedar olmalıdır. Gelirini harcamalı mı, yatırmalı mı? Onun tüm bedeni ve organları aynı kanuna tâbidir. İnsanın bedeni, içinde yaşam likörünün saklandığı bir şişedir. Keyfine göre harcasın mı? Olur, yıkıma giden yol kısa ve basittir. Peki, güç uğruna, harcamayıp da yığsın mı? Her şeyin daha yüksek düzeylere tırmandığı Doğa kanununa göre, kutlu başkalaşımlar[53] vardır, bedensel canlılık zihinsel ve eylemsel canlılığa dönüşür. Yenen ekmek ilkin kuvvettir ve hay-

[52] *Pecunia est alter sanguis*: "Para insanın ikinci kanıdır" anlamında Latince bir deyiş.

[53] Veya, bir anlamıyla "mayalanmalar", bambaşka bir anlamıyla "altüst oluşlar" (*fermentations*).

vansal dirimdir; daha üst düzeyli denemelerde, düşünce ve düşgücü, daha yukarıda ise yüreklilik ve dayanıklılıktır. Asıl bileşik faiz, ikiye, dörde, ona, yüze katlanmış sermaye budur: Gücünün zirvesine tırmanmış insan.

Esas tutumluluk hep daha yüksek düzeylerde harcamaya bakmaktır, giderek daha doymak bilmez bir açlıkla yatırmak ve yatırmaktır – ta ki hayvansal varoluşun ötesine geçilip tinsel yaratış yolunda harcanabilsin. Ne hayvansal duyumun eskimiş deneylerini yinelemek zengin kılar kişiyi, ne de yeni güçler ve yükselen hazlar olmaksızın kişinin kendini bilmesi mümkündür: Daha yüce bir iyiyi dolaysızca deneyimleyip en yükseklere yönelmiş olmak gerekir.

IV.
KÜLTÜR

Kurallar ve öğretmenler verebilecek mi
Beklediğimiz yarı-tanrıyı bize?
Ezgisel olmalı o,
Titrek, izlenim dolu,
Manzaranın ve göğün
Hassas etkilerine açık,
Erkeğin ya da genç kızın
Ruha dokunan bakışına duyarlı:
Ama, doğal kökenine bağlı kalırken,
Kaynaştırıp geleceğe geçmişi,
Dünyanın akışkan kaderini
Kendi suretinde yeniden şekillendirmeli.

Günümüzde azmin anahtar sözcüğü, Kültür'dür. Tüm dünya gücün ve gücün bir aracı olarak zenginliğin peşinde koşarken, başarıya dair teorimizi düzeltmeden geçiren kültür olur. Kişi, gücünün tutsağıdır.[1] Ham bilgiye dayalı bir hafıza kişiyi ayaklı ansiklopedi yapar; tartışma yeteneği kavgacı; para kazanma becerisiyse cimri yapar, yani bir nevi dilenci. Kültür, baskın yeteneğe karşı diğer güçleri yardıma çağırarak bu şişkinlikleri azaltır, güçler sıralamasına başvurur. Başarıya gözcülük eder. Yoksa Doğanın acıması yoktur, yapılacak olan şey uğruna icracıyı kur-

[1] "Güç" adlı denemede, "Yaşam güç arayışıdır" denmişti.

ban eder; o kişiden bir ödem veya gaz şişkinliği çıkarır. Doğa bir baş parmak isterse, eller ayaklar pahasına oluşur bir tane; bir parçadaki güç fazlası, doğrudan doğruya, bitişik parçadaki bir kusurla ödenir.

Verimliliğimiz yoğunlaşmamıza o denli bağlıdır ki dünyaya sıradışı bir kişinin geldiği durumlarda Doğa o kişiye genellikle çalışma gücü uğruna simetrisini feda eden baskın bir eğilim yükler. Derler ki biri eğer yazacaksa tek bir kitabı yazabilir, başkasını değil. Eğer birinin bir kusuru varsa, bu onun tüm yaptıklarında iz bırakır. Fouché gibi bir polis şefiniz varsa,[2] kafası şüphelerle ve onların üstesinden gelmek için planlarla dolu olur. "Hava hançerlerle dolu", der Fouché. Hekim Sanctorius bütün yaşamını elinde terazisiyle, yediği yemeği tartarak geçirir.[3] Lord Coke ise, "Rahip'in Hizmetkârı" hikâyesinde simyaya karşı *Kanun, Hen. V,* Kısım 4'ün karşılığını bulduğu için Chaucer'a büyük değer atfeder.[4] Tıpkı bunlar gibi, İngiliz devletindeki belli başlı her tür fesadın müzik konserlerine olan düşkünlükten kaynaklandığı-

---

[2] Joseph Fouché (1759-1820): Napoléon'un polisten sorumlu bakanı. Kurnazlığı, paranoyakça hesapçılığı ve şüpheciliğiyle ünlüdür. Kıvrak taktikleri sayesinde Devrim sonrasının çalkantılı Fransa'sında devletteki yerini korumayı hep başarır.

[3] Sanctorius (1561-1636): İtalyan doktor; vücut sıcaklığı, solunum, ağırlık üzerine araştırmalar yapmış, ağırlık ve ısı ölçümü için yöntemler geliştirmiştir. Tıbbi termometrenin mucidi olarak bilinir. Burada sözü edilen, Sanctorius'un yediği her yemeği ve vücuttan çıkan tüm atıkları tartarak yaptığı takıntılı bir deneydir; bunun sonucunda metabolizma üzerine bir kuram ortaya koymuştur.

[4] Lord Edward Coke (1552-1634): İngiliz hukuk tarihinin en büyük figürlerinden biridir; kanunların genişletilmesi ve detaylandırılması konusunda temel nitelikte çalışmaları vardır. "Rahip'in Hizmetkârı Hikâyesi" (*The Canon's Yeoman's Tale*) İngiliz ozan Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri*'nden bir parçadır; hikâyede gizliden gizliye simya ile uğraşan kıdemli bir rahip ve istemeden onun sırrını ifşa eden hizmetkârı anlatılır; Tanrısal sırları elde etmenin imkânsızlığı ve buna çabalamanın şeytani olduğu sonucuna varılır. Burada sözü edilen "Kanun, Hen. V, Kısım 4" (Statute Hen. V, c.4), Henry V olarak da bilinen bir Ortaçağ ticari kanunlar toplamının alt başlığıdır; Kısım 4 ise ticari meta, özellikle değerli metallerle ve onların çoğaltılmasıyla ilgilidir.

na inanan bir adamla tanışmıştım. Bir de farmason biliyorum, daha yakın zamana kadar, ülkemizdeki herkese General Washington'ın başarısının başlıca nedeninin farmasonlardan aldığı yardım olduğunu açıklamaya girişmişti.[5]

Sazın hep aynı teline vurmaktan fenası, Doğanın bireyselliği sağlama almak için kişiye sistem içindeki ağırlığına dair yüksek bir kibir aşılamasıdır. Toplumun asalağı kendini beğenmişlerdir. Kimi sönük kimi parlak, kimi kutlu kimi ayıplı, kimi kaba kimi incelikli, türlü türlü kendini beğenmişler vardır. Grip gibi bulaşıcıdır bu, her kurumda izine rastlarsınız. Doktorlar, Kore hastalığını bilirler; hasta, olduğu yerde dönenmekten, usul usul debelenmekten kendini alamaz. Kendini beğenmişlik bu hastalığın metafizik bir tezahürü olmasın? Kişi yeteneğinin belirlediği bir halkada dönüp durur, hayranlıkla bağlanır ona, dünyayla ilişkisini yitirir. Bu eğilim tüm zihinlerde vardır. En sinir bozucu çeşitlerinden biri de, onay görmeyi aramaktır. Bundan mustarip kimseler perişanlıklarını sergiye çıkarırlar, sargı bezlerini sökerler yaralarından, en ağır kabahatlerini açığa vurup sizden acıma beklerler. Sayrılıktan hoşlanırlar, çünkü bedensel acı tanıklardan gerekli ilgiyi toplar, tıpkı odaya yetişkin biri gelip de kendilerini dikkate almadığında ilgi çekebilmek için boğulurcasına öksüren çocuklar gibidirler.

Bu illet her türlü sanatçı, mucit ve filozofta yeteneğin başına musallat olur. Başlıca tinselciler[6] de eylemlerini ve sözlerini kendilerinden ayrı tutamama ve onları kendi hiçliği içinde cesurca görememe beceriksizliği sergilerler. "Büyük bir aydınlanmanın eşiğindeyim" diyen adama kulak vermeyin. Böyle bir alışkanlık, hem insanların alaya almasıyla, hem de söz konusu sayrının, daha dar bir ben-merkezliliğe kapatılarak ve Tanrı'nın yanılgılarla dolu pek neşeli adam ve kadınlarının koskoca dünyasından dışlanarak, nazikçe tedaviye alınmasıyla cezalandırılacaktır. Bırakalım da biz hâlâ aşağılanabiliyorken bizi aşağılasınlar. Dinsel literatür böyle çarpıcı örneklerle doludur; şairler, yorumcular,

[5] İlk Amerikan devlet başkanı George Washington ünlü bir masondur.
[6] Hem ruhun varlığını kabul eden felsefi tinselcilik, hem de spiritizmacılık kastediliyor (*spiritualists*).

hayırseverler ve filozoflar listemizden şöyle bir geçersek, hepsinin aynı ödem ve fil hastalığından mustarip olduğunu ve bedenlerinden sıvı çektirmeye ihtiyaç duyduklarını görürüz.

Dikkate değer kimseler arasında kendini beğenmişliğin bu guatrı o kadar yaygındır ki, bu durum tıpkı cinsel çekim örneğinde olduğu gibi, bize doğada bunun hizmet ettiği kuvvetli bir zorunluluk olduğunu düşündürür. Türün korunması öyle bir zorunluluk noktasıdır ki, Doğa onu kesintisiz suç ve kargaşa riskine rağmen şehveti aşırı yükleyerek, ne pahasına olursa olsun sağlama almıştır. Bunun gibi, kendini beğenmişlik de kökenini bireyin her ne ise o olmakta gösterdiği ısrara dair temel gereklilikten alır.

Bu bireysellik kültürle uyumlu olmakla kalmayıp bir de ona temel oluşturur. Her değerli yaradılış dünyaya kendi hesabına gelmiştir; bu nedenle bizim hitap ettiğimiz öğrenci, içinde bulunduğu kültüre yenik düşmeyen bir sağduyu taşımalı, tüm kitapları, sanatları, imkânları, etkileşim inceliklerini kullanmalı, ama onlara boyun eğmemeli, içlerinde kaybolup gitmemelidir. İyi yetişmiş kişi, şaşmaz bir kararlılığı olan kişidir. Kültürün gayesi bunu yok etmekte değil –Tanrı esirgesin!–, tam aksine, her türlü engeli ve katışıklılığı uzaklaştırıp geriye saf güçten başkasını bırakmamaktadır. Bizim öğrencimiz kendi tarzına ve kararlılığına sahip olmalı, özel ilgi alanının ustası olmalıdır. Ancak böyleyken bile, bunun kendisinin önüne geçmesine izin vermemelidir. Belirli bir evrenselliğe sahip olmalı, her nesneye serbest ve tarafsız bir gözle bakabilme gücü taşımalıdır. Gelgelelim bu özel ilgi ve benlik o denli yüklü bir durumda bulunur ki biri nesnelere olduğu gibi, bağlanmaksızın ve işin içine kendini katmaksızın bakabilen bir ahbap arasa, ona bu zevki verebilecek çok az kişi olduğunu görecektir: Pek çok insan, bir nesne özsevgilerine dokunamadığında hemen bir soğukluğa ve meraksızlığa tutulur. Önlerindeki nesne hakkında konuşsalar da aslında kendilerini düşünmektedirler; kibirleri sizin hayranlığınız için küçük tuzaklar koymaktadır.

Ancak biri kendi kişisel öyküsünün insanlık için taşıdığı ilginçliğin sınırlı olduğunu keşfettikten sonra[7] hâlâ ailesiyle, arkadaşlarıyla veya belki de bulunduğu muhitteki ün sahibi bir avuç şahsiyetle görüşmeyi sürdürebilir. Boston'da, yaşam sekiz on isme bağlıdır. Bay Allston'ı, Doktor Channing'i, Bay Adams'ı, Bay Webster'ı, Bay Greenough'ı görmüşlüğünüz var mı?[8] Everett'ı, Garrison'ı, Papaz Taylor'ı, Theodore Parker'ı duydunuz mu peki?[9] Türbinçark, Zirvedüzey, Parababa beylerle sohbet etme şansınız oldu mu?[10] Evetse, gözünüz açık gitmezsiniz. New York'ta mesele sekiz, on veya yirmi kişiyi tanıma meselesidir. Birkaç avukat, tüccar, banker, birkaç entelektüel, iş adamı, gazete editörü tanıyor musunuz? Suyu çıkmış bir portakala benzer New York.[11] Amerikan usûlü varlığımızı borçlu olduğumuz, sayıca bir düzine kadar yerli veya dışarıdan gelme adamı çıkarın, sohbet sona erer. Hiç kimseden bu kahramanların soluk kopyaları olmaktan ötesini beklediğimiz yoktur.

---

[7] Yani tam da özgün olduğu için ilginçliği "sınırlı": Çünkü bireyin kendi özel alanı ve ona göre bir bencilliği vardır, ama bu durumun esas içeriği geniş kitlelerin ilgisini çekmek zorunda değildir.

[8] Aralarında din adamı, ressam, iş adamı ve siyasetçilerin bulunduğu Bostonlı seçkinler; Emerson'ın arkadaşları.

[9] Edward Everett (1794-1865): Amerikan siyasetçi ve eğitimci; Amerikan İç Savaş döneminin önemli simalarındandır. William Lloyd Garrison (1805-1879): Gazeteci; önde gelen bir reformcudur, kölecilik-karşıtı ve kadın hakları savunucusudur. Edward Thompson Taylor (1793-1871): "Father Taylor" olarak bilinen, hitap becerileriyle büyük saygınlık uyandıran Bostonlı bir din adamı; yakın arkadaşları arasında Emerson, Whitman, Melville vardır. Theodore Parker (1810-1860): Reformcu bir Hıristiyan rahip; kölecilik-karşıtıdır ve güçlü vaazlarıyla etkili olur.

[10] Burada geçenler, uydurma soyadlarıdır: "Türbinçark" (*Turbinewheel*) sanayiciyi, "Zirvedüzey" (*Summitlevel*) mühendisi/mimarı, "Parababa" (*Lacofrupee*) bankeri kastediyor olmalı.

[11] Eskiden beri New York'a yakıştırılan ad, "Büyük Elma"dır (*The Big Apple*); bu, New York'un canlılığı, bolluğu ve enerjisini temsil eder. Emerson ise New York'u pek sevmemiş ve orada "büyük bir elma"dan çok "suyu çıkmış bir portakal" (*sucked orange*) görmüş.

Pek dardır yaşam. Aklı başında adamlardan oluşan bir kulüp veya topluluk on yıl aradan sonra yeniden biraraya gelse ve içe işleyen yatıştırıcı bir soluğun varlığıyla hepsi içini dökmeye başlasa, kim bilir ne çılgınlıklar itiraf edilirdi! Uğruna kendimizi kurban ettiğimiz "ülküler", Gümrük Vergileri ve Demokrasi, Whigism ve Kölecilik-Karşıtlığı, Alkol Karşıtlığı ve Toplumculuk, hepsi acı bir kök[12] ve birer gazap şeytanı gibi görünürdü bize: Yeteneklerimiz felaketimiz gibi gelirdi o an, sanki her birimizi bir tür tutku, bir tür baskın eğilim, avcı bir kuş gibi kapıp talihten, hakikatten, şairlerin paha biçilmez topluluğundan uzaklara götürmüş, pençelerini sanki şimdi bizler renksiz ve hissiz hale gelmişken gevşetiyormuş ve hepimiz başımıza neler geldiğini yeni yeni anlıyormuşuz gibi hissederdik.

Kimi seçkin zihinlerin önerdiği kültür, kişinin elinde bir dizi beğenisi olması ve bunlar sayesinde, bünyesi üzerinde boğucu bir baskınlığı olan ana seslerin şiddetini kırabilmesiyle, böylece kendine karşı kendini yardıma çağırabilmesiyle ilgilidir. Kültür kişiye dengesini buldurur, denklerinin ve üstlerinin arasına kor onu, duygusal bağın[13] enfes tadını uyandırır, kişiyi yalnızlık ve iğrentinin tehlikelerine karşı uyarır.

Bir kimseye sadece atlar, su buharı, tiyatro, yeme-içme veya kitaplar hakkında fikir sormak ya da o kimse çıkageldiğinde nezaketen konuyu onun üzerine titrediği evlatlarına getirmek iltifat değil, aşağılamadır. Atalarımızın İskandinav efsanelerinde Thor'un[14] evi beş yüz kırk kattan oluşurmuş ya, insanın evi de beş yüz kırk katlıdır. Onun üstünlüğü, bir konudan diğerine uyum gösterebilmesinde, karşıtlıklar ve aykırı uçlar arasında kolaylıkla geçiş yapabilmesindedir. Kültür, insanın abartmalarını törpüler; onun köyünü veya kentini gözünde büyütmesine mani olur. Dışarı çıkıp başkalarıyla ortak bir anlam ve anlayış zemi-

[12] İncil, İbraniler 12:15'e atıf yapılıyor: "Dikkat edin, kimse Tanrı'nın lütfundan yoksun kalmasın. İçinizde sizi rahatsız edecek ve birçoklarını zehirleyecek acı bir kök filizlenmesin."

[13] Başkalarına sevgi ve yakınlık duymanın.

[14] Thor: Şimşek, fırtına, kaba kuvvet, insanlığın korunması ve doğurganlıkla ilgili İskandinav tanrısı.

ninde buluşacağımız zaman evcil hayvanımızı evde bırakmış olmamız gerekir. Hiçbir edim, canayakınlıktan mahrum kaldığımıza değmez. Oysa bu, adına güzel sanatlar ve felsefe denen şu birtakım cafcaflı şeyler için ödediğimiz pek ağır bir bedeldir. İskandinav efsanesinde Allfadir, Mimir'in pınarından (bilgelik çeşmesi) bir yudum içebilmek için gözünü rehin bırakır.[15] İşte, karşınızda bilgiç biri; sohbeti kendisi belirleyemedi diye yüzünü buruşturmaktan kendini alamıyor, sözü kesildiğinde öfkesini gizleyemiyor –dayanabilirseniz dayanın ondaki kişiliğe. Entelektüellerde[16] sıkça rastlanan bir durum, onların çevrelerinde bariz bir nefret uyandırmaktan hoşlandığıdır. Çıkarın onu bu sinir bozukluğu ârafından! Parşömenden derisini taze kanla yıkayın. Mimir'in pınarında rehin bıraktığı gözünü geri verin ona. Çünkü eğer siz yaptığınız şeyin kurbanıysanız, kim umursar sizin neyi yaptığınızı? Bizler sizin operanızı, coğrafi tespitlerinizi, kimya analizlerinizi, tarihinizi, uslamlamalarınızı bağışlarız. Dâhi, ayırımının bedelini pahalıya ödüyor. Zihni bir sarmalın içine düşmüş; sağlıklı, neşeli ve bilge bir adam olmak yerine kaçık bir akıl hocasına dönüşmüş. Çünkü Doğa insana kayıtsızdır. Bir şeyi yaptıracaksa, nasıl gerekiyorsa öyle yaptırır. Sazlıklarda ve deniz kıyılarında bata çıka yürümek bazı kuşların alınyazısıdır; yapıları buna o denli uygundur ki o yerlere mahkûm olmuşlardır. Doğal ortamlarından çıkarın, tüm yaratıklar açlıktan kırılır. Doktorlara sorarsanız her adam ve kadın bir organın büyütülmüş hali gibidir: Bir asker, bir nalbant, bir veznedar veya bir dansçı işlevlerini birbiriyle değiş tokuş edemez. Uyarlanımın kurbanlarıyız biz.

Bu organik kendini beğenmişliğin merhemi dünyayla, meziyetli insanlarla, seçkin topluluklarla, yolculukla, parlak kimselerle ve felsefenin, sanatın, dinin yüksek kaynaklarıyla olan aşinalık

---

[15] Allfadir, İskandinav mitolojisindeki başlıca tanrılardan Odin'in pek çok adından biridir; "herkesin babası" gibi bir anlamı vardır. Odin savaşı, avcılığı ve zaferi temsil ettiği gibi, büyüyü, kehaneti ve bilgeliği de temsil eder. Mimir ise Kâinat Ağacı'nın altındaki yeraltı dünyasında yaşayan ve bilgelik kuyusunu koruyan su perisidir.

[16] Veya bilim insanlarında, üniversite hocalarında (*scholars*).

sayesinde çokluğu ve çeşitliliği artan çekimlerdedir: Kitaplarda, seyahatte, sosyalleşmede, yalnızlığa çekilmekte.

En sıkı şüpheci bile bir atın nasıl terbiye edilebildiğini, eğitimli av köpeğini, sirkteki hayvanları, Çalışkan Pireler gösterisini[17] görüp de eğitimin geçerliliğini reddedemez. "Vahşi yaratıkların en fenası bir oğlan çocuğudur" der Platon. Aynı şekilde eski İngiliz ozanı Gascoigne de, "Bir çocuk eğitilmemektense hiç doğmasın daha iyidir" der. Kent konuşmanın ve tavırların belirli bir şeklini aşılar, taşra başka bir türlüsünü, deniz başka, askerlik başka. Güvenilir bir ordunun disiplinle oluştuğunu biliriz; sistematik disiplinle her adam kahraman yapılabilir: Mareşal Lannes[18] bir Fransız subaya, "Albayım, bilin ki hiç korkmamakla böbürlenenler sadece ödleklerdir" demiş. Cesaretin büyük kısmı, o şeyi daha önce yapmış olmanın cesaretidir. Tüm insan eylemlerinde de, en çok kullanılan beceriler güçlü kalır. "Bana bir kaplan verin, eğiteyim onu" demiş Robert Owen.[19] Bana göre, eğitimin gücüne olan inançsızlık kabul edilemezdir, çünkü iyiye gidiş doğanın kanunudur ve insanların değerini belirleyen, ileriye, iyiye doğru sarf ettikleri güçtür. Dahası, değerce aşağı oluşun onulmazlığını kabullenmek düpedüz ödlekliktir.

İyiye gidiş yeteneğinin olmaması, ölümcül hastalığın ta kendisidir. Hiçbir mecazı, söylediklerinizdeki art ve yan anlamları, hiçbir nükteyi anlayamayan ve ömrü boyunca, yetmiş seksen yıl müzik, şiir, söylev, fıkra dinleyip de yüzeysel olmaktan öteye gidemeyen insanlar vardır; bunları ne hekim ne de papaz iflah edebilir. Gelgelelim tırmıkları ve "Yakalım!" nidalarını bunlar

---

[17] *Industrious Fleas*: "Profesör" Louis Bertolotto'nun 1830'larda Londra, New York ve Kanada'da çok popüler olan "pire sirki" gösterisi. Çeşitli yöntemlerle terbiye edilmiş pireleri atlatıp zıplatıp, dans ettirmeye dayalıdır.

[18] Montebello Dükü Jean Lannes (1769-1809): Napoléon'un en yetenekli ve atak komutanlarından biri.

[19] Robert Owen (1771-1858): Gal kökenli sosyal reformcu ve ütopyacı sosyalist; fikirleri Amerikan entelektüellerini derinden etkilemiş, onun esiniyle ülkenin çeşitli yerlerinde deneysel komünal yaşam çiftlikleri kurulmuştur.

bile anlayabiliyor, hattâ bu zümreden bazı kimselerde belirgin bir deprem korkusu olduğu görülüyor.

Eğitimimizi gözüpek ve önleyici kılmamız gerekir. Örneğin, siyaset oldubitti işidir, sökükleri dikmektir; hep geriden takip ederiz. Olan olmuştur, kanun geçmiştir ve bizler daha yürürlüğe konmadan engellenmiş olması gerekeni geri aldırabilmek için kendimizi paralarız. Siyasetin önüne eğitimle geçmeyi bir gün öğreneceğiz. Bizim kölelik, savaş, kumar, içki düşkünlüğüne dair topyekûn reform saydıklarımız, aslında semptomların tedavisinden başka bir şey değildir. Daha yüksek bir düzeyden başlamalıyız biz, Eğitimi ele almalıyız.

Sanatlarımızı ve araçlarımızı, bir acemiye kıyasla onlardan sanki yaşamı on yıl, elli yıl, hattâ yüz yıl uzamışçasına avantaj elde edebilecek olan kişiye vermeliyiz. Bana göre aklın yolu, her ince ruhlu kimseye onun otuzuna veya kırkına geldiğinde "Elimde gerekli araçlar yok ki yapabileceğim şeyi yapabileyim" demeyeceği türden bir kültürü sunmaktan geçiyor.

Ancak eğitimin çoğunun etkisiz kaldığı, başarının büyük ölçüde rastlantısal ve nadir olduğu, masraflarımızın ve gayretlerimizin büyük kısmının boşa gittiğini de kabul etmek gerekir. Doğa meseleyi kendi eline alıyor ve her ne kadar sistemimizin en ufak bir zerresinden bile vazgeçmemeliysek de, onun gerçekten işe yarayıp yaramadığına, aynı faydanın bir başka sistemden de elde edilip edilemeyeceğine asla emin olamıyoruz.

İnsan zekâsının en parlak kayıtlarını içeren örnekler olarak kitaplar, kültür anlayışımızda mutlaka yer almalıdır. Var olmuş olan en iyi kafalar; Perikles, Platon, Caesar, Shakespeare, Goethe, Milton hep çok okumuş, çok yönlü eğitim görmüş ve yazılı metinleri hafife almak için fazlasıyla zeki olan kimselerdir. Onların düşünceleri ağırlık kazanmıştır, çünkü onlar karşıt görüşleri öğrenme yolunu tutmuşlardır. Bize göre, büyük bir adam iyi bir okur olmak zorundadır –ya da o kişinin özümseme gücü, spontan güç[20] nispetinde olmalıdır. İyi yorum pek nadirdir, bu yüzden her zaman değerlidir. Shakespeare'in öbür tüm yazarların

[20] İnsanın özünden kendiliğinden gelen güç (*spontaneous power*).

ötesine geçen üstünlüğünü takdir edebilen insanlarla tanışmaktan her zaman mutluluk duymuşumdur. Platon'u seven kimseleri severim. Çünkü söz konusu hayranlıkta kendini beğenmişlikle uyuşmayan bir yan vardır.

Ne var ki kitaplar çocuk ona hazırsa iyidir. Üstelik bu hazırlanma bazen pek yavaş olur. Çocuğu öğretmene yollarsınız, onu eğiten okul arkadaşları olur. Latince dersine yollarsınız, öğreneceklerini okul yolunda, dükkân vitrinlerinden öğrenir. Katı kuralları ve disiplini seversiniz, oysa çocuk kendi yolunu tutmaktan hoşlanır,[21] sadece kendi seçtiği arkadaşları kabul eder. Dilbilgisinden ve Gradus'tan[22] nefret eder, silâhları, oltaları, atları, tekneleri sever. Çocuk haklıdır aslında: Mademki sizin teoriniz bedensel eğitimi dışlıyor, demek ki siz onun yetişmesini yönlendirmeye uygun değilsiniz. Okçuluk, kriket, silâh, olta, at, tekne –bunların hepsi eğiticidir, özgürleştiricidir, dans, kıyafetler ve çene çalmalar da: Yeter ki çocukta bir temel, onu seçkin ve edepli kılan bir kan olsun, bunların hiçbiri onun için kitaplardan daha az yararlı olmaz. Çocuk satranç, iskambil, dans ve tiyatro öğrenir. Baba o sırada başka bir çocuğun cebir ve geometri öğrendiğini gözlemler. Oysa çocukların ilki o önemsiz oyunlarla beraber onlardan çok daha fazlasını edinir. Haftalarca iskambile ve satranca kaptırır kendini; sonunda, bir zamanlar sizin de yaptığınız gibi, hepsi de fazla uzun sürmüş olan bu oyunların başından kalktığında kendini ortada kalmış hisseder, pişmanlık duyar. O noktadan itibaren söz konusu uğraş öteki şeyler arasındaki yerini alarak deneyimdeki münasip ağırlığı kazanmış olur. Bütün bu ufak tefek beceriler ve başarılar, örneğin dans etme, insanlığın locasına[23] kabul bileti niteliğindedir; onlarda elde edilen ustalık, genç kişinin, aksi takdirde hakkında çekimser kalıp burun kıvıracağı konularda akıllı hükümlere varmasını sağlar. "Yaşadığım tüm talihsizlikler ve perişanlıkların hepsinden çok, dansta kötü

[21] Ya da kendine ait tâli yoldan gider.

[22] Gradus: Latince veya Yunanca vezin tekniği, ölçübilim.

[23] Asıl metindeki sözcük (*dress-circle*), İngiliz tiyatro salonlarında balkonun en ön sırası için kullanılır. Buraya yalnızca gece elbisesiyle gelenler kabul edilirdi.

olmaktan çektim" der Landor.[24] Çocuğun eğitilmeye müsait olması şartıyla (çünkü biz serserinin tekini yüceltme niyetinde değiliz), futbol, kriket, okçuluk, yüzme, paten kayma, tırmanış, kılıç oyunu, ata binmenin hepsi asıl öğrenilmesi gereken güçlülük sanatına dair derslerdir. Özellikle ata binmek üzerine Cherbury Lordu Herbert,[25] "İyi bir atın üstündeki iyi bir sürücü, kendinin ve başkalarının yukarısına, dünyanın onu çıkartabileceği kadar çıkar" demiştir.[26] Dahası silâhlar, oltalar, tekneler ve atlar onları kullananlar için gizli birer farmasonluk gibidir. Sanki aynı kulübe ait olur bu kimseler.

Bu sanatlarda negatif bir değer de vardır. Bunlar gence asıl yararı, eğlenceleriyle değil, tanınıp öğrenilmeleriyle, böylece heyecan yaşama fırsatı olarak kalmamalarıyla sağlar. Bizler gerçekdışı inançlarla doluyuz. Her zümre kendinde olmayan avantajlara gözünü dikiyor: İncelmiş olanlar kaba kuvvete; demokrat olanlar soyluluğa ve seçkin terbiyeye. Yüksek öğrenimin yararlarından biri ise, genç bireye ne işe yarayabileceğini göstermesindedir. Başlıca kentlerimizden birinde ileri gelen bir adamla tanışmıştım, gönlündeki üniversite öğrenimini yapamadığı için, kendini bunu yerine getirmiş olan kardeşlerinden aşağı görmekten bir türlü alamıyordu. Demek ki çalışan insan yığınları üzerinde kolaylıkla kurduğu üstünlük, zihnindeki bu hayalî noksanı telafi etmeye yetmiyordu. Balolar, ata binme, şaraplı partiler ve bilardo fakir bir gence, aslında olmadığı kadar hoş ve romantik görünebilir; oysa o, mümkün olsa da koşulları hiç değişmeden bunlara bir iki defa serbestçe iştirak edebilse, alacağı zevk, yanılgılarından uyanarak alabileceğinin on misline bedel olur.

Pek de seyahat etmeyi savunan biri sayılmam; gözlemlerime göre, insanlar kendi ülkelerinde iyi durumda olmadıkları için başka yerlere kaçıyorlar, sonra bu yeni yerlerde bir baltaya sap olamayınca geri kaçıyorlar. Çoğunlukla hafif karakterler seyahat

---

[24] Walter Savage Landor (1775-1864): İngiliz yazar ve şair; Emerson'ın arkadaşı.

[25] Cherbury Lordu Edward Herbert (1583-1648): İngiliz soylusu; asker, tarihçi, şair ve düşünür.

[26] Burada "iyi at" denerek kastedilen, bir savaş atıdır.

eder. İşiniz yok mu da evinizde oturamıyorsunuz? Seyahat hakkında hep iğneleyici şeyler söylediğim ifade edilir, ancak haksızlık etmemeye çalışıyorum. Bence insanlarımızda karakter eksikliğini ele veren bir huzursuzluk var. Tüm eğitimli Amerikalılar eninde sonunda Avrupa'ya gidiyorlar –belki orası onların düşünsel yuvası olduğundan, kaldı ki bu ülkenin hastalıklı âdetleri de onu gösteriyor. Önde gelen bir kız okulu öğretmeni, "Bir kız çocuğunun eğitimi, onu Avrupa'ya gidebilecek hale getiren neyse odur" demişti. Yurttaşlarımızın beyninden bu Avrupa solucanını söküp atamayacak mıyız biz? Oysa gidenlerin başına ne geleceği bellidir. Evinde bir yeri dolduramayan kimse yurtdışında da dolduramaz. O kimse kendi önemsizliğini daha büyük bir kalabalık içinde gizlemek için başka ülkeye gider. Memleketinizde görmediğiniz bir şeyi orada mı göreceğinizi zannediyorsunuz? Tüm ülkelerin mayası aynıdır. Süt bakraçlarının ateşten geçirilmediği, bebeklerin kundağa sarılmadığı, çalı çırpının tutuşturulmadığı ve balığın ızgara yapılmadığı bir ülke mi var sanıyorsunuz? Herhangi bir yerde geçerli olan, her yerde geçerlidir. Bırakın bakalım, gidecek olan istediği yere gitsin; eninde sonunda kendinde taşıdığı kadar güzellik veya değer bulabilecektir.

Elbette kimileri için seyahat faydalıdır. Dünyaya doğa bilimciler, kâşifler ve denizciler gelir. Nasıl ki bazıları çiftçi ve bazıları işçiyse, bazıları da kurye, takasçı, elçi, misyoner, ulak olmak için vardır. Eğer kişi hafif, sosyal bir yaradılışa sahipse ve Doğa ondan harekete kurulmuş ayaklı ve kanatlı bir yaratık yapmayı amaçlamışsa, onun işaretini izleyip, kişiyi değerli kıldığı kadar ona genel kabul de sağlayacak bir yetiştirme tarzında ısrar etmek gerekir. Madem öyle, bilgiçliği bir yana bırakıp seyahate hak ettiği değeri verelim. Çiftlikte büyümüş ve oradan hiç ayrılmamış olan gence taşrada şansı *olmadığı* söylendiğinde, bir seçenek olarak, kendine bir demiryolu ameleliği işi veya kentte ağır bir iş aramaya başlar. Vermont'un ve Connecticut'ın yoksul taşralı çocukları, bildikleri her şeyi güney eyaletlerine yaptıkları seyyar

satıcılık turlarından öğrenirlerdi.[27] Eskiden Virginia'nın olduğu gibi, bugün de California ve Pasifik kıyısı bu tabakanın üniversitesi olmuştur. "Belki *bir şansımız* olur" –budur onların sloganı. "Dünyayı tanıyalım" ifadesi, bir başka deyişle seyahat etmek, tüm insanların avantaj ve üstünlük fikirleriyle eşanlamlıdır. Şüphesiz ki aklı başında biri için seyahat pek çok olanaklar sunar. Kişi ne kadar dil bilirse, ne kadar ahbabı varsa, ne kadar beceri ve ustalık edinmişse, o nispette insandır. Yabancı bir ülke, kişiye kendi ülkesini tartması için bir ölçüttür. Seyahatin faydalarından biri, kendi memleketinin kitapları ve eserlerine değer biçebilmektir (Amerikanlaşabilmek için gideriz Avrupa'ya), diğeri ise insanlar keşfetmektir. Çünkü tıpkı doğanın meyveleri enlem enlem yaymış olması ve her aralıkta ayrı bir meyvenin yetişmesi gibi, bilgi ve iyi ahlâki nitelik de birbirinden uzak insanlarda saklıdır. Bu yüzdendir ki kişinin kendi çağdaşları arasında bulmayı umduğu altı yedi üstadın bir iki tanesinin dünyanın öbür tarafında mevcut olması sıkça rastlanan bir durumdur.

Dahası, her yaradılışın bir tür gündönümü[28] vardır ki içteki gökkubbemizde yıldızlar hareketsiz kalır ve ataletten sakınmak için bir saptırma ve değişime,[29] yabancı bir gücün etkisine ihtiyaç duyarız. Öyleyken, seyahat en iyi tıbbi merhemlerden biri olarak karşımıza çıkar. Eterin acıyı dindirmedeki hayranlık uyandırıcı etkisine tanık olup bunun yaralanmalar, kanser, kazıklı humma gibi durumlarda sağlayabileceklerine kafa yoran biri nasıl ki Dok-

---

[27] Emerson burada Bronson Alcott'ı anıyor; ünlü yazar gençliğinde Virginia'da, Kuzey ve Güney Carolina'da bu tür seyyar satıcılık turları yapmıştır.

[28] Yazar en uzun gece ve gündüzün yaşandığı kış ve yaz gündönümlerinden özellikle kış gündönümünü kastediyor (21 Aralık). Bu, dünyanın yörünge üzerinde güneşten en uzak noktada olduğu zamandır. Sözcüğün (*solstice*) Latince kökü de güneşin hareketsizce durmasına atıf yapar.

[29] Orijinal metinde "değişim" için kullanılan sözcük (*alterative*), zihne ve bedene sağlığını ağırdan ağıra ve hissettirmeden geri kazandıran etkili ilaçlar ve doktor tavsiyelerini karşılar.

tor Jackson'ın yararlı buluşunu[30] coşkuyla karşılarsa, Paris'i, Napoli'yi, Londra'yı gören biri de şunu söyleyebilir: "Bir gün memleketimden sürülecek olursam, en azından düşüncelerim burada insan soyunun çağlar boyunca tasarlayıp biriktirebildiği en yetkin tatmin ve meşguliyet olanaklarıyla teselliye kavuşabilir."

Yabancı ülkelere seyahatin sağlayabileceği yararlara benzer şekilde, demiryolunun estetik değeri[31] de kent ve taşra yaşamının vazgeçemediğimiz avantajlarını birleştirmesinden ileri gelir. İnsan büyük bir kentte veya kentin yakınında yaşamalıdır, çünkü kişisel dehası ne olursa olsun, o deha kıymetli ve arzu edilebilir yeteneklerin kendine çekebildiği kadarını kendinden uzak tutacaktır. Kentte ise tüm fertlerin sunabileceği toplam çekim bu tür iticiliklere er geç üstün geleceğinden, bu durum en olmadık münzeviyi bile yılın bir kısmında kentin sınırları içine buyur edecektir. İnsan kentte yüzme okulunu, jimnastik salonunu, dans hocasını, atış sahasını, operayı, tiyatroyu, sergi salonunu, eczaneyi, doğa tarihi müzesini, güzel sanatlar galerisini, hattâ yeri geldiğinde, ulusal hatipleri, yabancı gezginleri, kütüphaneleri ve kendi kulübünü bulur. Taşrada ise yalnızlığı ve okumayı, alınteriyle çalışmayı, ucuza geçinmeyi, eskimiş ayakkabıları, av partileri için düzlükleri, yerbilim için tepeleri, tefekkür için korulukları bulur. Aubrey[32] şöyle yazmış: "Thomas Hobbes bana, kendisi için Devon Kontu'nun Derbyshire'daki malikânesinde iyi bir kütüphaneye ve yeterince kitaba sahip olduğunu, kontun kütüphaneyi onun uygun gördüğü kitaplarla doldurduğunu söylemişti. Ancak iyi sohbet eksikliği onun için büyük bir sıkıntıydı ve her ne kadar fikirlerini düzene koyma konusunda bir derdi olmasa da, muazzam bir yoksunluk duyuyordu. Denebilir ki taşrada, iyi sohbet şansı olmaması nedeniyle uzun vadede insanın

[30] Charles T. Jackson (1805-1880): Bostonlı tıp uzmanı, Emerson'ın kayınbiraderi. Eterin anestetik etkisini bulan kişidir.

[31] Demiryolunun görünüş olarak sunduğu bir estetikten ziyade, "beğeniye dayalı bir yaşamı besleyen" birtakım yararlarından söz ediliyor.

[32] John Aubrey (1625-1697): İngiliz yazar, doğa felsefecisi ve antikacı. Arkeolojinin öncülerinden; aynı zamanda folklor araştırmacısı. Bir Thomas Hobbes biyografisi vardır.

kavrayışı ve yaratıcılığı, tıpkı bağdaki eskimiş çitler gibi yosun bağlar."

Şehirler bize karışıp kaynaşmayı verir. Londra ve New York insanın içinden saçmalığı alır derler. Eğitimin önemli bir kısmı hissiyata ve sosyalliğe dayalıdır. Bilgili ve üstün nitelikli kimseler tarafından yetiştirilen oğlanlar ve kızlar tavırlarında benzersiz bir zarafet sergiler. "Nassau Kontu William, şapkasını İspanya Kralı huzurunda her çıkarışında bir imtiyaz kazanırdı" der Fuller.[33] İyi yetişmiş biri, aynı nitelikte bir topluluğun varlığıyla mümkündür. Bunlar birbiri için çıtayı yüksek tutar. Bu, özellikle kadınlar için geçerlidir: Tek bir Madame de Staël'iniz[34] olabilmesi için öyle çok sayıda kültürlü kadın —salonlar dolusu parlak, zarif, okumuş, sakinliğe ve inceliğe, temaşaya, resme, heykele, şiire, şık giyimli topluluklara alışkın hanımefendi gereklidir ki... Bir ticaret dairesinin başı, ileri gelen bir avukat veya bir siyasetçi her gün ülkenin her tarafından bir alay adamla temas kurar; her sektörde itici güç olan iş adamları da böyledir ve hevesli biri için bundan daha öğretici bir kültür tavsiye edebilmek zordur. Dahası, kentler üzerine konuşurken, milyon tane insanın sağladığı büyük sosyal olanağı da hatıra getirmek gerekir. Bugün Londra'nın imgelem için sunduğu en cazip vaat, insanların ve koşulların böylesine geniş çeşitliliği içinde kişiyi coşumcu karakterdeki insanların varlığına yer olduğuna, böylece şairin, mistiğin ve kahramanın kendi dengiyle karşılaşmayı umabileceğine inandırmasından ileri gelir. Keşke kentler herkese en iyi derslerini sessiz tavırlar olarak öğretebilse. Özellikle Amerikan gençliğinin zaafıdır yapmacıklık. Dünya adamının göstergesi ise yapmacıklıktan arınmış olmaktır. Böyle bir kişi yüksek perdeden konuşmaz, ciddi bir tavrı yansıtır, böbürlenmekten kaçınır, biri olmaya çalışmaz, sade giyinir, vaatler vermez ama eyler, fısıldayarak iş görür ve gerçeğe dört elle

[33] Thomas Fuller (1608-1661): İngiliz tarihçi.

[34] Germaine de Staël (1766-1817): 19. yüzyıl başlarında Avrupa edebiyatında önemli etkiler yaratmış İsviçre-Fransızı kadın yazar. Fransız edebiyatına "boyun eğmeyen kadın" imgesini tanıtan kişi sayılır. De Staël zengin ve soylu bir aileden gelir, bir baronestir; Emerson da burada onu daha çok seçkin ortamlardaki tavırlarıyla anıyor.

sarılır. İşini abartmadan sunar, boşboğazlara koz vermez. Hava durumundan ve haberlerden söz edermiş gibi görünür, sonra an gelir, kendini bile şaşırtarak düşünceye doğru kayar, bilgisinin ve felsefesinin kapısını aralar. Büyük bir adamın tebdil-i kıyafet giyinmiş bir hükümdar gibi tanınmadan geçip gidişine dair anekdotları duymak nasıl da uyarır düşgücünü: Napoléon'u ışıltılı bir konuk kabulü sırasında sade bir kılıkla düşünün, ya da Burns, Scott, Beethoven, Wellington, Goethe gibi üstün güç sahibi bir kimsenin fark edilmemesini, "asla bir şey söylemeyip her daim dinleyen" Epaminondas'ı,[35] yabancılarla görüştüğünde hep alelâde bir dille şundan bundan konuşan, özensiz giyinmeyi yeğleyen ve olduğundan daha kaprisli görünen Goethe'yi. Eski şapka ve kaba üstlükte keramet vardır. Ülkemiz genelinde kaliteli çuhanın itibar gördüğünü duyuyorum, oysa iyi giyim karşıdakini çekingen yapar: Kendilerini açmaz insanlar. Kaba üstlükse şaraba benzer; dili çözer, herkese içinden geçeni söyletir. Şöyle diyor eski bir ozan:

> *İlerleyin yolunuzda, kalender olun,*
> *Şunu er geç anlarsınız:*
> *Ne kadar yoksul ve aşağı görünseniz*
> *Aslında o kadar cazipsiniz.*[36]

Buna uygun olarak Milnes,[37] "Alçakgönüllünün Hali" şiirinde şöyle diyor:

---

[35] Epaminondas (MÖ 418-362): Pythagorasçı Yunan düşünürü, aynı zamanda komutan. Sparta'nın üstünlüğünü kırıp Thebai'yi öne çıkaran kişidir. Metindeki ona dair ifade Plutarkhos'tan alınmıştır.

[36] 1600'lerin ilk çeyreğinde "King's Men" tiyatro kumpanyasında işbirliği içerisinde olmuş oyun yazarları Francis Beaumont ve John Fletcher'a atfedilen "Kadının Fendi" (*The Tamer Tamed;* diğer adıyla, *The Woman's Prize,* "Kadının Mükâfatı") eserinden bir parça (Perde IV, Sahne IV). Parçanın aslı birkaç farklı yoruma izin vermektedir, ancak Emerson burada metni birtakım değişikliklerle alıntılayarak tek bir anlamı öne çıkarmıştır.

[37] Richard Monckton Milnes (1809-1885): İngiliz soylusu; şair, siyasetçi ve edebiyat hâmisi.

İnsanlar oldukları gibidir bana:
Maskeleri yoktur karşımda.

İnsanlarımızın hafif şeylerle kafalarını doldurmaları gariptir. Dikkatli bir yabancı gözlemci Amerikalılar için, "onların söylediği her şey biraz konuşma havası taşır" demiştir.[38] Gelgelelim kitaplarda Anglosaksonların ayırt edici niteliklerinden birinin, kendini olduğundan aşağı gösterme hilesi olduğu yazar. Bugünün eski ve kalabalık ülkelerinde milyon tane iyi ceketin arasında iyi bir ceket diğerlerine göre fark yaratmaz ve adım başı muzip insanlara rastlarsınız. Bir İngiliz topluluğunda ise, an gelir, hiçbir çarpıcı tavrı ve vasfı yokmuş gibi görünen, kırmızı hamur suratlı bir adam, zekâsını, görgüsünü, bilgili olduğu konuları, dünyanın her yanından nitelikli kimselerle olan aşinalığını öyle bir belli ediverir ki şöhretli bir şahsiyete rastladığınızı düşünürsünüz. Acaba Amerikan ormanı eski Pietish[39] barbarlıkların ölmeye yüz tutmuş olan yosunlarını –kankırmızı teleklere, tespihlere, simli şeritlere olan düşkünlüğü– tazelemiş olabilir mi?[40] Örneğin İtalyanlar kırmızı elbiselere, tavuskuşu tüylerine, nakışa bayılırlar; ve ben bir keresinde Palermo'da tanık olduğum yağmurlu bir sabahı, caddenin kankırmızı şemsiyelerle nasıl rengârenk olduğunu hâlâ hatırlıyorum. Oysa İngilizlerin beğenisi sadedir. En önde gelenlerin giyim kuşamı sade olur. Gösterişli bir kılık kıyafet, yeni ve eğreti, kentli bir zenginliği gösterir. Mr. Pitt ve Mr. Pym'e sorsanız, *Mister* unvanını Avrupa'nın her türlü hükümdarlığına yeğlerler.[41] Tüm dünyayı, Avam Kamarası'nın

[38] Emerson'ın günlüğüne göre bu gözlemi yapan, İngiliz bir sanatçıdır.
[39] Ya da *Pietist*. Protestanlığın, dinî adanmışlığı ve hissiyatı ön plana alan bir kolu olan Pietizm'e atıf yapılıyor.
[40] Kankırmızı telekler (*scarlet feather*), tespih (*bead*), simli şerit (*tinsel*): dinî ritüellerde kullanılan, gösterişi çağrıştıran birtakım aksesuarlar.
[41] William Pitt, Jr. (1759-1806): İngiliz siyasetçi; bir kontun oğludur; kendisine 1790 yılında III. George tarafından verilen şövalye unvanını reddetmiş, buna karşılık Fransız Devrimi ve Napoléon savaşları sırasında İngiliz siyasetinin başlıca ismi olmuştur. Katı ve becerikli bir idareci olarak tanınır. John Pym (1584-1643): İngiliz siyasetçi;

kurulu olduğu fakir, sade ve loş toplantı odasındaki şöminenin başından yönetmeye hazır tutarlar onlar kendilerini.

Biz kentlere en iyi şeylerin bulunduğu merkezler olarak ihtiyaç duyarken, kentler ıvır zıvır dev gibi göstererek bizi aşağı çekiyor. Kent, taşra insanına kasap dükkânı gibi, berber gibi gelir. Taşralı orada ufkun, tepelerin, düzlüklerin görkemli çizgilerini ve onlarla beraber, ağırbaşlılığı, yücelmeyi yitirmiştir; gösteriş için yaşayan, kamuoyunun kölesi olan, kaypak, boşboğaz bir kavmin içine düşmüştür. Yaşam, acınası kaygıların ve musibetlerin velvelesine indirgenmiştir. Tanrıların, kendilerine yönelik amaçları benimsemiş olan hayatları kayıracağını düşünürsünüz, oysa tanrılar kentlerde sizi anlamsız bir dert bulutunun içine terk etmiştir:

Pek yazık tanrılara
Biz neferlerle karşılaştıklarında –
Çoğaldıkça çoğalan bizler,
Gün bizim günümüzdür:
Yerküreyi ver elimize Jüpiter,
Yönetecek artık neferler![42]

Püriten Devrimi öncesinde Kral I. Charles ile olan siyasi mücadele sırasında parlamentocu muhalefetin başlıca simalarındandır. Devletin önemli mevkilerinde yer alsa da "Mister" (Bay) unvanından fazlasını taşımamıştır. I. Charles'ın onu tutuklatmak için parlamentoya baskın yaptığında, "Mr. Pym burada mı?" diye sorması ünlüdür. İç savaş sırasında kral idam edilecek, krallık yönetimi zayıflayacak, Oliver Cromwell bu "Bay"ların iktidarını kuracaktır.

[42] Lirik gücüyle ve satirik gözükaralığıyla büyük popülerlik yakalayıp "ulusal şair" konumuna yükselen Fransız şair ve şarkı sözü yazarı Pierre-Jean de Béranger'nin (1780-1857) "Neferler, ya da Akhilleus'un Cenazesi" (*Les Myrmidons, ou Les Funérailles d'Achille*) adlı şarkısından alınmıştır. "Neferler" diye kastedilen, Akhilleus'un ordusundaki savaşçılar, yani mirmidonlardır. Bu, sonraları Avrupa kültüründe, buyurulan emre gözü kapalı uyanlar için kullanılır olmuş bir ifadedir. Şarkıdaki "Akhilleus", Napoléon'u temsil eder; "neferler" ise önce onun peşine takılan, sonraysa ona sırtını dönen ve "onun mezarı üzerinde tepinen" kitleleri, "büyüklenmeye yeltenen cüceleri", yani Napoléon devrine karşılık XVIII. Louis'nin krallığını. Emerson hem şiirin aslını,

Berbat bir gürültü değildir de nedir bu feryat edenler, hayıflananlar? Rüzgâr oku hep aynı yönü gösterenler, yemek için yaşayanlar, ikide bir doktor çağırtanlar, kendilerini sürekli şımartanlar, ayaklarını mazgallara dayayıp ısıtanlar, arkasını koyacak yumuşak bir koltuk uğruna iş çevirenler, hep kuytu bir köşe arayanlar. Bir izin verin marazlarını sayıp dökmelerine, akşamı edersiniz. Bu hayhuycular uyandırsın bizi küçük rahatlıkların uykusundan! İşinin başındaki adam için soğuk hava da bir renktir: İçeri girdiği gibi unutur yağmuru, rüzgârı. Sert yaşamayı, sade giyinmeyi ve tahta döşekte yatmayı öğrenelim. Nefsin üzerinde egemenlik kurmaya dair en asgari alışkanlık bile beklenmedik sonuçlar verecektir. Ama takıntılı bir çilekeşliğe sürüklenelim demiyorum. Katı bir perhizde inat etmek yersizdir. Eninde sonunda her şey aynı kimyanın atomlarından yapılmıştır.

Yücelik peşindeki biri küçük şeylerin eksikliğini hissetmez. Eğer makineleri ve işçileri önemsiz sayıyorsanız, beslenmeyi, yattığınız yeri, kılığı kıyafeti, saygıyı selâmı, övgüyü, ahbaplar nezdinde nasıl görüldüğünüzü, parayı pulu, hattâ işleri çekip çevirmeyi ne diye umursayasınız? Bir keresinde bana Wordsworth'ü, Westmoreland'da bölge halkına rahatlık ve kültürün mütevazı bir ev ortamında gösterişsizce biraraya gelebileceğinin örneğini sunduğu için övmüşlerdi. Mülayim bir genç de yüksekokuldaki gıpta edilen yerini ve kütüphaneye girme hakkını korumak uğruna, rengi atmış kasketini ve yıpranmış paltosunu giyer, bir amaç için öğrenim görür. Kentte ve taşrada yoksul ve orta sınıf evlerde öyle bir özveri ve yüreklilik vardır, hiçbir parçası yazıya dökülmemiş ve dökülmeyecek olsa da dünyayı o güzel kılar: Fazlayı kısar, elzem olana harcar; kir pas içinde kalır, evladı eğitir; atı satar, okula yatırır; erkenden kalkar, geç vakte kadar çalışır, fabrikada iki, üç, dört, beş tezgâha birden bakar, ama baba ocağından ipoteği kaldırır, işin başına yeniden kıvanç içinde döner.

---

hem de İngilizce çevirisini orijinal metne koymuş: "*Mirmidons, race feconde / Mirmidons, enfin nous commandons / Jupiter livre le monde / Aux mirmidons, aux mirmidons.*"

Kentlerin belli başlı sosyal olanaklarından vazgeçemeyiz; kullanmak gerekir onları —ancak dikkat ederek ve kendimizi değerden düşürmeden: Bu olanaklar en büyük faydayı, onlarsız da yapabilecek olan kimselere sunar. Kenti elinizin altında fırsatlar için tutun, ama alışkanlıklarınızı yalnızlığa çekilmeye göre şekillendirin. Sıradanlığın güvencesi olan yalnızlık, dehanın en sıkı dostudur: Kişiyi güneşten ve yıldızlardan öteye uçuracak olan kanatlar bu soğuk ve loş sığınakta tüy verir. Kendi soyuna ilham ve yön verecek olan kişi öteki insanların ruhlarıyla gezinmekten, onların gündelik, içi geçmiş görüşlerinin boyunduruğu altında yaşamaktan, soluk alıp vermekten, okumaktan, yazmaktan sakınmalıdır. "Sabahleyin, yalnızlık" demiş Pythagoras:[43] Doğa imgeleme insan başkalarıyla iken asla olmadığı gibi konuşabilsin diye; Doğanın gözdesi olan o kişi sadece ciddi ve soyutlanmış düşünceye kendini açan yüce güçlerle aşinalık yakalasın diye. Platon'un, Plotinus'un, Archimedes'in, Hermes'in,[44] Newton'ın, Milton'ın, Wordsworth'ün kalabalık içinde yaşamadıkları, sadece iyilik dağıtıcılar olarak zaman zaman kalabalığa karıştıkları muhakkaktır: Usta eğitimci, gencin ruhunda böyle bir zaman temayülü, yaşayış düzeni, yalnızlık alışkanlığı ve döngüsünün yerleşmesi noktasında ısrarlı olmalıdır. Üniversite yaşamının benzersiz avantajı, genellikle, bir oda ve ısınacak ateş sunmasından[45] ileri gelen mekanik diyebileceğim bir avantajdır —ki aileler buna Cambridge söz konusu olduğunda[46] hiç düşünmeden cevaz verir de, aynısının evde gerekebileceğini düşünmezler. Burada, yalnızlık derken, düşüncenin belirli bir tonunun niteliğini kastediyoruz; eğer iki ya da daha fazla kişi arasında paylaşılabilirse daha da kutludur, seçkinliğini yitirmez. Neander can dostları-

[43] Burada Pythagoras hem günün sabahını kastediyor, hem de ömrün sabahını, yani gençliği.

[44] Emerson burada Hermes'i, bir tanrı olarak değil, yaşamış bir bilge (Hermes Trismegistus) olarak anıyor.

[45] Yani ortak alandan ayrı bir özel alan, örneğin bir yurt odası ve çalışma masası sunmasından.

[46] Harvard Üniversitesi Cambridge, Massachusetts'tedir ve o dönem "Cambridge" adıyla anılır.

na, "Biz dördümüz Halle'de, temeli daimi dostlukla kurulu bir Tanrı Şehri'nin içsel yüceliğini yaşayacağız" diye yazmış: "Sizi tanıdıkça, alışıldık dostlarımdan yüz çeviriyorum, öyle de olması gerekiyor. Onlarla olmak beni sersemleştiriyor. Oysa bizim karşılıklı anlaşmamız, tüm varlığın yegâne merkezinden kaynağını alıyor."[47]

Yalnızlık mevcut sıkıntıların baskısını alıp götürür ki daha kapsamlı ve insani ilgiler ortaya çıkabilsin. Aziz ve şair, mahremiyeti aslında en kamusal ve evrensel amaçlar için arar: Kültürün sırrı, kişiyi kendi özel niteliğinden çok kamusal niteliğiyle ilgilenmeye yöneltmesinde yatar. Yeni bir şiir düşünün, dergilerde ve sohbetlerde bolca iyi yorum topluyor olsun. Neticede bunlardan okurların hükmünü çıkarsamak da mümkündür; ancak bu, sıklıkla sakıncalıdır. Şair bir zanaatkâr olarak yalnızca övgüyle ilgilenir, kıyasıya eleştiriyi haklı bile olsa istemez. Ve zavallı küçük şair, sadece buna kulak verir, eleştirmenin yetersizliğinin kanıtı olarak gördüğü kıyasıya eleştiriyi hiçe sayar. Oysa *yetişmiş* şair —örneğin Bay Curfew— aynı anda iki şirkette hissedardır: Hem Curfew hissesine hem *insanlık* hissesine ortaktır; ve bunların ilkindeki çıkarına istinaden Curfew'un geçerliliğinden memnuniyet duyduğu gibi, ikincide Curfew'un kusurlarının ortaya konmasını da coşkuyla karşılar. Çünkü Curfew hissesinin değer kaybetmesi yalnızca insanlık hissesinin muazzam değerini gösterir. Kendisine karşı eleştirmeniyle seve seve saf tutabildiği ölçüde, yetişmiş bir insan olur.[48]

Her türlü iyeliğimiz ve edimimizde düşünsel bir nitelik olmalıdır, yoksa boşunadır bunlar. Çocuklarım olmalı, olaylar yaşamalıyım, sosyal bir devletin ve tarihin parçası olmalıyım, aksi takdirde düşüncem ve sözlerim temelden yoksun olur, ete ke-

---

[47] August Neander (1789-1850): Alman teolog ve kilise tarihçisi. Halle onun on yedi yaşında teoloji okumaya gittiği şehirdir.

[48] *Curfew*, "sokağa çıkma yasağı" demek olup sözcüğün kökeni itibarıyla "ateşin üstünü örtme" anlamını barındırır. Burada Emerson'ın uydurduğu adla "Bay Curfew", İngiliz şair Alfred Tennyson'dır (1809-1892). Emerson'ın üstü kapalı bir tavsiye yolladığı genç şair ise, Walt Whitman'dır.

miğe bürünemez. Ama bu donanımlara bir değer katabilmem için onları kendimden çok başkaları için geçerli olan rastlantısal, hayli göstermelik iyelikler olarak anlamam gerekir. Bu soyutlamayı doğal olarak entelektüellerde görürüz: Hele de uygulama insanlarında görmek nasıl paha biçilmezdir! Caesar gibi Napoléon'un da entelektüel bir yanı varmış ve her nesneyi bağlılık duymadan, olduğu gibi görebilirmiş; iflah olmaz bir kendini beğenmiş de olsa, bir oyunu, bir binayı veya bir şahsiyeti evrensel ölçütlerle değerlendirip adil bir görüş belirtebilirmiş. Sadece siyaset ve ticaret şöhretiyle tanıdığımız birinde entelektüel bir beğeni veya incelik olduğunu keşfedince, örneğin Uzun Parlamento'nun[49] generali Lord Fairfax'in antikacı araştırmalara olan merakını,[50] kral katili Carnot'nun matematik dehasını,[51] bir bankerin şiir becerisini, partizan bir gazetecinin ornitoloji tutkusunu öğrenince, o kişiye olan saygımız müthiş derecede artar. Arkansas veya Texas'ın kasvetli doğasında yolculuk ederken karşı koltukta Horatius, Martialis veya Calderon okuyan birini görünce nasıl da onun boynuna sarılmak gelir içimizden! En kaba erk gerektiren vazifelerin insanları olan askerler, kaptanlar ve inşaat mühendisleri bazen, yalnızca mesai saatleri dışındaki belirli bir incelik yoluyla da olsa hoş bir duyarlılık ortaya koyarlar. Bu, yanılsamaların varlığına dair[52] iyi huylu bir itiraf niteliğindedir: Hangi insan onların oyuncağı olduğunu reddedebilir? Bir başka deyişle, aynı minvalde, kültürün güzellik duygusunun gözünü

---

[49] İngiliz parlamentosunun, mutlak krallığın zayıfladığı iç savaş ve devrimin ilk aşaması sırasında (1640) aldığı ad (*Long Parliament*).

[50] Thomas Fairfax (1612-1671): Kralcılara karşı savaşan parlamentocuların başlıca komutanı; askerî ve siyasi kimliğinin yanısıra, antika eserlerin korunmasına olan özel merakı ve savaş koşullarında bile buna özen göstermiş olmasıyla bilinir.

[51] Lazare Carnot (1753-1823): Fransız Devrimi'nin önemli figürlerinden; parlak bir siyasetçi ve askerî taktisyendir; devrimin askerî başarısının ardındaki başlıca isim olup aynı zamanda matematikçi ve mühendistir. "Kral katili" deniyor olma sebebi, onun Kral XVI. Louis'nin idam kararının altına imza atanlardan olmasıdır.

[52] Yani herkesin yanılsamalara kapılabildiğine, belirli bir düşün peşinden gidebildiğine.

araladığını da söylemek istiyorum. Sadece yarar peşinde yaşamını sürdüren bir kimse dilencidir; o kişi sosyal makinenin ne kadar işler bir çarkı veya vidası olursa olsun, kendisinin hâkimi değildir. Bu anlamda, insanlarda güzellik algısının olmaması bana her gün ayrı bir acı çektiriyor. Her ânı ve her nesneyi süsleyebilecek olan büyüyü, tavırların, kendi yolunu tutmanın, iyi niyetin büyüsünü bilmiyorlar. Beyefendiliğin alâmeti, sakinlik ve neşedir –erk dolu sakinlik. Yunan savaş tasvirleri dingindir, kahramanlar ne kadar sert eylemler içinde olursa olsunlar ağırkanlı bir yan taşırlar –tıpkı Niagara için, "suları yüksekten ağır ağır düşüyor" dediğimiz gibi. Neşeli ve zeki bir yüz ifadesi kültürün ereğidir, başarının ölçüsüdür. Çünkü onda, Doğanın amacı ve erişilmiş bilgelik görünür olur.

Yüksek yetilerimiz etkinken yatışırız; sakarlıklar ve telaş, yerini olağan, hoş hareketlere bırakır. Astronominin uçsuz bucaksız boşlukları ve zaman aralıklarını düşünmek zihinde huşu uyandırır, bizi ölüme karşı kayıtsız kılar. Güzel manzaranın etkisi ve dağların sıralanışı asabiyetimizi dindirir, dostluklarımızı yüceltir. Yüksek bir kubbe ve bir katedralin iç genişliği bile davranışları olumlu etkiler. Katı insanların yüksek tavanlar altında ve geniş salonlarda eğretiliklerini terk ettiğini duymuştum. Bence heykel ve resmin de bize nasıl davranacağımızı aşılayan, aceleciliği ortadan kaldıran etkileri vardır.

Ancak kültür, hepsinden öte, belâgat, siyaset, ticaret ve yararlı sanatlara dair uygulamalı becerileri daha yüksek bir cereyanla pekiştirmelidir. Düşüncenin ve gücün, parçaları sıraya koyup ayarlayan, kaynağını yalnızca onların bütünsel bağlantılarına dair bir kavrayıştan alabilecek belirli bir yüceliği vardır. Şeyleri tanrısal düzen içinde bir kere görmüş olan hatip, bunu asla aklından çıkarmaz; meselelere âdeta daha yüksek bir zeminden eğilir, onları ele alırken felsefeye hiç atıf yapmasa da belirli bir ustalık taşır; şaşırması veya korkuya kapılması olanaksızdır, sıradan bir avukatın veya simsarın muamelesinden farkı böylece ortaya çıkar. Washington'daki parti liderlerine karşı doğru yerde duran kişi, gazetelerin yorumlarını ve yerel siyasetçilerin tahminlerini okurken her beyanattaki doğruya ve yanlışa dair anahtarı elinde

tutar, işlerin nereye varacağını görür. Sizin Connecticut yapımı makinenizi Archimedes görse, çalışıp çalışmayacağını bir bakışla söyler.[53] Dahası, gerek Platon'dan gerek Aziz Yuhanna'dan neleri öğrenebileceğini gören kimse, uğraştığı meseleyi belirli bir yüceliğe taşır. Platon'un dediğine göre, Perikles böyle bir yüceliği Anaksagoras[54] derslerine borçluymuş. Burke[55] ise, insani meselelere etkide bulunacağı zaman âdeta yüksek bir düzeyden inermiş. Bu anlamda Franklin, Adams, Jefferson ve Washington da iyi bir insani mertebedeydiler; onların karşısında zamane senatolarının ağız dalaşları meyhane siyaseti gibi kalıyor.

Elbette kültürün daha gizli sırları da vardır ve bunlar çıraklara değil, ustalara göredir. Bu dersleri yalnızca yürekli olanlar alabilir. Dostlarımızı çirkin maskeler altında tanımak zorundayız. Felaketler yoldaşımız oluyor. Ben Jonson'ın, esin perisine olan seslenişindeki gibi:

> *Zaman hınç duysun ona, saray kınasın,*
> *Affedilse bile zan altında kalsın,*
> *Yoldaşsız bırakılsın ve yitip gitsin önünde*
> *Tutulabilecek tüm yollar neredeyse:*
> *Senin ona getirdiğinin bir eşi yok,*
> *Sen, hepsinden büyük esin perisi, ey Yoksulluk!*[56]

Felsefeyi ezbere bilmek ve kahramanı oynamak istiyoruz. Oysa daha bilge olan Tanrı şöyle diyor: Doğruyu söyle ve onun bedeli olan utancı, yoksulluğu ve yalnız bırakılışı al kendine. Yani, sakin suları denediğiniz gibi, çalkantılı suları da denemelisiniz. Dalgalı sularda, bilinmeye değer dersler saklıdır. Koşullar çalkantılıy-

---

[53] Connecticut o dönem imalat sanayiinin başdöndürücü bir hızla geliştiği bir şehirdir. Burada, Emerson'ın Archimedes'i ise makineyi bir nevi müfettiş gibi denetliyor.

[54] Anaksagoras: Sokrates öncesi Yunan filozofu; İyonya düşünüşünü Atina'ya ilk defa o taşır ve üst sınıfın din anlayışını değişikliğe uğratır. Perikles'in hocasıdır.

[55] Edmund Burke. Bkz. "Kader", dipnot 37.

[56] Shakespeare'in çağdaşı oyun yazarı ve şair Benjamin Jonson'ın (1572-1637) "Esin Perime" epigramı.

ken, kişisel nitelikler hiç olmadığı kadar belirleyici olur. Sizi beş yıl boyunca çalkantıda bırakacak bir devrimden korkmayın. Orada burada düşman edinirsiniz diye çekinmeyin. Coventry'ye gitmeye hazır olun, varsın halk size en kınayıcı bakışlarını atsın. Kemale ermiş dünya insanı her elmadan bir defa tatmış olmalıdır. Öfkeyi bir kulaç ötede tutmalı, kin nedir bilmemelidir. Ne dostu vardır onun, ne düşmanı: İnsanlara gücün mecraları olarak değer verir.

Yüksekleri isteyen kişinin rahat bir ev ve alelâde tavırlardan fenalık duyması olağandır. Bazen arş-ı âlâ, tıpkı yemişi koruyan dikenli kabuk gibi, nadide bir kimseyi kabalık ve eğretilikle sarar. Eğer kaderinizde büyük ve esaslı bir şeyler gizliyse, o size birinci ve ikinci çağrınızda gelmeyecektir, hele de çoğunluğa uymakla, rahatlıkla, kentin çalışma odalarında bulunmakla hiç gelmeyecektir. Popülerlik şirinlik muskalarına göredir. "Tanrılara uzanan yol, sarp ve kayalıklıdır" der Porphyrios.[57] Açın, Marcus Aurelius'a[58] bakın. Eskilere göre, beğenilmeyi hor gören ve talihin çatık kaşlarına kafa tutan kişi büyük adamdır. Onlar, limana cafcaflı renklerle ve toplarını ateşleyerek giren gemidense, fırtınaya tutulmuş olan, dalgalarla ve rüzgârla yaralı ve tertibatsızca boğuşan gemiyi tercih ederler. Çünkü pahalıya mâl olmayan hiçbir sosyal hoşluk yoktur. Üstelik insanlara hoş görünmeyi, yüce amaçlarla ve kendine-yeter halde olmakla aynı düzeye koymamak gerekir.

Bettina, Goethe'nin annesi kılığına kıyafetine kusur bulduğunda, "Eğer zavallı Frankfurt'umuzda içimden geldiği gibi davranamayacaksam, benden bu kadar" demiş.[59] Gençler çev-

---

[57] Porphyrios (MÖ yak. 234 - yak. 305): Milattan sonra üçüncü yüzyılda yaşamış Yeni Platoncu bir filozof. Felsefeye olan katkılarının yanısıra erken dönem Hıristiyanlığını eleştirmesiyle tanınır.

[58] Marcus Aurelius Antoninus Augustus (MS 121-180): Düşünceleri ve felsefi pasajlarıyla ünlü sıradışı Roma İmparatoru; Stoacı görüşlerini kaydettiği "Düşünceler" adlı eseri bir felsefe ve edebiyat şaheseridir.

[59] Bettina Brentano von Arnim (1785-1859): Alman edebiyatçı ve entelektüel; müzik ve resim alanında da çalışmaları olan kabına sığmaz bir kadın; aynı zamanda sosyal aktivist ve sanat hâmisi. Bettina Brentano

relerindeki fikirlerin akıl almaz laubaliliğini tespit etmek zorundadırlar. Yaşadığımız sürece adamların ve kadınların bayağı varoluşlarına katlanmak durumundayız. Buna karşılık her yürekli kimse topluma olgunlaşmamış bir çocuk gözüyle bakmalı, onun dayatmalarına izin vermemelidir.

"Tüm bu katı ve kısıtlayıcı erdemlerin insanlığa bedeli çok ağırdır" diyor Burke. Katılıktan kim hoşlanır? Yoksul, düşük ve nezaketsiz olan uğruna, yüce ve nazik olanı kim reddetmek ister? Ya da bunu yapmaya kalkışan biri nasıl olup da keyifli mizacını ve şen gönlünü koruyabilir? Yüce erdemler gösterişli değildir: Onların telafisi neticedeki parıltılarında yatar. Çağdaşlarının görüşlerine karşı dik duran kimselere nasıl da yığınla çelengi, insan soyunun gözyaşlarını sunarız! Gerçek bir üstadın ölçüsü, onun yirmi yılın sonunda tüm insanlığı kendi düşüncelerine çekmiş olmaktaki başarısındadır.

Bu noktada söylemek gerekir ki kültür fazla erken yaşta edinilemez. Entelektüellerle[60] konuştuğumda, onların, soyutlamaya dayalı öğrenime (*imaginative literature*) manevi ve sonsuz bir nitelik katabilmek adına en önemli dönem olan çocukluk yıllarını kaba saba arkadaşlarla harcamış olduklarını duyuyorum. Üstelik, görebildiğim kadarıyla, değer biçebilen biri olarak yetişme şansı, değer biçebilen birinin oğlu olmakla artıyor ve buna göre, şimdiki çocuklar en iyi entelektüeller olabilmek için yıllarca, hattâ nesillerce erken gelmiş sayılırlar. İşte bu yüzden, entelektüellere önerilebilir gördüğüm bir saik var: Nasıl ki eski toplumlarda varlıklı kimselerin çocuklarının, gençliğin ateşli demlerinden sonra iyi birer aile reisine dönüştüğüne ve aile mal varlığının

---

von Arnim, delice hayran olduğu Goethe'nin annesiyle uzun uzadıya sohbetler edermiş. Burada Emerson, onun günlüğünde geçen bir parçaya atıf yapıyor: "Hatırlıyor musun, bir defasında, kış mevsiminde, karın ve suyun arasından uça uça gelmiştim de sen bana 'Sokakta ne diye koşturuyorsun?' demiştin, buna karşılık ben de, 'Eğer eski kentimiz Frankfurt'u bir tavuk çiftliğinden daha çok önemseyeceksem, benden bu kadar' demiştim ve sen benim için hiçbir suyun derin, hiçbir dağın sarp olamayacağını söylemiştin."

[60] Veya bilim insanlarıyla, üniversite hocalarıyla (*scholars*).

zarar görmeyip sonraki varislere iyi koşullarda teslim edilmesine dair doğal bir alışkanlık geliştirdiğine sıkça rastlanırsa, her aklı başında insan da kendini insanlığın yatışıp, ıslah olup, incelik kazandığı yüzlerce yıllık bir iyiye gidişin öznesi olarak düşünmelidir; gücünü keyif ve çıkar uğruna harcamaktan kaçınmalı, böylece, sözünü ettiğim sosyal ve uzun süreli birikimin aksamasına engel olmalıdır.

Fosil katmanları bize Doğa'nın ilkel oluşumlarla başlayıp, dünya daha uygun bir yuvaya dönüştükçe karmaşık olana doğru yükseldiğini, yüksek olan ortaya çıktıkça da aşağı olanın kaybolduğunu gösteriyor. Türümüz üyelerinin pek azı tam insan sayılabilir. Bizler kendimizde hâlâ, önceki dört ayaklı alt-düzey yapılanmadan üzerimize yapışıp kalmış olan birtakım kalıntılar taşıyoruz. Tüm bu milyonlara insanlar diyoruz, ama aslında henüz insan değiller.[61] İki eliyle toprağa tutunup debelenen, ayağa kalkmaya çabalayan insanoğlunun doğrulabilmek için dünyanın tüm müziğini kendine çağırması gerekiyor. Eğer Aşk, gözyaşıyla ve neşesiyle tutkulu Aşk; eğer felaketiyle İstem; topuyla tüfeğiyle Savaş; iyilikseverliğiyle Hıristiyanlık; parasıyla Ticaret; koleksiyonlarıyla Sanat; uzayın ve zamanın derinliklerine erişen telgraflarıyla Bilim —eğer ki bunlar insandaki sönük hisleri harekete geçirebilecekse ve gürültülü darbelerle kırabilecekse onun sert kabuğunu, böylece kendini doğrultabilecekse yeni varlık dimdik ve özgürce —yürüyelim hep birlikte, zafer şarkıları söyleyelim! Dört ayaklının devri kapanıyor; beynin ve yüreğin devridir yaklaşan. Gün gelecek, bildiğimiz kötü biçimler artık oluşamayacak. İnsanoğlunun kültürü hiçbir malzemeden vazgeçemez, ona hepsi lazımdır. Tüm engelleri araca dönüştürmelidir o; tüm düşmanlarını, güce. En korkulu bela, yararlı bir kulluğa koşulmak içindir. Ve eğer doğanın yükseltme ve iyileştirme yönündeki organik gayretinde soyun geleceğinin işaretini okuyup insanoğlunda buna mukabil bir iyiye gidiş itkisi bulabiliyorsak, o halde insanın üstesinden gelip dönüştüremeyeceği hiçbir şey olmadığı-

[61] Evrimci fikirler o dönem tüm Batılı entelektüeller arasında çok belirgindir; Emerson da evrim, ilerleme, iyiye gidiş fikirlerinden sıkça faydalanır.

na, sonunda kültürün kargaşayı ve cehennemi emip yutacağına tüm kalbimizle inanma yürekliliğini gösterebiliriz. Gazap tanrıçalarını esin perilerine dönüştürecektir insan[62] –ve cehennemi faydaya.

[62] Furia'lar ve Musa'lar kastediliyor. Bkz. "Zenginlik", dipnot 34.

V.
DAVRANIŞ

İncelik, Güzellik, Eda –
Kurar bu altın taç kapıyı;
Alımlı kadınlar, seçkin erkekler
Ölümlüyü büyüler:
Onların hoş ve yüce çehresi
Ölümlünün tılsımlı besinidir;
Gitmese de olur o onlara,
Yalnızlığını onların sureti kaplar.
Yüzlerine nadiren bakar,
Gözleri toprağı tarar,
Onların sıfatını yansıtan
Bir ayna oluverir çimenler.
Konuşmaz onlarla ama
Yüreği koynunda oynar;
Onların usul tavırları
Alıkoyar aklı, sükûnu, kelamı.
Dirense pek güçsüzdür, sakınsa pek tutkun,
Kaderin o zalimlerine
Aldanmış masum Endymion,
Ardına süzülür bir mezarın.[1]

[1] Endymion, Yunan mitolojisinde ay tanrıçası Selene'nin âşık olduğu yakışıklı çobandır. Endymion'u uyurken gören Selene o kadar etkilenir ki Zeus'tan bu ölümlüdeki güzelliği ölümsüz kılmasını ister, böylece

Doğaya can veren ruh, canlı bedenlerde sesli konuşmanın nihai vasıtasıyla olduğu kadar, endam, hareketler ve jestlerlerle de dışarı belirgin bir şekilde yansır. Bu sessiz ve incelikli dil, Tavırlar'dır ve *ne olduğu* değil, *nasıl olduğu* ile ilgilidir. Yaşam konuşur. Bir heykelin dili yoktur, olması da gerekmez. İyi resimler bağırıp çağırmaz. Doğa her sırrı bir kere söyler, evet, ama insan söz konusu olduğunda şekil şemal, tutum, jestler, eda, çehre, yüz hatları ve düzeneğin bütünsel devinimi üzerinden sürekli konuşur, söyler. Kişinin yapısının ve iradesinin bileşiminden kaynağını alan görünür haldeki duruş ve eyleme biz tavırlar diyoruz. Düşüncenin ellere ve ayaklara nüfuz ederek bedensel devinimi, konuşmayı ve davranışı yönetmesinden başka nedir ki onlar?

Her şeyi yapmanın bir en iyi yolu vardır, isterse yumurta kaynatıyor olun. Tavırlar edip eylemenin şen yollarıdır: Her biri önce bir deha veya aşk çarpmasıdır —sonra tekrar edile edile kullanımda somutlaşır. Sonunda, yaşam rutinini bulayan, onun ayrıntılarını bezeyen parlak bir cila ortaya çıkar. Eğer tavırlar yüzeyselse, sabah çayırlarına derinlik katan çiy damlaları da öyledir. Tavırlar bulaşıcıdır bir de: İnsanlar kaparlar birbirlerinden. Tıpkı romandaki kadın kahraman Consuelo'nun asillere sahneden tavırlar konusunda ders vermiş olmakla böbürlenmesi gibi,[2]

Endymion sonsuz bir uykuya dalar. Her gece Selene onu ziyarete gelir ve yüzüne bir öpücük kondurur. Emerson, burada muhtemelen İngiliz şair John Keats'in (1795-1821) *Endymion* şiirine atıf yapıyor. Keats'in versiyonunda çoban Endymion biçimden biçime bürünen ay tanrıçası tarafından aldatılır, sınanır ve baştan çıkarılır; tanrıça tanrısal özünü nihayet dışavurduğunda kendisini o âna dek önce korkunun, sonra da kaderin alıkoyduğunu söyler. Keats'in uzun şiirinin ilk dizesi bu noktada çok önemli: "Güzelliğin bir zerresi, ebedî mutluluk verir." Emerson, şiirinin sonunda Endymion'u anarak, güzelliğin kendisini yaşam boyu kalıcı olacak bir dokunuşla kutsayışını dile getiriyor.

[2] *Consuelo*: George Sand'ın (1804-1876) romanı; soprano Pauline Viardot'yu model alan baş karakter ahlâki saflığı yüceltir. *Consuelo*, Emerson'ın okuyup sevdiği romanlardandır. Ancak burada Emerson ufak bir hataya düşmüş: asillere verdiği davranış dersiyle böbürlenen Consuelo değil, onun âşığı olan maestro Porpora'dır.

gerçek hayatta da Napoléon'a davranış sanatını Talma öğretir.[3] Deha incelikli tavırları icat eder, onu çabucak kopyalar baron ve barones, sarayın avantajı sayesinde eğitim tam olur. Öğrendikleri dersi belli bir tarzın kalıbına dökerler.

Tavırlarda kesintisiz bir güç vardır –ateş gibi, gizlenemez bir unsurdur bu. Soylular, ister krallıkta ister cumhuriyet veya demokraside olsunlar, hiçbir ülkede kendilerini gizleyemezler. Dahası, onlardaki etkiye hiç kimse karşı koyamaz. İyi bir toplulukta öğrenilebilen belirli tavırlar vardır; onlardaki gücü elinde bulunduran kimse güzel, varlıklı, zeki olmasa bile her yerde makbûldür ve dikkate alınır. Bir çocuğa bir davranış âdabı ve yetişmişlik verin, onu gittiği her yerde saraylara ve servetlere hâkim kılarsınız; üstelik o, onlara ulaşmak için çabalamak zorunda kalmaz, saraylar ve servetler onu kendiliğinden buyur eder. Çekingen, ürkek tabiatlı kız çocuklarını yatılı okula, binicilik okuluna, balo salonlarına ve hemcinslerinin önde gelenleriyle tanışıklık ve yakınlık içine girebilecekleri her türlü yere yollarız, böylece davranış âdabını yaşayarak öğrensinler isteriz. Tarz sahibi bir kadının bu kızları yönetme, tersleme ve yıldırma gücü, onların o kadının kendilerince bilinmeyen beceri ve davranışları bildiğine inanmalarından ileri gelir; ancak onlar bir kere o kadının sırrına hâkim olurlarsa, onunla karşı karşıya gelebilirler ve egemenliklerini geri kazanırlar.

Her yeni gün böylelerinin ağırbaşlı idaresine tanık olunur. Bu gibiler, kendilerini dayatabilecekken dayatmazlar. Orta karar çevreler, doğanın ve kültürün bu daha üst düzeyine ait olanı talep etmeyi öğrenir. Tavırlar hep gözlem altındadır, sanki vatandaş kılığında birer polis gibi, en şüphelenilmeyen değerlendiricilerin gözü üzerimizdedir –hiç düşünmediğimiz anlarda, en büyük ödüller layık görülür bize, ya da esirgenir bizden.

Hep toplumsal yararlılıktan söz ederiz, oysa ilişkiselliği kuran, tavırlarımızdır. Mesai saatlerindeyken, eksikliğini duydu-

[3] François-Joseph Talma (1763-1826): Fransız tiyatro oyuncusu; devrim ve sonrası dönemin başlıca sahne yıldızı; aynı zamanda Napoléon'un birlikte vakit geçirmekten hoşlandığı bir arkadaşı. Soylu tavırları ve şıklığıyla ünlüymüş.

ğumuz şeyi kim biliyor ve yapıyorsa veya sahipse ona, o kişiye gidiyoruz, beğenilerimizin, hislerimizin yolu tıkamasına izin vermiyoruz. Ama o etkinlik sona erdiğinde kabuğumuza çekiliyoruz, o zaman yanında en rahat edebileceğimiz kişileri istiyoruz —gideceğimiz yere bizimle gelecek olanları, tavırları bize batmayanları, sosyal yanı bizimle uyumlu olanları. Tavırların inandırıcı ve neşelendirici gücüne, onların insanları birbirine nasıl tavsiye ettiğine, hazırladığına, yaklaştırdığına kafa yorarsak, insanları bir kulübün üyesi yapanın tavırlar olduğunu, azimli gencin talihini tavırların belirlediğini, çoğu kez kişinin falanca tavırlarla bütünleşmiş olduğunu, onlarda türlü sırların anahtarının yattığını, karakterin birtakım çarpıcı örneklerinin, esinleyici işaretlerinin yansıdığını ve bu hassas telgraf mesajını okumak için içimizde nasıl da derin bir sezginin var olması gerektiğini düşünürsek, meselenin nerelere vardığını, uyum, güç, güzellikle ne derece ilişkili olduğunu anlarız.

Basit davranış kuralları olarak ele alındığında tavırlar ilkin gayet sınırlı bir işleve sahiptir: Bizi birbirimiz için tahammül edilebilir kılmak —ama uygarlığın başlangıcı da budur. Bu düzeydeki tavırlara, insanoğlunu dört ayaklı aşamadan kurtaran, yıkayıp giydirip düzelten, hayvani kabalık ve alışkanlıkları sıyırıp alan, temizliğe zorlayan, hırçınlık ve huysuzlukları törpüleyen, bayağılıkları bastırmayı ve cömertliğin[4] dışavurumunu öğreten, böylesi davranışları yeğlemenin kişiyi nasıl daha mutlu kılabileceğini aşılayan toparlayıcı ve arındırıcı güçlerinden dolayı değer veririz.

Kanunlar kötü davranışa etki etmez. Toplum kaba, kötücül, huysuz ve sersem insanların istilası altındadır; bunlar başkalarına, özellikle de iyi davranışlarda somutlaşan kamuoyunun ve herkesçe kabul gören biçimlerin etki edebildiği kişilere musallat olurlar: Özel ve kamusal toplantıların itirazcıları ve dırdırcıları olarak teriyer köpekleri gibi gelene geçene hırlamayı görev bilirler ve onlar gözden kayboluncaya dek havlamayı sürdürerek evlerine sadakatin gereğini yerine getirirler. Muhalefetle karşılaştıklarında veya anlamadıkları bir şey söylendiğinde at gibi

[4] Veya yüce gönüllülüğün.

kişneyen insanlar da görmüşümdür. Sonra şu kendini bilmezler vardır, size sormadan aile ocağınıza başkalarını davet edenler; çenesi düşükler, size ahbaplıklarını aşırı ve bayıcı dozlarla şırınga edenler; ya da şu felaket durumdaki zümre, kendilerine acındıranlar; ve sersem Asmodeus'lar, kendilerini kumdan halat örmeye koymanız için size bel bağlayanlar;[5] yavanlıklarıyla bunaltanlar. Özetle saçmalığın bu pek çeşitli cinsleri, sulh hâkiminin derman bulamayacağı veya sizden uzak tutmayı başaramayacağı birer sosyal eziyettir: Tek bir yol vardır, o da bunları âdetlerin, özdeyişlerin ve genç insanlara okul yıllarında aşılanan davranış kurallarının kısıtlayıcı etkisine teslim etmektir.

Mississippi kıyılarındaki otellerde en azından yakın zamana kadar, müessese kuralı olarak, "umumi masalara ceketsiz oturmak yasaktır" yazarlardı;[6] dahası aynı memlekette kilise sıralarında, ibadete gelmiş kimseleri yere tükürmenin fenalığına karşı uyaran küçük tabelalar vardır. Charles Dickens büyük bir özveriyle, tiksindirici örnekler üzerinden, Amerikan davranışlarımızı düzeltmeyi üstlenmişti.[7] Yazar, hödükler kusurları görebilsin diye kötü huyları ön plana çıkardı ve bence buradaki dersler boşa gitmedi. Gelgelelim onun kitabının da kendi kusurları vardır: Örneğin, bir okuma odasında ziyaretçilere yüksek sesle konuşmamaları için; ya da zarif birtakım oyma işleri inceleyenlere onlara örümcek ağı veya kelebek kanadıymış gibi dokunmaları için,

---

[5] *Asmodeus*: Apokrifa kitaplarından Tobit'te ve Talmud'da geçen baş şeytan. Yedi ölümcül günahtan şehveti temsil eder ve insanların cinsel arzularını arapsaçına döndürür. Burada geçen "kumdan halat örmek", şeytanı etkisiz hale getirmenin bir yöntemidir; şeytanı sonuç alamayacağı bir işe koşup oyalamak ve böylece fenalıktan uzak tutmak anlamına gelir.

[6] Demek ki odalarından umumi yemek masasına uygun bir üstlük giymeden, don atlet inenler oluyormuş.

[7] Dickens'ın "Amerika Notları" (*American Notes*) eserine atıf yapılıyor. Dickens'ın Yeni Dünya'yla tanışmasının kapsamlı bir kaydını tutan eser, yazarın çok çeşitli sosyal, siyasi ve tarihsel konulardaki gözlemlerini nükteli ve incelikli bir dille aktarır. Ancak bir önceki cümleye bakılırsa, Emerson bu noktada Amerikalıların çiğnenmiş tütünü yere tükürme alışkanlığı üzerine Dickens'ın yaptığı yorumları vurgulamak istiyor.

mermer heykellere bakanlara onlara bastonla vurmamaları için uyarı yazması abestir. Ama demek ki bazen kentimizin yüksek uygarlığında bile,[8] Athenæum'da veya Kent Kütüphanesi'nde böyle uyarılara gerek duyulabiliyor.

Tavırlar esasen yapaydır ve kişilikten olduğu kadar koşullardan da doğar. Değişik dönemlerden ve ülkelerden tablolardaki asilzâde ve köylülere bakarsanız, onların bizim kasabalarımızdaki benzer sınıflarla nasıl eşleştiklerini görürsünüz. Zamane aristokratları sadece Titian'ın Venedik düklerini veya Roma sikke ve heykellerindeki benzerlerini değil, Amiral Perry'nin Japonya'dan getirdiği resimlerdeki soyluları da andırırlar.[9] Geniş topraklar ve büyük çıkarlar onları idare edebilecek olan kafalara varmakla kalmayıp aynı zamanda belirli bir güç tavrını da biçimlendirir. Keskin bir göz, hem sınıflar arasındaki incelikli geçişleri, hem de tavırlara bakarak, kimlerin ne ölçüde destekçi bulabileceğini görür. Gündelik olarak ekabirin saygı ve bağlılık ifadelerine alışkın olan bir prens, buna göre bir beklenti geliştirir ve gördüğü hürmeti kabul edip yanıtlamanın münasip usûlünü benimser.

Elbette istisnai kişiler ve usûller her zaman vardır. İngiliz soyluları çiftçiymiş gibi görünürler. Claverhouse ise züppe kılıklıdır, oysa kılık kıyafetinin düzgünlüğü ve davranışlarının yumuşaklığının ardında savaşının dehşetini saklar.[10] Ancak, Doğa ve Kader açıksözlüdür: Bunlar nişanlarını bırakmadan geçmez ve kişideki her bir nitelik için dışarı bir işaret koyar. Kişinin kendi yüz hatlarına hâkim olması az şey değildir; umursamaz tavırların hükmünü keşfeden hırslı genç, işin belki de bütün sırrını çözmüş

[8] Boston kastediliyor.

[9] Matthew Perry (1794-1858): Amerikan deniz subayı. Japonya'nın Batı dünyasına açılmasında önemli rol oynayan Japonya Seferi'nin (1852-1854) başındaki komutandır. Seferin amacı Japonya'yı Amerika ile ticarete zorlamaktır. Perry, Tokugawa Japonyası'ndan dönüşünde yanında pek çok egzotik eşya getirir.

[10] John Graham of Claverhouse (1648-1689): İskoç soylusu. Hem 1670'ler ve 1680'lerdeki Presbiteryen isyanlarının bastırılması, hem de 1680'lerin sonunda İngiliz kral hanedanının belirlenmesi mücadelesi sırasında ön plana çıkan kişilerdendir. Presbiteryenlerin ona taktığı lakap: "Eli Kanlı".

olduğuna inanır. Kişinin görünüşteki ılımlılığına sakın aldanmayın. Bazen mülayim kimselerde pek güçlü bir istem olur. Massachusetts'te eski bir devlet adamımız vardı, tüm ömrünü çeşitli idari dairelerde ve devlet makamlarında oturmakla geçirmiş, buna karşılık yüzündeki, sesindeki, hal ve hareketlerindeki dayanılmaz asabiyeti bir gıdım olsun gidememişti; söz aldığı zaman çatallanan, kısılan, hırıldayan ve ıslık gibi öten sesi onu yüzüstü bırakırdı –gene de umurunda olmazdı, ne yapar eder, gerekirse hırıldayarak, öterek, cırıldayarak savını ortaya koyar, hiddetini sergilerdi. Konuşması bitip yerine oturduğunda ise rahatlamış görünür; sandalyesine iki eliyle tutunurdu: Görünüşteki tüm huzursuzluğunun ardında kudretli, kararlı, sarsılmaz bir irade ve o irade dâhilinde geçmişinin her bir verisinin jeolojik katmanlar gibi düzen ve usûl içinde bulunduğu bir hafıza yatardı.[11]

Tavırlar kısmen yapaydır, evet, ama kültür için gereken kapasite insanın kanında olmalıdır. Yoksa tüm kültür boşunadır. Kanın öneminden yana, eski dünyanın feodal ve monarşik dokusunun temelinde yatan o ısrarlı önyargının, gündelik deneyimde bir karşılığı vardır. İster matematikçi, ister sanatçı, ister asker, ister tüccar olsun, her adam başkasının çocuklarında olduğunu varsaymayacağı çeşitli nitelikleri ve yatkınlıkları kendi evladında güven içinde arar. Doğulular bu noktada çok katıdırlar. Emir Abdülkadir şöyle der: "Dikenotunu alın ve yıl boyu sulayın, sadece diken verebilir. Oysa hurma ağacını kendi haline bırakın, gene hurma verir. Soyluluk hurma ağacı gibidir ve halk kitleleri dikenli otlara benzer".[12]

Tavırlar tarihinin başlıca gerçeklerinden biri, insan bedeninin muhteşem dışavurabilirliğidir. Beden, dışı camdan veya havadan

---

[11] Burada sözü edilen kişi, ABD'nin altıncı devlet başkanı John Quincy Adams'tır (1767-1848).

[12] Emir Abdülkadir (1808-1883): Fransız ordusunun 1830'da Cezayir'i işgalinden sonra yaklaşık on yedi yıl boyunca bağımsızlık mücadelesini yöneten din adamı ve asker. Soyluluğu ve bilgeliğiyle ünlüdür. 1847'de yakalandığında General Eugène Daumas ona büyük saygı göstermiştir. Aynı zamanda yazar da olan general, "Sahra'nın Atları" (*Les Chevaux du Sahara*) kitabında Emir'den sıkça alıntılar yapar.

yapılmış olsaydı ve düşünceler onun içinde çelik levhalara yazılı olsaydı bile, kendindeki anlamı şimdiki gibi doğrulukla dışarı yansıtamazdı. Aklı başında kimseler bir bakışlarıyla yüzünüzde, yürüyüşünüzde ve hareketlerinizde tüm kişisel geçmişinizi okuyabilir. Doğanın bütün ekonomisi ifadeye yöneliktir. Kendini ele veren beden, tepeden tırnağa dildir.[13] İnsanlar düzenekteki tüm işleyişi sergileyen saydam kapaklı Cenevre saatleri gibidirler. Bu şık görünüşlü şişelerin içinde canlılığın inip çıkan likörünü taşırlar ve merak edenlere kendilerinin nasıl olduğunu ilân ederler. Yüz ve gözler ruhun ne yaptığını, ne yaşta olduğunu, ne gibi amaçları olduğunu ortaya koyar. Gözlerden anlaşılır ruhun kadimliği ve onun içinden geçip geldiği aşamalar. Bu noktada, sır saklayamayan gözlerin gelen geçen her yabancıya neleri tereddütsüzce söylediğini biraz fısıldayacak olsak, söyleyeceklerimiz neredeyse ayıp kaçar.

İnsan güneşe bakamaz ve bu bir noksan sayılır. Ancak merhum bir gezgin bize Sibirya'da Jüpiter'in uydularını çıplak gözle görebilenlerle karşılaştığını aktarmıştı.[14] Bu anlamda, hayvanlar çeşitli açılardan bize üstündür. Kuşlar hem kanatları sayesinde daha geniş bir gözlem alanına hem de daha uzun menzilli bir görüşe sahiptir. Bir inek, muhtemelen gözünün gizli bir işareti yoluyla, buzağısına kaçmasını veya yere yatarak gizlenmesini söyleyebilir. Seyisler bazı atlar için, onların "tüm zemin boyunca görebildiğini" söyler. Açıkhava uğraşları, avlanma ve çalışma insanın gözüne eşit derecede canlılık aşılar. Bir çiftçi size bir atın baktığı gibi kudretle bakar; nazarı, bir sopa darbesi gibidir. Gözler mermisi sürülüp hedefe doğrultulmuş bir tabanca kadar tehditkâr olabilir, ya da ıslıklarmış veya tekmelermiş gibi küçük

---

[13] Ya da sırları açığa vuran beden, bir bütün halinde, konuşan bir dil gibidir.

[14] 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde Rusya'nın Sibirya'ya yayılmasıyla beraber, bu bölgeye dair ilginçlikleri anlatan seyahatnameler türemişti. Emerson burada böyle bir kitaptan alıntı yapıyor. Ancak bu efsanenin gerçek olması bilimsel olarak mümkün değildir, çünkü Jüpiter'in uyduları yalnızca teleskopla görülebilir.

düşürebilir. Başka bir ruh durumundaysa, bakışın yumuşaklığı kalbi neşeyle raksettirir.

Göz zihnin devinimine birebir uyar. Bizi bir düşünce yakaladığında gözler odaklanır, bilinmeyen bir uzaklığa bakakalır. İnsan adları veya Fransa, Almanya, İspanya, Türkiye[15] gibi ülke adları sayın, söylenen her sözcükte kırpışır gözler. Zihnin aradığı hiçbir incelikli bilgi yoktur ki gözler de edinmek için yarışmasın. "Bir sanatçı, ölçüm araçlarını elinde değil, gözünde taşımalıdır" demiş Mikelanjelo. Üstelik gözün işlevler yelpazesinin sonu yoktur, ister dingin bakışta (sağlıkta ve güzellikte olduğu gibi), isterse gergin bakışta (zanaat ve çalışmada olduğu gibi) olsun.

Aslanlar gibi gözüpektir gözler: Keşfe çıkar, oraya buraya koşar, yakına uzağa sıçrar. Gözler tüm dilleri konuşurlar. Tanıştırılmayı beklemezler; İngiliz değildirler; emekliye ayrılmaz, işten muaf tutulmazlar; ne yoksulları ne zenginleri, ne eğitimi, ne gücü, ne erdemi, ne cinsiyeti umursarlar; davetsiz gelirler, gider gene gelirler, anlık bir sürede içinizden ve gene içinizden geçerler. Onlar sayesinde bir ruhtan diğerine nasıl bir yaşam ve düşünce bolluğu akar! Doğal büyüdür bakış. Aynı mekânda birbirine tamamen yabancı iki insan arasında nasıl da gizemli bir iletişim kurulur, ilginin kaynakları harekete geçer. Bakış yoluyla olan iletişim çoğunlukla irade dışıdır. O, doğal kimliğin bedensel işaretidir. Karşımızdaki suretin başka bir benlik mi olduğunu anlamak için gözlerin içine bakarız: Yalan söylemez gözler, orayı kimin mesken tuttuğunu dürüstçe eleverir. Açığa çıkanlar kimi zaman pek dehşetlidir. Orada alçak ve zalim bir şeytan ifşa olunur bazen: Gözlemci, masumiyeti ve sadeliği aradığı yerde baykuşların, yarasaların, boynuzlu ve çatal ayaklı olanın[16] kıpırtısını sezer gibi olur. Gene çok çarpıcıdır ki, evin penceresinde görünen ruh kendini gözlemcinin zihni için hemen yeni bir biçime büründürür.

İnsanların gözleri dilleri kadar konuşur; bu, görsel lehçenin sözlük gerektirmemesi ve tüm dünyada anlaşılabiliyor olmasının

[15] "Türkiye" ifadesi, Türklerin ülkesi anlamında kullanılıyor. O dönem için kastedilen, Osmanlı İmparatorluğu'dur.

[16] Yani şeytanın.

avantajı sayesindedir. Gözler bir şey, dil ayrı bir şey söylüyorsa, deneyimli kimseler ilkinin söylediklerine itibar eder. Biri dengesini şaşırmışsa, gözleri belli eder. Savlarınızın karşıdaki kişiyi vurup vurmadığını, o kişi sözleriyle itiraf etmese de onun gözlerinden okursunuz. Birinin iyi bir şey söyleyeceğini gösteren bir bakış vardır, söylenecek olan söylendikten sonra, başka bir bakış. Eğer ki gözlerde bir bayram havası yoksa, konukseverliğin her türlü izzet-i ikramı boşunadır. Ne kaçamak niyetler olur bazen, dudaklar inkâr eder de gözler onaylar! Bazen biri, hiç konuşmadığı, kayda değer hiçbir hitaba maruz kalmadığı bir arkadaş ortamından gelir, ama topluluğa gönül yakınlığı duyduğundan bunların farkında bile değildir, çünkü gözler yoluyla o kimsenin içine bir canlılık dolmuş, ondan dışarı bir canlılık akmıştır. Elbette içine nüfuz edilmesine izin vermeyen, kuş üzümü gibi gözler de vardır. Öbürleriyse berrak ve derindir: İnsanın içine düşebileceği kuyular gibidir. Bazılarıysa saldırgandır ve sizi kemirir, âdeta polisi davet etmektedir, çokça dikkat kesilir, bireyleri onların tehlikesinden koruyabilmek için Broadway kalabalıklarına, milyonların güvenliğine ihtiyaç duyulur. Kâh ruhbanın kâh taşralının kaşları altında, belli belirsiz parlarken yakalıyorum asker bakışının kıvılcımını. Lakedaimon şehridir o; bir yığın süngüdür.[17] Sorgulayan gözler vardır, ısrarlı gözler, kolaçan eden gözler, kader dolu gözler: Bazısı hayrın bazısı şerrin alâmeti. Deliliği veya yaratıklardaki vahşeti yatıştırdığı söylenen güç, gözün ardında yatar. Önce iradede gerçekleşir zafer, sonra işareti okunur gözlerde. Her insan kendisinin insanların muazzam çeşitliliği içindeki sırasına dair kesin delili taşır gözünde –bunu okumayı öğreniyoruz sürgit. Kemale ermiş insan kişisel varlığına bir destek aramaz: Ona bakan, amaçlarının yüce gönüllülüğüne ve kapsayıcılığına emin olarak kendiliğinden onaylar onun istemini. İnsanlar bize riayet etmiyorlarsa, gözümüzün dibindeki çamuru gördüklerindendir.

---

[17] Lakedaimon: Askerî gücüyle ünlü Sparta şehir-devletinin bir diğer adı; Yunan topraklarına hâkimiyet için Atina'yla olan mücadeleleri Peloponnessos Savaşlarına götürür.

Eğer görme organı böyle bir gücün vasıtasıysa, öbür öğelerin de kendi güçleri vardır. Bir insanın yüzündeki bir karışlık alanda onun tüm atalarının nitelikleri, tüm geçmişi ve zaafları için yer vardır. Heykeltıraş, Winckelmann[18] ve Lavater[19] size burnun ne kadar önemli bir öğe olduğunu, iradenin gücü ve zayıflığının, iyi ve kötü huyun burnun biçimlerinde nasıl ifade bulduğunu söyleyeceklerdir. Caesar, Dante ve Pitt'in burunları size "gaganın dehşetini"[20] çağrıştırır. Ah, ne incelikleri, ne noksanları eleverir dişler! "Gülmekten sakın" der iş bilen anne, "yoksa tüm kusurların çıkar ortaya."

Balzac, "Yürüyüş Teorisi" adını verdiği elyazması bir parça bırakmıştır.[21] Orada şöyle der: "Bakış, ses, soluk alıp veriş, endam ve yürüyüş —bunların hepsi birdir. Ama insana aynı anda düşüncesinin bu dört farklı eşzamanlı dışavurumunun hepsine hâkim olma yetisi verilmediğine göre, hakikati konuşanı bulun, o zaman kişinin bütününü tanırsınız."

Saraylar bizi en çok, oralarda yaşayan aylak ve müsrif toplulukta yüksek bir sanata dönüşen tavırların sergilenişiniyle ilgilendirir. Sarayların düsturu, tavırların güce denk olduğudur. Sakin ve kararlı bir duruş, ustalıklı bir konuşma, ayrıntıların süslenişi ve tüm tedirgin hisleri gizleme sanatı, saray halkı için elzemdir: Eğer isterseniz bu etkili sırları size Saint-Simon, Cardinal de

---

[18] Johann Joachim Winckelmann (1717-1768): Alman sanat tarihçisi. Yunan ve Roma sanatının birbirine göre ayırımlarını ortaya koydu; *Antik Sanat Tarihi* kitabı özellikle Alman düşünüşünü derinden etkiledi. Emerson bu kitaptan çok şey öğrenmiştir.

[19] Johann Caspar Lavater (1741-1801): İsviçreli şair, yarı-mistik bir fizyonom. İnsan ve hayvan fizyonomisi üzerine fikirlerini aşırı uçlara vardırmıştı.

[20] "Gaganın dehşeti" ifadesi, İngiliz şair Thomas Gray'in (1716-1771) Şiirin Akışı (*The Progress of Poesy*) adlı kasidesindeki bir dizede geçiyor; kastedilen, Zeus'un koluna tüneyen kartalın gagasıdır: "Uykunun kara bulutlarında dinleniyor / Dehşeti gagasının ve şimşeği gözlerinin."

[21] Honoré de Balzac'ın bu adla bir denemesi vardır (*Théorie de la démarche*).

Retz, Roederer veya bir hatıratlar derlemesi öğretebilir.[22] Kral-lar, yüzleri ve isimleri hatırlama becerileriyle gurur duyarlar. Bir prens için, karşısındaki kalabalığı mahçup hissettirmemek için, başı öne eğikmiş gibi durduğu söylenmiştir. Bazı kimseler var-dır, içeri hep müjdeli haber getiren bir çocuk gibi girerler. Mer-hum Lord Holland'ın,[23] her sabah kahvaltıya biraz önce sıradışı, şanslı bir tesadüf yaşamış bir adam havasıyla geldiği söylenir. "Notre Dame"da ise asilzâde kürsüdeki yerini, yüzünde başka bir şey düşünürmüş gibi bir ifadeyle alır.[24] Gene de, sarayda ka-pıları dinlemez veya içeriyi gözetlemezsek iyi ederiz.

İyi tavırlar başkalarında iyi tavırların varlığını gerektirir. Bir entelektüel,[25] iyi terbiye görmüş biri olabilir de olmayabilir de. Hevesli bir kimse bir toplulukta parlak entelektüellerle tanıştırıl-dığında, onların dengi olmadığını anlayarak sessizleşir, keyfî ka-çar. Anlaşılan, ötekiler onda olması gerekip de olmayan bir şeye sahiptirler. Gelgelelim aynı kimse entelektüeli arkadaşlarından ayrı olarak yakaladığında, bu defa sıra onun olur ve savunmasız kalan entelektüel onun koşullarına uymak zorunda kalır. Şimdi mücadele kişisel güçler üzerinden olacaktır. İş dünyasında, se-natoda, kabul salonlarında yaygın olarak rastladığımız başarılı insanların ortak yeteneği nedir? Tavırlardır: Üstün olduğu yanı görüp tavrını ona göre alma duyarlılığıdır, güçlülük tavrıdır. İz-leyin adamınızı: Nasıl yaklaşıyor karşısındakine. Askerî birlikler en başta nasıl ele alınırsa öyle davranır —o, bu basit sırrı bilir. İki insan karşılaşınca da böyledir: Biri meselenin anahtarının ken-

[22] Louis de Rouvroy, Duc de Saint-Simon (1675-1755): XIV. ve XV. Louis devirlerinde önemli bir asker ve diplomat. Cardinal de Retz (1613-1679): Fransız din adamı. Otuz Yıl Savaşları'ndan sonraki İç Savaş döneminin etkin figürlerindendir; yaşamı iniş-çıkışlarla doludur. Pierre Louis Roederer (1754-1835): Fransız siyasetçi, ekonomist ve tarihçi; Devrim döneminde gelişmelerin içinde olmuş ve yerini koru-muştur. Burada sözü edilen üç kişi de hatıratlarıyla ünlüdür.

[23] Henry Richard Vassall-Fox, III. Baron Holland (1773-1840): İngiliz soylusu ve Whig siyasetçi; politik yazıları da olan bir edebiyat düşkünü. Evinde verdiği davetler ve düzenlediği edebiyat toplantıları ünlüdür.

[24] Victor Hugo'nun romanına atıf yapılıyor.

[25] Veya üniversite hocası, bilim insanı (scholar).

dinde olduğunu hemen hisseder, tıpkı kedinin fareyi sezinlediği gibi, ötekinin istemini anlar. O zaman o kişinin bir tek nezakete ve iyi huylu nedenler sunmaya ihtiyacı vardır, yoksa kurbanı bileğine dolanan zinciri fark eder ve direnç göstermek durumunda kalır.

Topluma göre bu tavırlar biliminin biçimsel önem taşıdığı asıl sahne, saraylar değil, günün mesaisi sonunda erkeklerin ve kadınların boş vakitlerini geçirip eğlenmek için biraraya geldikleri süslü kabul salonları ve localardır.[26] Elbette buralarda cazibe ve meziyetin her çeşidi vardır, ancak ciddi kimselere veya yüreğinde yüksek amaçlar taşıyan genç erkeklere ve kızlara bunu övecek değilim. Düşünün ki herkesin birbirini eğlemeye koyulduğu iyi giyimli, konuşkan bir topluluk var: Ama Türk asilzâdesi buraya gelir ve ona tüm kadınlar sandalye kapmak için kıvranıyor, oksijensiz havayla tüm çenebazların beyni sulanıyor gibi görünür; en seçkin kimseler zehirlenmektedir burada, tahta bacaklar üzerinde durmaktadır herkes. Ne var ki aslında en gizli yaşam öyküleri de burada yazılıp okunmaktadır. Bakın şu adama, sıfatında meymenet yok; işim olsun istemem onunla. Öbürü asabi, çekingen ve savunmacı. Şuradaki genç, ağırbaşlı, adam gibi birine benziyor, onu tercih ederim. Bir de şu kadına bakın. Güzel sayılmaz, süslü sözcüklerle konuşmuyor, işinize yarayacak sıradışı bir gücü var denemez, gene de herkese kıvanç dolu görünüyor, taşıdığı hava ve bıraktığı izlenim esenlik dolu. Beri taraftan sulugözler geliyor, sakatlar. İşte Elise: Dünyaya gelirken soğuk algınlığına yakalanmış, düzelemeyip kötüleşmiş o zamandan beri. Şu tarafta sürüngen fare tavırları, hırsızlama tavırlar. "Northcote'a bakın" demiş Fuseli, "kedi görmüş fareye benziyor."[27] İşte sığ ortamlarda hemen huzursuzlanıp bitkin düşen devasa Bernard: Alleghany Dağları, dinginliği onun tavırlarından daha iyi anla-

---

[26] *Dress-circle*. Bkz. "Kültür", dipnot 23.

[27] Henry Fuseli, Heinrich Füssli (1741-1825): İsviçre kökenli ressam, çizer ve sanat yazarı; dışavurumcu nitelik sergileyen resmi gizemli, doğaüstü ve fantastik öğeleriyle bilinir. Yaşamının çoğunu İngiltere'de geçirmiştir. James Northcote (1746-1831): İngiliz ressam. Portreleriyle ünlüdür.

tamaz. İşte Cecile'in sevimli fıldır fıldır gözleri: Canayakınlıktır tek istediği. Hiçbir şey Gertrude'un edepli tavrındaki Korintli zarafetten daha mükemmel olamaz; oysa Blanche âdap bilmez, ama tavırları daha hoştur, çünkü onun hal ve hareketleri, ânı yaşayan bir ruhun hamleleridir, böylece o, her düşüncesini anlık eylemlerle doğrudan ifade etmeyi başarır.[28]

Tavırlar, alaycı bir dille, aklı başında kimselerin ahmakları kendilerinden uzak tutmaya yarayan bir buluşu olarak tanımlanmıştır. Belirli bir davranış âdabı kendi maiyetinden olmayanı ânında tespit eder, kolay kolay ıskalamaz. Toplumun refleksleri güçlüdür; eğer ona ait değilseniz, ya direnç gösterir ve dudak büker size, ya da sessizce sırt çevirir. Bunların ilki sizi çileden çıkarır, ikincisiyse daha da etkilidir, karşı koymanın yolu yoktur, çünkü hesap gününün ne zaman olacağı bilinmez. İnsanlar bu eziyetin ağırlığıyla yıllarını geçirip yaşlanırlar ve bir an olsun hakikatten şüphe duymayıp, kendilerini yaralayan yalnızlığı muhakkak doğru nedene dayandırırlar.

İyi tavırların özünde kendine-güven[29] yatar. Kendinin hâkimi[30] olmayan kimseler için değişmez kural, onların hep muhtaç olmalarıdır. Eğer biri kendinin hâkimi değilse, bizi sıkboğaz eder, boğar. Bazı insanlar vardır, Parya sınıfına aitmiş gibi davranırlar. Bir kabahat işleyecekler diye ödleri kopar, eğilip bükülür ve af dilerler, yaşamın içinden ürkek adımlarla geçerler. Nasıl ki herkesin kendini iyi giyimli bir topluluk içinde çıplak gördüğü rüyalar varsa, bizim Godfrey de hep küçük düşürücü bir durumdan mustaripmiş gibi davranır. Oysa kahraman nereye gitse kendini evinde hisseder: Tüm gözlemcilere, güveninin ve iyi tabiatının rahatlığını bildirir. Kahramanın kendi olmaya izni vardır. Fikirleri güçlü olan kimse başkaları adına kendi yaradı-

---

[28] Bu paragraftaki *Elise, Bernard, Cecile, Gertrude, Blanche* isimleri Emerson'ın yakıştırdığı, kulağa roman kahramanları gibi gelen isimlerdir. İleriki paragraflarda aynı tarzda *Godfrey* ve *Roland* adları da geçecek.

[29] *Self-reliance*. Bkz. "Güç", dipnot 5.

[30] Kendine, duygularına, davranışlarına hâkim, itidal sahibi anlamında (*self-possessed*).

lışına uygun olan işlevi gördüğü sürece bir dokunulmazlığı olduğunun farkına varır: Bu, toplumun insan kitlelerine dayattığı tüm katı geleneklerden ve ödevlerden bağışık olmak demektir. "Euripides'te Sophokles'in hoş tavırları yoktur" der Aspasia, "ama", diye neşeli bir şekilde devam eder, "ruhlarımızı harekete geçirip efendimiz olanların, sahibi oldukları bu dünyada, hayat verdikleri şu varlıklar karşısında, elbette ellerini kollarını diledikleri gibi, özensizce oynatmaya hakları vardır."[31]

Tavırlar zaman gerektirir; hiçbir şey acelecilikten daha bayağı değildir. Örneğin, arkadaşlık merasimlerle ve saygıyla çevrelenmelidir, geçiştirilip bir köşeye itelenmemelidir. Arkadaşlık, zavallı meşgul insanların ayırabileceğinden çok daha fazla zaman gerektirir. Aklıma, yumuşak bir duyarlılığın kutsal bir sis bulutu, Kutsal Ruh gibi sarıp rehberlik ettiği Roland geliyor. Bunun engin bir aylaklık içinde kutlanmayıp, aksine, meşguliyetlerin sırnaşıklığıyla duraksatılmak durumunda bırakılması, iki taraf için de ne büyük kayıptır.

Gene de bu ışık saçan cilanın arasından hakikat parlar hep! *Nasıl*'ın güzelim resminin içinden *Ne*'nin çıkıp görünmesine engel olunamaz. İçteki çekirdek yüzeyde belirir. Güçlü bir istem ve keskin bir algı eski tavırlara üstün gelir ve yeniyi yaratır; şimdiki ânın düşüncesi geçmişin tümünden daha değerlidir. Karakteriyle göze çarpan kimselerde tavırları tespit edemeyiz, çünkü bu tavırlar anlıktırlar. Olup bitiveren şey bizi şaşkına çevirir ve nasıl olabildiğini takip etme gücünden yoksun bırakır. Gelin görün ki hiçbir şey böylesi eylemlerin içinden akıp gitmekte olan yüce tarzı fark etmekten daha büyüleyici olamaz. İnsanlar önümüzden servetleriyle, unvanlarıyla, meslekleriyle ve ilişkileriyle, akademik ya da sivil idareciler, senatörler, profesörler, yargıçlar olarak geçit yaparlar ve bu şöhretlerini ahmaklara, belirli ölçüde de birbirlerine dayatırlar. En azından böylesi saygınlıklara onlar fazlasıyla hak edilmişçesine özenle yaklaşmak, sağduyulu eylemin

[31] Walter Savage Landor'un "Perikles ve Aspasia" adlı eserinden. Aspasia, Perikles ile olan ilişkisiyle ünlü, dönemin Atina siyasetine etki eden zeki ve güçlü bir kadındır. Buradaki pasajda Aspasia esprili bir dille konuşuyor.

bir gereğidir. Oysa yaşamın buruk gerçekçisi tüm bu kişileri bir bakışta tanır ve onlar da onu bilirler: Tıpkı Paris'te polis şefi balo salonuna girdiğinde, elmaslar takınmış bütün gösteriş meraklılarının oldukları yerde pusmaları, olabildiğince göze çarpmamaya çalışmaları [32] veya şefin yanından geçerken ona yaranmaya çalışırcasına bir bakış atmaları gibi. Kâhin bir kadın, "Bana, içte olanı sezmenin ölümcül yetisi doğuştan bahşedilmiş" demişti. Dünyaya her daim böylesi Kassandra'lar gelir.[33]

Tavırlar gerçek gücü yansıtarak etki bırakır. Ne yaptığını bilen kişinin yüzünde herkesin okuyabildiği geniş ve hoşnut bir ifade olur. Ama bir kimse falanca havaya veya tavra göre terbiye edilemez, meğerki o kimse doğal ifadesi o tavır olan türden biri olsun. Doğa sahici olanı ödüllendirir. Göstermelik yapılan, göstermelik yapılmış olarak algılanır; bir şey aşk ile yapılıyorsa, hissedilir aşk ile yapıldığı. Bir kimse başkalarında alâka ve saygınlık uyandırıyorsa, bunların ayağına gelmesini beklemediğindendir. Bizim birine gösterdiğimiz rağbetin sebebi olan nitelikler karanlıkta ve soğukta yapılmıştır. Bir parça esaslılık[34] her türlü meslekî ilerlemeden iyidir. Yüzeyi ilgilendiren bu eylemin kaynakları öyle derinlerdedir ki arkadaşınızın cüssesi bile onun düşüncesinin bağımsızlığıyla değişkenlik gösterir. O kimse huzurluyken hem kendisi daha büyük, düşünceleri daha cömerttir,[35] hem de onun kendini ifade edişiyle çevresindeki her şey şekil değiştirir. Bir evin veya arazinin büyüklüğünü ne marangoz cetveli, ne sırık, ne de ölçüm zinciri ölçebilir; eve bizzat gitmek gerekir: Mülk sahibi yapmacık ve gönülsüzse, o zaman evinin ne kadar geniş

---

[32] Şu durumda bu davetliler arasında çalıntı elmas takanlar veya taktığı elmasın çalıntı olup olmadığından emin olamayanlar olmalı.

[33] Kassandra, Yunan mitolojisinde geleceği gören, daha doğrusu "duyan" kâhin kadındır; tragedya ve epik edebiyata sıkça konu olmuştur. Burada "kâhin bir kadın" diye sözü edilen kişi, muhtemelen, Emerson'ın, üzerinde çok iz bırakmış olan halası Mary Moody Emerson'dır. New England Aşkıncılığı'nın bu gizli kahramanının ezoterik günlükleri bugün hâlâ deşifre ediliyor.

[34] Kişinin dürüst, özü sözü bir olması kastediliyor (*integrity*).

[35] Veya yüce gönüllü.

olduğunun, bahçesinin ne kadar şık olduğunun hiçbir önemi olmaz, başladığı gibi bitiverir sizin için hepsi —ama mülk sahibi kendinden emin, mutlu, rahatsa o zaman evinin temeli derindedir, içerisi sonsuz derecede geniş ve ilgi çekicidir, evin tavanı ve kubbesi gökyüzü gibi görkemlidir. En mütevazı çatının altında, sade kıyafetler içindeki en sıradan adam, orada iri cüssesiyle ve güleç yüzüyle oturmaktadır, dev Mısır heykelleri gibi heybetlidir.

Bu Sanskritçeden eski olan dilin gramer kurallarını ne Aristoteles, ne Leibniz, ne Junius, ne de Champollion[36] ortaya koymuştur; gelgelelim onu, İngilizce okumayı bilmeyenler dahi okuyabilir. İnsanlar ilk karşılaştıklarında birbirlerinin ölçüsünü yakalarlar, sonra da bunu her seferinde tekrarlarlar. Nasıl oluyor da daha konuşmaya bile başlamamışken, birbirlerinin gücü ve eğilimlerine dair bilgiyi böyle çabucak edinebiliyorlar? Denebilir ki konuşmalarının ikna ediciliği söyledikleri veya savundukları şeylerde değil, kişiliklerinde yatmaktadır —kim olduklarında ve o güne dek ne söyleyip yaptıklarında. Bir adam zaten güçlüyse, kulak verilir ona, söylediği her şey alkışlanır. Bir başkası ona esaslı bir savla karşı çıkar, ama ona burun kıvrılır, ta ki yavaş yavaş bu sav, ağırlığı olan bir kişinin düşüncesine girene dek: Topluma o zaman anlamlı gelmeye başlar.

Kendine-güven,[37] davranışın temelini oluşturur; çünkü o, güçlerin gösteriş yolunda çarçur edilmeyeceğinin güvencesidir. Okullarda yaygın eğitim verilen ülkemizde yüzeysel bir kültürümüz vardır ve bir okuma, yazma, anlatma aşırılığı söz konusudur. Şiirlerde ve söylevlerde tarihsel şahsiyetlere geçit töreni yaptırırız, oysa onları alıp mutluluğa doğru işlememiz gerekir. Anlayabilecek olan kimse için çağların derinliğinden bir fısıltı yükseliyor: "Bir tek sizin kendinizin bildiği şeyler, her zaman

---

[36] Franciscus Junius (1591-1677): Hollandalı din adamı. Yaklaşık otuz yıl İngiltere'de yaşayarak Anglosakson şiir elyazmalarını inceler ve yayıma hazırlar, böylece Cermen filolojisinin öncülerinden olur. Jean-François Champollion (1790-1832): Mısır hiyerogliflerini çözen Fransız arkeolog ve araştırmacı.

[37] *Self-reliance.*

çok büyük değer taşır."[38] Şuna inanmak gerekir ki, eğer bir insan kendi şiirini yazmıyorsa, o kimseden yazmaktan başka bir hava çıkışı bulunur ve şairler kendilerinde dizelerinden başka şiirsel bir yan taşımazken, şiirsel olan o insanın suretine ve davranışlarına tutunur. Öte yandan Jacobi, "Düşüncesini eksiksizce ifade eden kişi ona daha az sahip olmaya başlar" demiştir.[39] Belki de kural şudur: Birinin karşı konulmazca ifade etme zorunluluğu duyduğu şeyin, hem o kişiye hem bize yardımı dokunur, çünkü o kişi düşüncesini başkalarına açıklarken, kendine de açıklamaktadır —ama bunu gösteriş için yapıyorsa, zehirlenir.

Toplum, tavırların sergilendiği sahnedir; bunun edebiyatı da romanlardır. Romanlar tavırların güncesi veya kaydıdır; bu tür kitapların yeni gelişen önemi, romancının yüzeyin altına nüfuz ediyor ve yaşamın bu yanını daha derinlemesine ele alıyor olmasında yatar. Eskiden tüm romanlar birbirinin benzeri olup hepsinin bayağı bir üslubu olurdu; betimlenen kızın veya oğlanın başına gelenlere ahmakça bir ilgi duymaya yönlendirilirdik; oğlan mütevazı bir konumdan önemli bir konuma yükselirdi, bir eş ve bir şatonun eksikliğini duyardı, öykünün amacı ona ya birini ya da her ikisini sağlamak olurdu. Duygu bağı kurarak, kahramanın adım adım yükselişini izlerdik; amaca ulaşılıp evlilik günü belirlenirdi ve evden şatoya kadar olan geçit törenini seyre koyulurduk: Ta ki sonunda kapılar suratımıza kapanana ve ne bir fikirle ne de erdemli bir etkiyle zenginleşmiş olan biz zavallı okurlar dışarıda, soğuk havada kalana dek.

Oysa karakterin zaferleri anlıktır ve herkes içindir. Onun büyüklüğü herkesi büyütür. Her kahramanca öykü bizlere güç katar. Eğer roman bize yaşamın en iyi kısmının dostça konuşmalar, başarının en büyüğünün samimi insanlar arasındaki karşılıklı güven ve kusursuz uzlaşma olduğunu bildiriyorsa, kutsal kitap-

---

[38] Bir başka deyişle, sizin kendi hesabınıza öğrendiğiniz ve o anlamda bilgisi yalnızca sizde olan şeyler gerçek bir değeri haizdir.

[39] Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819): Alman filozof. İnanç ve sezgiyi mantığın önüne alan idealist bir yaklaşıma sahiptir; aydınlanma dönemi düşünüşünü eleştirmiş ve nihilizm kavramını şekillendirmiştir. Aynı zamanda Goethe'nin yakın arkadaşıdır.

lar kadar yararlı sayılır. Fransızların dostluk anlayışını, "yalnızca iyi anlaşmak"[40] özetler. Arkadaşlarımızla aramızda kurulabilecek en yüce anlaşma şu olabilir: "İkimiz arasında doğruluk olsun sonsuza dek." Tüm iyi romanlar ve tarihsel hikâyelerdeki en büyülü yan, kahramanların daha en baştan karşılıklı olarak anlaşması ve birbirlerine derin bir güvenle sadık kalmasıdır. İki insanın birbiri için şunu düşünmesi ve dile getirmesi nasıl da yücelik doludur: Ben onunla buluşmasam, onunla konuşmasam veya ona yazmasam da olur, çünkü bizim birbirimize kendimizi dayatmamıza veya hatırlatmamıza gerek yoktur; ben ona kendime güvenir gibi güvenirim, eğer şunu ve şunu yapmışsa, öyle yapması gerektiği için yapmıştır, bilirim.

Tanıdığım tüm üstün yaradılışlı kimselerde, sanki engelin ve kusurun her türlüsü yontulup atılmışçasına, dolaysızlığı, doğruların daha hakiki dile getirilişini gözlemliyorum. Saklayacak neleri vardır? Sergileyecek neleri vardır? Sade ve asil kimseler arasında hızlı bir anlayış söz konusudur: Birbirlerini ilk görüşte fark eder, sahip oldukları yetenek ve becerilerin üzerindeki daha iyi bir zeminde, samimiyet ve doğruluğun zemininde buluşuverirler. Çünkü dostluğu ve karakteri meydana getiren, bir insanın sahip olduğu yetenekler veya deha değil, o insanın yeteneklerini nasıl ele aldığıdır.[41] İnsan kendi özüne bağlı kalırsa, evren de onun yanında durur. Anlatıldığına göre, Papa tarafından afaroz edilen Keşiş Basle öldüğü zaman, bir meleğin gözetiminde, azap çekeceği uygun bir yer bulmak için cehenneme gönderilir: Ancak keşiş, belâgati ve hoş mizacı sayesinde nereye gitse iyi karşılanır ve en acımasız melekler tarafından bile nazikçe ağırlanır; hattâ hangi melekle konuşsa, zora düşüp cezalandırılmak bir yana, hepsinin kendi safını tutmasını ve tavırlarını benimsemesini sağlar; öyle ki iyi melekler uzaklardan onu görmeye gelirler, onun bulunduğu yeri evleri bellerler. Basle'ye çilesi için bir yer bulmakla görevli olan melek onu ne zaman daha fena bir cehennem kuyusuna nakletmeye çalışsa başarısız olur; çünkü keşişin

[40] Orijinal metinde ifadenin Fransızcası da verilmiş: *Rien que s'entendre.*
[41] Bir başka deyişle, o kişinin yeteneklerine göre ne durumda olduğudur.

öyle hoşnut bir ruh hali vardır ki her ortamda şükredilecek bir şey bulur, cehennemde olduğu halde her yeri kendi için cennete dönüştürür. Sonunda refakatçi melek, keşişi onu cehenneme yollamış olanlara geri götürür ve onu yakacak bir ateş nehri bulunamadığını söyler, çünkü Basle her koşulda, değiştirilemez bir şekilde, kendisi olarak kalmıştır. Efsaneye göre cezası kaldırılıp cennete doğru salıverilen Basle, azizlik mertebesine yükseltilir.

Napoléon'un, kardeşi Joseph İspanya kralı iken[42] onunla olan yazışmalarında yüce gönüllülüğün izleri vardır. Bunların bir yerinde Joseph Napoléon'a, artık mektuplarında çocuk yaştaki yazışmalarına hâkim olan sevecenliği bulamadığı için sitem ettiğinde, Napoléon şöyle der: "Üzgünüm ki sen kardeşini artık sadece Cennet Bahçeleri'nde bulabileceğini sanıyorsun. Aslında onun kırk yaşındayken sana karşı on iki yaşındaki hislerini besleyememesi gayet doğal. Oysaki senin için olan hislerinde şimdi daha büyük bir hakikat ve yoğunluk var. Arkadaşlığı, aklıyla aynı özellikleri taşıyor."

Bize kahramanca tavırların ender gösterisini sunan kimselere nasıl da ayrıcalıklı davranırız! Nasıl da görmezden geliriz onlarda okumuşluğun, sanatın, hattâ en incelikli erdemlerin yokluğunu! Nasıl da bağlılıkla hatırımızda tutarız böyle kimseleri! Çocukken Latin Okulu'nda[43] öğrendiğim ve en önemli Roma anekdotları arasında sayıp unutmadığım bir öykü vardır: Marcus Scaurus, Quintus Varius Hispanus tarafından, yandaşlarını Devlete karşı kışkırtmakla itham edilir. Ancak o, metanet ve soğukkanlılık içinde kendisini şöyle savunur: "Quintus Varius Hispanus, Senato Başkanı Marcus Scaurus'u müttefiklerine silâhlanma çağrısı yapmakla suçluyor. Senato Başkanı Marcus Scaurus bunu

---

[42] Napoléon'un kardeşi Joseph önce Napoli Kralıdır, sonra Napoléon tarafından gönderildiği İspanya'da bir isyan çıkarır ve Fransız birliklerinin desteğiyle bir süre "İspanya Kralı" olarak tutunmayı başarır, ancak krallığı hiçbir zaman tam anlamıyla meşru görülmez.

[43] Boston Latin Okulu: Amerika'nın halen mevcut en eski okulu. Bostonlı seçkinlerin çocukları hep bu okula gidermiş; maddi imkânsızlıklara rağmen, parlak bir öğrenci olan Emerson da bu okulda eğitim görmüş.

reddediyor. Şahit yok. Kime inanıyorsunuz, Romalılar?"[44] Bu sözleri söylediğinde halk meclisi tarafından suçsuzluğuna hükmedilir.[45]

İnsanda görünüş güzelliğine benzer bir etki uyandıran tavırlar da gördüm, öylesi bir coşkunluk aşılıyor, öyle arındırıyorlardı ruhu. Hatırda kalan deneyimlerde bu gibi tavırlar görünüş güzelliğininin ötesine geçer, hattâ onu fazladan ve nahoş kılar. Ancak bunun için, hakiki güzelliğe aşinalık anlamına gelen hassas bir algı şarttır. Kendine hâkim olmanın izini taşımalıdır tavırlar: Göstermelik veya mazeret arar gibi olmamalısınız, boşboğazca değil, ağzınızdan çıkan sözün efendisi gibi konuşmalısınız, her türlü hal ve hareketinizle dingin haldeki gücü dışa vurmalısınız. Dahası, yüreğin iyiliğinden ilham almalısınız. Etrafımıza eza vermekten kaçınıp neşe saçma isteği duymak kadar mizacı, çehreyi, davranışı güzel kılan bir hoşluk yoktur. Yabancıya sofranızı açın, gece evinizde ağırlayın onu. Bundan da iyisi, ondaki iyi niyete ve fikirlere güleryüz gösterin; yoldaşınızı yüreklendirin. Nasıl ki bir tabloyu en uygun ışığa yerleştirmek istersek, bir insana da öyle incelikli davranmamız gerekir. Bunun için özel ilkeler düşünmek gereksizdir; iyi davranış yeteneği tüm ilkeleri içerir zaten. Belki de bir başka saat şimdiki anlık düşüncem kadar çarpıcı bir başka ödev çıkacak karşıma,[46] ama gene de söylemem gerekeni söyleyeyim: Tüm iyi yetişmiş ve aklı başında ölümlüler için katiyetle yasaklanmış olan bir şey varsa, o da huysuzluklarıdır. İster uyumuş, ister uyuyamamış olun, ister baş ağrınız tutmuş, ister

[44] Orijinal metinde ifadenin Latincesi de geçiyor: *Utri creditis, Quirites?*

[45] Emerson bu hikâyeyi 1. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Valerius Maximus'tan okumuş. Quintus (Severus) Varius Hispanus (Hibrida) geç dönem Roma İmparatorluğu'nda önemli bir devlet adamıdır; Roma halkına karşı işlenen suçları cezalandırmak üzere çıkardığı bir kanunu kötüye kullanarak ciddi bir devlet adamı kıyımına yol açar; aynı dönemde suçlamalara maruz kalan senato başkanı Romalı siyasetçi Marcus Aemilius Scaurus ise halkı yanına alarak kendini aklamayı başarır. İşin ilginci, ertesi yıl Varius Hibrida'nın kendi çıkardığı kanuna kurban giderek sürgün edilmesidir. Marcus Aemilius Scaurus için, başının bir hareketiyle dünyaya hükmeden adam denmiştir.

[46] Yani bambaşka, belki de buna karşıt bir şeyler söylemem gerekecek.

siyatiğiniz azmış, hattâ ister cüzzama tutulmuş, yıldırıma çarpılmış olun, gene de tüm kalbimle yalvarıyorum size, sükûnetinizi koruyun, bütün ev halkının dingin, uyumlu düşünceler taşıdığı sabahı aksiliğiniz ve mızmızlanmalarınızla kirletmeyin. Göğün mavisinden çıkıp gelin. Sevin günü. Manzaranızın dışında bırakmayın gökleri. En kıdemli ve ayrıcalıklı kimse de, güne yeni uyanmış olan topluluğa, herkesin yüce bir iletişimin içinden yeni çıkıp geldiğini varsayarak, saygıyla, büyük bir alçakgönüllülükle katılmalıdır. Muazzam bir yaşam deneyimine yüceltici bir görgüyü eklemiş olan ihtiyar bir adam bana şöyle demişti: "Sanırım siz odaya geldiğinizde, insanlığı sizin için nasıl daha güzel kılabilirim diye çabalayacağım."

Kültür meselesi hususunda, negatif kurallar[47] koymanın ötesine geçilebileceğini düşünmüyorum. Yapıcı kuralları, kendi tavsiyem olarak söylüyorum, sadece Doğa esinleyebilir. Genç bir adamı veya genç bir kızı en mükemmel tavırlara yöneltmek kimin elindedir? Nasıl da hassas ve bulunması zordur şu altın oran,[48] öyle ki erişilmez dense yeridir. Genç kızın en hoşa gidecek hal ve hareketlerinin ölçütlerini çizebilmek için hangi usta eller fazlaca acemi kaçmaz ki? Mükemmeli başarma yolunda sayısız başarısızlık olasılığı vardır; gene de başarı sürekli yeniden yakalanır. Yapmacık olunmamalıdır, yoksa genç kızın eda ve tavırlarından, onun sahici olmayıp her daim bir hemcinsine öykündüğü şıp diye anlaşılır. Ama Doğa onu sakince eline alır, o farkına bile varmadan tüm bu olmamışlıkların üzerinden geçirir ve biri diğeri ardına, öğretilmesi veya tarif edilmesi mümkün olmayan incelik ve hoşluklarla şaşırtılırız durmaksızın.

---

[47] Neyin yapılmasından ziyade neyin yapılmamasını ilgilendiren kurallar; yasaklayıcı ilkeler.

[48] Uçlar arasındaki en münasip denge, ideal bir ortalama anlamında.

VI.

TAPINMA

İşte o, düşmanlarınca yere devrilmiş,
Sapasağlam fırlamış ayağa, darbelerle güçlenmiş:
Satılmış olsa bile tutsaklığa
Sığmamış parmaklıklar ardına;
Hapsettiklerinde bir kayaya,
Kırmış dağların kilidini;
Aslanlara yem atılınca,
Çömelen aslan öpmüş ayaklarını;
Direğe bağlanmışken korkmamış ateşten,
Alevler kemer olmuş üzerinde, kutsanmış.
Odur Kader diye yanlış adlandırılan,
Gizli yollar ören, sonradan gelen,
Ama doğruyu taçlandırıp kötüyü yere sermeye
Hep zamanında yetişen.
Odur ya benim dediğiniz her şeyden
İyi bilinen ve daha eski olan,
Bir başkasının gözünde belirdiğinde
Gene de hayret verip altüst eder.

İşte Jüpiter, kulak tıkayıp dualara,
Habersizce boğar lütuflara.
Çizebilirseniz çizin madem, o gizemli çizgiyi:
Sizin olanı ondan ayıran
Ve insan olanı tanrısal olandan.

Bundan önceki bölümler okunduğunda bazı arkadaşlarım Kader, Güç ve Zenginlik üzerine olan tartışmamızı fazlaca alt bir düzeyde ele aldığımız, zamanın kötücül ruhuna fazla ağırlık verdiğimiz, Kerberos'a çokça yem attığımız,[1] aşırı açıksözlülüğümüzle Cudworth'ün tanrıtanımazlık savını yanıt verilemeyecek kadar güçlü bir şekilde ortaya koymasına benzer bir riske girdiğimiz eleştirisinde bulundular.[2] Kendi irademe dışında, yaygın tabiriyle şeytanın avukatını oynamaya[3] mecbur kalmışsam, bu beni korkutmuyor. Ne inancım zayıftır ne de benim ya da bir başkasının söyleyeceklerine fazlaca önem atfederim: Eğer belirli bir gerçek benim aracılığımla söylenecekse, dilim tutulsa veya

---

[1] Vergilius'un *Aeneis*'indeki bir pasaja atıf yapılıyor (VI; 417-425): Kâhin Sibylle, Aeneias'ı yeraltı dünyasına indirir, girişten geçebilmek için girişin bekçisi olan üç başlı köpek Kerberos'a "ilaçlı kek" atarak onu uyuştururlar.

[2] Ralph Cudworth (1617-1681): Emerson'ı ve New England Aşkıncılığı'nı etkileyen Platon uzmanı İngiliz filozof. Kaderciliğe karşılık insanın özgürlüğünü savunan bir felsefe üzerinde çalıştı; evreni bir öncedenbelirlenmişlikler toplamı yerine, bir düşünsel sistem olarak gördü. *The True Intellectual System of the Universe* adlı başyapıtında ateist görüşü önce ayrıntılı bir şekilde yorumlayıp sonra onu çürütecek savlar ortaya koydu; ancak ateizme dair yorumları daha ikna edici bulunduğundan eleştirilere maruz kaldı.

[3] Katolik Kilisesi bir kimseyi azizleştireceği zaman onun durumunu tartışmak üzere, bir tarafında azizlik lehine savları ortaya koyan "Tanrı'nın Avukatı" (*Advocatus Dei*), diğer tarafında da bu savları şüpheci yaklaşımlar yoluyla çürütme görevi üstlenen "İnanç Gözetici" (*Promotor Fidei*) olan bir jüri kurulurdu. Aslında azizliği hükme bağlanacak olan kişinin durumunu inanç ve adanmışlığı tespit edene dek sorgulayan, böylece dinî ilkelerden sapılmamasını güvenceye alan "İnanç Gözetici"ye, şüpheci ve aleyhte yaklaşımlarından dolayı halk arasında "Şeytanın Avukatı" (*Advocatus Diaboli*) denilegelmiştir.

tersini söylemeye gayret etsem dahi söylenir o. Şüpheciliğim beni iyi ruhlar adına endişeye düşürmüyor. Gerçek bir düşünür, şüpheciliğin ateşini harlar. Kalemimi kapkara mürekkebe daldırırım, mürekkebin hokkasına düşeceğim diye korkmam. Bana bir keresinde intiharlar ayyuka çıkmışken usturasına bakamaz olduğunu söyleyen o zavallı adamcağızla bir duygudaşlığım yok. Her saat farklı görüşler benimsiyor olsak da, kalben hep hakikatin tarafında durduğumuz söylenebilir.

Kendimize neden böyle kutsallık dolu havalar vermemiz gerektiğini anlamıyorum. Takdir-i İlahi insanlıktan hastalıkları, kusurları, toplumsal yozluğu eksik etmemişse eğer, kendini tutkularla, savaşla, ticaretle, güç ve haz düşkünlüğüyle, açlık ve ihtiyaçla, tiranlıkla, edebiyatla ve sanatla sergiliyorsa —o halde gelin biz de bu gerçekleri kendi kabalıkları içinde sunamayacak kadar kibar olmayalım, ortaya konduğunda durumu eşitleyebilecek okkalı bir karşı savın varlığından ve ona varabileceğimizden şüphe duymayalım. Nasıl ki güneş sistemi kendi itibarına dair bir endişe taşımazsa,[4] doğrunun ve dürüstlüğün geçerliliği de öyle güvendedir; kaderin, pratik gücün veya ticaretin tarafına çokça ağırlık verildiğinde İnanç öğretisinin dengeye getiremeyeceği şüpheci bir eğilim ortaya çıkar diye korkmamız gereksizdir. Bu ilkenin gücü gramlarla, kilolarla ölçülmez: Doğa'nın merkezinden tiranca dayatır kendini o. Bana kalırsa, şüpheciliğe istediğimiz kadar fırsat tanıyabiliriz. Ruh bize geri döner ve bizi doldurur. İtici güçleri harekete geçirir. Tüm güç birikimlerini dengeler.

Kanımıza ahlâki bir akış bahşedilmiştir göklerden.[5]

---

[4] Yani kendi döngüleriyle devam eder ve bunun için döngülerin kendisinden başka onay aramazsa.

[5] İngiliz şair Edward Young'ın (1681-1765) Gece Düşünceleri (*Night Thoughts*) adlı uzun şiirinden. Dizedeki "gökler" (*heaven*) sözcüğü Arş-ı âlâ, Tanrı katı anlamındadır. Buradaki "kan akışı" ise yüzün kızarmasını karşılar: Beden, ruhu, insanların önünde eğilip onlardan onay beklediği için kınamaktadır.

Özümüze sadık bir yaradılışımız vardır. Tüm varlıklar kancalar ve gözlerle, ziftle[6] ve sıvayla iç içe geçmiştir; toplumunuz ister Kudüs'te ister California'da olsun, ister azizler ister başbelaları arasında olun, hepsi kusursuz bir yumak oluşturur. İnsanlar tırtılların koza ördüğü gibi doğallıkla devlet ve kilise kurarlar. Eğer incelik sahibiyseler, işleri şekilcilikten uzak ve tutku dolu olur —tıpkı uzun süreli bir beraber düşünüp hissetme alışkanlığının sonucu olarak, çalışma ve eğlenmeye aynı anda aynı şekilde heveslendikleri söylenen, hem tarlada ve pazardaki işlerinin başına kusursuz bir gönül bağıyla gidip hem de ata binmeye ve gezmeye hep birlikte istek duyan, yolcu vagonu takılı at arabaları evlerinin kapısına sözleşmeksizin gelen Shaker'larda olduğu gibi.[7]

İnançla doğarız. Ağacın dalında elma taşıdığı gibi, insan da inançlar taşır. Her zerreye ait bir denge,[8] her akla ait belirli bir doğruluk vardır ve bu her toplumun Nemesis'i,[9] koruyucusudur. Ben de, komşularım da, er geç iyi bir kiliseye —Calvincilik, Behmenizm, Romanizm veya Mormonluk—[10] bağlanmadığımız takdirde evrensel bir çözülme ve dağılmaya uğrayacağımız fikriyle yetiştirilmişizdir. Oysa hâlâ bir İşaya ya da Yeremya[11] yok ortada. Bizi zaman boyunca takip eden anarşinin ötesine geçilemedi. Eski katı inançlar toz duman olmuş. Koskoca bir kadın

---

[6] Eski Ahit, Tekvin, 6. kısımda Nuh Peygamber'e gemisinin içini dışını ziftlemesi buyrulur.

[7] *Shaker'lar*: Bkz. "Güç", dipnot 30.

[8] Olduğu yerde dik durabilme anlamında (*self-poise*).

[9] Nemesis: Yunan mitolojisinde intikam tanrıçası. Acımasızdır, adaleti korur.

[10] Behmenizm: Görüşleriyle özellikle Protestanlığın bazı kollarını etkilemiş olan Alman mistik ve teolog Jakob Böhme'nin (1575-1624) adıyla anılan, bolca doğaüstü öğe içeren mistik akım. Romanizm: Bâtıl inanç ve şekilci ibadeti merkeze alıp yozlaşmış olmakla suçlanan Roma Katolikliği için bir dönem kullanılan olumsuz bir ifade. Mormonluk: Peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Joseph Smith'in (1805-1844) önderliğinde 1820'ler ve 1830'larda Amerika'da türeyip diğer Protestanlık kollarından ayrı olarak kendi kilisesini kuran dinî bir akım.

[11] Eski Ahit'te adı geçen peygamberler.

ve erkek nüfusu din arayışında. Bağımsızlık Savaşı[12] sırasında Massachusetts'te var olan, ya da şu anda Rocky Dağları'nın veya Pike's Peak'in yamaçlarında sürüp giden değişmez anarşi kiliselerin varlık alanında da mevcut. Ama bizler yaşayabilmek için değişimden geçiyoruz. İnsanoğlu özüne sadıktır. Doğa her işinde bir denge gözetir; oksijen ve azotun birleştiği belirli oranlar vardır; tıpkı bunun gibi, becerilerde uyum, zemberekte ve dişli takımında bütünlük vardır.[13]

Calvin'in, Fénelon'un, Wesley'in veya Channing'in etkisindeki azalma bizleri tedirgin etmemeli.[14] Gökleri Yaratan, mahlûkatı dinin, yani kamusal tabiatın[15] tutunamayacağı kadar bozuk şekillendirmiş olamaz: Kamusal unsur ve özel unsur her ruha kuzey ile güney gibi, iç ile dış gibi, merkezkaç ile merkezcil gibi tutunuyor ve bunlar, insanın ruhu dağılıp yok olmadığı sürece yenik düşmüyor. Tanrı, tapınağını kilise ve din harabelerinin orta yerinde inşa ediyor.

Önceki bölümlerde kültür meselesinin belirli yanlarını ele almıştık. Aslında insanın tüm durumu bir kültür durumudur; bunun gelişip tamamlanması ise Din veya Tapınma olarak tanımlanabilir. Her zaman bir tür din, umudun ve korkunun görünmeyene doğru bir tür uzanışı söz konusu olmuştur: İster gemi

---

[12] Büyük Britanya'ya karşı yapılan ve neticesinde Amerika'nın bağımsızlığını ilân ettiği savaş (1775-1783) kastediliyor. "Amerikan Devrimi" olarak da bilinen bu savaşa Emerson metinde kısaca "Devrim" (*Revolution*) diyor.

[13] Saatin parçalarının birbirini tamamlayıcılığından söz ediliyor.

[14] François Fénelon (1651-1715): Fransız Katolik din adamı; reformcu ve aydınlanmacı yanları güçlü olup krallık yönetimine eleştiriler getiren hümanist bir teologdur. John Wesley (1703-1791): Anglikan teolog; Metodizmin kurucusudur; bireysel inanç, içe dönerek İsa'yı kendinde bulma ilkelerini merkeze almıştır. Dr. William Ellery Channing (1780-1842): Teslis'i kabul etmeyip Tanrı'nın birliğini savunan, insanın özünde iyi oluşunu ve aklın yol göstericiliğini benimseyen Üniteryen kilisesinin başlıca teolog ve vaizlerindendir; önemli bir kısmı Üniteryen kökenli olan New England Aşkıncılarını etkilemiştir.

[15] Dinin birey açısından hem iç dünyada hem de başkalarıyla ortak olarak dış dünyada yaşanmasına atıf yapılıyor.

direğine veya kapı eşiğine at nalı çivileyen bâtıl inanç olsun, ister Vahiy'deki İhtiyarlar Şarkısı.[16] Ne var ki din, sofuluk düzeyinden yukarı çıkamaz. Cennet'in büyüklüğü, dünyaya oranla ölçülür. Yamyamların tanrısı yamyam, Haçlıların tanrısı Haçlı, tüccarların tanrısı tüccar olur. Dünyaya her çağda zamanının ötesinde, olağandışı, belirli bir dönem ve yöreden çok dünyanın sistemine ait olan yalvaç kullar gelir, bunlar mutlak hakikatleri tebliğ ederler, ancak ne derece itibar görürlerse görsünler, mesajları barbar bir yoruma indirgeniverir. Bizim iç bölgelerdeki Kızılderili kabilelerimiz ve bazı Pasifik adalılar, işler ters gittiğinde tanrılarına sövüp sayar. Yunan ozanları sivri dilli nüktelerini tanrılarından sakınmaz. Troya'yı inşa edip kendisinden bedelini talep eden Neptün ve Apollon'a kızan Kral Laomedon, onları kulaklarını kesmekle tehdit etmekten çekinmez.[17] İskandinav atalarımıza göre, Kral Olaf'ın Eyvind'i Hıristiyanlığa döndürme girişimi, onun göbeğinin üstüne kömür korlarıyla dolu bir maltız koyup karnını parçalamak suretiyle olur. Olaf, büyük bir inançla, "İsa'ya inanıyor musun şimdi, ha Eyvind?" diye sorar. Kendisine boyun eğmeyen ve İsa'ya inanmayı reddeden Raud'un ise ağzından içeri engerek yılanı sokturur.[18]

---

[16] Yuhanna İncili'nin "Vahiy" (Apokalips) kitabında sözü edilen, Tanrı'nın tahtı etrafında dört melekle birlikte, ellerinde lirlerle ve beyazlar giyinmiş olarak oturur halde tasvir edilen yirmi dört ihtiyar ve onların Kısım 5'te, yerlere kapanarak, Tanrı'nın dünyaya gönderilmiş ruhunu temsil eden kurbanlık bir kuzu (Hz. İsa) için söylediği "yeni şarkı" kastediliyor: "Tomarı almaya, mühürleri açmaya layıksın! Çünkü sen kurban oldun, ve kanınla her oymaktan, her dilden, her halktan, her ulustan hepimizi Tanrı'ya bağladın. Tanrımızın hizmetinde bizleri krallar ve kâhinler kıldın: ve bizler egemenlik süreceğiz Dünya'da".

[17] İlyada, Kitap XXI. 1. 455. (Yazarın Notu.)

[18] İskandinav destanı *Heimskringla*'da (İskandinav Kralları'nın Efsaneleri) anlatılan hikâyeler. Pagan kabile şefleri Eyvind ve Raud her şeye rağmen Hıristiyanlığı kabul etmezler, ama tebaaları Hıristiyan olur. Paganlara göre bu kabile şefleri birer din şehididir.

Romantik çağlarda[19] Hıristiyanlık Avrupa kültürünü temsil ederdi; bir yaban elma ağacı ormanında aşılı veya ıslah edilmiş bir ağaç gibiydi. Pagan bir kadınla veya erkekle evlenmek Şeytan'la evlenmek ve ilkelliğe doğru[20] bile bile geri adım atmak sayılırdı.

Hengist'in bir kızı vardı,
Sahiden hoş ve zarif,
Ancak kâfir zındıktı;
Vortigern aşka düşüp
Onu kendine eş aldı,
Hayat boyu kargışlandı:
Çünkü Hıristiyan, kâfirle evlendi,
Soyumuzda etle solucan karıştı.[21]

Hıristiyan inanışının pagan kaynaklardan nasıl Gotik bileşimler topladığını, Devizesli Richard'ın[22] 12. yüzyıla tarihli "I. Richard'ın Haçlı Seferi" kroniğinden görebiliyoruz. Orada Kral Richard, kendisine sırt çeviren Tanrı'ya verip veriştirirken şöyle der: "Yazıklar olsun! Tıpkı senin benim efendim ve kollayıcım olduğun gibi ben senin efendin ve kollayıcın olsaydım, nasıl da gönlüm el vermezdi seni böyle perişan ve berbat bir halde bırakmaya. Gelecekte benim ahlâkım hor görülecek, ama bunda kabahat benim değil, aslında senin olacak: Bugün ben, senin kulun Richard, kavgada yüreksizlik göstermedim, aslında yenik düşen ben değil, benim hükümdarım ve Tanrım olan Sen'sin."[23] Erken

---

[19] Romantik çağlar ifadesiyle kastedilen, ölçülü romansların yazıldığı 12. ve 13. yüzyıllardır.

[20] Yazar burada aslında ilginç bir tabir kullanarak, "babuna doğru geri adım atmak" (*a step backwards towards the baboon*) diyor. Bunu evrimci fikirlerin etkisiyle söylemektedir.

[21] İngiliz hiciv şairi, edebiyat araştırmacısı ve siyasetçi George Ellis'in (1753-1815) erken dönem İngiliz şiiri üzerine olan incelemesindeki "Merlin" parçasından. Burada Hengist, Danimarka kralıdır; Vortigern ise İngiliz kralıdır.

[22] Devizesli Richard: 12. yüzyıl İngiliz tarihçisi ve keşiş.

[23] Burada Aslan Yürekli Richard (1157-1199), Kudüs'ü Müslümanlardan geri alamadığı için isyan etmektedir.

dönem İngiliz ozanlarının din anlayışı, eşit derecede inanç ve küfür içinde bize öyle aykırıdır ki... Chaucer'ın dünya ve cennete dair, Dido'nun resmedilişinde ortaya koyduğu olağanüstü kafa karışıklığı da böyledir.

> *Nasıl da güzeldi,*
> *Ne denli genç, arzu dolu, gözleri pırıltılı –*
> *Öyle ki dünyayla cenneti yaratan Tanrı*
> *Düşkün olsaydı güzele ve hoşluğa,*
> *Kadınlığa, cazibeye, canayakınlığa,*
> *Bu tatlı hanımı sevmezdi de ne yapardı?*
> *Başka hangi kadın ona böyle yakışırdı?*[24]

Kendimizdeki beğeni ve âdabı buradaki kabalıkla kıyaslayınca memnuniyet duyuyoruz. Ilımlı ve ölçülü konuşuyoruz bizler – peki ama, dinsel kayıtsızlık[25] da bâtıl inanç kadar fena değil midir?

Bir geçiş döneminde yaşıyoruz biz; uluslara teselli veren, hattâ ulusları ulus yapan eski dinler güçlerini tüketmiş görünüyor. Bu çağda insanlığın dinlerini pek de inanılabilir bulmuyorum; dinler ya çocuk işi ve beyhudeler, ya da kişiyi yüreksizleştirip güçsüzleştiriyorlar.[26] Asıl can alıcı nokta ise, din ve ahlâkın artık birbirinden ayrılmış olmasıdır. İşte zırcahil dinler, ya da düşünmeyi yasaklayan kiliseler, uçuk kaçık dinler,[27] köleci ve köle tüccarı dinler, en mazbut halklarda bile kankırmızı şehveti âyinin

---

[24] Chaucer'ın "İyi Kadınlar Efsanesi"nden (*The Legend of Good Women*).

[25] Kuşkuculuk ve bilinemezciliğin bir türevi olan, mutlak dinî doğruların ve yanlışların olamayacağını, tüm dinlerin eşit değerde olduğunu savunan Indifferentism kastediliyor. Bu kavramın birebir sözcük karşılığı ilgisizlik, kayıtsızlık, umursamazlıktır.

[26] Yazarın kullandığı sözcüklerdeki çağrışımlara istinaden, bir başka deyişle, "onu erillikten yoksun bırakıp kadınsılaştırıyorlar" (*unmanly and effeminating*).

[27] "Uçuk kaçık dinler" ifadesiyle müstehcenlik ve sapkınlık kastediliyor; muhtemelen, o dönem Orta Atlantik Eyaletleri'nde (New York, Pennsylvania, New Jersey, Maryland) ortaya çıkarak özgür aşk ve çok-eşlilik ilkelerini benimseyen birtakım topluluklara atıf yapılıyor.

aklığıyla örten bir tapınış! Eski dinin inançlısı ise bizim çağdaşlarımızın, ister tüccar ister entelektüel olsunlar, büyük bir ümitsizliğe gömülmüş olmalarından, ürkek bir muhafazakârlığa doğru yozlaşıp inançsızlaşmalarından dertlidir.[28] Büyük kentlerimizde toplum tanrısızdır, maddiyata tutulmuştur; ne bir bağ, ne ortak bir hissiyat,[29] ne de coşkunluk vardır. Bu kalabalıklar insandan ziyade, ayaklanmış gezinen açlık, susuzluk, hararet, iştahtırlar. Onlar böylesine amaçsızken, nasıl olup da yaşamlarını sürdürebiliyorlar? Kıytırık amaçlarına ulaşırlar, sanki o andan sonra onları bir bütün halinde tutan, kayda değer bir erek değil, yalnızca kemiklerindeki kireçtir. Ne akli ne de ahlâki bir evrene inanç vardır. Kutsal gayeler yerine kimyaya, ete ve şaraba, zenginliğe, makinelere, buhar motoruna, galvanik bataryaya, türbin çarkına, dikiş nakışa, kamuoyuna inanç vardır. Eski din kurumlarını çözülmeye uğratan sessiz bir devrim oldu ve bunlar artık ağırlığı olan, kalıcı kanaat toplulukları olmak yerine garabete, aşırılığa kaçıyorlar. İnançlarda böylesi bir uçarılık hiçbir zaman söz konusu olmamıştı: Bakın Hıristiyanlıktaki şu sapkınlıklara, durmadan tekrarlayan "inanç tazelenmelerine", Milenyum ebcedine, gösterişli törenselliğe, Papacılık irticasına, Mormon boşboğazlıklarına, Mesmerizm iğrençliğine, ruh çağırma hezeyanlarına, kurt kuş vahiylerine, tıkırdayan dolap ve çekmecelere, kara büyüye![30] Mimarlık, müzik ve dualar da payını alıyor çılgınlıktan: Sanat, yapmacıklık ve kandırmacaya boğuluyor. Ne yapacağını bilemeyen bizler atalarımızı taklit ediyoruz ve kiliseler karanlık çağların maskaralıklarına doğru gerileme halindeler. Genel aklın karşı konulamaz olgunlaşmasıyla, Hıristiyan geleneği artık geçerliliğini yitirmiştir. İsa'nın mistik vazifelerine dair dogma

[28] Muhafazakârlık ve inançsızlık yan yana anılıyor.

[29] Bir topluluktaki insanların duygusal yakınlığı anlamında kullanılıyor (*fellow-feeling*).

[30] O dönem çeşitli dinî gruplar inancın geri gelmesi için kalabalık âyinler düzenliyor veya ebced hesabı yapıp Mesih'in gelişini bekliyordu. Bazılarıysa ya şekilciliğe kayıyor ya da Protestanlıktan Katolikliğe dönüyordu. Bunların yanısıra 19. yüzyıl ortalarına doğru Avrupa'yı olduğu gibi Amerika'yı da spiritizmacılık akımı kasıp kavurmuştu.

bir kenara bırakılmışken ve o, dehasıyla artık sadece ahlâki bir öğretmen olarak karşımızda dururken, onun kişiliğine dair eski vurguları sürdürebilmek olanaksızdır; herkes gibi o da ahlâk kaidelerinin üstünlüğüne karşı gerilemektedir. Muazzam maddi etkinliği dengeleyecek dinî bir dehanın yokluğunda, mevcut değişim karşısında dinlerin sona erdiği hissi yerleşmiştir. Paul Leroux "Tanrı" makalesini önde gelen bir Fransız dergi yöneticisine sunduğunda, "Tanrı meselesinin bir güncelliği yok" yanıtını almıştır.[31] Bay Gladstone, İtalya'da, son Napoli kralı hakkında, "onun bir yönetim şekli olarak Tanrı'nın yanlışlanmasını inşa ettiğine dair bir deyiş olduğunu" söylemişti.[32] Benzeri bir şaşırmışlık bir dönem bizim ülkemizde de pek yaygındı ve "yüce kanunlar" tabiri siyasi bir alay ifadesi olmuştu.[33] Köleciliği hoş görmek ve desteklemekten daha büyük bir dinsizlik kanıtı söyleyin bana! Peki, ya eğitimimizin gidişatı? Ya şu din değiştirme rahatlığı? Kiliselerin dış yüzü bir zamanlar iyinin kötünün köklerini emmişti; şimdi o kiliseler yok olup gitmiş, duvardaki bir badana lekesi kadar kalmış! En yüksek düşünsel ve ahlâki meziyetlere biçilen ucuz değer kadar büyük bir şüphecilik[34] kanıtı var mı? Bir Amerikalı'nın sahip olabileceği en yüksek ve geniş kültüre erişsin bir insan, sonra da bırakın, açık denizdeki fırtınada, demiryolu kazasında veya başka bir olayda ölsün —tüm Amerika, onun için en iyisi oldu der; kişi ne kadar yetişmiş olursa, bizim

[31] Emerson burada Saint-Simoncu ütopyacı-sosyalist Pierre Leroux'yu (1797-1871) kastediyor. Leroux'ya bu yanıtı veren, Revue des Deux Mondes'un editörü François Buloz'dur. Metinde ifadenin Fransızcası da verilmiş: "*La question de Dieu manque d'actualité*".

[32] Bunu söyleyen kişi, dört defa başbakanlık yapmış olan İngiliz devlet adamı William Ewart Gladstone'dır (1809-1898). Adı geçen Napoli Kralı ise 1848 yılı ayaklanmalarını despotik bir zorbalıkla bastıran II. Ferdinand'dır.

[33] Toplumsal kanunların ve anayasanın bile yukarısında olan ahlâki ve dinî ilkeler kastediliyor (*higher law*). Bu ifadeyi, Senato'da Cumhuriyetçi kanadın başlıca liderlerinden biri olan William H. Seward (1801-1872), kölecilik yanlısı politikaları eleştirirken kullanır; ancak karşıtları bunu alaya alır.

[34] İnançsızlık anlamında kullanılıyor.

müsrif Amerikamız için onun layığı, güverteyi kurtarmak adına boğulmaktır.

Bu şüpheciliğin açtığı bir diğer yara da insan erdemine olan güvensizliktir. Şık giyimli mal mülk sahiplerimiz, kendilerinde bulunandan başka bir erdeme inanmazlar; onlara göre, toplumu toplum yapan her şey rahatlık sanatı için vardır —değil mi ki yaşam bir şeyleri mideye indirme meselesidir. Nasıl da kolaydır her şeyi düşük bir güdüye bağlamak! Örneğin, İngiltere'deki kimi vatanseverler kendilerini yıllar boyu tarım kanunlarını kaldırıp serbest ticareti yerleştirmek için kamuoyu oluşturmaya adadılar, ama sokaktaki vatandaş, "Cobden parasını çıkardı o işten" diyor.[35] Kossuth okyanusu aştı, Yeni Dünya'yı Avrupalı özgürlük anlayışına ısındırmaya geldi, New Yorklu ise "Evet, iyi iş çıkardı, artık ömür boyu rahat yaşar" diyor.[36]

Saygın ve hali vakti yerinde sınıf içerisinde nasıl bir kötülüğe müsaade edildiğine bakın. Yankesicinin biri bir centilmenler topluluğuna sızmayı başarsa, ona her türlü ahlâki baskı uygulanır ve sonunda adam bunalıp kaçar. Oysa eğer serüvencinin biri türlü aşamalardan geçip kendini senatör veya devlet başkanı gibi güvenilir bir makama seçtirse —üstelik bunu ev soyan hırsızın nefretimizi toplayan yöntemleriyle yapsa—, o zaman bireysel düzenbazı ayıplamakta hemfikir olan aynı beyefendiler kamusal düzenbazı saygıya ve nezakete boğmak için birbirleriyle yarışırlar; dahası, onun kabahatlarine dair kanıtların çokluğu bu beyefendileri caydırmaya yetmez: Adama şakşakçılık yaparlar, onuruna yemekler verirler, evlerini açıp buyur ederler ve onu tanıyor olmakla övünürler. Bireysel serüvencinin aldatmacalarına kanmayız, sesini yükselterek böbürlendiği ölçüde masadaki kaşıkları sayarız; gelgelelim kamusal günahkârın söylem ve buyruklarındaki yapmacık girizgâhı içtenlik abidesi olarak ululariz. Herhalde böylesi

---

[35] Liberal iş adamı ve siyasetçi Richard Cobden, verdiği serbest ticaret yanlısı mücadele sırasında kendi işlerini aksatır, ama tarım kanununun iptalini sağlamayı başarınca yandaşlarından kendine bağış toplar.

[36] Macaristan'ın özgürlüğünü savunan Lajos Kossuth, Amerika'da demokrasi ve milliyetçilik üzerine ateşli konuşmalar yaparken ülkesindeki mücadeleye para desteği de elde eder. Ayrıca bkz. "Kader", dipnot 37.

bir hürmeti gösteren kimseler kendi kendilerine, "bizler bütünsel anlamda, dürüstlük dediğiniz şeyin ne olduğunu bilmiyoruz, elimizdekiyle yetinsek iyi ederiz" diyor olmalılar.

Aynı sahtekârlık[37] iyi niyetli, iyi cins insanlara bile bulaşmıştır; yürekli, doğrudan eylem yerine yarım yamalak tedbirlere ve ödünlere başvururlar. Parça buçuk tedbirin büyük bir yanlış demek olduğunu, akıllı tamircinin keskin bir alet kullandığını unutarak, ölü ruhlu vasat adamları yeğlerler. Oysa tamamen eskinin ölü şeylerinden beslenen o resmî adamlar size günün meselelerinde asla yardımcı olamazlar. Tavsiye ve idarede yardımcı olabilecek kişiler, şunu ya da bunu savunmak için falanca partinin yeminini etmemiş olup, belirli bir duruşu temsil etmek için, daha dünyaya gelmeden Kadir-i Mutlak Tanrı tarafından atanmış olanlardan çıkar.

İleri gelenlerde samimiyetten yoksunluk, Amerikan toplumunun genel bir kusuru olarak belirtilmiştir. Oysa hasta olanların sayıca çokluğu, bizi sağlığın varlığını inkâr etmeye yöneltmemelidir. Ahmaklığımız, korkularımız, "dinin evrensel bozuluşu" vesaire bir yana, manevi hissiyat, güzelliğin ve gücün kadim çeşmesinden dolarak, bugün de aynı sabah tazeliğiyle yeniden beliriyor. Artık din yok diyorsunuz. Bu, hava yağmurlu olduğunda, güneş yoktur demeye benziyor: Aslında gördüğümüz, onun en üst evredeki etkilerinden biridir. Şüphesiz ki şimdiki kültürlü tabakanın din anlayışı, o tabakanın bir zamanlar üstlenmeyi din bellediği amel ve yükümlülüklerden kaçınmayı içeriyor; ama bu kaçınma durumu, vakti geldiğinde birtakım kendiliğinden[38] biçimler üretecektir. Tüm şeylerin temelini oluşturan bir ilke vardır, her türlü konuşma onu dile getirmeye çalışır, tüm edimler ona evrilir, içimizde dinginlikle mevcut bulunan, sade, sessiz, tanımlanmamış, tanımlanamaz bir varlıktır o, hakiki efendimizdir: Bizler, yapacak olanlar değil, yapmasına izin verilecek olanlarız; çalışacak olanlar değil, üzerinde çalışılacak olanlarız; ve tüm çağ ve koşullardan bütün akıllı ve adil kimseler bu bağlılıkta

[37] Metnin aslında geçen sözcük (*infidelity*), ikiyüzlülüğü ve söz konusu "sahtekârlığın" özünde yatan inançsızlığı ve küfre düşmüşlüğü içeriyor.
[38] Spontan.

hemfikirdirler. Gücün kapsamlı ve ani genişlemeleri, bu duyarlılığa aittir. Çarpıcı olan, bizim vecde olan inancımızın vecde dair mutlak deneyimsizliğimizle çelişmemesidir.[39] Duyuları ve anlayışı incelikle terbiye etmek dünyanın düzenidir; bu güçleri önceliğe çıkarmak için çalışmakta olan mekanizma şüphesiz ki boşuna değildir. Ancak sık sık, bu güçlerin ikincil ve bayağı olduklarına, esas olanla ileride bir gün karşılaşacağımıza dair bir inanca kapılırız: Özde olan buluşacaktır özle. Çünkü maddi etkinliğin şiddetinin bile ahlâki esenliğe yarayan sonuçları vardır. Zamanın enerjik hareketliliği bireyciliği geliştiriyor ve dinî olan bir kenara atılıyorsa da, bunu doğru yönde bir aşama olarak değerlendiriyorum. Arş-ı âlâ bizimle aracı bir sistem üzerinden ilişki kurmaz. Kullar kurtuluşa topluluklar halinde ulaşmazlar. Kutsal Ruh insana şunu der: "Ne âlemdesin? Seni soruyorum. İyi misin? Esen misin?" Bu anlamda, yüce bir yaradılış için dinî eğitimden kaçmak büyük mutluluktur –çünkü benliğin dini istilaya fazlasıyla açıktır. Din her zaman yabani bir meyve olmalıdır: Aşı yapılırsa vahşi güzelliği kalmaz. Toplumun farklı uçlarını tanımış olan bir gezgin şöyle demiştir: "İnsan doğasını her biçimiyle gördüm; her yerde aynıydı, ama nerede daha vahşiyse, orada daha erdemliydi."[40]

Eski din biçimleri çürüyor ve belirli bir şüphecilik toplumu mahvediyor diyoruz. Ben bunun teolojik amentüler üzerinde oynama yapmakla veya teolojik disiplinle iyileştirebileceğini veya geçiştirilebileceğini düşünmüyorum. Yanlış teolojinin merhemi sağduyudur. Unutun kitabı, unutun geleneği, şu saat kendi ahlâki sezgilerinize uyun. "Ahlâki" ve "manevi" kelimeleriyle karşılanan, kalıcı bir özdür; kelimeleri ne tür yanılsamalarla yüklersek yükleyelim, bir çağdan diğerine, o öz onları kadim anlamlarına er geç geri döndürecektir. Bunlar kadar anlamlı kelimeler tanı-

---

[39] Yani (varlığın birliğinin ve tanrısallığın en üst düzeyli doğrulanması olan) vecdin (bir başka deyişle, esrimenin) yokluğunda da vecde (*ecstasy*) hazırlanırız; vecdin (Emerson'a göre vecdin kendisiyle tutarlı olan) dolaylılığını yaşarız.

[40] İrlandalı aristokrat ve siyasi figür Edward Fitzgerald'dan (1763-1798) alıntı.

mıyorum. Tanımlarımızda *manevi*'yi hep görünmez olarak tarif ediyoruz, oysa *manevi*'nin doğru anlamı, *hakiki*'dir: O kendini uygulayan şu yasadır ki aracılar olmadan da işler ve var olmayan olarak düşünülemez. İnsanlar "alelâde ahlâk" deyiverirler[41] –bu, "zavallı Tanrı, yardım edecek kimsesi yok" demekle neredeyse aynıdır. Ben Tanrı'nın her şeye gücü yeterliği ve her an her yerde hazır bulunurluğunu Doğa'daki her zerrenin tepkisinde buluyorum. Doğa'nın her parçasının eylemcinin niyetine –iyi olana yarar sağlayarak, kötü olanı ise cezalandırarak– verdiği yanıt olan bu tepkileri, en iyi ihtimalle örnekler yoluyla hatırlatabilirim. Gelin, yufka yürekliliğin yerine gerçekçiliği koyalım; her yeri kaplamış olan ve her şeye hükmeden basit ve acımasız, görünür ya da görünmez yasaların örtüsünü kaldırma cesaretini gösterelim.

Her insan komşusu tarafından aldatılmamaya dikkat eder. Ama gün gelir, komşusunu aldatmamaya dikkat etmeye başlar. O zaman her şey yoluna girer. Kişi, pazar arabasını bir güneş arabasına dönüştürmüş olur. Nasıl da yepyeni bir gün doğar, inanç öğretisini kalbe taşıdığımızda –daha iyi bir tasarruf olarak, olma'yı yapma'ya, olma'yı görünüşe, mantığı tekrarlara ve gösterişe, yılı güne, yaşamı yıla, karakteri uygulamaya yeğlediğimizde; bizim için adaletin yerine geleceğini, eğer dehamız ağırdan ağıra işliyorsa vadenin de uzayacağını anladığımızda!

Şurası kesindir ki tapınma insanın sağlığı ve en yüksek güçleriyle baskın bir ilişki içindedir ve böylece aklın bir nevi kaynağıdır. Tüm büyük çağlar inanç çağları olmuştur. Yani ne zaman olağanüstü bir icra gücü var olmuşsa, büyük ulusal akımlar başlamışsa, sanatlar ortaya çıkmış, kahramanlar görünmüş, şiirler yazılmışsa, o zaman insan ruhu kararlılık içinde olmuş ve bir kılıcı, bir kalemi veya bir malayı sıkıca tutarken olduğu gibi, düşüncesini manevi hakikatlere odaklamıştır. Dehanın doğruluk dağlarından yükseldiği tartışılmazdır; insanlığın imrendiği tüm güzellik ve güç o Alpler bölgesinden doğmuştur; kadın ve erkekteki her türlü olağanüstü güzellik derecesi, içinde mutla-

[41] Yani ahlâkı küçümseyip ondan bayağı bir şeymiş gibi söz ederler.

ka ahlâki bir cazibe barındırır. Düşünceme göre, başka birinde bizdekinden daha yüce bir ahlâki duyarlılık olduğunu –daha incelikli, etkilere açık, en küçük aralıkların ayırdına varabilen bir sağduyunun; doğrunun ve yanlışın daha tiz seslerini duyabilen kulakların varlığını– bizler pek yavaşça kabul ediyoruz. Bence o noktaya varana kadar her türlü delile şüpheyle ve ağırdan alarak yaklaşıyoruz, ancak ne zaman ki üstünlüğe inanıyoruz, o zaman karşımızdaki dehaya dair beklentimizin bir sınırı kalmıyor. Çünkü böyle bir kimse Tanrı'nın sırrına başkalarından daha yakındır, daha tatlı sularla yıkanır, başkalarının dalgın olduğu yerde alâmetler duyar, görüntüler yakalar. Yüceliğin belirli bir sezgi bahşettiğine inanıyoruz, çünkü özel değil, kamusal yetilerimiz sayesinde eşyanın doğasını bilebiliyor ve paylaşabiliyoruz.

Akıl ve ahlâk birbiriyle yakın yakına bağlılık içindedir. İki denk akıl olsa –hangisi daha güvenilir hükümlere varır, iyi yürekli olan mı, kötü yürekli olan mı? "Aklın aşina olmadığı savları vardır kalbin."[42] Çünkü kalp, savlardaki hünerin, bilgi düzeyinin, belâgat inceliğinin ötesindeki egemen durum olan sağlığı veya sayrılığı ya da ruh sağlığını veya deliliği daha ilk andan sezer. Aklın ve kalbin bu birliği öylesine iç içedir ki yetenek karakterle birebir olarak yükselir veya dibe batar. İrade tutkuya ve yeteneğe hükmetmediği takdirde, ilkesel yanlış eğilimleri kişiyi fenalık dolu mecralara sürükler. Hırslarla kirlenmiş kimselerin genellikle içine düştüğü fevkalâde yanlışlar ve nihai gaflet durumu böyledir. Hal böyleyken, tüm gafletlerin merhemi, körlüklerin ve kabahatlerin tedavisi yalnızca sevgi olabilir. "Sevgin kadar aklın var" der bir Latin deyişi.[43] Ötesi olmayan üstünlük, sevgidir. Sevgidir ruhların kurtarıcısı ve rehberi; sevgidir başlıca cevher.

Sağlığın ölçüsü ahlâk olmalıdır. Gözünüz sonsuzdaysa, zekânız büyür; fikir ve eylemleriniz başka hiçbir öğrenimin size veremeyeceği, başkalarının bütün ortaklaşa avantajlarının erişemeyeceği bir güzelliğe kavuşur. İnancınızın kaybolduğu ve çıkar getiren ölçünleri benimsediğiniz anlar dehanın duraksama veya

---

[42] *La cœur a ses raisons, que la raison connaît point.* (Fr.) – Blaise Pascal.
[43] *Quantus amor, tantus animus.* (Lat.) "Ne kadar sevgi, o kadar ruh, o kadar can" gibi bir anlamı vardır.

tutulup kalmasıyla,[44] bunu takip eden gerileyişlerle ve başka zihinler için çekiciliğin yitirilmesiyle fark edilecektir. Avam sizdeki değişime ve düşüşe hassastır –bakmayın sırtınızı sıvazlıyor ve sizi sağduyunuzdaki ilerlemeden dolayı tebrik ediyor olduklarına.

Bugün kültürümüz doğa bilimlerine odaklıdır. Güneşin ve ayın hareketini, nehirleri ve yağmurları, element ve mineraller dünyasını, bitkileri ve hayvanları öğrendik. İnsanoğlu güneşin ağırlığını ölçmeyi, onun ağırlık olarak azalmadığını ya da artmadığını biliyor. Bir yıldızın döngüsü ve güneş tutulmasının zamanı saniyelerle tespit edilebiliyor. Tarihin kitabı, sevginin kitabı, tutkunun cezbesi, ödev buyrukları –pekâlâ hepsi önümüze serilmiş. Öğrenilecek bir sonraki ders ise maddenin şaşmaz yasasının iradenin ve düşüncenin karmaşık evrenine doğru nasıl devam ettiğidir: Nasıl ki yıldızlar ölçeğinde çekim güçleri ve yörünge hareketleri etkiliyse ve gök cisimleri uzaydaki vahşi yolculuklarından şaşmıyorsa, tıpkı bunun gibi, gizli bir çekim gücü ve yörünge hareketi de insanlık tarihine tiranca hükmeder, güç dengesini çağlar boyu kesintisizce korur. Çünkü bugün yeni bir özgürlük ilkesi ve bireysellik benimsenmiş de olsa, başlangıçtan beri var olan ve önceden ayarlanıp ahlâki meselelere göre saptanmış bulunan atomlar hep adalet arayışındadır ve nihai doğrular gerçekleşir. Din veya tapınma işte bu birliği, iç içeliği ve bağlılığı gören, görünüşteki her şeye rağmen şeylerin doğasının ebediyen doğruluk ve hakikat için işlediğini bilen kimselerin tutumudur.

Yasaya olan inancımızı yerçekimiyle, kimyayla, botanikle vesaireyle sınırlamak miyopluktur. Yasa bizim gözlerimizin göremediği yerde sona ermez,[45] aynı geometriyi ve kimyayı sosyal ve rasyonel yaşamın görünmez düzlemine kadar zorlar, öyle ki ister bir çocuk oyunu, ister halkların kavgasına bakalım, kusursuz bir etki-tepki, sonu gelmez bir irade her şeyi koruyup kollamak-

[44] Metinde "dehanın tutulup kalması" yerine asıl kullanılan ifade, "dehanın gündönümü"dür (*solstice of genius*). Bkz. "Kültür", dipnot 28.

[45] Bu ifadenin çok benzeri "Kader" adlı ilk denemede de geçmişti: "Oysa ilgi ve ilişki bazen ve bazı yerlerde değil, her an her yerdedir. Tanrısal düzen sizin görüş alanınızın bittiği yerde sona ermez."

tadır. Üstelik bu, inançların içinde ve üzerinde, tüm insanları ilgilendiren bir gerçeklikler tabakasında tecelli eder.

Sığ kimseler şansa ve koşullara inanırlar: Falanca kişinin bir nâmı vardır veya rastgele falanca zamanda falanca yerde bulunmuştur; o gün öyle olmuştur, başka gün olsa başka türlü olacaktır. Güçlü kimseler ise neden ve sonuca inanırlar: Belirli biri o eylemi yapmak için doğmuştur; o kimsenin babası, onun ve eyleminin babası olmak için var olmuştur; ve gözlerinizi kısarak bakarsanız işin içinde tesadüf olmadığını, meselenin bir aritmetik denklemi veya kimya deneyi gibi olduğunu görürsünüz. Pervane böceğinin uçuş eğrisi önceden belirlidir ve tüm şeyler sayılarla, kurallarla, ölçülerle işler.

Şüphecilik, neden ve sonuca inançsızlıktır. Bir insan vardır, hakikati bir türlü göremez: Kişi yemekte neyi yemişse ona göre düşünür; işini ne tarzda yaparsa öyledir ve başkalarına öyle görünür; oğlu o kişinin düşüncelerinin ve eylemlerinin çocuğudur; talih birtakım istisnalar değil, bir şeylerin semeresidir; ilişki ve bağ bazen, bazı yerde değil, her zaman, her yerdedir; fazlalık, muafiyet ve sapmalar yoktur, yöntem vardır, düzgün bir örüntü vardır; bir şeyin içine ne girmişse dışarı o çıkar.[46] Kendimiz her ne isek onu yaparız; ne yaparsak, başımıza o gelir; talihimizin yapıcılarıyız biz; riyakârlık, yalan ve bize göre olmayan bir çıkarı elde etmek için olan girişimlerimiz kati olarak engele çarpar, boşa gider. Ancak bu kader bağı insan zihninde canlı bir karşılık bulur. İnsan aklının temelinde olan, yasadır. O, içimizdeyken esindir; dışarıda, Doğada ise onun ölümcül gücünü görürüz. İşte, biz ahlâki duyarlılık[47] diye buna diyoruz.

Hindu metinlerine, Yasa'nın, bizim Batılı kitaplarımızdakilerin hepsinin ilerisine geçen bir tanımını borçluyuz: "Yasa odur ki adı, rengi, elleri, ayakları yoktur; küçüğün en küçüğü, büyüğün en büyüğüdür; her şeydir ve bilir her şeyi; kulaksız duyar, gözsüz görür, ayaksız hareket eder, elleri olmadan kavrar."[48]

---

[46] Yani içeri giren malzemenin aynısı değilse de o malzemenin doğal sonucu olan şey çıkar.

[47] *Moral sentiment*. Bkz. "Kader", dipnot 74.

[48] Kutsal Hint metni Vishnu Purana'dan.

Eğer beni muğlâk ve geleneksel[49] cümleler kullanmakla suçlayan bir okuyucum varsa, ona başka birkaç örnekle burada nasıl bir güven yattığını, bunun ne kadar gerçek olduğunu sezdireyim. Böylece ona zarların hileli olduğunu,[50] kürkün renklerinin doğuştan gelen renkler olduğu için solmayacağını, her atom bir mıknatıs olduğu için yerkürenin bir elektrik bataryası olduğunu, Evren'in güveni ve esaslılığının Tanrı'nın kendi yüceliğini her zerreye devretmesi sayesinde sağlama alınmış olduğunu, ikiyüzlülüğe yer olmadığı gibi seçimlerin de keyfî olmadığını göstereyim.

Köyünden ilk defa ayrılıp göç eden taşralı, tüm alışkanlıklarının yerle bir olduğunu görür. Yeni bir ulusun ve dilin koşullarında, onun Quaker veya Luteryen olan mezhebi[51] kayıptır. Nasıl olur, toplumun düzeni ve varoluşu için elzem değil midir bu? Mezhebini, mahallesinin kendisini bir âdaba bağlı tutan hükmedici bakışını arar. New York'un, New Orleans'ın, Londra'nın, Paris'in genç insanlar için tehlikesi buradadır. Ancak biraz tecrübe kazandıktan sonra, aslında içinde kaybolunacak kadar büyük kentler olmadığını, davranış denetleyici öğelerin Paris'te de Littleton veya Portland'da olduğu kadar fazla olup yakında bulunduğunu, dedikodunun da bir o kadar dakik ve intikamcı olduğunu keşfeder. Örtbas etmek mümkün değildir; her kabahat için ayrı bir bedel ödeme vardır; etkiye tepki, *hiçe karşı hiç*[52] ve *ikisi de aynı kapıya çıkar*[53] sadece Littleton ve Portland için değil, tüm Evren için geçerli kurallardır.

---

[49] Modası geçmiş anlamında.

[50] Sophokles'in kayıp bir oyununda geçen ifade: Zeus'un attığı zar hep kazanır. Hileli zarın hep kazanması teması Hint destanı Mahabharata'da da vardır. Emerson bu ifadeyi iyimser çağrışımlarla kullanır.

[51] Quaker: İngiliz din adamı George Fox'un (1624-1691) kurduğu, merkezine İçsel Işık öğretisini alan, biçimciliği ve kilise kurumunu reddeden bir Protestanlık kolu. Luteryen: Doğrudan doğruya Martin Luther'in öğretilerine bağlı kalan Protestanlık kolu (*Lutheran*).

[52] *Ex nihilo nihil fit* (Lat.): Hiçten ancak hiç çıkar. Buradaki anlamıyla (*nothing for nothing*), "Bir şey yapmadıysanız, başınıza bir şey gelmez."

[53] Zaman zaman "Öyle ya da böyle aynı sonuca varılabilir", zaman zaman "Getirisi kadar götürüsü de vardır" anlamında, seçim yapmanın zorluğunu anlatmak üzere kullanılan bu ifade (*as broad as long*), bura-

Erdemin en kaba biçimde savunulmasından bile vazgeçemeyiz.[54] Dedikodudan iğreniriz, gene de o, melekleri âdabından şaşırtmamak adına önemlidir. Sinek herkesten kan emer: Dedikodu en özel, üstün ve seçkin olanların bile bağışık kalamayacağı bir silâhtır. Doğa pek çok rütbeden oluşan bir kolluk kuvveti yaratmıştır. Tanrı kendini milyon tane vekiline aktarmıştır. Bunun ölçeği, küçük küçük dışsal cezalardan yukarılara doğru tırmanır. Sonra, doğrudan şaşmanın davet ettiği güceniklik ve korku, onun ardından da kabahatlinin öteki insanlarla olan ilişkisinin aldığı sakat hal, hatanın kişiye döndürdüğü yalnızlık ve zihinsel yıkım gelir.

Hiçbir sırrı gizleyemezsiniz: Eğer sanatçı, ruhu güçten düştüğünde afyondan veya şaraptan medet umuyorsa, eseri afyonun veya şarabın etkileriyle şekillenir. Yaptığınız resim veya heykel, seyreden kimseyi, onu yaptığınızdaki ruh durumuna sokacaktır. Eğer paranızı gösteriş için eve barka, bahçeye, tablolara ve eşyalara harcıyorsanız, bu dışarı aynen yansır. Hepimiz fizyonomuz, kişiliklerin içine sızıyoruz, şeylerin kendileri sırları ele veriyor. Eğer yörekentteki modaya uyup az paraya şaşaalıymış gibi görünen bir ev yaptırırsanız, bayağılığını herkese sergileyecektir. İçine nüfuz edilemeyen bir özel hayat yoktur. Toplum hayatında sırlar saklanamaz. Toplum maskeli bir balodur; herkes gerçek yüzünü gizler ve gizlerken de ifşa eder. Kişi kendinde taşıdığı bir şeyi perdeleme çabasında ise, tanıştığı kimseler onun bir şeyler gizlediğini, hattâ o gizlediği şeyin ne olduğunu genellikle anlar. Bağrında bir inanç veya amaç taşıyor olsa, durum farklı mı olur? Ateşi saklamak kadar zordur bu! Fikrine hâkim olabilen kimse güçlüdür, ama insan art arda iki üç cümleyi, kavrayışlı kulaklara yaşamın ve düşüncenin tam olarak neresinde durduğunu, örneğin duyular ve kavrayış âleminde mi, fikirler ve imgelem âleminde mi, sezgi ve ödevler âleminde mi olduğunu ilân etmeksizin söyleyemez. İnsanlar, dünya görüşlerinin kişiliklerinin bir

---

da, "Bir şey yaptıysanız sonucuna katlanırsınız" anlamında kullanılmış olmalıdır.

[54] Bir başka deyişle, erdemi koruyan ve güvence altında tutan hiçbir savunma aracından feragat edemeyiz.

tür itirafı olduğunu fark etmiyor gibidirler. Biz neysek, dışarıda onu görürüz; kendimiz yanlış davranırız, başkalarından kuşku duyarız. Shakespeare'in, Voltaire'in, Thomas à Kempis'in[55] veya Napoléon'un şöhretleri, onların asıllarını yansıtır. Tıpkı gaz lambasının sokaklarda en iyi gece bekçisi olması gibi, evren de kendini taşkalpli kamusallıkla korur.

Silâh kuşanmış olmalıdır her kişi —tüfeği ya da mızrağı kastetmiyorum. Eğer insan bunları görerek, kendi gücünde ve sürekliliğinde bu silâhlardan daha iyisine sahip olduğunu hissediyorsa, ne mutlu! Her varlığın kendi silâhı vardır, bu ondan ne kadar uzun süre ustalıkla gizlenmiş olursa olsun. Kişinin kılıcı ve kalkanı işidir; kimseyi suçlamamak, incitmemek gerekir. Kötü dünyayı düzeltmenin yolu, doğru dünyayı yaratmaktan geçer. İşte size yabancı rekabetin şahdamarını kesip kendi pazarımızı kurma, başkalarını zor yoluyla veya onlara savaş açarak dışarıda bırakma ve hinlik dolu gümrük tarifeleri yoluyla bizdeki kalitesiz mallara ayrıcalık tanıma tasarıları içinde olan aşağı bir siyasal iktisat anlayışı... Oysa gerçek ve kalıcı zaferler savaşın değil, barışın zaferleridir. Yabancı zanaatkârı mağlup etmenin yolu onu öldürmekle değil, onun ürününe üstün gelmekledir. Her türlü sanayiye yönelik komiteleri ve ödülleriyle, Crystal Palace'lar ve Dünya Fuarları[56] bu hissiyatın sonucudur. Yabancı işçi bir çekiç darbesi vururken, ürününe on darbe vuran Amerikalı işçi, sanki darbelerini doğrudan o yabancıya yöneltip rastgetirmişçesine üstün geliyordur. Bana göre, başarı söz konusu olduğunda, yanıtı pazar, kamuoyu ve yandaşlar yerine işin kendisinde arayan kişi mutludur. İnsan uğraşılarının her çeşidinde, mekanik ve güzel sanatlarda, denizcilikte, çiftçilikte ve hukukta bir yanda işini baştan savma, laf olsun diye yapanlar, çıtayı düşürdükçe düşürenler vardır, diğer yanda işin tüm yükünü sırtlayan, işi sevip onu

[55] Thomas à Kempis (1380-1471): Geç Ortaçağ'ın önemli din adamlarından olup Hıristiyan inanışının temel kitaplarından *De Imitatione Christi*'nin yazarıdır; içedönmeyi ve dünyadan el etek çekmeyi savunur, kitabında İsa'ya uygun bir yaşayışın yollarını önerir.

[56] 1851'de Londra'da ve 1853'te New York'ta yapılan uluslararası sanayi fuarları kastediliyor.

hakkıyla yapmaktan keyif alan, görevi tamamlanması gerektiği için tamamlayan çalışkan kimseler vardır. Böylesi işbitiricilerin en çoğuna sahip olan devlet ve toplum mutlu olur. Dünya bu gibi işbitiricilerin hakkını her zaman verecektir, başka türlüsü olamaz. Hüner kazanan kimse, onun anlaşılıp takdir edileceği fırsatı güvenle beklemeli, çabasının boşa gitmeyeceğini bilmelidir. İnsanlar sanki başarı rastgeleymiş gibi konuşurlar, oysa işin kendisidir başarı. İşlerin yapıldığı yerde başarıya ulaşılır. Tesadüf yoktur, atlama yoktur. Onay arıyorsunuz: Kendinizinkine sahip olun, gerisini sağlama alırsınız. Gene de kendiniz için şahitler arıyorsanız, bilin ki yakındadırlar. Akıllı ve iyi tabiatlı bir kimse, dünyaya tek başına değil, bir veya birkaç yoldaşıyla gelir; bunlar ondaki yeteneğin sevincini yaşar, onun tanığı olurlar. Hayran olmadan edemiyorum, nasıl da yalnız başına düşünmüyor, eylemiyor hiç kimse; hayata onunla birlikte dâhil olan yüce destekçileri, şimdi bir kılıkta, şimdi bir başka kılıkta, tebdil-i kıyafet gezen birer polis gibi yürüyorlar onun yanısıra, adım adım, zamanın krallığı boyunca.

Bu karşılıklılık, bu esaslılık tüm şeyleri ilgilendiren bir özelliktir. Sözümüzü veya eylemimizi yüce kılmak için, onu gerçek kılmamız gerekir. Önemli olan, tek bir söz veya yegâne bir eylem değil, bizdeki sistemdir. İstediğiniz dili kullanın, kendiniz neyseniz ondan başkasını söyleyemezsiniz. Ben neysem ve ne düşünüyorsam, benim tüm alıkoyma çabalarıma rağmen o size aktarılır. Benim kim olduğum, ben onu nasıl ifade edeceğimi boş yere arayıp durduğum sırada, karşımdakine gizlice iletilmiştir bile. O kişi benden hiç söylemediğim şeyi duymuştur.

İnsanlar yaşamda yol aldıkça, başkalarınca oyalanmaya ve eğlendirilmeye olan heveslerini yitirip esaslılığa tutkun olmayı öğrenirler. Karakterin yolculuğunda, görünüşteki boyutlara olan inanç azalırken, ahlâki duyarlılığa olan inanç artar. Genç insanlar yeteneğe, parça parça birtakım üstünlüklere hayran olurlar, ancak yaş ilerledikçe, insanın ruhu ve gerçekliği olarak, bütünsel güce ve etkilere değer verilir. Yeni bir bakış ve yeni bir ölçün benimsenir; göstermelik olana itibar etmeyip doğrudan

doğruya eylemcinin içine nüfuz eden bir kavrayış, söylenenleri değil söylenmeyenleri duyan bir kulak gelişir.

Katolik kilisesinde Aziz Filippo Neri olarak tanınan, sezgisine ve iyilikseverliğine dair Napoli ve Roma'da pek çok kıssa anlatılan inançlı, bilge bir adam varmış.[57] Bir keresinde Roma'dan çok uzak olmayan bir manastırda rahibelerden biri nadir rastlanan çeşitli keramet ve vahiy iddialarıyla ortaya çıkınca, manastırın başrahibesi Roma'daki Papa'ya genç rahibenin sergilediği mucizevi güçleri bildirmiş. Bu iddialar karşısında ne yapacağını bilemeyen Papa, uzun bir seyahatten henüz dönmüş olan Filippo'ya durumu danışmış. Filippo rahibeyi ziyaret edip onun karakterini sınama görevini üstlenmiş; katırına binmiş, üstü başı toz içindeyken tekrar yola düşmüş, topraktan ve balçıktan geçerek manastıra varmış. Baş rahibeye Papa'nın iyi dileklerini iletmiş, hiç gecikmeden söz konusu rahibeyi çağırtmasını rica etmiş. Rahibe çağrılmış ve onun odaya girmesiyle beraber Filippo çamur içindeki ayaklarını ona doğru uzatıp çizmelerini çıkarmasını buyurmuş. İlgi ve itibar görmeye alışık olan genç rahibe öfkeyle geri çekilmiş ve buyrulan işi reddetmiş. Bunun üzerine Filippo hemen dışarı çıkmış, katırının sırtına binerek çabucak Papa'ya gitmiş, şöyle demiş: "İçiniz rahat olsun, saygıdeğer Papa hazretleri: Ortada bir mucize yok, çünkü alçakgönüllülük yok."

İnsanların ne demeyi yeğlediklerini değil, ne söyler halde olduklarını, yani her ne kadar onlardaki meşgul ve kurnaz Yankee aklı dışa vurmaktan kaçınıp bastırsa ve sözü başka bir şeye evriltmeye çalışsa da doğalarının neyi söylediğini umursamamız gerekir. Sessizce oturup dinleyebilsek, onların asıl söyledikleri şeyin bilerek ya da bilmeyerek bize söylendiğini görürüz. Ne rol yaparsak yapalım, asıl umursadığımız siz değilsiniz: Biz sizin içinizden, ardınızdaki karaltılı diktatöre bakıyoruz hep. Sizin huylarınız ve keyfiyetiniz çene çalarken bizler kibarca, ama zar zor sabrederek, sizdeki oturaklı amirin yeniden söz almasını bekliyoruz. Çocuklar bile, doğal gerçeklere, dine veya insanlara dair

[57] Filippo Neri (1515-1595): Floransalı yardımsever rahip. Ölümünden sonra azizleştirilir.

sorularına yanıt olarak ana babalarının ortaya attığı uydurma nedenlere kanmazlar. Eğer ana baba işin doğrusunu düşünmeden, soruyu geleneksel ve riyakârca bir yanıtla geçiştirirse, çocuklar yanıtın geleneksel ve riyakârca olduğunu anlarlar. Sağlam yaradılışlı biri için başkasının kusuru apaçık ortadadır: Belirtiler, doğru yerden bakmadığımız için gizlenir bizden. Anatomik bir gözlemci, göğüs, gövde ve leğen kemiğinin hoşluklarının son aşamada yüze ve onun tüm öğelerine yansıdığını ifade etmiştir. Güzellik ise solup giderken nasıl solup gittiğine dair işaretler bırakmaktadır. Fizyonomi ve frenoloji yeni bilimler değildir; bunlar daha ziyade, ruhun, birtakım yeni bilgi kaynaklarına ulaştığına dair bildirileridir. Şimdi, bunların ardında daha kapsayıcı bilimler filizleniyor. Ve böylece bizler için, doğrudan kasten sapmadığımız sürece, ifademizde ne gibi gaflar yaptığımızın çok da önemi olmadığı ortaya çıkıyor. Bir kimsenin temsil ettiği doğruluk, o kimsenin sözcükleri unutulduktan çok sonra bile nasıl da gelir aklımıza! Nasıl da esinlenir bize, en sessiz saatlerde, yaşamın ve ölümün tüm geçişlerinde tek kalkanımızın doğruluk olduğu! Zekâ kelepirdir, öfke de öyle; ama eğer karşı tarafa kendinizi savunamıyor veya açıklayamıyorsanız, herkese karşı, kendinize karşı, doğruya sıkıca tutunun, böylece yerinden oynatılamayan bir kaleniz olur. Karşı taraf söylediğiniz sözcükleri unutacaktır, ama üstlendiğiniz rol sizi savunmayı sürdürür.

Ne diye yaşamın bana sunduğu her türlü bilmeceyi çözme telaşına kapılayım? Bana bunca mesele getiren Sorgucu'nun, zamanı geldikçe cevapları da vereceğine güveniyorum. Öyle zengin, öyle kudretli, öyle sevinçlidir ki o Bahşedici, benim için her şey onun usûlünce olacaktır. Bir itirazı yanıtlayamıyorum diye fikrimden neden vazgeçeyim? O, yaşamımda önceden olduğu gibi kalacak mıdır, ona bakmak gerekir. İçimizde olan neyse dışarıda onu görürüz. Tanrı karşımıza çıkmıyorsa, kendimizde onu barındırmadığımızdandır. İçinizde yücelik varsa, kapıcılarda ve süpürgecilerde bulursunuz onu. Her kim için tüm şeyler ölümsüzse, gerçekten ölümsüz olan o kişidir. Şunu okumuştum bir yerde: Tek bir şeyde bile eksiklik varsa, hiçbir şey tam değildir; birinin mutluluğu bir başkasının mutsuzluğuyla bağdaşamaz.

"Tohum ölmez", der Budistler: Her tohum büyür. Karşılığın almayacak bir çaba var mıdır? Öte yandan, tüm bayağılıkların özünde yatan, ödüle açlık değildir de nedir? İşte sanatçı ile zanaatkâr, yetenek ile deha, günahkâr[58] ile aziz arasındaki farl budur. Gözleri yaptığı işin doğası yerine para, mevki, şöhre gibi getirilere çivilenmiş olan kimse o nispette alçalır. Edimlerir mükâfatının kaçırılamayacağını görmüş olan kimse ise yücedir çünkü o, bizzat kendi edimine dönüşüp onun ağaç gibi meyv veren doğasına bürünmüştür. Yüce bir kimse, ediminin etkisinden mahrum edilemez, çünkü o etki halihazırdadır zaten. Yaşamın dehası soylu ruhları kucaklar, onlara çok uzaklardan dostlar getirir karanlıkta. Tanrıdan korkun, o zaman gittiğiniz her yerde insanları ulu katedrallerde yürüyormuş gibi hissettirirsiniz.

Bu anlamda ben insanoğlunu kutlu kılan sevgi, alçakgönüllülük, inanç duygularını Tanrısallığın zerrelerdeki mevcudiyet olarak da görüyorum. İnsan doğruyu bulduğu an, hem bedeninin hem zihninin iç yüzünden, tıpkı olgunlaşan çiçeklerden rayiha tütmesi, tüm kayalardan ve topraktan yayılan ortak bir titreşimle gezegenin hoş bir havaya bürünmesi gibi, vaatler ve esinler yayılmaya başlıyor.

İnsan tüm olaylarla karşılaşmaya hazırdır. Doğru olan uğruna tehlikeyle yüzleşebilir. Kılavuzun ödevini izleyerek zayıf, hassas, sancılı bir bedenle bile kendini alevlerin, mermilerin veya kıranların ortasına atabilir. Yerinde bir işi üstlenmenin güvencesini duyar. Olmam gereken yerde bulunduğum sürece kazadan korkmam. Üstün nitelikli kimselerin, koleraya karşı, yeşil fasulye ve sebzelerden kaçınmaktan öte bir bağışıklıkları olduğunu hissetmemeleri tuhaftır.[59] Eğer var olma gerekliliğini kuran cömertlik dolu, güven aşılayan işler, ödevler, tutkular yoksa, yaşamın neresi saygın olabilir? Her insanın ödevi o kimsenin yaşamının koruyucusudur. Eyleminin Tanrı katındaki değeri ve vazgeçilmezliğine dair inancı kişiyi savunur. Görevini yerine getirirken kişinin bedeni, bulutu tehlikesinden arındıran paratoner gibidir

[58] Adanmışlığın yolunu tutarken günahkârlığa sapan kimse kastediliyor

[59] O dönem patlak veren çeşitli kolera salgınlarında hastalığın fasulye ve yeşil sebzeler yoluyla yayıldığı düşünülmüştü.

Yüce bir amaç araçlara, günlere, bedenin uzuvlarına etkide bulunur. Yüce bir amaç, öküzgözü gibi şifalıdır. "Napoléon, salgından mustarip hastaların başında dolaşarak, korkuya üstün gelebilen kimseye salgının işlemeyeceğini kanıtlamaya çalışır ve haklı çıkar" diyor Goethe: "Böyle durumlarda iradenin gücü hayret vericidir: Bedene nüfuz eder ve onu zararlı etkileri kaçırtan belirli bir etkinlik durumu içine koyar; korku ise tehlikelere davetiye çıkarır."

Aktarıldığına göre, bir defasında, Orangeli William[60] anakaradaki bir şehri kuşatmışken, kamusal bir iş amacıyla ona yollanmış olan bir asilzâde ordugâhına gelir ve kralın surların önünde olduğunu öğrenerek onun bulunduğu yere gider. Orada kralı topçuların harekâtını yönetirken bulur ve maruzatını açıklayarak kraldan gerekli talimatı alır. Ardından kral sorar: "Burada durduğunuz her saniye yaşamınız risk altında, bunu bilmiyor musunuz?" Asilzâdenin cevabı, "Majestelerinden daha büyük bir risk altında değilim" olur. "Evet ama" der kral, "ben bir görev için buradayım, sizse öyle değilsiniz." Birkaç saniye içinde oraya bir top güllesi düşer ve asilzâde ölür.

Şu durumda, adanmış bir öğrenci, içgüdüsünün erken uyarılarını daha derindeki bir içgüdünün rehberliğinde tersine çevirebilir. Talihsizliği hoş karşılar, karşıtlığın en büyükler için bir hazine olduğunu bilir. Öğrenir alçakgönüllülüğün yüceliğini. Durmadan çalışır —karanlıkta, başarısızlık, acılar ve kötü niyetler karşısında. Aşağılanırsa aşağılanır; ona düşen, aşağılamamaktır. Şöyle yazmış Hafız:

> *Mahşer günü insanlar*
> *Alınlarında toz taşımalı,*
> *Alçakgönüllü tevekküllerinin*
> *Süsü nişanesi o olmalı.*

Ahlâk herkesi eşitler; insanları zenginleştirir, onlara güç verir. Her şeyi satın alabilen akçedir o, herkesin cebindedir. Efendi

[60] William of Orange (1650-1702): III. William. Orange Prensidir, İngiltere tahtını zor yoluyla ele geçirir, Protestanlık adına Katolik Fransa'yla savaşır.

köleyi kırbaçlarken, köle kendini azizlerle ve kahramanlarla bir duyuyordur. En büyük yokluklar ve felaketler karşısında, ahlâk kişiyi kayıpları hiçe sayan bir esneklik duygusuyla şaşırtır.

Yaşamı ve söylemi bu duyarlılığın pek çok esinlerini sunan dikkat çekici birinin bazı nitelikleri geliyor aklıma. Benedict[61] hep şimdiki ânın yüceliği içindedir. Ne evin dolaplarında ne de kendi hafızasında geçmişten getirdiği bir şey biriktirir. Gelecek adına, ne onun insanlara ne insanların ona ne yapması gerektiğine dair tasarıları vardır. Şöyle der: "Yenildiğimi hissedene dek, yenilmiş değilim. Güçlü ve zalim kimselerle karşılaşıyorum, onlara karşılık verecek becerilerim yok. Beni yendiklerini sanıyorlar. Toplumda öyle duyuluyor, gazetelerde öyle yazıyor; tüm insanların gözünde, yenilgim bu yolla belki on defa tekrarlanmıştır. Hesap defterimde borçlu olduğum kayıtlı, geçinemiyorum, düşmanlarımı bu halde mağlup edemem. Soyum gönenç içinde değil: Sayrıyız, çirkiniz, tanınmıyoruz, sevilmiyoruz. Çocuklarımın eli kolu bağlı. Ahbaplarıma ve yandaşlarıma karşı da başarısızım. Kısacası, bana rastgelen hiçbir karşılaşmada koşulların gerektirdiği şekilde silâhlanmış değildim, sürekli alt edildim. Gene de şunu hep biliyorum ki aslında bir kere bile yenilmiş değilim; daha çarpışmadım bile, benim vaktim de gelecek, çarpışacağım, yeneceğim." Vishnu Sarma'nın[62] dediği gibi, "Kendi gücünü ve zaaflarını başkalarıyla adamakıllı kıyaslayıp da farkı hâlâ anlayamayan kimse, düşmanları tarafından kolayca alt edilir."

"Kırlarda on ay geçirdim", der Benedict, "bir sürü yıldızıyla gökteki Avcı[63] tek yoldaşımdı. Bir sincap veya arı her nereye güven içinde gidebilirse oraya ben de gidebilirdim. Karşıma ne gelirse onu yedim; sarmaşığa dokundum, kızılcığa dokundum. Yollara düştüğümde, rastladığım herkesle arkadaş oldum, çünkü iyiliğim ve kötülüğüm bunlardan değil, kulu olduğum Kutsal

---

[61] Burada sözü edilen Benedict için Emerson'ın esin kaynağı, Brook Farm komününün Charles King Newcomb adlı genç bir üyesiymiş. Newcomb, Emerson'ın mistik yanları güçlü, hayalperest bir arkadaşıdır.

[62] Vishnu Sarma: Efsanevi bir Hint bilgesi; Arapçaya "Kelile ve Dimne" olarak çevrilen *Pançatantra* fabllarının yazarı.

[63] Avcı Takımyıldızı, *Orion*.

Ruh'tan geliyordu. Yaşamlarını servetlerinin ve yoldaşlarının eline teslim edenlerin yaptığı gibi, kendimi bir şeylerin rastlantısı olmaya alçaltamazdım. Ne bir düşünce uğruna hafızamı didik didik ederek, ne de oturup onun gelmesini bekleyerek kendimi değerden düşürdüm. Düşünce geldiği zaman, coşkuyla kutladım onu. O, olması gerektiği gibi geliyorsa, ellerime ayaklarıma doluyordu, ancak eğer kendiliğinden gelmiyorsa, doğru yoldan gelmeyecek demekti. O benden sakınıyorsa, ben de ondan sakınabilirdim. Bu, dostlarımla da böyledir. Bana en hoş gelen kimseyi bile kendime çekmeye çalışmam. Ne arkadaşlık ne iyilik için yalvarırım. Kendi dengimle rastlaşınca, bunu ikimiz de hemen anlayacağız. Ne bir şey rica edilecek, ne lütuf beklenecek." Benedict, arkadaşını aramak için dışarı çıkar ve yolda onunla karşılaşır, ama böyle rastlantılara şaşırdığı görülmez. Öte yandan, eğer başka bir zaman arkadaşının kapısını çalıp da onun evde olmadığı yanıtını alırsa, tekrar gitmez, samimiyeti yanlış yorumladığı sonucuna varır.[64]

Gene de o yanlış anladığı kimseden özür dilemesi gerektiği hissine kapılmaz. Çünkü ona göre burada kişisel bir kibir söz konusudur, ancak kendisi de bir dahaki sefere karşısına çıkacak olan kişiye, yanlışa düştüğü bu tutumunu düzelterek yaklaşacaktır. Böylece evrensel adaletin yerini bulacağını düşünür.

Bir defasında Benedict'e gelen Mira, ona, günlüğü bir şiline hizmetçi olarak tuttuğu ve hastalanmış olan, kötüleştikçe de yatağa hapsolmaya doğru giden zavallı Geneseeli kadınla ne yapması gerektiğini sorar.[65] Kadını evinde mi tutmalıdır, göndermeli midir? Şöyle der Benedict: "Sormanın ne faydası var? Vakti geldiğinde ihtimallerin yalnızca biri yapılması gereken şey olarak belirecek. Mesele ona kapıyı göstermek mi? Bunun, kucağındaki Jenny'i sokağa atmaktan ne farkı var? Dilenciye verdiğin sütü ve lapayı Jenny'e ver, kendini toparlar. Kadıncağızı kapının önü-

[64] Bu kişi evde olduğu halde, kapıyı çalan Benedict'e evde olmadığını söyletmiş olmalıdır.

[65] Genesee: Kuzey Pennsylvania'dan doğup Ontario Gölü'ne kadar uzanan nehir; söz konusu kişi, o nehir kıyısındaki bir memleketten olmalı. Paragrafın devamında kadın (Jenny) küçük bir bebeğe benzetilecek.

ne koyarsan, bu sana nasıl görünürse görünsün, kendi yavrunu sokağa atmış sayılırsın."

Shaker toplumunda onların sıkı sıkıya bağlandığı, gelip aralarına karışmak isteyen her misafire kapılarını açık tutmalarını sağlayan bir inanç ilkesi vardır: Onlara göre, Kutsal Ruh yeni gelen kişinin ne tarz biri olduğunu ve kendilerine göre olup olmadığını hem o kişiye hem de topluluğa ânında açık edecektir. Shakerlar kişiyi ne buyur ederler, ne de geri çevirirler. Eğer onlar bunca bilgeliği gerçekten edinebilmişlerse, yıldan yıla çamurlu cübbelerini giyip tarlalarında ter dökmeleri, sonra da ayı dansında ayak sürümeleri boşa gitmemiş demektir.[66]

Selâm olsun, yaşamı kesintisiz bir zafer olan kimseye; hem görünmeyene hem gerçek olana bağlılıkla, övgüde değil, çalışmakta onay bulana; geride duran ve sivrilmeyi düşünmeyene! Gözlerini açar o ve erdemin yolunu tutar, bunu gören erdemliler çileden çıkar; dinin yolunu tutar, çekişmelerini bir kenara bırakan kiliseler onu yakıp imha etmek için anlaşırlar —çünkü en esaslı erdem, düzene hep aykırı kaçar.

Mucize mucizevi olana gelir, hesap kitapçıya değil. Yetenek ve başarı beni uzun uzadıya ilgilendirmez. Şu yüksek tabaka; imgelemimizi etkilediği halde meselenin özüne dokunmaktan aciz olanlar,[67] kendini şaşırmışlar, yitikler, fikir budalaları —onlar hep uygulayamadıkları şeyleri önerirler. Çağlara seslenirler, sesleri uzaklardan boğuk boğuk gelir. Kutsal Ruh ise topalları ve güdükleri sevmez. Ama eğer bir zaman bir yerde iyi bir adam var olmuşsa, bilin ki onun gibi başkaları da var olmuştur, var olacaktır.

Geceleri perdemizde, gündüzleri masamızda güzellikle bürümeye gayret ettiğimiz şu hayalete, anbean yaklaşan saate, bizi bekleyen değişimin endişesi ve güvenine dair de benzer şeyler söyleyeceğim.[68] İnsan soyu, var olma lütfuna karşılık her zaman,

---

[66] Shakerların birtakım âyinler sırasında kendilerinden geçerek yaptıkları titreyiş ve dansları yazar kendi benzetmesiyle "ayı dansı" olarak adlandırmış.

[67] Ya da amaçlarına dört elle sarılmasını beceremeyenler.

[68] Ölümden söz ediliyor.

en azından şu üstü örtülü şükran duygusunu, yani yaşamının elinden alınması korkusunu ve onun devamı için doyumsuz merakı ve hevesi taşımıştır. Bize bahşedilen esinse, deneyimlerimizde bu dipsiz yarığın yamaçlarını da çiçeklerle kapladığını fark ettiğimiz nazik bir güven duygusundan ibarettir.[69]

Ruh, doğru bir işle meşgulken ölümsüzlük üzerine kafa yormaz: Her şey öyle iyidir ki öyle olmaya devam edeceği kesindir. İlâhi Güç'e dair sorular sormaz. Antiochos'un oğlu babasına, kendisinin savaşa ne zaman katılması gerektiğini sormuş; kral, "Boru sesini tüm ordudan bir tek sen duyamayacaksın diye mi korkuyorsun?" demiş.[70] Yaşamamız gerekiyorsa yaşayacağımıza inanmak yüce bir şeydir –bu kanıyı taşımak, sonsuz yüzyıllara, binyıllara, çağlara ipotek koymaktan daha yücedir. Dünyadaki süremiz meselesinden daha önemlisi, o süreyi hak edişimizdir. Ölümsüzlük, ona kim layıksa onun olacaktır; geleceğe büyük biri olarak kalacak kimse, şimdi büyük biri olmak zorundadır. Bu muazzam öğreti, kaynağını herhangi bir efsaneden, kişinin kendi deneyimi dışında başka bir deneyimden alamaz. Bunun kanıtını bize, eğer herhangi bir şey sağlayacaksa, kendi işlerlikleri için sonu gelmez bir geleceği ima eden etkinlik ve tasarılarımız sağlıyor olmalıdır.

Din dedikleri, insanı güçten düşürür, yozlaştırır. Neyseniz osunuzdur, tanrılar size yardım edemez. İnsanlar, kendi ihtiyaçlarına yetemediklerinden, yaşamın hakkını veremezler,[71] ya da siyasetten, kötü komşulardan, hastalıktan mustariptirler, yaşamın sorumluluklarından azledileceklerini bilseler yüreklerine su serpilir. Ne var ki insanın bilge yanı sorar: "Ölüm nasıl yardım edecek onlara?" Ölmekle azledilmeyecekler. Ödleklik size ölümü arzulatmamalıdır. Evrenin ağırlığı her ahlâki öznenin omuz-

---

[69] Dünyadaki varlığımıza ve olacaklara dair, kalbimizde taşıdığımız bir güven duygusundan söz edilmektedir.

[70] Antiochos, Selevkos kralıdır. Burada asıl kastedilense, Büyük İskender ölünce kendini kral ilân eden Makedon komutan Kral Tekgözlü Antigonos'tur. Emerson alıntıyı Plutarkhos'tan yapmıştır.

[71] Başka bir deyişle, kendi ihtiyaçlarına yanıt verme konusundaki bariz yetersizliklerinden dolayı yaşamaya uygun değildirler (*unfit to live*).

larına bastırarak onu ödevine bağlı tutar. Tanrı'nın tüm âlemlerinde bilinen tek kurtuluş yolu, görevini yerine getirmektir. İşinizi yapın ki serbest kalabilesiniz. Evrenin idaresine dair gerçeği anlamak istiyorsak, Marcus Aurelius'un bir sözü her şeyi özetler: "Tanrı varsa, ölmek ne hoş; Tanrı yoksa, ne acıdır yaşamak."

İşte ben böyle, yaşamın nihai dersinin, tüm doğa unsurlarından ve meleklerin ağzından doğan ilâhinin, gönüllü bir boyun eğiş, koşullanmış bir özgürlük olduğunu düşünüyorum. İnsan dünyayı oluşturan zerrelerden yapılmıştır, aynı etkileri, eğilimleri, alınyazısını paylaşır. Zihni aydınlanan ve yüreğine zarafet dolan insan kendini yüce düzenin içine sevinçle atar, taşların yapılarıyla yaptığını kendisi bilgisiyle yapar.

Zamanımızı ve gelecek çağları gerçekleştirip yönlendirecek olan din, ne biçimde olursa olsun, akli[72] olmalıdır. Bilimsel zihnin İnancı da, bilim olmalıdır. "Tiksinti duyduğum iki şey vardır", der Muhammed: "Biri okumuşun küfür içinde olanı, diğeri ahmağın adanmışlık içinde olanı."[73] Zamanımızın ikisine de tahammülü yoktur, özellikle ikincisine. Gelin, kendi başına kanıt olmayan hiçbir şeye bağlanmayalım. Şüphesiz ki dinin kendisinde hem yürek hem düşlem için yeterince yer vardır. Gelin, bize musallat olan hurafeleri ve yarı-doğruları, hisliliği ve iç çekişleri başımızdan kovalım.

Ahlâki bir bilim[74] üzerine kurulu bir yeni kilise doğacak; ilk başta soğuk ve çıplak, beşikteki bir bebek gibi olacak; etik yasaların cebiri ve matematiği, gelecek insanların zurnasız, santursuz, trombonsuz kilisesi olacak;[75] kendine, direk ve kiriş olarak

---

[72] Veya düşünsel (*intellectual*).

[73] Alıntının ikinci kısmındaki "adanmışlık içinde" ifadesi, inançlılığı, kendini inancına adamış olmayı karşılıyor (*the fool in his devotions*). Emerson bu alıntıyı, W. F. Thompson'ın 1839 basımı "Müslümanların Uygulamalı Felsefesi" (*Practical Philosophy of the Muhammadan People*) kitabından almış. Bu eser, aslında 15. yüzyılda yaşamış İranlı din bilgini Fakir Cani Muhammed Esad'ın "Ahlâk-i Celali" adlı kitabının çevirisidir. Eser, İslâm ahlâkının başlıca kitaplarındandır.

[74] Bu ifadeden "bilimsel ahlâk" anlamı da çıkarılabilir (*moral science*).

[75] Zurna, santur, trombon: Dinî âyinlerde kullanılan kadim müzik aletleri.

yeri göğü, temsil ve tasvir olarak bilimi alacak; güzelliği, müziği, resmi, şiiri kendinde sıkıca toplayacak. Çilecilik bu denli katı ve zorlayıcı olmamıştı! O, insanı kendi çekirdek yalnızlığının yuvasına yollayacak; şu göstermelik, yalvarıp yakarıcı tavırları[76] yerin dibine sokacak; insana önce kendi kendisiyle arkadaş olması gerektiğini bildirecek. İşbirliği beklemeyecek kişi, yoldaşsız yürüyecek. Adı olmayan Düşünce, adı olmayan Güç, benlik üstü Yürek –kişi bir tek bunlarda huzur bulacak. Ona yalnızca kendi kanaati lazımdır. Ne iyi şöhretten yardım görebilir, ne de kötü şöhretle incinebilir. Onun teskin edicileri Yasalardır yalnız; çünkü yalnızca iyilik dolu Yasalar canlıdır; bilirler kişinin kendilerine bağlı kalıp kalmadığını; can verirler ona yüce ödevin sürükleyişiyle, bitimsiz bir ufuk bahşederler. Onur ve talih o kişinindir ki yüce olanın yakınlığını duyar her an, yüce amaçlar huzurunda hisseder kendini hep.

[76] Sosyal olarak yerine getirildiği için kendiliğinden şekilciliğe doğru kayan bir dinî inanç ve ibadet anlayışı ima ediliyor.

VII.

YAN DÜŞÜNCELER

Kulak ver Britanyalı Merlin'e
Ne demiş keskin görüşü, doğru sözüyle.
Sakın deme, ilk gelen önderler
İmrendiğimiz mevkileri gasp ettiler;
Bu ülkeyi kuran atalar
Üstünlük katını tutamadılar;
Hep gelecek kişilerden, insanlar
İyiyi ve doğruyu almayı umuyorlar.
Lâkin yürüyeceksen bütün yolu
Sırtlanmalısın en hafif yükü.
Kimin yanında olan azsa
Ayırabilir, kendinden de az olana –
Ve sen Cynddylan'ın oğlu,
Okkalı altını ve eşyayı taşımaktan sakın ki
Görev bitmeden serilme yere,
Hafif donanmış olanlar varır tepeye.
Fayda'dır efendilerin en zengini,
Sağlık'tır kankırmızı, en yüce esin perisi.

Güneşte kal, yüz denizde
Yudumla esenliği bakir gökte:
Süheyl'in parladığı yerde ilkyazın
Şükreder çoban, halklar şen.
Müziğin içe işleyeni, dermanı her illetin,
Bir dost ile sohbettir canayakın:

Neşenle gizle bilgeliği,
Oyna okla, vur on ikiden.
Akıl sahipleri önce bilmeli
Aklı olmayanla geçinmesini.
Senenin döngüsü getirecek ayağına
Meyveyi ve nimetleri, toprağından ayrılma:
Zararsızca dolaşsın ahmak ve hasım,
Sevenler ve sevilen, evine yola çıksın.
Çabalamaya bir gün, eğlenceye bir gün –
Koca ömür kısadır bir dost için.[1]

Her ne kadar dünyaya bu tavsiye verme gevezeliğiyle gelmiş olsak da, itiraf etmek gerekir ki yaşam aslında bir öğreti konusu değil, şaşkınlık konusudur. İşin içine öyle çok kader, yaradılıştan gelen öyle karşı konulmaz bir dayatma, öyle kaynağı belirsiz esinler girer ki kendi deneyimimizden yola çıkarak başkalarına yardımı dokunabilecek bir şey söyleyebileceğimiz şüphelidir. Bütün meslekler ikircikli yapılan ve olasılıklara umut bağlanan etkinliklerdir. Şöyle ki rahip, duaları veya vaazları bir tek kişiye uygun düşse memnun olur; eğer aynı şekilde iki kişi, on kişi söz konusu olursa, bu çarpıcı bir başarıdır. Oysa o, kiliseye girerken, derdi veya dermanı bildiğine dair herhangi bir güven taşımamıştır. Doktor, önündeki yeni ve kendine özgü bünye için, elindeki sınırlı kaynaklara başvurarak, daha önce yüz kişiye denediği ve farklı sonuçlar elde ettiği aynı toniği veya yatıştırıcıyı türlü tereddütlerle reçete olarak yazar. Hasta iyiye giderse, hem kıvanç

[1] Altıncı yüzyıl Gal ozanı Merlin (Myrddin Wyltt) burada hükümdar Cynddylan'ın oğluna öğütler veriyor. Myrddin, Kral Arthur efsanesindeki Merlin'e prototip oluşturur. Emerson'ın ayrıca Merlin'i ideal ozan olarak kullandığı "Merlin" adlı iki bölümlü bir şiiri vardır.

duyar hem şaşırır. Avukat, müvekkiline öneride bulunur, onun tarafını jüri önünde savunur ve takdiri mahkemeye bırakır; eğer lehte karar çıkarsa sevinir ve müvekkille beraber rahatlar. Yargıç, savunmaları dinler, rengini belli etmez, bir karara varmak gerektiği için hükmünü verir ve adaletin yerine geldiğini, toplumun tatmin olduğunu umar; aslında o da taraflardan biridir sadece. Yani tüm yaşam, çekingen ve acemi bir seyircidir. Yapmamız gerekeni yaparız, sonra da onu en iyi şekilde adlandırmaya bakarız. Edimimiz için takdir edilmekten pekâlâ hoşlanırız, ama vicdanımız "Bizi değil" der.[2] Birbirimiz için yapabileceklerimiz ne kadar azdır. Gence arenanın kapısına kadar içtenlikle eşlik ederiz, onu bilge kişilerin çeşit çeşit deyişleriyle yüreklendiririz; oysa o ya düşecektir, ya da ne bizim gücümüz ne de eski deyişlerin gücüyle, ama kendinden başka kimsenin bilmediği bir güçle ayakta kalacaktır. Bir insanın herhangi bir geçişi nasıl başardığı, dünyadaki diğer tüm varlıklar için derin bir gizemdir; hattâ ona gelen iyiliğin yolu, sırtını bize ve herkese dönüp yüreğindeki sesi dinlemesinden geçer. Hal böyleyken, yaşama dair söyleyebileceklerimiz, işe yarar kurallardan[3] ziyade bir tarif edişe, ya da en iyi ihtimalle, olanı kutlayışa karşılık gelebilir.

Bununla beraber, dirim bulaşıcıdır; bizi daha yoğun hissettiren ve düşündüren her şey gücümüze güç katar, eylem alanımızı genişletir. Minnet borçluyuzdur her yüce gönüle, her parlak dehaya, yaşamı ve talihi haklı bir eylem biçimine dökenlere, yeni bilimler ortaya çıkaranlara, yaşayışı zarif uğraşılarla incelikli kılanlara. Bize asıl hizmet sunan, seçkin denen bir topluluk değil, seçkin ruhlu bireylerdir. Seçkin topluluk, sokağın ve meyhanenin bayağılıklarına karşı bir özsavunmadır sadece. Genel kabule göre, seçkin bir topluluğun ne fikirleri vardır, ne amaçları: Bir parfümeri, bir çamaşırhane işlevi görür; bir çiftlik, bir fabrika

---

[2] "Bizi değil" (*Not unto us*) ifadesi Eski Ahit, Mezmurlar 115'in başında geçiyor: "Bizi değil, ya Rab, bizi değil; sevgin ve sadakatin uğruna, Kendi adını yücelt!"

[3] Yani herkesçe kullanılmaya uygun, genel geçer kurallar (*available rules*).

değildir.[4] Bir dışlamadır ve sınır çizmedir. "Dostluk pekişecek mi bozulacak mı, Londra'da bunu üç beş metre belirler" demiş Sydney Smith.[5] Seçkin topluluk, ilkesi olmayan bir âdap demektir; temiz masa örtüleri ve at arabaları, eldivenler, kartlar, ıvır zıvırın zarafeti demektir. Bir insanın özsaygısı için, onun günde kaç gömlek değiştirdiğinden başka ölçütler vardır. Ama toplum eğlendirilmek ister. Ben eğlendirilmek istemiyorum. Yaşam ucuz olmasın ama kutsal olsun istiyorum. Günler yüzyıllara bedel olsun istiyorum, yoğun ve hoş kokulu. Oysa şimdi biz onları, bir borcu tahsil edeceğimiz veya ödeyeceğimiz banka mesai günleri gibi, ya da tadacağımız basit bir zevk gibi düşünüyoruz. Bize düşen bir tek nefes alıp vermek midir? Porphyrios'un tanımı daha iyi değil mi: "Yaşam maddeyi birarada tutandır." Kucaktaki bebek, bizim adına kader, sevgi, akıl dediklerimizin görünür olarak içinden aktığı bir kanaldır. Bakın, insan hayvanlar, bitkiler, taşlar, gazlar ve saymakla bitmez unsurlarla, bir kuyruklu yıldız gibi, nasıl bir destekler katarını sürüklüyor peşinden! Onun bu araçlar tantanasından, amaçlarını çıkarın çıkarabilirseniz. "Eğer her yerde ve her şeyde başarmak için değilse, bizler kendimizi ne diye insan olarak duyalım?" demiş Mirabeau:[6] "Hiçbir şey için, şu benden aşağıdır dememeli, ya da hiçbir şeyin gücünüzü aşacağını düşünmemelisiniz. İsteyen insan için hiçbir şey imkânsız değildir. *Böyle mi olmalıdır? Böyle olması gerekir*: Başarmanın tek kuralı budur." Bunu her kim söylüyorsa, doğru tınıyı yakalamıştır. Gelgelelim sokaktaki adamın ne üslubu ne de mantığı böyledir. Sokak bizleri kinik yapıyor. Karşılaştığımız herkes kaba

---

[4] Yani bir şey üretmez; sadece temiz ve düzgündür.

[5] Sydney Smith (1771-1845): İngiliz din adamı ve yazar. Smith buradaki ifadeyi bir mektubunda, Londra'da kendisine yakın bir adrese taşınan aristokrat bir ahbabına söylüyor: "Neyse ki artık daha kolay erişilebilir olacaksınız. Çünkü dostluk pekişecek mi bozulacak mı, Londra'da bunu üç beş metre belirler."

[6] Honoré Gabriel Riqueti, comte de Mirabeau (1749-1791): Fransız siyaset adamı ve yazar; Fransız Devrimi öncesinde ve devrim sırasında ön plana çıkan isimlerdendir.

saba ve uyuşuktur. En keskin zekâların bile bir tortusu[7] vardır. Şu bir yığın hoppa, fukara, işe yaramaz, keyif erbabı, mazi düşkünü, siyasetçi ve hırsızdan, her iki cinsin avarelerinden toptan vazgeçsek yeridir! İnsanlık iki sınıfa ayrılır: İyilik sağlayıcılar ve kötülük gözetenler. İkinciler sürüsüne berekettir, birincilerse bir avuçtur. An olur biri hasta düşer, durumun tanıkları içten içe onun öleceği umuduyla heyecanlanır: –Yığınla zavallı yaşantı, bıkkınlık veren ipsiz sapsızlar, katli vacipler. "İnsanlar nasıl da yüzeysel ve pısırıktırlar" demiş Franklin: "Bir şeye başlarlar, biraz zorluk görünce gözleri korkar, kaçarlar; aslında, kullanmasını bilseler, kapasiteleri yok değildir." Şu durumda, örneğin, bir ülkeye çoğunluğuyla mı, azınlığıyla mı değer biçmek gerekir? Elbette, azınlığıyla. Halklara, onların zamanın aklına göre olan önemini bir kenara bırakıp, nüfus sayımıyla veya toprağın yüzölçümüyle değer biçmek abesle iştigaldir.

Halk yığınları üzerine olan şu ikiyüzlü gevezeliği bırakın! Yığınlar taleplerinde ve etkilerinde kabadır, topaldır, olgunlaşmamıştır, kötücüldür ve onları pohpohlamak değil eğitmek gerekir. Ben yığınlara onları terbiye etmekten, çalıştırmaktan, dağıtıp bölmekten, böylece içlerinden bireyler çıkmasını sağlamaktan başka bir şey bağışlamak istemem. Hayırseverliğin en kötü yanı, korumanız beklenen hayatların korunmaya değmez olmalarıdır. Yığınlar! Yığınlar felakettir. Varsın olmasın halk yığınları; kürek misali elleri olan, darkafalı, cin içkicisi milyon tane dikiş nakışçı ve boş gezenin boş kalfası tip olmasındansa,[8] dürüst adamlar olsun, sevimli, hoş, yetişmiş kadınlar olsun. Eğer yolu yordamı bilinse, devletin nüfusu artırması şöyle dursun, azaltmasını dilerdim. Nüfus doğru bir işleyiş yasasına ulaştığında, doğan her insan lüzumlu sayılıp selâmlanacaktır. Bu yığınlar harala gürelesini bırakalım da, onuru ve vicdanıyla hareket eden tekil bireyin aklı başında oyuna sahip çıkalım. Eski Mısır'da peygamber oyunun yüz ele bedel olduğu kanunen belirlenmişti. Bana kalırsa, az bile

[7] Bir şeyin saf olmadığını gösteren ve kaliteye dair şüpheye düşüren bir durum olarak.

[8] Amerika'daki İrlandalı, İngiliz ve Napoli kökenli alt tabakalar kastediliyor.

denmiş. Her günkü seçimlerimizle keşfettiğimiz gibi, "bedenden bedene asalet farkı vardır."[9] Şu Washington'daki siyasetçilerimizin ne fena bir teamülüdür birer kişiden vazgeçmek![10] Sanki kötüye oy atan bir adamın eksilmesi iyiye oy atacak olan sizin eksilmenizi mazur gösterebilirmiş, varlığınız oyunuzdan başka hiçbir şekilde belli olmuyormuş gibi. Bir düşünün: Thermophylae'deki üç yüz kahramanı üç yüz Persli ile değiştirseydiniz, Yunanlar ve tarih için her şey aynı mı kalırdı? Napoléon'a ise askerleri "Yüzbinlik" adını takmışlardı. Biraz dürüst de olsaydı, ona "Yüzmilyonluk" derlerdi.[11]

Doğa tek bir iyi kavun için elli tane kötü kavun yapar; tatlılık bir düzine elma bulabilmeniz için toprağa bir ağaç dolusu yamrı yumru, kurtlu, olmamış yaban elmasını saçar: Tıpkı bir sürü çıplak Kızılderili ve giyinik hıristiyan halkını aralarından çıkacak iki üç seçkin kafa için saçtığı gibi. İnce eleyip sık dokur doğa; milyon kere atar, bir defa vurur on ikiden. İnsanlık söz konusu olduğunda, doğa yüzyılda bir büyük bir usta çıkarabilse memnun olur. İyi insanları yaratmaktaki zorluk ne kadar büyükse, o kimseler geldiklerinde o denli işe yararlar. Bir defasında küçük bir kasabada, gücü yeten her adamın maddi yardım için kendisine bağımlı olan on iki ila on beş kişiye baktığını gözlemlemiştim; bu adamların her biri ötekiler için ekmekti suydu, destekçi ve koruyucuydu, doktordu ve bakıcıydı, hattâ onlardan fazlasıydı: Bekâr ya da geniş bir ailenin reisi olması fark etmiyordu, eğer kendine düşen görevleri şiddetle reddetmiyorsa, bu yararlılık miktarı onu bir şekilde gelip buluyordu. Bu, onun becerilerinin ödediği vergidir. İyi insanlar özel yarar merkezleri olarak iş görürler, etkileri yayılır. İster mekanik, ister düşünsel, ister ahlâ-

---

[9] Shakespeare'in Cymbeline'inde, Perde IV, Sahne II'de geçiyor: "Toprağa karışınca benzeseler de, bedenden bedene asalet farkı vardır."

[10] *Pairing-off*: Bir meclis oylamasında birbirine muhalif iki taraf veya partinin, oylamadaki bir açmazı aşmak ve karara varabilmek amacıyla birer üyeden vazgeçmekte karşılıklı olarak anlaşması.

[11] Yüzbinlik (*Cent Mille*): Napoléon, kişisel servetini merak edenlere, "Yüz bin (*cent mille*) adamlık bir gelirim var" demiş. O dönem Fransa'da, eli silâh tutan her erkeğin orduya yazdırılması söz konusudur.

ki olsun, tüm aydınlanışlar, topluluklara değil, bireylere gelir. Günümüzün tüm çarpıcı gelişmelerinin, tüm kentlerin ve yeni yerleşimlerin kökenini bir bireyin beyninde tespit etmek mümkündür. Uygarlığımızı oluşturan tüm atılımlar birkaç seçkin kafanın düşünceleridir.

Öte yandan, türümüzün üreme aşırılığı ne zararlı ne de gereksizdir. Bu ulus güruhları olmasa da olur diyebilirsiniz; ama hayır, onların hepsi önemlidir, hepsine bel bağlanır. En ince bir kamusal gereklilik bağıyla yaşam ağacına tutunduğu sürece, Kader her şeyi yaşatır. Ahmağa, kabadayıya, hırsıza, aslında onlardaki fenalıkların her biri bir meziyetin[12] aşırılığı veya keskinliği olduğundan, alt tabaka[13] olarak var olma izni verilir. Yığınlar hayvandır, yetişmemiş çocuktur, evrilmemiş şempanzedir. Ama yığını oluşturan birimler işçi arılardır: Onların her birinde kraliçe arıya dönüşme olasılığı vardır. Kural şudur ki, bizler düşünmeye başlayana dek ilkel zerreler olarak kullanılırız; ondan sonra, ötekileri kullanırız. Doğa her tür kötüye kullanımı iyiye evriltir ve gerçek gerekliliği yerine getirir. Sonuçta hiçbir aklı başında kişi kendine güvenmezlik etmez. O kişinin varlığı, bütün sulugöz mızmızlanmalara verilmiş kusursuz bir yanıttır. Kişi varsa, ona ihtiyaç duyulur ve o, aranan nitelikleri kendinde birebir taşır. Burada olmamız, burada olmamız gerektiğinin kanıtıdır. Burada olmak için, Cape Cod'un veya Sandy Hook'un[14] var olması kadar haklı sebeplerimiz vardır.

Çoğunluğun kötü olduğunu söylemek gözlemcinin kötü niyeti, kötü yürekliliği olarak alınmamalıdır; burada kastedilen, çoğunluğun ham olduğu, henüz kendini gerçekleştirmediği, kendi fikrini henüz kazanamadığıdır. İnsanlar bunu bilseler, kendileri için ve herkes için esaslı bir öğreti bulurlar. Ancak günümüz-

---

[12] Sıradışı özellik anlamında.

[13] Orijinal metinde kullanılan sözcük, "proleterya"dır (*proletaries*). Sözcüğün özgün anlamıyla, Antik Roma'da devlete yalnızca çocuk doğurarak hizmet eden mülksüz alt tabaka kastedilmektedir.

[14] Cape Cod, Güneydoğu Massachusetts'te kumluk bir yarımadadır. Sandy Hook ise aşağı New York Körfezi girişinde yarımadamsı bir oluşumdur. Bunların her ikisi de doğal bariyer niteliği taşır.

de dört ayaklı ilgiler egemen olmayı sürdürüyor;[15] ve dünyanın disiplinini, kahramanların okulunu, doğru bildikleri yolda şehit olanların utkusunu belirleyen bu hayvansal itki her çağda bilge kimselerin ince yergisini ve gözyaşlarını ateşliyor.[16] O kimseler gazeteleri, kulüpleri, hükümetleri ve kiliseleri şeytanın güdümünde buluyorlar. Ve her bilge kimse kendi çağında bu engelin karşısına dikiliyor: Sokrates gibi, ironi yoluyla; Bacon gibi, ömür boyu kendini gizleme yoluyla;[17] Erasmus gibi, "Deliliğe Övgü" kitabıyla; Rabelais gibi, halkları yerden yere vuran hicivle. Chevalier de Boufflers, "Bana karşı gürültü koparanlar ahmaktılar, diyorsun", diye yazmış Grimm'e, "Evet, ama ahmakların sayısal üstünlüğü var ve son sözü bu söylüyor. Onlarla savaşmak boşuna; zayıflatamayız onları; hep onlar hâkim olacaklar. Asla onların elinden çıkmış olmayan bir usûl veya âdet uygulamaya konmayacak."[18]

Bu uğursuz gerçeklerin en ön sırasında, tarihin ilk büyük dersi, kötünün hayırlı oluşudur. İyi, iyi bir öğreticidir; ama Kötü bazen ondan da iyidir. Kral John devrinde Magna Carta fikrinin doğuşunu mümkün kılan, Kral I. William'ın zulmü, vahşi orman

---

[15] "Dört ayaklı": evrimini tamamlamamış primat.

[16] Yani dünyanın düzenini devam ettiren bu kaba itkidir, ama toplumdan çıkan en iyi kafalar da onu eleştirir ve alaya alır, onunla didişir.

[17] Sözü edilen kavram (*dissimulation*), Francis Bacon'ın, toplumsal hayatta başarılı olmak adına kişinin başkalarına nasıl görünmesi gerektiği ile ilgili olan "Aldatıcı Olma ve Kendini Gizleme" (*Of Simulation and Dissimulation*) adlı denemesinde geçer. Bunlardan ilki, kişinin yalan ve hileye başvurarak kendisi hakkında kasıtlı olarak aldatıcı olması, diğeri ise kişinin kendini doğrudan ortaya koymaktan kaçınıp başkalarınca farklı anlaşılmakta sakınca görmemesi ile ilgilidir. Yani bir yanda kendini bile bile yanlış tanıtmak (olmadığı gibi görünmek), diğer yanda kendini görünürken gizleyebilmek (göründüğü gibi olmamak) vardır. Bilgece bir yaşayış taktiği, bunlar arasında, hem gizliliğe hem doğruluğa mümkün olduğunca ağırlık vererek, duruma göre geçişler yapabilmeyi gerektirir. Bacon, denemesinde ana ilke olarak kendini gizlemenin (*dissimulation*) üzerinde durur.

[18] Stanislas Jean, Chevalier de Boufflers (1738-1815): Fransız devlet adamı ve yazar. Friedrich Melchior, Baron von Grimm (1723-1807): Ansiklopedistlere yakın, Alman kökenli Fransız yazar.

kanunları ve yıkıcı despotizmi olmuştur.[19] Kral I. Edward ise para, asker, kale ve alabileceği her türlü şeyi istemişti; halkı kısa yoldan çabucak biraraya getirmek gerekiyordu: Avam Kamarası doğdu.[20] Para desteği elde etmek için imtiyazlar tanıdı. Hükümdarlığının yirmi dört yılında "Lordlar ve Avam Kamaraları'nın onayı olmaksızın hiçbir vergi konamayacağını" karara bağladı: Bu, İngiliz Anayasası'nın temeli oldu. Plutarkhos, Büyük İskender'in seferini izleyen çetin savaşların Helen uygarlığını, dilini ve sanatını barbar Doğu'ya tanıtmaya yaradığını, böylece evlilik kurumunun yayıldığını, yetmiş şehir inşa edildiğini, kavgalı halkların tek devlet altında birleştiğini söyler. Roma İmparatorluğu'nu parçalayan barbarlar tam zamanında gelmişlerdir. Schiller, Otuz Yıl Savaşları'nın Almanya'yı ulus yaptığını söyler. Sert ve bencil despotlar insanlığa büyük hizmet sunabilirler: VIII. Henry'nin Papa ile olan mücadelesinde olduğu gibi;[21] Cromwell'in, aklı kadar, takıntılı tutkunluğunda da olduğu gibi;[22] Rus çarlarının gaddarlığında olduğu gibi; 1789 yılı Fransası'nın kral katleden fanatizminde olduğu gibi. Bir yıllık hasadı mahveden dondurucu soğuk, ekin biti ve çekirgeyi de yok ederek yüz yıllık hasadı kurtarır. Savaşlar, yangınlar ve kıtlık kaskatı rutini kırar, yozlaşmış soyların, maraz dolu batakhanelerin zeminini temizler, yeni insanlara hoş bir alan açar. Şeylerin kendilerini düzeltme eğilimi vardır; çürümüş bir sistemi yerle bir eden savaş, devrim veya çöküş her şeyin yeni ve doğal bir düzene girmesini sağlar. En keskin musibetler sonuçta gene, gezegenlerin sapmalarının, insanların feveranlarının ve marazlarının kendiliğinden sınır-

[19] İki kralın devirleri arasında yüz yıldan uzun bir zaman aralığı vardır.
[20] Kral I. Edward döneminde parlamentodaki temsilciler yeni yetkiler elde eder ve bu, Avam Kamarası'na giden yolda önemli bir kilometre taşı olur.
[21] İngiltere kralı VIII. Henry'nin (1491-1547) Vatikan ile olan çekişmesi sonucunda 1534 yılında İngiltere Kilisesi, Katolik Kilisesi'nden ayrılarak bağımsız olur.
[22] İngiliz tarihinin önemli figürlerinden inatçı, sert ve kararlı Oliver Cromwell (1599-1658), İngiliz İç Savaşı sırasında parlamentocu kanatta yer alarak krallığın zayıflamasına giden yolda ön plana çıkar, daha sonra dönemin İngiliz siyasetinde başlıca isim haline gelir.

landığı şu belirlenilmişliğe doğru kıvrılır. Karşıtlıklardır doğayı ayakta tutan. Tutku, direnç, tehlike birer eğiticidir. Üstesinden geldiğimiz gücü kendimize kazanırız. Savaş olmasa, asker olmaz; düşman olmasa, kahraman. Evren karanlık olmasaydı güneş cansız olurdu. Bu anlamda, karakterin ihtişamı yozlaşmanın dehşetine göğüs gerebilmekte, böylece yeni gücün asaletini toplayabilmekte yatar: Tıpkı Sanatın, karşıtlıkları yeni kullanımlara döküp kaynaştırmakla ve kapkara gece kovukları için daima karanlığın derinini kazmakla yaşam bulup heyecan vermesi gibi. Eğer çarmıha gerilme ve cehennem olmasaydı, ressam, şair, aziz ne yapardı? Bu dünya güzelin ve tiksincin, büyüklüğün ve alçaklığın hayret verici dengesidir sürgit. Marcus Aurelius'tan değil, bir çamaşırcı kadıncağızdan duymuştum: "Bela ne kadar büyükse, kahraman da o kadar büyür –benim ilkem budur."

1849 yılında California'ya yürümüş olan insan topluluğunun tasarılarına ve eylemlerine pek de saygı duymuyorum.[23] Olup biten, daha ziyade, açgözlü serüvencilerin gürültü patırtısı ve nehir boyu eşkıyalarının Batı topraklarına toplu firarıydı. Bazısı iyi niyetlerle, bazısı çok kötü niyetlerle, ama tamamı zenginliğe kestirmeden varma yönünde bayağı bir istekle yola düşmüştü. Ne var ki Doğa her şeyi gözetiyor ve fesadı iyiye döndürüyor. California teslim alınıyor ve iskân olunuyor –bu gayri ahlâki yolla uygarlaşıyor– ve bu temelin üzerinde hakiki bir zenginleşme filizlenip boy atıyor. Bir yalancı ördektir bu, balinayı kandırmak için atılan bir tuzak dubasıdır: Ama gerçek ördekler ve yağ veren balinalar bu sayede yakalanıyor. Sabinelilerin ırzına geçmekten ve haydutların talanından, zamanı gelince, gerçek Roma'lar ve onların kahramanlıkları doğuyor.[24]

---

[23] Meksika Savaşı'nı ve ABD'nin kıtanın batısını topraklarına katışını izleyen 1849 yılı, California için "Altına Hücum" dönemi olur. Eyaletin nüfusunda patlama meydana gelir, şehirleşme başlar; öte yandan büyük bir insan ve hayvan kıyımı da yaşanır. Bu dönemi yaşayan insanlara "Kırkdokuzlular" denir.

[24] Sabineli Kadınlar: Roma'nın kuruluşuna dair mitolojik hikâyelerden biri. Roma'yı kuran Romulus ve çevresindeki adamları kendilerine bölgedeki Sabine halkından eş ararlar ama olumsuz yanıt alırlar; gene de

Amerika'da coğrafya yücedir, ama insanlar değil; icatlar harikadır, ama bazı icatçılar utanç verir. California'nın, Texas'ın, Oregon'un iskâna açılması ve iki okyanusun bağlanması[25] gibi büyük olayları gerçeğe dönüştüren vasıtalar bazen nasıl da kahrolasıdır —düpedüz barbarlıktır, düzenbazlıktır, entrikadır: Gelgelelim tarihin en büyük sonuçları yüz kızartıcı yollarla gelebiliyor.

Illinois'da ve Büyük Batı'da demiryollarının sunduğu nimetleri ölçmek imkânsızdır; bunlar kayıtlara geçmiş her türlü kasıtlı hayır işinin çok ötesindedir. Illinois, Michigan demiryollarını ve Mississippi vadi yolları ağını inşa eden, böylece toprağın zenginliğini açığa çıkarıp milyonlarca insanın enerjisini harekete geçiren bencil kapitalistlerin farkında olmadan halklara sunduğu iyiliklerin yanında —nedir ki iyi bir Kral Alfred'in,[26] Howard, Pestalozzi veya Elizabeth Fry'ın,[27] Florence Nightingale'in, küçük ya da büyük herhangi bir iyilikseverin yaptıkları? Bir kadim bilgelik deyişidir: "Tanrı en ağır yükleri en ince iplere asar."

Halkların başına gelenler, her gün insanların evlerinde de vuku buluyor. Arkadaşları bir beyefendiyi oğullarının serserilikleri konusunda uyardığında ve olabilecek felaketleri ona hatırlattığında, adam kendisi de çocukken bir sürü hergelelik bildiği halde sonuçta çok iyi toparladığı için çocuklarının aşırılıklarından çekinmediğini, onların tehlikeli sularda olduğunu, ancak yakında ayaklarını dibe vurup yukarı çıkacaklarını düşündüğünü söyler. Bu yaşanarak öğrenilecektir ve çok defa ıskalanacaktır kaçış. Gene de ayakta dik durmak için hem ahlâk duyarlılığı hem de iyi bir kavrayış gerektiği söylenebilir; gem vurulmayan tut-

---

vazgeçmezler ve bir festival sırasında bir grup Sabineli kadını kendilerine eş olmak üzere kaçırırlar. Roma soyu buradan gelişir. Buradaki kaçırma olayını karşılayan Latince sözcük *raptio*, İngilizceye *rape* olarak geçtiği için İngilizler arasında "ırza geçme" olarak biliniyor.

[25] ABD'nin kıtanın batısına doğru ilerleyerek her iki okyanusa kıyısı olan bir ülke haline gelmesi kastediliyor.

[26] İngiltere'yi Viking işgaline karşı korumayı başaran Büyük Alfred (849-899), inançlı, yetişmiş, merhametli bir kral olarak bilinir; eğitim ve hukuka önem vermiş, askerî, idari, toplumsal reformlar yapmıştır.

[27] John Howard (1726-1790), Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827), Elizabeth Fry (1780-1845): Hapishane ve eğitim reformcuları.

kular[28] ani yıkım getirir ve insanların en hoşlanmadığı şey olur, sosyal konum olarak gitgide alçalırlar. Çünkü yetenek karakterle birebir olarak yükselir veya dibe batar.[29]

"İnanın bana, hatada bile hayır vardır"[30] demiş Voltaire. Belirli bir kendini beğenmişlik ve heves yoluyla, tedbirli olanların geri durduğu engellerin hakkından gelenler olduğunu görüyoruz. Gerçek siyasi yandaş, dar kafalı atak biridir, çok şey görmez, bir tek şeyi hararetle ve abartıyla görür; başka dar kafalı adamların arasına düşerse ve ortada ticari veya siyasi gündeme uygun, geçici önemi olan bir mesele varsa, dünyalara bedel sayar o meseleyi, başkalarına tutku dolu görünür ve böylece söz konusu meseleyi dev gibi büyüterek belirli bir noktayı ileri taşımaya çalışan kimseler için Tanrı'nın bir lütfu gibi gelir. Kaba ve tutkulu kimselerin topluma taşıdığı gücü ve ateşi, bu kimselerin fenalıklarından sıyırarak yerinde kılabilseydik elbette daha iyi olurdu. Ama dingil çivisini vagon tekerinden çekip almaya kim cesaret edebilir? Açıkça ortadadır ki burada ahlâk bozukluğu değil, yalnızca yerinden sapmış iyi bir tutku vardır. Herkes kendi zaaflarına çok şey borçludur; kadim öğretide dendiği gibi, "İnsanlar, gazap tanrıçalarının tutsağıdır";[31] zehirler, hastalığı öldürüp yaşamı kurtaran başlıca ilacımızdır. Bir vahiy ibaresinde olduğu gibi, "O, insanı gazap yoluyla metheder ve şerri eğip büküp hayra çevirir."[32] Shakespeare ise, "En iyi kişiler kusurlarıyla yoğ-

---

[28] Nefsin isteklerinin peşinde koşmak, haz düşkünlüğü anlamında.

[29] Bu ifade, "Tapınma" adlı denemede de geçmişti: "Aklın ve kalbin bu birliği öylesine iç içedir ki yetenek karakterle birebir olarak yükselir veya dibe batar. İrade tutkuya ve yeteneğe hükmetmediği takdirde, ilkesel yanlış eğilimleri kişiyi fenalık dolu mecralara sürükler."

[30] Orijinal metinde Fransızcası da geçiyor: *"Croyez-moi, l'erreur aussi a son mérite."*

[31] Zerdüşt'e atfedilen Keldâni Vahiyleri'nde geçer. Gazap tanrıçaları: bkz. "Zenginlik", dipnot 34.

[32] Eski Ahit, Mezmurlar, 76:10'a atıf yapılıyor: "İnsanları gazaba uğratman bile sana övgüler doğuruyor; Gazabından kurtulanları çevrene topluyorsun."

rulur" der.[33] Büyük eğitmenler ve kanun koyucular, özellikle de komutanlar ve koloni idarecileri bu esasa bel bağlarlar, düzensiz ve tutkulu gücü en iyi malzeme sayarlar. Kavrayış ve enerji dolu bir adam olan eski Boston Limanı Tarım Okulu müdürü bana, "İyi oğlanlar sizin olsun, bana kötüleri verin" demişti. Bana kalırsa, çocukları uslu olduğu zaman annelerin telaşlanıp onların öleceğini sanması da aynı sebepten kaynaklanır. "Yalnızca güçlü tutkuların insanları büyüklüğe uzanabilir, yalnızca böyleleri halkın minnettarlığına layık olabilir" demiş Mirabeau. Tutku, kötü bir düzenleyici olsa da itici güç demektir. Sürükleyebilen tutku, günün hayhuyundan kurtarıcı bir etkiye sahiptir: O, bizim insani atomlarımızı harekete geçiren ısıdır, eşikleri aşabilmek için sürtünmeye üstün gelir; önce topluma seslenir, iyi bir başlangıç ve ivme sağlar, sonrası kolaydır. Kısacası, bitkinin gübreden beslenmesi gibi, zaman zaman kendi kusurlarına minnettar olmayan kimse yoktur. Yalnızca biz elbette insanın iyiye gitmesi, bitkinin yukarı doğru boy atması, aşağı olanın üstün bir tabiata dönüşmesi gerektiğinde ısrar ediyoruz.

Kavrayışlı bir zanaatkâr, kendindeki çalışma yeteneğini ortaya çıkaran yokluğa ve yalnızlığa hayıflanmaz. İnsan gençken varlıklı aile çocuklarının tavırları ve terbiyesiyle büyülenir. Oysa tüm büyük insanlar orta sınıflardan gelir. Bu hem akıl için hem kalp için iyidir. Marcus Aurelius, Fronto'nun[34] kendisine, "Asil olarak adlandırılan kimseler çoğunlukla kalpsiz oluyorlar" dediğini söyler; buna karşın, cahil kesimin içten düşünceliliğinde en derin kültürün göstergesi vardır. Charles James Fox, ülkesi İngiltere için şöyle der:[35] "Bu ülkenin tarihi bizlere, yokluğu halinde Avam Kamarası'nın büyük gücünü ve ağırlığını kaybetmesine

---

[33] Shakespeare'in "Kısasa Kısas" (*Measure for Measure*) oyununda Perde V, Sahne I'de geçiyor.

[34] Marcus Cornelius Fronto (MS c.100-170): Bilge Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un eğitmeni ve akıl hocası. Dönemin başlıca hatip ve Latin edebiyatı uzmanlarındandır; Cicero'yla kıyaslanır.

[35] Charles James Fox (1749-1806): İngiliz Whig devlet adamı; Avam Kamarası'nda sivrilir; önceleri muhafazakârdır, sonradan görüşleri değişir, Amerikan bağımsızlık mücadelesini destekler, boyun eğmez

yol açacak olan ihtiyatı, dinçliği ve gayreti bolluk koşullarındaki insanlardan bekleyemeyeceğimizi kanıtlar. İnsan doğası zevkü sefa arar, ancak en yararlı kamusal hizmetleri hep lüksten uzak yaşam koşullarından gelenler yerine getirir." Ne var ki bizler, her gün genele uygun[36] olmak için dua ederiz: "Ey lütufkâr tanrılar! Şahsımdaki, görünüşümdeki, talihimdeki şu kusuru telafi edin de çemberin içinde kalabileyim! Telafi edin ve imrendiğim şu öteki kimseler gibi olabileyim, onlarla iyi anlaşabileyim." Ama yok, "Hayır" diyor tanrılar, "senin için daha iyisini düşündük; küçük düşerek, yenilerek, desteksiz kalarak,[37] eşitsizlik uçurumlarıyla –şık beyefendilerden çok daha kapsamlı bir doğruyu ve insanlığı öğreneceksin sen". Yani bir Beşinci Cadde mülk zengini veya bir Batı Yakası sakini[38] en yüksek üslubun insanı değildir; üstelik, iyi yüreğin ve sağlıklı zihnin koşulu bilinmez ama, pek çok kimse adına bilge olması gereken kişi korunmasız kalmak zorundadır. Bilmelidir o, fakir halkın uyuduğu barakaları, ter döktüğü angaryaları. Aisopos, Sokrates, Cervantes, Shakespeare, Franklin gibi birinci sınıf zihinler fakir kesimin hissiyatını ve perişanlığını tatmışlardır. Zengin biri hayatı boyunca aşağılanmamıştır, ötekiyse muhakkak yaralanmalıdır. Zengin kimse soğuğun, açlığın, savaşın veya zorbaların tehlikesi altında kalmamıştır; bunu fikirlerindeki ılımlılıktan[39] anlarsınız. Aslında şımartılmak ve çokça pasta yemekte hayati bir sakınca vardır. O kişi ne gibi insanlık sınavlarına dayanabilir? Korunağından çıkaracaksınız kişiyi. O, belki iyi bir hesap uzmanı veya sigorta ofisinde açıkgöz bir danışmandır, belki de üniversite sınavlarını vermiş, diplomasını

---

bir muhalif ses olur, özgürlükçülüğü ve kölecilik-karşıtlığını savunur, Fransız Devrimi'nin yanında yer alır.

[36] Âdetlere aykırı olmayan, sıradan, konvansiyonel.

[37] Başkalarının bağlılığından, sevgisinden mahrum kalarak (*loss of sympathy*).

[38] Beşinci Cadde (*Fifth Avenue*): Manhattan'ı doğu-batı yönünde ikiye bölen ana cadde; Doğu Yakası ve Batı Yakası ayırımı bu caddeye göre yapılır. New York'un en lüks mağazaları hep bu cadde üzerinde bulunagelmiştir.

[39] Vasatlık anlamında kullanılıyor.

almıştır, mahkemede akıllıca görüş belirtebilir. Onu çiftçilerin, kazancıların, Kızılderililerin, göçmenlerin arasına koyacaksınız. Üzerine bir köpek salacaksınız; eşkıyayı çıkaracaksınız karşısına; kalabalık bir yığına laf anlatmak durumunda bırakacaksınız; Kansas'a, Pike's Peak'e, Oregon'a yollayacaksınız: Eğer sahici bir becerisi varsa, belki de eksikliğini duyduğu öğe tam da budur, durumun içinden daha kapsamlı bir bilgelikle ve erkeksi bir güçle çıkacaktır. Aisopos, Sadi, Cervantes, Regnard –bunların hepsi korsanlarca tutsak alınmış, öldü sanılıp yol kenarına atılmış, köle olarak satılmış ve insan yaşamının gerçeklerini böylece tanımışlardır.[40]

Zor zamanların bilimsel değeri[41] vardır. İyi bir öğrenci bu fırsatları kaçırmaz. Nasıl ki hararetli vatanseverliğin esip gürlemeleriyle coşturulmak için Faneuil Hall'a[42] memnuniyetle gidiyorsak, fanatik zulüm, iç savaş, ulusal iflas veya devrim dönemleri de bizim için durgun bolluk yıllarından daha güçlü tınılar barındırıyor. Öyle zamanlarda, kendimizi bildik bileli sağlam zemin saydığımız ne varsa ortadan ikiye yarılıyor, zeminin içeriği ve oluşum geçmişi meydana çıkıyor. Depremin ertesi sabahı, paramparça yığınların, yerinden kalkmış düzlüklerin, kurumuş deniz yatağının tüyler ürpertici görüntüsünden jeolojiyi öğreniyoruz.

Yaşamımızda ve kültürümüzde her şey işlenip kullanıma girer: Tutku, savaş, isyanlar, iflas ve en az bunlar kadar da, çılgınlık, sakarlıklar, aşağılanma, bunalım, kötü arkadaşlar. Doğa bir kilim ustası gibidir, her şeridi, kıymığı, ucu örüp yeni yaratısına katar; geçende, laboratuvarında eski gömleğini saf beyaz şekere

---

[40] Yaşayıp yaşamadığı tartışmalı olan Aisopos, köle ve cüce olarak bilinir. Sadi Şirazî ise Haçlıların eline düşmüş ve bir kale inşaatında çalıştırılmıştır; bundan Gülistan'da söz eder. Cervantes ise İnebahtı'dan (Lepanto) dönüşte korsanlara tutsak düşmüş, Cezayir'de köle olarak satılmıştır. Jean-François Regnard da benzer şekilde korsanların eline düşmüş ve iki yıl köle olarak kalmıştır.

[41] Yani bilmeyi, öğrenmeyi ilgilendiren bir değeri.

[42] *Faneuil Hall*: Boston'da pazar yeri ve halkın başlıca toplanma salonu; "Özgürlüğün Beşiği".

dönüştürdüğünü gördüğüm iyi kimyager gibidir. Yaşam sınırsız bir ayrıcalıktır; bileti alıp arabaya atlayınca içeride nasıl iyi bir topluluğa düşeceğinizi bilemezsiniz. Faturaya dâhil olmayan ne çok şey satın alırsınız! İnsanlar bambaşka amaçlar için uğraşırken, farkında olmadan nasıl yüceliklere ulaşırlar!

Konumuzun bu noktasında yaşamın belli başlı kurallarını ortaya koymaya yönelecek olursak, bireysel ekonominin daha önce önerilmiş olan, her insanın kendini idame ettirmesi yönündeki en birinci kuralını tekrar tekrar ortaya koymaktansa, onun yerine, "sağlıklı olun" diyeceğim. Sağlığı kazanma yolundaki hiçbir emekten, acıdan, sakınımdan,[43] fakirlikten, idmandan geri durmamak gerekir. Çünkü sayrılık, yakalayabildiği bütün yaşamı ve gençliği emip yutan, hattâ kendi evlatlarını yiyip bitiren bir yamyamdır. Ben sayrılığı soluk renkli, inleyen, başıboş bir hayalet olarak gözümde canlandırıyorum: Tamamen bencil, iyiden ve yüceden habersiz, duyularına göre hareket eden, özünü yitirmiş, başka ruhları fesada ve buhrana boğan, onları kendi doymak bilmez hayhuyunun hizmetine koşan bir hayalet. Dr. Johnson uyarmıştır:[44] "Kişi hastalanınca hergeleye döner." Çene çalmayı bırakıp adamakıllı tedavi uygulamak lazım gelir. Ama ayyaşlarla uğraşırken ayyaş gibi davranmamız gerekmez. Sayrı olana, her türlü yardımı sunarken belirli bir katılıkla da yaklaşmak gerekir —ve kendimizi geride tutmak. Bir keresinde ücra bir kasabadaki bir papaza kimlerle arkadaşlık ettiğini, ne tür kabiliyetli kimselerle görüştüğünü sormuştum; tüm zamanını sayrılar ve ölmek üzere olanlarla geçirdiğini söylemişti. Buna karşılık, bana bundan daha farklı bir çevreye ihtiyacı varmış gibi geldiğini, bunu da kolayca bulabileceğini düşündüğümü ifade etmiştim: Çünkü, her ne kadar birileri bir gaye uğruna yaralandığında veya canını feda ettiğinde her şeyi bırakıp onların yanına koşmamız gerekiyorsa da, görebildiğim kadarıyla, onun ilgilendiği kimseler işe yaramaz kimselerdi. Gelin, arkadaşlarımızı bize katlanmaya mecbur etmeyelim.[45] Tanıdığım bilge bir kadın, arkadaşlarına,

[43] Sıkıya girmek ve itidalli olmak kastediliyor (*temperance*).

[44] Samuel "Dr." Johnson. Bkz. "Güç", dipnot 64.

[45] Başkalarına yük olmayalım.

"Yaşlandığımda, beni yönetin" derdi. Sağlığın en iyi yanı hoş mizaçtır ve bu, yetenek ürünü yapıtlarda bile yetenekten önce gelir. Şeftaliye, ihtiyaç duyduğu günışığını başka hiçbir şeyin veremeyeceği gibi, bilgiyi değerli kılmak için de bilgelikteki neşe gerekir. İçtenlikle tatmin olduğunuzda, beslendiğinizi hissedersiniz. Ruhun sevinci, sahip olunan gücü gösterir. Tüm sağlıklı şeyler hoş tabiatlıdır. Deha eğlenerek işler; iyilik daima gülümser: Çünkü şeyleri paylaştırıp düzenleyen kaideyi görebilen kişi umutsuzluğa düşmez, yüce istekler ve girişimler için yaşamla dolar. Umutsuzluğa düşen kimse, görmesi gerekeni göremediğini itiraf ediyordur.

Bir Hollanda atasözü, "Boya masrafsızdır" der; nemli iklimlerde öyle koruyucu bir niteliği vardır onun. Günışığı daha da ucuzdur, üstelik daha iyi bir boya malzemesidir. Neşe, keyif de böyledir, ne kadar harcansa o kadar çoğu kalır. Bir odun veya taş parçasının gizil ısısı bitip tükenmezdir. Bir çam ağacı yongasını tutuşma noktasına kadar yüzlerce kez sürtebilirsiniz: Tinin mutluluk gücü de böyledir, ne hesaplanabilir ne tüketilebilir. Tinsel düşüşün ise bireyde ve toplumda salgın bir hastalığın tohumlarını attığı gözlenir.

Eski bir doğru davranış buyruğudur: "Neşeli kal, bilge ol."[46] İnsanların sizdeki sağlık dolu gençliğe ve pırıl pırıl düşlere ters ters bakıp dudak bükmesinin onlar için ne kadar kolay olduğunu biliyorum; ama ben her halükârda, göğe doğru yükselen sevinç dolu şatoları, içinde rahatlık bulma ve kullanım adına, şu mımıntı ve mutsuz insanların gökte her gün kazıp oyduğu zindanlara yeğlerim. Üstlerindeki gökyüzünün ışığı ve renkli bulutları arasında sürekli kara bir yıldızın ilerlediğini gören bu zavallı insanları tanıyor ve onlardan tiksiniyorum: Işık dalgaları geçip bir süreliğine gizlese de, en yukarıda çakılı duruyor onların kara yıldızı. Oysa güç neşede barınır; bizleri iş yapacak havaya sokan, umuttur; umutsuzluk esin perisi değildir, etkin güçleri bozar. Bir insan bize yaşamı ve Doğayı daha kutlu kılmalıdır, yoksa hiç

[46] Orijinal metinde Latincesi de geçiyor: *Aliis laetus, sapiens sibi.* Birebir karşılığıyla, "Başkalarına karşı neşeli, kendine karşı bilge".

var olmasa daha iyidir. Siyasal iktisatçı üretken olmayan sınıfları hesaplarken, kendine acıyanları, halinden anlasınlar diye yalvaranları, hayalî felaketlere hayıflananları en üste yazmalı! Şu eski Fransız dizelerine bakın:

> *Kâh dindirdin kederini,*
> *Kâh en fenaya dayandın, yenilmedin;*
> *Ama sen asıl eziyeti*
> *Hiç gelmeyen kötülüklerden çektin!*[47]

Üç tür arzu asla tatmin edilemez: Biri, sürekli daha fazlasını isteyen zenginin arzusu; biri, değişim isteyen sayrının arzusu; biri de, "burası olmasın da neresi olursa olsun" diyen gezginin arzusu. Osmanlı kadısı Layard'a, "İnsanlarınızın usûlüne göre sürekli bir yerden bir yere gezdiniz, ta ki hiçbir yerde hoşnut olamayacak hale gelene dek" demiş. Ülkemin insanları da İtalyanların rokoko oyuncağı için tıpkı böyle deliriyorlar. Bütün Amerika Avrupa'ya gitmek için gemiye atladı atlayacak. Oysa hafif amaçlar için ve yaygın tabiriyle keyif amacıyla, toprakları aşıp denizleri geçmek niye? Günün birinde bu Avrupa tutkunluğunu bir Amerika tutkunluğuyla yerinden edeceğiz. O zaman kültür, parasını başka türlü nasıl harcayacağını bilemediğinden seyahate çıkan o kimselere bir ağırbaşlılık ve ev huzuru verecek. Oysa şimdi, evlerinin ve her türlü esaslı amacın uzağında tam donanımlı at arabalarına teşrif eden şu şahane aile kalabalığı kadar insanda acıma duygusu uyandıran başka bir şey var mı? Her millet sırayla, "Bunlar burada ne arıyorlar?" diye sordukça, belki de aile üyelerinde zamanla bir utanma baş gösterecek ve aynı soruyla her kentin kapısında karşılaşacaklarını önceden tahmin edecekler.

Canayakın tavırlar ve her koşula ayak uydurma gücü iyidir; ancak yaşamın üstün mükâfatı ve insanı taçlandıran asıl talih, belirli bir uğraşıya uygun, kişiye iş ve tatmin sağlayan bir tür yatkınlıkla doğmuş olmaktır –bu ister sepet, ister pala, ister kanal, ister kanun hükümleri, isterse şarkılar yapmak için olsun. Hiç şüphem yok ki Sokrates, sanatçıyı, görünüşte değil özünde öyle

[47] Orijinal metinde Emerson kendi yaptığı İngilizce çeviriyi kullanıyor.

olmak anlamında tek gerçek bilge olarak nitelendirirken bunu kastediyordu.

Çocukken, tıpkı camdan bir fanus gibi, ufkun duvarıyla çevrelenmiş olduğumuza, uzak bir yolculuğa çıkarak batan güneşin ve yıldızların yıkandığı denize varabileceğimize inanırız. Oysa deneyimle anlarız ki ufuk önümüzde kaçar ve bizi camdan fanusla çevrelenmeyen engin bir çayırda bırakır. Ancak ilginçtir, bu fanus-gökbilimine, yuva gibi koruyan ufuk imgesine gene de ısrarla sarılırız! Her yaz bu muhitte, kuşların çiftleşmesinden hemen sonra yeniden başladığını gözlemlediğim mutluluk arayışlarında da aynı yanılsamayı buluyorum. Gençler kenti sevmiyorlar, sahili de sevmiyorlar; iç bölgelere gidiyorlar, dağların arasında yürekleri kadar gizli bir kır evi arıyorlar. Yolculukları bir yuva arayışıdır: Berkshire'a, Vermont'a varıyorlar, çiftliklere bakıyorlar; iyi çiftlikler ve yüksek yamaçlar var —ama nerede inziva? Bir çiftlik falanca yere yakın, bir diğeri başkasına; Boston'dan giderek uzaklaşmışlar, ama Albany'e, Burlington'a, Montréal'e yakınlar. Bir çiftliğe göz atıyorlar, ama ev küçük, eski ve duvarları ince; mutsuz insanlar yaşamış oralarda ve çekip gitmişler: Gökyüzü de, açık hava da insana fazla geliyor, her şey fazla kamusal. Genç kişi, yalnızlık için kıvranmaktadır. Eve geldiği zaman, odaların içinden geçip gider. Aradığı güvenli kovuk burası değildir. "Şimdi anlıyorum, buraya insanlar derinlik katabilir; bir tek arkadaşlar verebilir derinliği." Evet, ama bu yıl büyük bir arkadaş kıtlığı var; bulması da zor, bulunca yakında tutması da: Alıp başlarını gidiyorlar, akıp giden dünyanın çalkantısına kapılmışlar, yükümlülükleri ve ihtiyaçları var. Tam Wisconsin'e doğru yola çıkmışlardı, Bremer'den[48] mektup aldılar: Sonra görüşürüz diyor. Asıl dersi öğrenmek için biraz hız kesmek, ağırdan almak gerek: İnsan için tek bir derinlik, tek bir yuva vardır, o da erektir, ereğin ta kendisidir. Eğer neşe, felaket veya deha size bunu bahşederse, o zaman sizin bir ahbap ya da peygamber olduğunuza bakmaksızın, tüm ormanlar, çiftlikler,

[48] İsveçli romancı ve feminist reformcu Fredrika Bremer (1801-1865) Emerson'ın arkadaşıdır; iki yıl süren Amerika ziyareti sırasında iki defa Emerson'ın evinde kalır.

şehir esnafı ve arabacılar birer ayna olup size sırrına erişilmez cenneti, insanlarla dolu yalnızlığı yansıtır.

Yolculuğun yararları koşullara göredir ve kısa ömürlüdür; ancak yolculuk sayesinde bulunabilecek en iyi meyve, eğer bulunabilirse sohbettir ve bu, yaşamın ana işlevlerinden biridir. Zihinlerin kucaklayıcılığı nasıl da farklı farklıdır! Kendimize bile söyleyemediklerimizi söyleyebildiğimiz kişi nasıl da paha biçilmezdir! Başkaları ise istemeden bizi incitir veya düşünce gücünden yoksun bırakır, sıkıştırıp hapseder. Bir toplulukta duygu bağı varsa, oraya tek gereken bilge bir kimsedir, böylece herkes bilgeleşir. Ya da tam tersi: Mankafa, yoldaşını da mankafalaştırır. Nasıl da hayret verici bir uyuşturma gücüne sahiptir o kişi! Çalışma ofisine veya toplanma salonuna o geldiği zaman, topluluk dağılır; herkes bir bir ortadan sıvışır, adam orada tek başına kalır. Budala bir alışkanlık kadar iflah olmaz ne vardır? Sırtlanı yola getiremezsiniz, sineği de öyle. Belki, tıpkı Talleyrand'ın,[49] "Tuhaf bir şekilde, saçmalık iyi geliyor bana" dediği gibi,[50] eğlence, muziplik ve avarelik adına yapılan çılgınlıklara katlanılabilir; ama fenalık saçan saldırgan bir ahmak bütün bir ev ahalisinin mantığını zehirler. Sessiz sakin, aklı başında insanlardan oluşan koskoca bir ailenin böyle bir hergelenin kurbanı olup kaçıklaştığını, zıvanadan çıktığını görmüşlüğüm vardır. Çünkü kötüye sapmış birinin ısrarlı dikkafalılığı en iyinin bile asabını bozar: Sürekli abuk sabuk şeylere katlanmak zordur. Ne var ki direnmek, Doğanın ve yerçekiminin yanlış olup sadece kendisinin doğru olduğunu sanan asabi ahmağı tahrik etmekten başka bir şeye yaramaz. Böylece, evin bir düzine sakini yoldan çıkar, sahip oldukları tüm meziyet ve beceriler yoluyla bu fesatçının yanlışlayıcılarına, suçlayıcılarına, bahane uydurucularına, telafi edicile-

[49] Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754-1838): Fransız diplomat; Fransız Devrimi ve sonrasında etkinliğini koruyan tartışmalı bir figürdür; bazılarına göre usta bir devlet adamıdır, bazılarına göre haindir.

[50] Talleyrand bu sözleri, dönemin en soylu ve kültürlü kadınlarından olan (ancak pek çoklarınca son derece de çirkin bulunan) Madame de Staël'in ilgisine mazhar olduğu dönemde, neden onun gibi bir kadını hiçe sayıp da bayağı bir dulla birlikte olduğunu soranlara söylemiş.

rine dönüşürler: Sanki devrilmek üzere olan bir gemi veya posta arabası gibi, yalnızca şaşkın kaptan veya arabacı değil, taşıttaki herkes garip ve gülünç hallere girip dengeyi kurmaya, devrilmeyi önlemeye çalışır. Durum hâlâ idare edilebiliyorken, çare olarak soğukkanlılığı ve doğruluğu salık veririm: Söylenen ve eylenen her türlü doğruyu belirli bir kesinlik[51] zeminine oturtun, yoksa doğruluğun kendisi deliliğe dönüşür. Ama eğer durum yerleşik ve habis bir hal almışsa, tek önlem, uzvun kesilmesidir: Denizcilerin dediği gibi, kesip at, yoluna git.[52] Yaşanır mı böyle münasebetsiz insanlarla? Böyleleriyle hayat harcanır gider, üstelik deneyim bize ilk andaki özsavunma içgüdümüzden daha iyisini öğretmez: Böyleleriyle karışmayacaksın, dip dibe girmeyeceksin; bırakacaksın, onların çılgınlıkları doyasıya sarfedip tüketsin kendini —çünkü sen sensin, o da o.

Sohbet sanatı söz konusu olduğunda kişi tüm insanlıkla rekabet halindedir, çünkü yaşadığı sürece herkes bunun her gün pratiğini yapar. Bu noktada, bizim "insanları oldukları gibi al"[53] şeklindeki düşünme eğilimimiz tatmin edici olmadığı gibi, tam aksine, genellikle renksiz ve itici bulunur. İnsanları başarı olarak, bir iş anlaşması, kazançlı bir meslek, rakibe karşı elde edilmiş üstünlük, evlilik, mal varlığı, miras ve benzeri şeyler tatmin eder belki, ama sırf bu konular konuşulduğunda sohbet yüzeysel kalır, siyasetin, ticaretin, kişisel zaafların, abartılı kötü haberlerin, yağmurlu havanın ötesine geçilmez. Bu da iç bayıcıdır, herkes gergin ve alıngan olur. İşte o an, ortamın karanlığını düşünceleriyle aydınlatacak biri gelse, insanlara iç zenginliklerini, meziyetlerini, her birinin nasıl vazgeçilmez olduğunu, doğaya ve insanlara nasıl bir büyünün hükmettiğini gösterse, şiire, dinî inanca, karakteri kuran yetilere kapı açsa, o zaman o kişi herkeste bir değer duygusu ortaya çıkarır, önerileriyle yeni yaşam yollarına, yeni kitaplara, yeni insanlara, yeni sanatlara ve bilimlere istek uyandırır: Böylece kabuğumuzu kırarız ve gökkubbeye

[51] Hiç kimseye ayrıcalık tanımayan bir kayıtsızlık.

[52] Denizciler bunu, "halatı kesip at ve yola çık" anlamında söylemektedir.

[53] Yani sohbete ayak uydur, konuşulanların tonunu değiştirme, basit şeylerden söz et.

doğarız; üstümüzde en yüksek zirveyi, altımızda en dip derinlikleri görürüz. Her gün sıkışıp kaldığımız bilgi havuzları yerine, denizin kıyısına iner, ellerimizi mucizevi dalgalara daldırırız. Toplulukta yaratılan böylesi etki nasıl da harikadır... Hiç kimse önceden olduğu kişi değildir artık. Her biri California'ya gitmiş ve milyoner olarak geri dönmüştür. Hayatta bununla kıyaslanabilir bir kitap ya da eğlence yoktur. İnsanlara en iyi deneyimin ne olduğunu sorsanız, herkesin aklına bilge kimselerle olan açık yürekli paylaşımların anısı gelecektir. Sohbetlerimiz bize tekrar tekrar apaçık etmiştir ki, aslında tanık olduğumuz çevrelerden daha iyisine aitizdir; felsefe veya edebiyat denilen her türlü şeye kıyasla sevince ve etkilenime daha layık genellemeleriyle, başka bir zihin gücü bize çağrıda bulunmaktadır. Coşkulu bir sohbette, Evren bize bir başımıza derin düşünüş halindeyken yakalayabileceğimizin çok ötesinde görüntüler gösterir, ruhun özündeki gücün işaretlerini sunar; And manzaralarının[54] uzakları delen ışıklarını ve gölgelerini duyumsarız. Öyle anlar olur, benzersiz bir bereketle bahşedilir esinler; yavan demlerde hafızamız bu izlenimlere geri döner durur.

İradenin ve mizacın onayını ekleyin, dostluk bağı[55] ortaya çıkar. Hayatta eksikliğini duyduğumuz başlıca şey, bizi yapabileceklerimizi yapar kılacak olan kişidir. Dost bize bunu sağlar. Onunlayken kendiliğinden büyürüz. Bizdeki her türlü meziyet için onda müthiş bir çekim vardır. Bize varoluşun kapılarını nasıl da ardına kadar açıverir o! Neler öğreniriz ona sorular sorarak! Nasıl bir anlaşmadır aramızdaki! Nasıl da az söze gerek duyulur! İnsanlarla tek gerçek kaynaşma budur. Doğulu şair Ali Bin Ebu Talib,[56] acı gerçeği şöyle dile getiriyor:

> *Bin dostu olsa kişinin, vazgeçemez birinden;*
> *Tek bir düşmanı olsa, görmez başkasını ondan.*[57]

---

[54] Güney Amerika'nın batısındaki heybetli And Dağları kastediliyor.

[55] Dostluk sözleşmesi, akdi (*the covenant of friendship*).

[56] Ali Bin Ebu Talib: Hz. Ali. Emerson, Hz. Ali'yi daha ziyade bir şair olarak sıkça anar.

[57] "İnsana bin dost az, bir düşman çoktur." – Hz. Ali.

Bu noktada pek az kimse, insanlar arasındaki bu ilişkiyi zihinsel esenlik için bir sınav[58] olarak gören Hafız'dan daha iyisini söyleyebilmiştir: "Dostluğu tanıyana dek hiçbir sırrı bilemezsiniz, çünkü geçimsiz bir kimseye hiçbir ilâhi bilgi tesir etmez."[59] Bununla beraber, dostluğa koca bir ömür yetmez. Ciddiyet gerektiren, yüce bir iştir dostluk; tıpkı kral huzuruna çıkmak gibidir, dinî âyin gibidir, ayaküstü aradan çıkarılacak bir iş değildir. Dostluğa dair, sevgiye dair gizlilik dolu bir şey vardır, incelikli ruhlar onu, adını koymasalar da asla gözden kaçırmazlar. En önde gelen insanlar sınıfıyla olan dostluğumuz ve karşılıklı anlayışımız her türlü yabancılaşma, toplumsal konum, itibar kazalarının ötesine geçer. Gene de yaşamdaki en yüksek iyiyi tedarik edemeyiz.[60] Beden sağlığımızı korur, paramızı bir kenara yığar, evimizin tavanını sağlamlaştırır, kılık kıyafetimizi tamamlarız: Peki ama, en önemli mal varlığının, yani dostluğun eksikliğini hissetmeyecek derecede akıllıca hazırlık yapan biri var mıdır? Tüm yetişmemizin bizi buna hazırlamak için olduğunu hepimiz bilir, ama o yönde adım atmayız.[61] Bu büyük destekçileri daha ne kadar oturup bekleyeceğiz?

Bulunduğunuz andan beş yıl geriye doğru baktığınızda, iyi beslendiniz mi, iyi giyindiniz mi, üst katta mı kilerde mi yattınız, bağınız bahçeniz, havuzunuz, atlarınız, sığırınız oldu mu, rahat bir arabada mı, yoksa külüstür bir kağnıda mı yolculuk ettiniz, bunların pek önemi olmaz: Çabuk unutulur böyle şeyler, bir iz bırakmazlar. Ancak o süre zarfında iyi ahbaplarımız olmuşsa, bu, o arada yaptığımız işler kadar önemlidir. Bir de komşuluğun her koşulda belirleyici olan önemini düşünün. Nasıl ki evlilik,

---

[58] Ölçüt anlamında.

[59] Burada Emerson, Alman şarkiyatçı Hammer-Purgstall'in yaptığı bir Hafız Şirazî çevirisinden yararlanmış. Aslında yazar kendi İngilizce çevirisinde "geçimsiz" yerine "sağlıksız" ifadesini kullanıyor, ancak belli ki burada bir sözcüğün anlamını yanlış yorumlamış. Bu nedenle Türkçe çeviride bağlamı korumak adına "geçimsiz" sözcüğünün kullanılması uygun görülmüştür.

[60] Yani o, birtakım tedbir ve tasarruflarla elde edilebilen bir şey değildir.

[61] Dostluğun bize kendiliğinden gelmesini bekleriz.

doğruluğu veya yanlışlığına göre yuvamızı belirlerse, eşit sosyal düzeyde yakınımızda yaşayan kimseler de benzer değerdedir: Uygun mesafedeki bir avuç insan, sadece ve sadece onlar, kötü yoldaşlar da olsalar, yaşamımıza eşlik ederler —içten, arkadaş canlısı, yürekten bir yeminle bize bağlı olan kimseler yıldan yıla büsbütün azalacaktır. Toplumun bu hassas öğesini sistemli bir şekilde ele alamayız; sözgelimi, biri insanları biraraya getirmek için türlü zahmetlere girer, kulüpler ve münazara toplulukları tertipler, ama hiçbir sonuç çıkmayabilir. Ne var ki içimizde henüz kendi varlığından habersiz olan pek çok iyilik olduğu kesindir; buluşma ve rekabet etme alışkanlığı ise insanları kendine getirir, onları zirvelere doğru çeker —ve bizler biliriz ki yaşam insana aklı başında, üretken yol arkadaşlarıyla beş defa, on defa daha yaşanmış gelir. Buradan çıkarılacak bariz sonuç şudur: Biri ev veya arazi almaya gidecekse biraz olsun değerlendirme ve ön hazırlık yapmalıdır.[62]

Ancak insanlarla çeşitli düzlemleri paylaşırız; bize bağımlı kimselerle yaşarız; etrafımızda yalnızca bildiğimiz şeyleri öğretmemiz ve taşıdığımız avantajlarla donatmamız gereken çocuklar değil, para karşılığı bize hizmet eden kimseler de vardır. Bu konuda, eski kurallar işe yarar. Verilen hizmet parayla ölçüldüğünde bile ilişkiyi paraya dayalı kurmayın. Kendinizi başkası için gerekli kılın. Kimsenin yaşamını zorlaştırmayın. Bu husus, şimdilerde Amerikan sosyal hayatında yeni bir önem kazanıyor. Bizim ev içi hizmetlerimiz genellikle bir yanda mantıkdışı taleplerin velvelesi, öbür yanda ise yan çizip durmalardır. Bir keresinde trende yanımda oturan nükteli bir adama, kentte ne işin var diye sormuşlardı, adam şöyle dedi: "Beni evden, yemek pişirecek bir melek bulmaya yolladılar." Tanıdığım bir hanımefendi ise bana, hizmetçi kızlarından birinin aklının, diğerinin kendisinin yerinde olmadığından şikâyet etmişti. Üstelik fenalıklar, evleri ve çiftlikleri istila edip duran her gemi dolusu göçmen yığınının getirdiği cehalet ve düşmanlıkla daha da artıyor. Oysa uşaktan veya hizmetçiden gelecek hizmetin ev sahibi veya sahibesine baktığını

[62] Dostluğun ev veya arazi almak gibi ömürlük bir seçim olduğu, ama bundan çok daha fazlasını gerektirdiği kastediliyor.

pek az kişi kavrayabiliyor: Şu fingirdek dediğiniz kadın öbür evde koruyup kollayıcı ruhtu, bir diğerinde düpedüz şıllık oldu. Bir başka mesele ise, kafası çalışan herkesin bencil olmasıdır; ama neyse ki doğa, sözleşmelerin adil olması için sıkıştırır da sıkıştırır. Siz kendi dediğiniz olsun diye bastırıyorsanız, karşı taraf sizinle kıyasıya çekişmek zorunda kalır. Eğer siz cömertçe davranıyorsanız, karşıdaki kişi bencil ve hak tanımaz da olsa, sizin için bir istisna gösterecek, daha esaslı davranacaktır. Tren rayı demirinde fark ettiğim kıymık ve yongaları sorduğum bir demir ustası bana, "Ah, tabii, demirin iyisi her zaman bulunur" demişti: "Ama demirde kıymık varsa, ödemede kıymık olduğundandır."

Ama bu sonu olmayan hususları ve örnekleri çoğaltmaya ne gerek var? Yaşam herkese kendi ödevini getirir; ister cebir, ister tarım, mimarlık, şiir, ticaret, siyaset olsun, hangi zanaatı seçerseniz seçin, yatkın olduğunuz şeyi seçtiğiniz sürece, aynı koşullarda, mucizevi zaferlere varana kadar her şeyi elde etmeniz mümkündür, yeter ki başlayın ve sırayla, adım adım ilerleyin. Aşamaları doğru sırayla aldığınızda, demir çıpalara eğrilik vermek veya askerî top dökümü yapmak, samanları balyalamak kadar kolaydır; graniti ısıtmak, suyu kaynatmak kadar kolaydır. Her nerede başarısızlık varsa, orada bir kendini bilmezlik, şansa dair bir bâtıl inanç, atlanmış belirli bir aşama vardır ve Doğa bunları asla bağışlamaz. Yaşamın mutlu koşulları bunlara uyarak yakalanır. O koşulların sizin için olan cazibesi, erişilebilir olduklarına dair bir vaatten kaynaklanır. Dualarımız birer peygamberdir; onlara sadakat ve kalpten bağlılık göstermemiz gerekir. Amaçlarına dört elle sarılan bir yaşam nasıl da saygıdeğerdir! Gençlikteki tutkular iyidir, hayata dair teoriler ve planlar hoştur, takdire şayandır: Ama sıkıca tutunacak mısınız onlara? İnsanlarla dolu şu Avamdan bir kişi bile tutunmaz, ya da bin kişiden yalnızca biri tutunur: Onları yüce hırslarını hatırlatıp döneklikle suçlasanız, yeminlerini çoktan unuttuklarını görürsünüz. İnsanlar gelgeçtirler, istikrarsızdırlar,[63] sorumsuzdurlar. Soy seçkindir, ülkü yüksek –ama sağa sola sapar insanlar, kararsızdırlar.

[63] Hep başka şeylere dönüşmeye meyillidirler (*in the act of becoming something else*).

Asıl kahraman, kımıldatılamaz bir şekilde merkezini bulmuş olan kişidir. İnsanlar arasındaki temel fark, birinin güvenebileceğiniz yükümlülükler altına girebiliyor, bir koşula bağlanabiliyor, öbürünün bunu yapamıyor olmasıdır. İçinde bir yasa olmayan kimse hiçbir şeye bağlanamaz.

Meziyetlerin ve toplumsal konumun belirli noktalarını kaçınılmaz bir şekilde sıralar ve bunların önemini abartırız; ancak nihai olarak her şey, yeteneği ikinci plana atan[64] ve onun yerini tutabilen esaslılıkta biter.[65] Esenlik, olanaklarına yenik düşmemeye bağlıdır. Mevki için ve yeteneklerin işlenişi için fahiş bedeller ödenir, oysa yüce ilgiler yüzeysel başarıyı dikkate almaz. İnsan, tutumuyla; yeteneklerinden ziyade gücüyle –belirli günler ve özel durumlarda değil, her an, hem dingin halde hem etkin halde öyle oluşuyla– hayranlık uyandırır ve vazgeçilmezdir. Halk arasında, Horne Tooke'un,[66] "Güçlü olacaksanız, güçlüler gibi davranın" dediği söylenir. Bense eski peygamberin dediğini tercih ediyorum: "Büyük şeyler peşinde mi koşuyorsun? Sakın koşma!"[67] Ya da bir İspanyol prensi için söyleneni: "Ondan ne kadar eksiltseniz, o kadar yüce görünürdü."[68]

Kültürün sırrı, ister en ücra çiftlikteki fakirlik içinde, isterse şehir hayatının bolluğu içinde olsun, birkaç çarpıcı noktanın tekrar tekrar ortaya çıktığı ve asıl dikkate alınması gerekenin bunlar olduğudur. Tüm sahte bağlardan kurtulmak, kendi olma cesaretini göstermek, sade ve güzel olana sevgi duymak, bağımsız ve şen ilişkiler içinde olmak: bunlardır esas olan; bunlar ve hizmet etmek –insanın esenliğine katkıda bulunmak.

---

[64] Onu cüce gibi gösteren.

[65] Bir doğruya, bir amaca sıkıca bağlanmaktan ileri gelen dürüstlük, özü sözü bir olmak kastediliyor (*integrity*).

[66] John Horne Tooke (1736-1812): İngiliz siyasetçi.

[67] Eski Ahit, Yeremya, 45:5'ten alıntı: "Sana gelince, büyük şeyler peşinde mi koşuyorsun? Sakın koşma! Çünkü bütün halkın üzerine felaket getirmek üzereyim, ama sen nereye gidersen git, canını bağışlayacağım."

[68] Orijinal metinde Fransızcası da verilmiş: *Plus on lui ôte, plus il est grand.*

VIII.

GÜZELLİK

Hiçbir suret ve çehre, Sadi'ye
Hoş gelmemişti böylesine:
Bir tek zarafet, taşlar misali uyumayan,
Parıldayıp gezinen, ortadan kaybolan.
Güzellik kovalardı onu nereye gitse
Göğün bulutunda, fırtınada, ateşte.
Şair bir bakış savururdu göle, beslenirdi
Kırılan bir dalganın yeşimden ışıltısıyla;
Fırlatırdı çakılları suya
Dinlerdi çıkan sesi, ânın ezgisini.
Çoğu kez çınlardı ona yüce bir tını
Selâmlayan kutuptan, onu çevreleyen kuşaktan.
İşitirdi yerküreden ve göklerden
Kimseye duyulmayan bir sedayı.
Yeryüzü sarsılırdı düzen içinde
Denizler kabarıp akardı masalsı ahenkle.
Tutkunun ininde ve kuyusunda elemin
Görürdü o, güçlü Eros'un mücadele ettiğini

Güneşi doğurmak, laneti çözmek için
Ve ışığı yollamak için, sınırlarına evrenin.
Böyle aşk yolunda geçirirken günlerini
Adanmış bir tapınmayla, hor görerek övülmeyi,
Görecektiniz, dil dökerdi ona nasıl da boş yere,
Herkesten çalan İhtiras ve aldatıcı Tamah!
Yaşamaktansa bir tek ekmek uğruna, o,
Düşünürdü ölmenin hoşluğunu, Güzellik yolunda.[1]

Bitkilerdeki sarmal hareket eğilimi bizim eğitim anlayışımıza da bulaşmış görünüyor: Asıl bilmek istediğimiz şeylere pek yavaş yaklaşıyor kitaplarımız. Nasıl da tantanasını yapıyoruz bilimin, oysa o nasıl da, hem bir kol boyu mesafede hem de uzak kendi nesnelerinden! Botaniğimiz hep isimlerdir, etken güçler değil: Şairler ve ozanlar arınma ve şifa bitkilerinden söz ederler; peki, ya botanikçi otların yararları hakkında ne bilir? Yerbilimci, katmanları ortaya koyar, hepsini parmaklarıyla tek tek sayar: Peki, evini onlar arasına yapan insana onlardan ne gibi etkiler geçtiğini bilir mi? Veya granit zeminde yaşayan bir soya nasıl etkiler geçtiğini? Kalkerli arazinin, alüvyonlu toprağın sakinlerine?

Eğer ornitolog bize güz meclisindeki kuş sürülerinin ağaçlarda neler konuştuğunu bildirseydi, ona başka bir duyarlılıkla kulak verirdik. Oysa duygu bağı kurmaktan yoksunluk, onun kaydını yavan bir sözlük yapıyor. Onun kuşu, ölü bir kuştur. Kuşu, gram ve santim cinsinden ölçülerde değil, onun Doğa ile olan ilişkisinde bulabilirsiniz. Siz bana iskelet veya tüyler gösteriyorsunuz; bu, bedenin indirgendiği bir kül yığını veya gaz tüpü ne kadar Dante veya Washington olabilirse, o kadar balıkçıldır. Doğabilimci, bu farazî ilerleyişin açtığı mesafeyle yoldan gitgide uzaklaşmıştır. Çocuk, sahildeki deniz kabuklarına veya kırdaki çiçeklere adlandırmayı bilmeksizin bakarken, sınıflandırmalarıyla böbürlenen adamdan daha yerinde düşünceleri vardı. Astroloji bize hitap edebiliyordu, çünkü o, insanı bütündeki sisteme bağ-

[1] Şiirde adı geçen İranlı şair Sadi Şirazî, Emerson'ın ideal şairlerinden biridir. Burada Emerson kendini Sadi ile özdeşleştirmiştir.

lıyordu. İnsan kendi dünyasına hapsolmuş[2] bir zavallı değildi; yıldızlar ona, o yıldızlara dokunuyordu. Her ne kadar birtakım numaracılarla falcıların elinde özensizce çarpıtılsa da, yıldızların işareti sahici ve ilâhiydi: Ruhun, hem kendi kapsamlı ilişkilerini, hem de iklimin, yüzyılların, yakın ve uzak tüm varlıkların kendi özgeçmişinin[3] parçası olduğunu doğrulayışıydı. Kimya parçalara ayırır, ama birleştiremez. Simya ise bir elementi diğerine dönüştürmenin, yaşamı uzatmanın, güçle donatmanın peşindeydi – yani doğru yöne yönelmişti. Bizim tüm bilimimizde insani yan eksiktir. Oysa kirâcı evden fazladır. Uğruna yıllarımızı adadığımız mikroplar, ercikler, üreme hücreleri birer nihayet değildir; insan, güçleri sırayla açığa çıktıkça Doğayı kendine katacak, onun içindeki tüm gizli kovuklara ışık yayacaktır. İnsan yüreği bizi mikroskop başındaki incelemelerden daha çok ilgilendirir, astronomun tumturaklı rakamlarıyla ölçülebilenden çok daha büyüktür.

Pek uçuk kaçığız bizler, şüpheciyiz. İnsanlar kendilerini değersizleştirirler, alçaltırlar: Oysa bir yıldırımlar demetidir insan. Tüm unsurlar akar ondaki sistemden: Taşkınlar için taşkındır o, yangın için yangın; kanının damlası gibi duyar kutbu ve karşıt kutbu –benliğinin uzantılarıdır bunlar. İnsanın işlevi kendi araçsallığıyla ölçülür; doğru ve yetkin insan, Copernicus sisteminin merkezi gibidir. İlginçtir ki ne kadar derin yaşarsak o kadar inanırız. Kahramanların, bizi oyalayan yüzey-kımıltısından daha müthiş bir kudret gösterebileceklerini düşünemeyiz. Derinlikli bir adam ise mucizelere inanır ve onları bekler; büyüye inanır, hatibin karşıtını çürütebileceğine,[4] nazarla çarpılmaya, hayır duasıyla[5] şifa bulmaya, sevginin yeteneği kutsayabileceğine ve olanaksızlıklara üstün gelebileceğine inanır.[6] Yüce bir

[2] Veya "öteki varlıklardan yalıtılmış".

[3] Yani varlık öyküsünün.

[4] Hattâ "belâgat yoluyla onu zerrelerine ayırabileceğine".

[5] Veya yüreğin onayıyla.

[6] Buradaki ifadeleri berraklaştırmak adına, yazarın bu pasajı defterlerinde taslak olarak nasıl yazdığına bakmakta fayda var: "İlginçtir ki düşünme alışkanlığımız ne kadar derinse ancak o kadar inanabiliriz.

gönülden, büyük olayları çağıran gizli çekimler yayılır durmaksızın. Gelin görün ki bizler pek mütevazı yararlılıkları, örneğin tedbirli bir kocayı, hayırlı evladı, seçmeni, vatandaşı takdir eder, buna karşılık karakterin destansılığını küçümseyip ona olsa olsa parasal değer biçeriz; insandaki zekâyı ve tutkuyu şık salonlar, tablolar, müzik ve şarap olarak bozdurulabilen bir nevi senet gibi görürüz.

Bilimin ardındaki güdü, insanı tüm yönlerden Doğanın içine uzatmaktı —ta ki elleri yıldızlara dokunana, gözleri toprağın içini görene, kulakları hayvanların ve kuşların dilini, rüzgârın mânâsını anlayabilene, kurduğu gönül bağı sayesinde yer ve gök onunla konuşana dek. Ama bizim bilimimiz bu değildir. Yerbilim, kimya, gökbilim bizleri daha bilge kılar görünse de, aslında başladığımız yerde bırakır. İcadın mucide bir faydası vardır, ama başkalarına olup olmadığı tartışılır. Bilimin formülleri not defterinizdeki sayfalar gibidir; sahibinden başka kimse için bir değeri yoktur. İngiltere'de olduğu gibi Amerika'da da bilim teorinin üzerine titriyor —sevginin ve ahlâki amacın ismine bile katlanamıyor. Ama bu insandışılığın acısı fena halde çıkıyor. Bilim, insanı neye döndürüyor? Çocuk geri duruyor: Ben böyle bir profesör olmak istemiyorum diyor. Bilimsel toplayıcı, derlediği otları kurutmuştur, ama onlarla beraber kendi ağırlığını ve özsuyunu[7] da kaybetmiştir. Yılanları, kertenkeleleri deney kavanozlarına doldurmuştur; bilim de ona aynısını yapmış, onu bir kavanoza koymuştur. Bu anlamda, tıp uzmanına bel bağlamak kendimizden bir nevi ümidi kesmektir. Öte yandan ruhban sınıfı da bronşitlidir ve bu, pek de manevi esenlik göstergesi sayıla-

---

İnsanların bizi meşgul eden yüzeysel kımıltıdan daha müthiş bir güç uygulayabileceklerinden şüphe ederiz. Derinlikli bir adam ise sadece mucizelere inanır ve onları sabırsızca bekler; hatibin karşıtını çürütebileceğine inanır, nazarla çarpılmaya inanır, sevginin dönüştürebileceğine ve yaratabileceğine inanır."

[7] Eski tıptaki bakış açısıyla, kan, tükürük, safra gibi bedensel sıvılar kastediliyor (*humor*).

maz. Macready'e göre,[8] bu onların seslerini tizleştirmelerinden[9] ileri gelir. Bir hikâyeye göre, Hint prensi Tisso, bir gün ormanda giderken, oynaşan bir geyik sürüsü görür, "Nasıl da mutlu bu geyikler! Peki, rahiplerimiz tapınaklarda rahat içinde yaşayıp doydukları halde ne diye eğlenmesini bilmiyorlar?" diye düşünür. Saraya dönünce düşüncesini krala açıklar. Ertesi gün kral ona egemenlik hakkını devredip, "Saygıdeğer prens, yedi gün için ülkeyi sen yöneteceksin, müddet dolduğu zaman seni öldürteceğim" der. Yedinci günün sonunda kral sorar: "Ne oldu da böyle bir deri bir kemik kaldın?" Prens cevap verir: "Ölüm korkusundan." Bunun üzerine kral şöyle der: "Ömrünü yaşa ve bilgelikten şaşma. Yedi gün sonra öleceğim deyip kendini eğlenceden mahrum ettin. İşte, tapınaktaki rahipler de sürekli ölümü düşünüyorlar; sağlıklı uğraşılar içinde nasıl olsunlar?" Ne var ki kendi uğraşılarının kurbanı olanlar bir tek bilim insanları, tıp uzmanları, rahipler değildir. Değirmenci, avukat, tüccar da kendi hayhuyuna gömülmüştür: Daha güçlü adamlar çıkartamazlar kendilerinden. Onlarda insanda aradığımız derin düşünüş, yüksek erekler, ruhun kucaklayıcılığı, olayları karşılayabilme gücü mü vardır, yoksa bir tek değirmene, ticari metaya, dalavereye verilen tepki mi vardır?[10]

Bizi aslında insandan, insanın üstün yanlarından başka hiçbir konu ilgilendirmiyor; ve her ne kadar doğadaki mükemmel yasanın bilincinde olsak da, o sadece insanla olan ilişkisiyle, onun zihninde kök salmış haliyle bizde hayranlık uyandırıyor. Yüz yıldan uzun bir süre önce Winckelmann'ın[11] doğuşuyla beraber, bu

---

[8] William Charles Macready (1793-1873): 19. yüzyılın en büyük İngiliz tiyatro oyuncularından.

[9] Yani ilâhi söylerken yapay bir şekilde tizleştirdikleri seslerinden (*falsetto*).

[10] Denemenin bu paragrafında Emerson, bilim adamının da, din adamının da, iş adamının da "ölümü düşünmek", "öldürmek" veya "ölü olmak" konusunda aynı noktada buluştuklarına dair düşüncesini ortaya koymuştur. Yazar bir sonraki paragraftan itibaren ise yüzümüzü Güzelliğe doğru döndürür.

[11] Johann Joachim Winckelmann. Bkz. "Davranış", dipnot 18.

tekdüze, sınıflandırmaya dayalı, ölüm-sonrası bilimin[12] yanında, Güzelliğin incelenmesine yönelik tutkulu bir heyecan belirdi; belki bunun kıvılcımları ötekinde de benzeri alevler tutuşturabilir. Çünkü insanın ve tavırların bilgisi, biçimin gücü ve bizim kişisel etkiye olan duyarlılığımız asla gündemden düşmez. Bunlar bizim kitaplar olmadan üzerinde çalıştığımız, öğreticileri ve konuları her daim yanımızda olan bir bilimin gerçeğini oluşturur.

Ancak öyle kökleşmiş bir eleştiri huyumuz vardır ki bu yöndeki bilgimizin çoğu patoloji başlığına ait olur. Sokaktaki kalabalık bize melekler ve kurtarıcılardan ziyade yozluklar sunar: Ama bunların hepsi de dışarı belirli bir şeffaflık sergiler. Her ruh kendi evini kurar ve bizler eve bakarak, içinde kimin yaşadığına dair zekice bir tahminde bulunabiliriz. Neyse ki Doğanın bize sunduğu zarafet ve iyilik nişanları da bundan aşağı kalmaz. Çocukların sevimli yüzleri, genç kızların güzelliği, "on altı yaşın o tatlı ciddiyeti", soylu ve terbiyeli çocuklardaki o mağrur tavır, gençlerin ve delikanlıların bakış ve tavırlarındaki tutku dolu geçmiş, hayat boyu bize eşlik eden tüm bu bilindik refakatçilerin türlü türlü etkileme güçleri —bütün bu biçimlerin bizi nasıl heyecanlandırdığını, büyülediğini, kışkırttığını, esinle doldurduğunu, büyüttüğünü iyi biliriz.

Zihin dünyayı güzellik biçiminde incelemeyi tercih eder. Tüm ayrıcalıklar güzelindir; ve pek çok çeşidi olan güzellik doğanın genelinde, insan çehresi ve bedeninde, tavırlarda, beyinde, yöntemde, ahlâki güzellikte ve ruh güzelliğinde karşımıza çıkar.

Eskiler her ölümlüyü doğum sırasında bir tür cinin veya ruhun teslim alıp yönettiğine inanırdı;[13] bunlar bazen, hükmettikleri bedene kısmen gömülü bir alev olarak görülürdü: Kötü bir insanda, kafada saklıydı, iyi insanınsa mayasına karışmıştı. Aynı cin, vesayeti altındaki kimse öldüğünde yeni doğan bir çocuğun içine girerdi ve insanlar geminin gidişinden kaptanı tahmin etmeye çalışırdı. Aslında biz de, başka isimler vererek, üstü kapalı

---

[12] Ölmüş canlıları toplama, inceleme ve sınıflandırmaya dayalı bilim anlayışı; *post-mortem* bilim.

[13] *Genius* ve *daemon*'dan söz ediliyor. Bkz. "Kader", dipnot 30 ve dipnot 98.

olarak aynı gerçeği kabulleniriz. Herkes en iyi ânıyla değerlendirilme hakkına sahiptir der, arkadaşlarımıza böyle kıymet biçeriz. Onların çılgınlık dönemleri olduğunu bilir, fazlaca üzerinde durmayız; dehanın,[14] geleceği ve geldiğinde güzel olacağı muhakkak olan yeniden beliriş anlarını bekleriz. Öte yandan, belaya uğramış gibi görünenleri ve her türlü beceri düzeyinden olup bizi asla özgür irade havasıyla etkileyemeyenleri de hepimiz biliriz. Öyleleri öyle olduklarını kendileri de bilir, acıklı perişanlıklarını tespit edip etmediğimizi anlamak için gözlerini kısıp bize bakarlar. Anahtar kelimeyi söyleyebilsek ve o kimselerdeki laneti kırsak, sis perdesinin kalkacağını ve içeride keşfedilen küçük sürücünün koltuğundan kaçacağını, böylece o kimsenin serbestliğini geri kazanacağını hayal ederiz. Düşünceye atılan daha ilk adımda zorunluluk dağı yerinden oynadığına göre, çare o kadar da uzak olmamalıdır. Düşünce, gezegeni parçalayabilecek sönük bir hava balonudur; bazı nesnelerin kişi için taşıdığı güzellik ise balonu şişiren dostane alevdir, mahpusa kendisini bekleyen özgürlüğü ve gücü hatırlatır.

Güzellik meselesi bizi yüzeylerden alıp şeylerin özünü düşünmeye götürür. "Güzel, gizli Doğa yasalarının görünür oluşudur ki, bu olmasa, aynı yasalar bizden sonsuza dek saklı kalacaktır", der Goethe.[15] İşte, sanat eserleri için her yıl –çoğu da yeterince yüzeysel ve gülünç olan– başıboş bir gezginler ordusunu İtalya, Yunanistan, Mısır yollarına döken tüm o heyecanı ateşleyen, derindeki bu içgüdünün işleyişidir. Her insan güzellik biliminde edindiği kazanımlara tüm malından mülkünden daha fazla değer verir. En verimli dünyadaki en yararlı insan bile, eğer yalnızca ticari metaya hizmet ediliyor olsaydı, tatminsiz kalırdı. Oysa insan güzelliği gördüğü an, yaşam pek yüce bir değere bürünür.

Güzelliği tanımlamaya girişen pek çok filozofun acı kaderini bildiğimden, onun birkaç niteliğini saymakla yetineceğim. Biz güzelliği, sade olana atfediyoruz, fazladan parçaları olmayana, amacına tam olarak karşılık verene, her şeyle ilişkili halde bu-

[14] Deha ile cin Latince aynı kökten (*genius*) gelir.

[15] Goethe'nin "Aforizmalar"ından (*Maximen und Reflexionen*).

lunana, pek çok aşırı ucun ortalaması olana. Güzellik hem en kalıcı hem de en yüceltici olan niteliktir. Aşkın gözü kördür deriz; ve Cupido gözlerine kuşak bağlanmış olarak resmedilir.[16] Kördür, evet, çünkü sevmediği şeyi görmez; ama neyi arıyorsa bulduğu ve yalnızca onu bulduğu için evrenin en keskin görüşlü avcısı da Aşk'tır. Ve söylenbilimci bize Cupido'nun körlüğüne karşılık Vulcanus'un[17] topal resmedildiğini aktarırken, birinin tümden ayak, öbürünün tümden göz olduğuna dikkat çeker. Gerçek söylencede, Aşk ölümsüz bir çocuktur ve onun kılavuzu Güzellik'tir: Güzellik genç ruhun kaptanıdır dediğimizde nasıl da derin bir anlamı dile getiririz...

Doğanın biçim ve renkleri, duyularımızı okşayan hazların ötesinde, bize, bir süsün süs olarak eklenmiş olmayıp daha iyi bir sağlığın ve daha kusursuz bir hareketin işareti olduğuna dair algımızla yeni bir büyü sunar. Kuşta, memeli hayvanda veya insan bedeninde biçimsel zarafet, belirli bir yapısal mükemmelliğin göstergesidir: Bir başka deyişle güzellik, aslında bizde olana bir davettir. Botanik biliminin bir yasası olarak, bitkilerde benzer meziyetler benzer biçimleri izler. Hem bitki hem bir somun ekmek için geçerli, en geniş uygulamaya sahip olan bir kuraldır ki, bir doku veya organizmanın oluşumunda amaca uygunluk belirgin biçimde arttıkça güzellik de artar.

Yunan ve Gotik sanatının, antik ve Raffaello öncesi resmin incelenmesinden çıkarılan bir ders, tüm bilimsel araştırmalara bedeldir: Tüm güzellik organik[18] olmalıdır, dıştan eklenen süslemeler kusurdur. Pembemsi bir ciltte sonuç veren, kemiklerin sağlamlığıdır; gözün feri yapısal sağlıktan gelir. Hem beden hatlarındaki zarafeti, hem de hareketin ondan da incelikli olan zarafetini veren, bir yandan iskeletin boyutları, öbür yandan kemik yuvalarının birleşimindeki ayardır. Kedi veya geyik zarif olmayan bir şekilde hareket edemez, oturamaz. Dans hocasının kötü yapılı bir kimseye güzel adım atmayı öğretmesi imkânsızdır. Çi-

[16] Cupido: Roma mitolojisinde aşk tanrısı; Venüs'ün oğludur; elinde ok ve yay olan kanatlı bir çocuk-melektir.
[17] Vulcanus: Bkz. "Kader", dipnot 52.
[18] Bütünlüklü, parçaları birbiriyle uyumlu anlamında.

çeğin rengi kökten yürür; deniz kabuğunun parlaklığıysa daha onun oluşumuyla başlar. İşte bu yüzden bizim inşaat zevkimiz boyayı ve yapay değişikliği sevmez, ahşabın kendi damarlarını sergiler: Destek görevi görmeyen duvar ayağını veya sütunu reddeder, evin gerçek direklerini açıkyüreklilikle ortada bırakır. Her türlü zorunlu ve organik hareket, seyredenin hoşuna gider. Atı suya götüren adam, tohum eken çiftçi, tarlada hasat toplayanların gayreti, tekne yapan marangoz, ateşin başındaki nalbant veya yararlı emeğin her çeşidi, bilgece bakışa hoş görünür. Göstermelik yapılansa sefildir. Pek güzeldir denizdeki gemiler! Peki, ya tiyatrolardaki gemiler —ya da IV. George'un, Virginia Gölü'nde, saati bir peniye ayakta dikilen denizci kostümlü adamlar eşliğinde, resimsi bir etki yaratsın diye gezdirdiği gemiler![19] Cephede hareket halindeki bir asker taburuyla bizim tatile çıkmış başıboş bir topluluğumuz arasında nasıl da büyük bir etki farkı vardır! Öte yandan bir keresinde, askerî bir gösteride bayraklarla cıvıl cıvıl olmuş bir geçit yapılırken, küçük bir oğlan çocuğunun duvarın dibinde paslanan teneke bir kabı alıp bir sopanın üzerinde topaç gibi döndürdüğüne ve hayal edilebilecek en zarif kavisleri sergileyerek, bu şaşırtıcı güzellik sayesinde, ilgiyi cafcaflı geçit töreninden kendine doğru çektiğine tanık olmuştum.

Söylenbilimciden[20] bir parça daha. Yunanlara göre Afrodit deniz köpüğünden doğmuştu.[21] Kaskatı veya sınırları kesin olan şeyler bizi ilgilendirmez; içinden yaşamın aktığı, ötedeki bir şeylere ulaşma eylemi ve gayreti içinde olan şeylere bakarız. Bir sarayın veya tapınağın göze verdiği zevk, taşlara belirli bir düzenin ve yöntemin aktarılmış olmasındandır, öyle ki bu yapılar konuşur ve geometriyi ortaya koyar, ifadeyle zarif ve yüce olur. Güzellik, biçimin sanki öbür biçimlere akmak üzereymiş gibi ol-

---

[19] Virginia Water: Londra yakınlarındaki Great Windsor Park'ın bir parçası olan yapay göl; İngiliz kraliyet ailesi için yapılmıştır; keyfine düşkün kral IV. George'un eseridir.

[20] Buradaki ifade (*mythologists*), aslında hem söylenbilimcileri hem de Antikçağ edebiyat-sanat araştırmacılarını kapsar.

[21] Orijinal metinde Venüs diye geçiyor; ama Venüs, Afrodit'in Roma mitolojisindeki karşılığıdır.

duğu geçiş ânındadır. Her türlü takılıp kalma, yığılma, tek bir niteliğin yoğunlaşması —uzun bir burun, sivri bir çene, kambur sırt—, tersidir akışın, o yüzden de kusurdur. Güzellik biçimin simetrisi olduğuna göre, eğer ki biçim hareketliyse daha da kusursuz bir simetri ararız. Dengenin kesintiye uğraması, gözde simetriyi yeniden kurma ve simetrinin geri kazanıldığı aşamalara tanıklık etme isteğini uyandırır. Akan suyun, denizdeki dalgaların, kuşların uçuşunun, hayvansal hareketin büyüsü buradadır. Dans teorisi de budur: Yitirilen dengeyi, kaba ve köşeli değil, kademeli ve yuvarlak hareketlerin değişkenliği içinde sürekli geri kazanmak. Beğeni üstadlarından öğrendiğim bir şey var ki, moda da bir derecelilik yasasını izler ve asla gelişigüzel değildir. Yeni üslup aslında eskisiyle aynı yönde bir adım ilerisidir; eğitimli bir göz yeni üsluba hazırlıklıdır ve onu öngörür. İşte bu gerçek, bizim üsluptaki hata ve kabahatlerimizin sebebine işaret eder. Müzikte uyumsuz bir nota çaldığınızda, onu hemen bir iki yarım sesle kırarak uyumu yakalamak kuraldır: Aklıselimden doğup başarılı olmaya yazgılı olan pek çok iyi deney, sırf rahatsız edici derecede ani olduğundan başarısızlığa uğrar. Şaşaalı özel odasından dünyayı giydiren Parisli modacı kadın, araya dereceli geçişler koyarak, Bloomer kostümünü nasıl göze hoş hale getireceğini ve Punch'a üstün kılacağını bilir.[22] Bu kuralın ne denli geniş bir yelpazeyi kapsadığını ve ne denli etkili olacağının umulabileceğini herhalde söylemeye gerek yoktur. İlerlemeci gruplarca biraz aceleci bir şekilde talep edilen her şey, eğer bu kurala uyulursa, sorgusuzca kabul ettirilebilir. Bir kadının

[22] *Bloomer*: Kısa etek ve onun altına giyilen şalvarımsı pantolondan oluşan bir kadın giyim tarzıdır; 19. yüzyıl ortalarında Amerika'da ortaya çıkmış, alışıldık etekli kadın giyimine aykırı olduğu için toplumda tepki çekmiştir ve böyle giyinenler harem kadını, Türk, hermafrodit, soytarı gibi yakıştırmalara maruz kalmıştır. Aslında *Bloomer*, kadının özgürleşmesinin sembolüdür. İsim kaynağı olan Amelia Bloomer (1818-1894), önemli bir Amerikalı kadın hakları savunucusudur. Mizah dergisi *Punch*, o dönem bu giyime fena halde kafayı takar, karikatürlerle, taşlamalarla, türlü türlü yollarla *Bloomer*'i sıkça alaya alır, kınar, işi hakarete vardırır.

kendini ifade edebileceği, oy kullanabileceği, bir davayı savunabileceği, kanun koyabileceği, at arabası sürebileceği ve doğal olarak zaten olması gereken koşulları hayal edebilmenin zorluğu yoktur, yeter ki bunlar aşamalarla gelsin. Her çeşit dairesel hareketin taşıdığı güzellik de, suyun döngüsü, kanın dolaşımı, gezegenlerin periyodik hareketi, bitkilerin yıllık dalgalanması ve Doğadaki etki-tepkide olduğu gibi, bu akış ve cereyana aittir: İzini sürersek eğer, zihnimizdeki sürekli ileri yönlü hareket talebi aslında ölümsüzlüğe bir kanıttır.

Aynı çerçevede, söylenbilimcilerden bir alıntı daha: *Güzellik aslana biner.* Güzellik zorunluluğa dayanır. Güzelin çizgileri kusursuz bir ekonominin sonucudur. Bal peteğinin hücresi en az balmumuyla en fazla dayanıklılığı sağlayacak geometriyle oluşur; kuşun kemikleri ve telekleri en az ağırlıkla en fazla kanat gücü sunar. "Mesele, fazlalıkların budanmasıdır" demiş Mikelanjelo. Doğanın yapılarında, vazgeçilebilecek tek bir parçacık yoktur. Bitkideki tüm işlevler, biçimin ve rengin tüm tuhaflıkları zorunlu nedenlere dayanır: Tıpkı böyle, bizim sanatımız da becerikli bir düzenleme yoluyla malzemeden kısar, duvardaki her fazladan gramı alarak ve onun yerine ağırlığı sütunların şiirselliğine vererek güzele ulaşır. Bu eksiltme sanatı belâgatte de, gücün başlıca sırlarındandır ve en yüce hususları en basit yoldan ifade etmek genellikle yüksek kültürün göstergesidir.

Her şeyden önce, daima, sahicilik gelir. Gerçek olandan güzeli yoktur.[23] Sanat, tasarımın her türünde nesneyi kalıcı yapabilmekte yatar; ama bunu önceleyen, kalıcı nesneleri seçmeye dair bir sanat da vardır. Güzel sanatlarda hiçbir şey gelişigüzel değildir; her şey onları yaratan halkların içgüdüsünden kaynağını alır.

Kalıcı kılan niteliktir Güzellik. Gittiğim evlerden birinde, dolap vitrinlerinde ve şömine raflarında, aslında bir ispermeçet yağı kütlesi olup da sırf mum ustası ona tavşan şekli verdiği için yirmi yıldır ileri geri gezen bir heykelcik var ve bu şekilde sanıyorum

[23] Metinde Fransızcası da verilmiş: *Rien de beau que le vrai.* Aslı: *Rien n'est beau que le vrai.* Fransız şairi Nicolas Boileau-Despréaux'nun (1636-1711) bir şiirinin ilk dizesidir. Devamı: "Sadece gerçek olan hoşa gider." (*Le vrai seul est aimable.*)

bir yüzyıl daha oradan oraya taşınmaya devam eder. Düşünün ki bir sanatçı bir mektup kâğıdının arkasına bir şeyler çiziktiriyor ve bu kâğıt parçası atılmaktan bir şekilde kurtuluyor, sanatçının portfolyosuna konuyor, çerçevelenip parlatılıyor, çizgilerin güzelliğine istinaden yüzlerce yıl saklanıyor. Burns[24] şiirinden bir kopyayı gazeteye yolluyor, kaybolup gitmesin diye insanlık ona sahip çıkıyor.

Nasıl ki flütün sesi kağnı gıcırtısından çok daha uzaklara ulaşırsa, güzel biçim de insanın hayal gücünü okşar ve sonsuz defa kopyalanıp yeniden yaratılır. Bir düşünün, ne çok kopyası vardır Belvedere Apollonu'nun,[25] Venüs'ün ve Psyche'nin,[26] Warwick Saksısı'nın,[27] Parthenon'un, Vesta Tapınağı'nın![28] Bunlar herkese hoş gelir. Kentlerimizde, çirkin bir bina varsa kısa sürede ortadan kaldırılır ve benzeri tekrarlanmaz, oysa güzel binalar kopyalanır ve geliştirilir, böylece tüm duvar işçileri ve ahşap ustaları beğeniye hitap eden biçimleri tekrarlayıp korurlar, çirkin biçimlerse silinip gider.

Sanattaki veya Doğa ürünlerindeki tasarım incelikleri, mükemmelliğine insan biçiminde ulaşan güzelliğin müjdecileri ve ön-işaretleridir. Tüm insanlar onun düşkünüdür. O, gittiği her yerde neşe ve coşku uyandırır, onun her şeyine müsaade edilir. Bu güzellik kadınlarda zirveye ulaşır. Müslümanlar, "Allah, Havva'ya güzelliğin üçte ikisini bahşetmiştir" derler. Güzel bir kadın uygulamalı anlamda bir şairdir, vahşi eşini uysallaştırır, yaklaştığı herkese hassaslık, umut ve canlılık aşılar. Ona belirli bir

---

[24] Robert Burns (1759-1796): İskoçya'nın ulusal şairi. Emerson'ın çok sevdiği şairlerdendir.

[25] Apollon Belvedere: Antik dönemden kalma bir Apollon heykeli; Rönesans sırasında yeniden keşfedilmiş ve estetik kusursuzluğun örneği olarak kabul edilmiştir. Vatikan Müzesi'nin Belvedere Galerisi'ndedir.

[26] Roma'daki Capitoline Müzesi'ndeki Venüs ve Psyche heykelleri kastediliyor.

[27] Warwick Saksısı: Antik Roma'dan kalma mermer bir saksı; üzerinde Bacchus süslemeleri vardır. 1771'de Roma yakınlarındaki Tivoli'de bulunmuştur; Warwick Kontu'na teslim edildiği için adı Warwick Saksısı olarak kalmıştır.

[28] Vesta Tapınağı: Tivoli'deki tapınak kalıntısı.

oturmuşluk gereklidir, çünkü dinginlik olmazsa olmazdır –gene de pek bayılırız onun terslemelerine, büyüklenmelerine! Doğa kadının erkeği cezbetmesini ister, ne var ki onun yüzüne, "evet, cezbetmek istiyorum, ama şu an baktığım adamdan daha iyisini" der gibi duran bir miktar alaycılığı da genelde pek ustaca işler. Onbeşinci yüzyıl[29] Fransız hatıratlarında Pauline de Viguiere'in adı üzerinde durulur.[30] Fazilet sahibi, yetişmiş bir hanımefendi olan bu kimse, büyüleyici suretiyle çağdaşlarının tutkusunu öyle bir körüklermiş ki memleketi Toulouse'da halk resmî yetkililerin yardımıyla, onu haftada en az iki kere balkondan görünmeye mecbur bırakmış. Genç hanım balkondan ne zaman görünse kalabalık galeyana gelirmiş. Geçen yüzyılda İngiltere'de Gunning'lerin[31] şöhreti de bundan aşağı değildi ve bunlardan Elizabeth, Hamilton Dükü'yle, Maria ise, Coventry Kontu'yla evlenmişti. Walpole[32] şöyle anlatıyor: "Hamilton Düşesi bir cuma günü saray huzuruna çıktığı zaman öyle bir izdiham olmuştu ki onu görebilmek için kabul salonundaki soylular kalabalığı bile sandalye ve masa tepelerine tırmanmıştı. Dük ve düşesin kapısının önünde, onların koltuklarında yerini alışını görmek[33] için kalabalıklar yığılırdı ve onların tiyatroya gideceği bilindiği zaman insanlar yer kapmak için erkenden tiyatroya koşardı." Bir başka yerde de şöyle diyor yazar: "Hamilton Düşesi'ni görebilmek için öyle kalabalıklar toplanırdı ki bir defasında Yorkshire'da yedi yüz kişinin bütün gece uyanık kalıp, bir hanın etrafında, ertesi sabah düşesin at arabasına bineceği âna tanık olabilmek için bekleştiği görülmüştür."

---

[29] Yazar küçük bir yanılgıyla, onaltıncı yüzyıl yerine onbeşinci yüzyıl demiştir.

[30] Fontenille Baronesi Pauline de Viguiere (1518-1610): Toulouselu, güzelliğiyle ünlü bir kadındır. Lakabı: "Güzeller Güzeli" (*La Belle*).

[31] *Gunnings*: 18. yüzyıl ortasında Londra'yı güzellikleri ve hoş tavırlarıyla altüst eden İrlandalı-İngiliz kız kardeşler. Fakir bir aileden gelirler, ama güzellikleri dillere destan olur ve aristokrat kimselerle evlenirler.

[32] Horace Walpole (1717-1797): İngiliz yazar, sanat tarihçisi ve Whig siyasetçi.

[33] Arabalarına binip koltuklarına yerleşmeleri kastediliyor.

Peki ama, ne diye kendimizi Argoslu Helen'in,[34] Korinna'nın,[35] Toulouselu Pauline'in, Hamilton Düşesi'nin şöhretiyle avutacakmışız? Bu büyüyü hepimiz iyi biliriz, sezgisini taşırız onun. Güzel gözlere hiç olmadığı kadar uzunca bakmak, aciz gözleri yaralamıyor. Kadınlar etrafımızdaki güzel Doğa ile ilişkililer; ve genç âşık, kadını yıldızlarla ve ayla, ormanlarla ve sularla, yazın debdebesiyle karıyor. Kadınlar sözleriyle ve bakışlarıyla bizi sersemliğimizden arındırıyorlar. Onların en ciddi âlimin üzerinde bile nasıl bir düşünsel etki yarattığını gözlemliyoruz. Zihnini arındırıp tazeliyorlar onun; yavan ve zor olana hoş bir yöntem katmayı öğretiyorlar. Kadınla konuşuyoruz, dinlenilmek istiyoruz; korkuyoruz onu yormaktan, böylece konuşmaktan tarz alışkanlığına geçen bir ifade rahatlığı kazanıyoruz.

Güzelliğin olağan durum olduğu, Doğanın ona ulaşma yolunda gösterdiği kesintisiz gayretten bellidir. Mirabeau'nun, genel sureti düzgün olan çirkin bir yüzü varmış. Her gün böyle, genel hatları iyi olup da kalıba dökülürken bozulmuş olan bir sürü yüz görürüz: Bu, hepimizin güzelliğe hakkı olduğunun ve atalarımız kaidelere uysaymış güzel olabileceğimizin kanıtıdır —değil mi ki hoştur her zambak, her gül. Gelgelelim bedenlerimiz oturmuyor üzerimize, karikatürleştirip gülünç hale düşürüyorlar bizi. Küçük, güvercin adımlara zorlayan kısa bacaklara sahip bir kimse için bu durum kişiliğe hakarettir, küfürdür; sırık gibi bacaklarsa kişiyi sürekli sıkıntıya sokar, insanların genel düzeyine doğru eğilip bükülmek zorunda bırakır. Martialis kendi döneminden bir asili, suratının bir yüzücünün su altından görünen suratı gibi olduğunu söyleyerek alaya alır.[36] Sadi ise bir mektep hocasından, "O denli çirkin ve asık suratlıdır ki onu görmek inançlının vecdini bozar" diye söz eder.[37] Yüzler ideal bir tipe pek nadiren

[34] Troyalı Helen olarak da bilinen, Zeus ve Leda'nın güzeller güzeli kızı. Paris tarafından kaçırılır, bunun sonucunda Troya Savaşı patlak verir.

[35] Korinna: MÖ 5. yüzyılda yaşamış, sözcüklerle olan başarısı kadar güzelliğiyle de ünlü olan Thebaili kadın şair.

[36] Martialis'in (MS 40-102) bir epigramından.

[37] Gülistan, Bölüm VII, Hikâye CLXIX, "Cefacı Öğretmen"de geçiyor. Hikâyede Mağripli öğretmen öyle "asık suratlı, kötü huylu, gönül kı-

sadıktırlar, daha ziyade, binbir türlü keyfiyet ve çılgınlık öyküsünün heykel biçimindeki kaydı gibidirler. Portre ressamları çoğu yüzün ve suretin düzensiz ve asimetrik olduğunu söylerler; bir göz mavi, öteki gridir, burun düz değildir, bir omuz diğerinden yukarıdadır, saçlar eşitsiz dağılmıştır, vesaire. İnsan fiziksel olarak da metafizik olarak da yamalı bir bütündür: İyi ve kötü atalardan eşitsizce toplanmıştır ve daha en baştan uyumsuzdur.

Yunanlılar arasında güzel kişinin, taşıdığı bir işaret yoluyla, ölümsüz tanrıların gizli bir lütfunu açığa vurduğuna inanılırdı; ve bizler kadındaki kibri, eğer ki o, benzersiz sureti sayesinde, duruşuyla, kımıldanışıyla, duvara düşürdüğü bir gölgeyle ve sanatçıya poz vermek için koltuğa oturuşuyla dünyaya bir lütuf bahşediyorsa hoş görebiliriz. Ne var ki, en derin tutkuyu esinleyen, güzellik değildir. Güzellikte cazibe, olmazsa olmazdır.[38] Edası olmayan güzellik yorar. Abbé Ménage, President Le Bailleul'den, "Portresi için poz vermekten başka hiçbir şeye uygun değildi" diye söz eder.[39] Bir Yunan epigramı, aşkın gücünün güzelin çekiciliğinde değil, benzeri bir arzuyu çirkinin alevlendirmesinde görünür olduğunu söyler. Dahası, güzel bir kadın yüzünden hayata küsmüş, demet demet çiçeklerin boşa döküldüğünü görmüş, giyim kuşama onca özen gösteren kadının en ufak bir duygusuzluğunun tüm güzelliği kıyafetlerin içinden çekip aldığını tecrübe etmiş olan huysuz, ihtiyar bir adama rastlarsak, bize çirkinliğin suretin çarpıklığına değil, cazibenin yokluğuna bağlı olduğunu anlatacaktır.

Üstün niteliklerin parıldadığı suretleri, çirkin de olsalar beğeniriz. En şekli bozuk kimsede bile eğer egemen tavır, belâgat,

---

rıcı" bir adamdır ki onu görmekle "Müslümanın dirliği bozulur", o Kuran okusa "halkın gönlü kararır".

[38] Orijinal metinde böyle bir güzellik, "ucunda yem olmayan bir olta iğnesine" benzetiliyor.

[39] Gilles Ménage (1613-1692): Fransız kilise idarecisi, dilbilimci ve edebiyatçı; Paris piskoposu Cardinal de Retz'in bir alt kademesinde olup, içinde bulunduğu çevrelerle ilgili gözlemlerini sivri bir dille kaleme almıştır. Louis de Bailleul ise döneminin başlıca hukukçu ve devlet adamlarındandır.

sanat ve buluş söz konusuysa, genelde hoşumuza gitmeyen arızalar hoşumuza gitmeye başlar, saygımızı ve hayranlığımızı yukarılara taşır. En büyük hatip bir deri bir kemik, soluk bir adamdı, ama tepeden tırnağa beyindi. Cardinal de Retz, De Bouillon için,[40] "Ondaki öküz gibi fizyonominin ardında bir kartalın kıvrak zekâsı yatar" der. Newton'ın çağdaşı Hooke için,[41] "İngiltere'deki herkesten geriymiş gibi görünüp ileride olan adam"[42] denmiştir. "Mademki böyle çirkinim," demiş Du Guesclin,[43] "o halde yürekli olmam icap eder." Ben Jonson bize, insanlığın sevgilisi Sir Philip Sidney'in[44] "sivilcelerle kaplı kızarık cildi ve upuzun yüzüyle hiç de hoş görünüşlü bir adam olmadığını" söyler. İnsanlığın kaderini binlerce yıldır gökteki gezegenler gibi belirlemiş olan kişiler yakışıklı adamlar değillerdi. Ama bir adam küçük bir şehri dev bir imparatorluğa dönüştürebiliyorsa, ekmeği ucuz kılıyorsa, çölleri sulayabiliyorsa, okyanusları kanallarla bağlıyorsa, su buharını buyruğuna alıyorsa, halkı zaferlere götürüyorsa, insanlığın fikirlerini yönlendirebiliyorsa, bilgimizi engin kılıyorsa, o zaman burnunun gerektiği gibi düzgün olup olmadığı, hattâ bir burnu olup olmadığı, ya da bacaklarının düzgün mü yoksa sakat mı olduğu fark etmeyecektir, kusurları süs gibi görünecek ve bütün bütüne faydalı sayılacaktır. İşte, öylesine hoş, sıcakkanlı, mestedici gücüyle bizleri teslim alıp güzelliği tahtından indiren dışavurumun zaferi budur – hem de, aynı nite-

---

[40] Bouillon Dükü Maurice de la Tour d'Auvergne (1605-1652): Fransız soylusu ve asker.

[41] Robert Hooke (1635-1703): Çok yönlü İngiliz bilim adamı ve matematikçi. Newton'ın çağdaşıdır; ismi onun kadar ön planda olmasa da onun bilim alanındaki en büyük rakibidir. Rivayete göre Hooke, Newton'dan bile üstün bir beyinmiş ve Newton tarafından kıskanılırmış; Newton, Royal Society'nin başına geçince onun adını silmek için elinden geleni yapmış. Hooke için "İngiltere'nin Leonardo'su" yakıştırması yapılır.

[42] Veya "herkesten az şey vaat edip herkesten önde olan adam".

[43] Bertrand du Guesclin (yak.1320-1380): Breton şövalye, Yüzyıl Savaşları sırasında Fransız komutan. Çirkinliği kadar askerî dehası ve yürekliliğiyle ünlüdür. Lakabı: "Kara Köpek".

[44] Sir Philip Sidney (1554-1586): İngiliz şair ve saray soylusu.

likler hayranlık duyduğumuz kimseleri bizler için sıkıcı kılarken ve ömrümüzü onlarla geçirmenin fikri bile bizi boğarken. Öyle akışkan ifadeli, düşüncenin kımıltılarıyla öyle alev alev, dalga dalga olan yüzler vardır, onların neredeyse genel hatlarını bile okuyamayız. Yüz hatlarındaki enfes güzellik zamanla gücünü kaybettiğinde, bunun nedeni daha enfes bir güzelliğin belirmiş olmasıdır; içteki kalıcı bir biçim açığa çıkmıştır. Gene de, o haliyle de, *aslana binmiştir güzellik*. Gene de, "güzellik için yaratılmıştır dünya". Yaşadıkları fırtınalı çağların dükleri, kralları ve halk yığınları üzerinde dehanın tiranlığını kurmuş olan İtalyan sanatçılarının yaşamları, insanların tüm zamanlarda kendilerininkinden daha iyi bir beyine ve yönteme nasıl bir sadakat gösterdiğinin kanıtıdır. Eğer biri taştan kapı-kemerine böylesi bir başlık yontup, ondaki güzellik, doğallık ve tarifsiz anlamla oraya gün boyu kalabalığı toplayabiliyorsa; sade kulübesine, tüm şık sarayları ucuz ve bayağı gösteren benzersiz simetriyi verebiliyorsa; Doğayı, onun tüm güçlerini kendi hizmetine koşacak derecede kullanabiliyorsa; sarfiyattan çok geometriden yararlanıyorsa; dağın suyunu kendi çeşmesi için akıtabiliyorsa; güneşi ve ayı kendi malikânesinin süsü gibi gösterebiliyorsa – işte budur güzelliğin meşru egemenliği.

İnsan suretinin ışıltısı, zaman zaman hayranlık uyandırsa da, aslında gençliğin zirvesinde birkaç yıllık veya aylık bir güzellik fışkırmasıdır ve genellikle hızla bozulur. Ama biz hayranlığımızdan vazgeçmeyiz, yalnızca ilgimiz iç mükemmelliğe kayar. Ve bu, sadece alışılmadık ve çarpıcı niteliklerde değil, tavırlar dünyasında da takdirimizi kazanır.

Burada, tüm özelliklerin en egemen olanını da belirtmek gerekir. Şeyler sevimlidirler, zariftirler, rengârenktirler, caziptirler, şıktırlar, ancak imgeleme hitap etmedikleri sürece güzel sayılmazlar. Güzelin hâlâ her türlü incelemeden bağımsız oluşunun sebebi budur. O, elde edilememiştir, tutulamamıştır. Proclus, güzellik için, "biçimlerin ışığında yüzer" der. Onun asıl konumu surette değil, zihindedir. Sahiplenişten ânında firar eder: Bir bakarsınız ufuktaki bir nesneye kaymıştır. Eğer çoban yıldızına uzanıp elimi değdirebilseydim, güzelliği kalır mıydı onun? De-

niz hoştur, oysa içinde yüzecek olsak, yakınımızdaki tüm suları terk eder güzellik. Çünkü imgelem ve duyular aynı anda tatmin edilemez. Wordsworth, "ne denizde ne karada var olan bir ışık"-tan[45] söz ederken, onu var edenin gözlemcinin kendisi olduğunu kasteder. Tıpkı böyle, ülkesinin kadınlarına uyarıda bulunur Gal ozanı:

Cadwallon ölünce, solacaktır güzellikleri.[46]

Bir şeyi güzel yapan bir diğer meziyet, onun taşıdığı kozmik değerdir, ya da tüm dünyayla olan belirli bir ilişkiyi ima etme ve böylece nesneyi acınacak bir tekillikten çıkarıp alma gücüdür. Her doğal unsur, örneğin deniz, gökyüzü, gökkuşağı, çiçekler ve ezgili sesler özel değil, evrensel olan bir şey içerir, Doğanın ruhu demek olan merkezî faydayı[47] dile getirir ve o sayede güzel olur. Bence bazı seçkin adamlar ve kadınların görünüşleri, konuşmaları, tavırlarında kendilerine ve ailelerine özgü olmayıp beşeri, evrensel ve manevi karakter taşıyan bir şeyler buluyoruz ve onu dünyalar kadar seviyoruz. Çağrıştırdıklarının enginliği oluyor onlarda; yüzleri ve tavırları belirli bir yücelik taşıyor: Zamana ve adalete benziyorlar.

İmgelemin marifeti, her bir şeyin öbür tüm şeylere dönüştürülebilirliğini göstermesindedir. Daha önce genel algının yavanlığından çıkmamış olan gerçekler bir anda Eleusis Gizemleri gibi suret kazanır.[48] Benim şu botlarım, şuradaki sandalye ve şamdan

---

[45] Wordsworth'ün, kardeşi John'un ölümü üzerine, George Beaumont'un "Fırtınada Peele Şatosu" adlı tablosundan esinlenerek yazdığı ağıtta geçiyor: "Ah, eğer elim ressamın eli olsaydı / Gördüğümü çizip parıltıyı katacak olsaydım / Ne denizde ne karada olan ışığı, / Kutsanmışlığı, şairin düşünü anlatsaydım / Ey, ihtiyar taş yığını / Seni pek farklı bir dünyaya koyardım! / Gülümsemeden duramayan denizin kıyısına / Huzurlu topraklara, mutlu göğün altına."

[46] İskoç romancı, oyun yazarı ve şair Walter Scott'ın (1771-1832), ölüm döşeğindeki efsanevi Gal ozanı Cadwallon'ın ağzından yazdığı "Ozan Ölürken" (*Dying Bard*) adlı şiirden.

[47] Veya doğanın ruhuna karşılık gelen ana işlevi.

[48] Eleusis Gizemleri: Antik Yunan'da Eleusis şehrinde, hasat ve bereket tanrıçası Demeter ve onun kızı olan yeraltı dünyası kraliçesi Persephone

aslında kılık değiştirmiş melekler, kuyruklu yıldızlar, galaksilerdir. Doğa'nın tüm gerçekleri, zihnin ebedî dilin gramerini oluşturan sözcükleridir. Her adın iki, üç, on, yüz kullanımı ve anlamı vardır. – Ne? Gizli bölmesi mi varmış sobamın ve tuzluğumun! Bağışla beni, sevgili ayakkabı kutum: Senin bir mücevher kasası olduğunu bilememişim! Işık saçıyor toz toprak, bürünüyor ölümsüzlüğe! –Ve bir gerçeğin örnekleyici ve temsilî niteliğini duyumsamakta, hiçbir ham bilgi ve deneyimin asla veremeyeceği bir sevinç var. Hatırda bir tek düşgücünün dokunuşuyla titreşmiş günler kalıyor.

Şairler sevgililerini manzaralar, çiçek bahçeleri, cevherler, gökkuşakları, sabah aydınlıkları ve gece yıldızlarının bolluğuyla süsleyip püslemekte haklıdırlar, çünkü güzellik belirli bir özdeşliğe işaret eder ve bana denizi ve göğü, günü ve geceyi çağrıştırmayan her şey aslında yasak ve hatalı bir şeydir. Hem ufuktaki dağlar gibi dış hatlarla sınırlı olan her türlü surete, ezgili notalara ve uzayın derinliklerine, hem de tüm güzel nesnelere sınırsız ve kutsal olan bir şey karışır. Kutuplanmış ışık, yapıların gizli mimarîsini açığa vurur,[49] *altıncı his* etkin haldeyken ise renklerin, biçimlerin ve jestlerin bir falanca çeşidi, bir öbür çeşidi keskinleşir; sanki bunlar daha içe ait bir ışık hüzmesi yaymakta, şeylerin düzeninde kendi derin toplamını açığa vurmaktadır.

Bu şekil değiştirmenin kuralının ne olduğunu, neden falanca yüz hattı veya tavrın bizi büyülediğini, bir sözcüğün veya hecenin aklımızı başımızdan aldığını bilmeyiz; kesin olan şey, gözü okşayan görüntünün, tavırdaki zarafetin veya bir şiir dizesinin omuzlarımıza kanatlar kondurduğudur; sanki tanrısallık, her yaklaştığında, tıkanıklığın dağlarını bir bir kaldırmakta, onun

---

adına her yıl yapılan ezoterik törenler. Mısır, Pers ve öbür Orta Doğu kültleriyle benzerlikler taşır. Törenlere katılanlara ölümden sonra yaşam bahşedildiğine inanılırdı. Burada Emerson tam olarak, törenler sırasında görünür olan gizemleri, şeylerdeki derinlikli özniteliği kastediyor.

[49] Burada İngiliz bilim adamı Michael Faraday'ın (1791-1867) bir deneyinden söz ediliyor: Saydam cisimlere tutulan kutuplanmış ışık bu cisimlerin kristal iç yapısını ortaya çıkarır.

yerine, zihnin yakından tanıdığı ve onayladığı daha doğru bir hattı lütfedip işlemektedir. Şairin övmeye doyamadığı, güzellikteki o ulu güçtür[50] –dingin ve kararlı çizgiler içerisinde, sınırsız ve kutsal olandır: Kendi gökkubbesinde tüm bilgeliği ve gücü saklayan Güzellik'tir.

Üstün güzellik kendinde ahlâki unsuru mutlaka taşır; ve bana göre, antik heykeller Marcus Aurelius kadar etik olduğu gibi, güzellik de hep, düşüncenin derinliğiyle aynı nispettedir. Kaba ve karanlık yaradılışlar ne kadar süslenseler de sefil bir perişanlık sergilerler; oysa karakter gençliğe ihtişam katar, kırışık cilde, ak saçlara heybet verir. Hakikat tutkunu birine uymaktan başkası gelmez elimizden; ve bizi ahlâki duyarlılığa[51] ortak etmiş olan kadına da: Saçının bukleleri öyle yüce görünür bize. Kültürün, işte böyle, yukarı doğru tırmanan bir ölçeği vardır: Parıldayan bir mücevherin veya al bir lekenin göze sunduğu ilk hoş duyumdan, manzaranın tatlı çizgileri ve ayrıntılarına, insan yüzünün ve bedeninin hatlarına, düşünüşün ve karakterin tavırlardaki işaret ve izlerine, oradan da zihnin tarifsiz gizemlerine doğru tırmanır. Nereden başlarsak başlayalım, adımlarımız oraya yönelir: Süslü koşum takımı donanmış bir atın uyandırdığı zevkten, Newton'ın, üzerinde durduğumuz gezegenin dev bir ağaçtan düşen dev bir elmadan başka bir şey olmadığına dair kavrayışına, oradan da, Platon'un, tüm dünya ve evrenin, aslında her şeyi kendine katan bir Birliğin kaba ve erken yansımaları olduğuna dair algısına – Aklın tapınağına giden merdivenin en üst basamağına doğru bir yükseliş...

---

[50] Orijinal metinde Latincesi de verilmiş: *Vis superba formae*. Bu, Erasmus'un arkadaşı olan hümanist şair Johannes Secundus'un (1511-1536) bir ifadesidir.

[51] *Moral sentiment*.

IX.

YANILSAMALAR

Akın gidin menfur dalgalar,
Akın lanetlenmiş, tapınılmış
Dalgaları dönüşümün:
Demirlemek yok size.
Uyku yok, ölüm yok:
Ölür gibi görünen, yaşıyor.
Doğduğunuz ev,
Dostları ömrün baharının,
İhtiyar adam, genç kız,
Günün telaşı ve mükâfat –
Yitiyor işte hepsi,
Çoktan birer masallar,
Sonraya kalmıyorlar.
Görün yıldızları parıldayan,
Tavanda hain mermerin arasından.[1]
Bilin, gökteki yıldızlar,

[1] Evin sakinleri yaşadıkları yerin kalıcı olacağını düşünmüştür, ancak mermer tavan harap olmuştur ve yıldızlar görünmektedir.

Her daim var olan yıldızlar,
Onlar da geçip gidiyorlar,
Kemerli tavanlarında
Parlayıp sönen ısı-şimşeğine,[2]
Ateşböceğinin uçuşuna benziyorlar.

Geri geldiğinizde
Dalganın döngüsüyle,
Gözünüz ışıltılarda
Ve vahşi çalkantıda,

Ve değişim ve akışın
Sürekli gayretinden
Katılaşarak çıkıyor hava,
Yokluklar ve hiçlikler
Dönüşüyor varlıklara,
Sonu gelmez bir karmaşa
Olsa da yasa ve dünya:
O zaman biliyorsunuz –
O çılgın hengâmede,
Binmiş Proteus'un sırtına[3]
Gidersiniz güce doğru
Ve kalıcılığa.

Birkaç yıl önce, hoş bir topluluk eşliğinde, uzun bir yaz gününü Kentucky'deki Mamut Mağarası'nı[4] keşfetmekle geçirmiştim. Yakındaki kente ve taşraya taş duvar malzemesi sağlayan geniş galerilerden geçerek, mağaranın ağzından altı ila sekiz mil içerideki en iç boşluğa, turistlerin ziyaret ettiği ve yanılmıyorsam

[2] Isı-şimşeği: Sıcak yaz akşamlarında ufukta görülen, gökgürültüsünün eşlik etmediği, şimşeği andıran parıltılar.

[3] Proteus: Yunan mitolojisinde, bildiği hakikati ölümlülerden saklamak için şekilden şekle giren deniz tanrısı. Emerson burada, Platon'un Phaidros'una atıfla, ruhu bir at arabasının sırtında gider gibi hayal ediyor. Yazar, bu denemenin son paragrafında da Platon'u selâmlayacaktır.

[4] *Mammoth Cave*: Emerson bu doğa harikası mağarayı 1850 yılının temmuz ayında bölgede yaptığı bir konferans turu sırasında ziyaret etmiştir. Bu, dünyanın en derin mağaralarından biridir.

Serena'nın Çardağı[5] diye adlandırılan, içi baştanbaşa sarkıt ve dikit olan kovuk ya da ine girmiştik. Tüm günüm günışığından uzak geçmişti. Yüksek kubbeler, dipsiz kuyular görmüştük; gizli saklı şelalelerin seslerini duymuş, üç çeyrek mil içerideki, suları kör balıklarla kaynayan Yankı Nehri'nde[6] kürek çekmiş, "Lethe" ve "Styx"ten geçmiş,[7] bu ürkütücü galerilerde müzik ve tabanca yankıları dinlemiş, heykellerle donanmış süslü odacıklarda sarkıtın ve dikitin her türünü, saçağı, portakal çiçeğini, kenger yaprağını, salkımları, kartoplarını seyretmiştik. Mineral katmanlı katedrallerin tonozları ve kemerlerine fişekler ateşlemiş, dört ortak mühendis olan suyun, kireçtaşının, yerçekiminin ve zamanın karanlıkta inşa ettiği tüm şaheserleri incelemiştik.

Mağaranın gizemleri ve görünümleri, tüm doğal nesnelerin sahip olduğu ve onlarla hovardaca kıyasladığımız başka birtakım hoş şeyleri zavallı gösteren bir tür ululuğa sahipti. Özellikle Doğadaki taklit edici alışkanlığı, onun yeni araçlarla hep aynı ezgiyi mırıldanırken, geceyi gündüze, kimyasal olanı bitkisel olana benzettiğini fark etmiştim. Ancak sonra, hâlâ büyük ölçüde hatırlıyorum, mağaranın sunduğu en iyi şeyin bir yanılsama olduğunu anlamıştım. "Yıldız Odası"[8] olarak adlandırılan yere geldiğimizde, lambalarımız rehberimiz tarafından alınıp söndürülerek kenara konmuştu ve yukarı baktığımızda üzerimizde epeyce ışıltılı parlayan yıldızlarla kaplı, hattâ arada alev alev bir kuyruklu yıldızın da seçilebildiği bir gece göğü görmüş, ya da görür gibi olmuştuk. Tüm gezi topluluğu şaşkınlık ve keyfe gark olmuştu. Müziksever yol arkadaşlarım hisle dolup "Sakin gökte yıldızlar" adlı hoş şarkıyı vesaire söylemişlerdi ve ben de kayalık zemine oturup huzur dolu resmi seyre koyulmuştum. Yarı yanık

---

[5] *Serena's Bower*: Görünüşünden dolayı, Edmund Spenser'ın (1552-1599) *The Faerie Queene*'indeki bir kahramandan esinlenilerek böyle adlandırılmış.

[6] *Echo River*: Yankı yapan akustiğinden dolayı böyle adlandırılmış.

[7] Lethe ve Styx: Yunan mitolojisinde yeraltı dünyası Hades'in ırmakları.

[8] *Star Chamber*: I. Elizabeth devri İngilteresi'ndeki en yüksek mahkemenin adından esinlenilmiş.

bir lambanın ışığını yansıtarak söz konusu harika etkiyi yaratan, üzerimizdeki kapkara tavandaki kristal zerreleriydi.

Aslında, kendi adıma, mağaranın görkemlerinin böyle teatral bir numarayla son raddeye kadar zorlanmasından pek hoşlanmamıştım. Ama bundan önce de sonra da buna benzer pek çok deneyimim oldu; ve özel durumları fazla meraklıca incelemeksizin tatmin olmayı bilmemiz gerekir. Hem sonra, Doğa ile olan iletişimimiz[9] göründüğü gibi değildir. Bulut yığınları, gündoğumu ve günbatımının ihtişamı, gökkuşakları ve kuzey ışıkları aslında çocukken düşündüğümüz kadar kusursuz[10] değildir: Bizim tabiatımız onlarda pek büyük rol oynar. Her şeyin içine duyular karışır ve bunlar bildirdiği her şeye kendi yapılarını katar. Düşünün ki bir zamanlar dünyayı düz ve hareketsiz hayal ederdik. Şu durumda günbatımına hayran olurken, gözün yuvarlayıcı, örgütleyici, resimleştirici güçlerini dışarıda bırakamayız.

Tabiatımızdan gelen bu müdahale, zevkin ve acının da büyük kısmını oluşturur. Başlıca yanlışımız, bizim duruma kattığımız neşeyi durumun bize verdiğine inanmaktır. Esrimektir yaşamak.[11] Kahkaha gazı gibi tatlıdır yaşam: Buz gibi gölün üzerinde gün boyu yağmurda ıslanan balıkçı, demiryolu kavşağındaki makasçı, tarladaki çiftçi, pirinç bataklığındaki siyah adam, sokaktaki züppe, ormandaki avcı, jüri huzurundaki avukat, balodaki dilber –bunların hepsi uğraşılarına, kaynağını aslında kendilerinden alan belirli bir keyif atfederler. Şekere, ekmeğe, ete lezzeti katan, sağlık ve iştahtır. Bir yandan uygarlığımızın bir hayli ilerlediğini hayal eder, diğer yandan kendi köklerimize döner dururuz.[12]

Düşlemlerimizle, hayranlıklarımızla, hissiyatımızla yaşarız. Çocuk, yanılsama yığınları arasında yürür, bunun bozulmasını istemez. Kendi hayali nasıl da tatlı gelir ona! Nasıl da kıymetlidir baronların ve savaşların öyküsü! Kendi kahramanlarından

---

[9] Veya aşinalığımız.

[10] Geometrik düzene sahip veya simetrik olarak yuvarlatılmış anlamında (*spheral*).

[11] Aynı ifade, kitabın ilk denemesi olan "Kader"de de geçmişti.

[12] Hâlâ bizi biz yapan en temel ve ilkel niteliklerimize başvururuz.

beslenirken nasıl da kahramandır! İmgeleme hitap eden kitaplara nasıl bir minnet duyar! Scott'tan, Shakespeare'den, Plutarkhos'tan, Homeros'tan daha iyi bir dost, daha iyi örnek mi vardır ona? Yetişkin kimse başka şeyler için yaşar, ama onların daha gerçek olduğunu kim söyleyebilir? Sokağın tekdüzeliği bile türlü göz yanılgılarıyla doludur. En sıkıcı encümen üyesinin hayatında bile hayaller tüm ayrıntılara sızar, onları gülpembe tonlara boyar. O, hayranlık duyduğu kimselerin tavırlarına ve eylemlerine öykünürken, kendi gözünde yücelir. Zengin bir adama borcunu, fakir birine ödediğinden daha çabuk öder. Devlet veya toplum katındaki falanca liderin selâmını ve takdirini kazanmak ister, ona söyleyebileceği şeyleri düşünüp tartar, belki o kişinin yakınından bile geçmeyecektir, ama neticede görüş ve düşgücü zevkiyle daha mutlu ölecektir.

Akıp gidiyor dünya, yaşamın patırtısı susmuyor. Londra'da, Paris'te, Boston'da, San Francisco'da her daim zirvededir karnaval, maskeli balo. Kimse maskesini yüzünden düşürmez. Oyunun bütünlüğünü ve kurmacasını bozmak münasebetsizlik sayılır. Büyüleniş bahsiyse pek uzundur. Yücedir resim, hattâ Tanrı'dır ressam —ve pek çok yanılsamayı mahveden eleştirmeni kınamamız boşuna değildir. Toplum kendisinin maskesini düşürenleri sevmez. D'Alembert[13] nükteli ama hayli keskin bir dille, "Pusluluk hali sinir bozucudur, çünkü bizi tüm şeyleri o an oldukları gibi görmek zorunda bırakır" demiştir.[14] Hayatın her alanında insanların yanılsamaların kurbanı olduklarını görüyorum. Çocukların, gençlerin, yetişkinlerin, ihtiyarların hepsi ya bir süsün, ya ötekinin peşine takılmışlar. Yanılsama tanrıçası Yoganidra, Proteus, Momos veya Gylfi'nin Kandırılışı[15] —Gücü ne

[13] Jean-Baptiste le Rond d'Alembert (1717-1783): Filozof, fizikçi, matematikçi, müzik kuramcısı. Diderot ile birlikte Ansiklopedi derleyicisidir.
[14] Orijinal metinde ifadenin Fransızcası geçiyor: *Un état de vapeur était un état bien fâcheux, parce qu'il nous faisait voir les choses comme elles sont.* Bir başka deyişle, "Pusluluk bize tüm şeyleri puslu gösterir ve onları o halleriyle almak zorunda kalırız, aslında ne olduklarını bilmeyiz".
[15] *Yoganidra*: Hint mitolojisinde, yanılsamanın kişileşmiş halidir; Maya olarak da geçer; Hint'in üç büyük tanrısından her şeyin özünde olan

olarak adlandırırsanız adlandırın, o, Titanlar'dan her zaman üstün, Apollon'dan her zaman güçlüdür. Pek azdır tanrılara kulak misafiri olabilen, onların sırlarını ifşa edebilen.[16] Yaşam, anlaşılması için yaşanması gereken bir meseller dizisidir. Bilmecedir her şey; bir bilmecenin anahtarı bir başka bilmecedir. Tipideki kar taneleri kadar çoktur yanılsama yastıkları: Bir düşten diğerine uyanırız. Şüphesiz ki oyuncaklar çeşit çeşittir, budalanın niteliğine göre kademe kademe incelmişlik gösterir. Düşünce insanına hoş bir yem gerekir; ayyaşları eğlendirmek kolaydır. Nasıl da kendi çılgınlığıyla sersemlemiştir herkes! Her saat müzikle, bayraklarla, flamalarla sürüp gider debdebeli alay!

Curcunaya kendini kaptırmış neşeli güruhun içinde zaman zaman hüzünlü bakışlı bir çocuk görünür; onun gözleri gösteriyi hak ettiği ihtişamla bezemek için gereken yanılsamalardan[17] yoksundur; meyvelerin ve çiçeklerin tüm ışıltılı bolluğunu aynı kökene doğru sürme eğiliminden mustariptir. Bilim özdeşlik arayışıdır ve bilimsel dürtü her köşede pusuya yatmıştır. Eyalet panayırına gelen bir arkadaşım bana meyve bahçelerimizdeki tüm makbûl armut cinslerinin, sanki belirli bir armut cinsini beğenen biri tarafından seçilip hep aynı kokuya sahip olacak şekilde yetiştirilmiş gibi olduğunu söylemişti; hepsi birbirine benziyormuş. Tıpkı bunun gibi, şekerlemeciyle tartışan bir genci hatırlıyorum: Neymiş efendim, dükkândaki en iyi şekerlemeyi seçmek için kendini paraladığı halde sonsuz çeşit tatlının içinde topu topu iki üç aroma bulabiliyormuş. Ne yapalım? Armutlar ve pastalar iyidir, hoştur, ama şanssızlığınıza sizin gözünüz veya burnunuz gereğinden fazla duyarlıysa, ne diye geri kalan herkesin onlarda bulduğu zevki mahvetmeye çalışırsınız? Bir ke-

---

ve evreni koruyup sürdüren Vishnu'nun gözündeki uykudur. *Momos*: Kahkaha, yergi, alay, eleştiri, kınama tanrısıdır; yazarların ve şairlerin başında gezer; Afrodit ve Zeus'la bile dalga geçer. *Gylfi'nin Kandırılışı*: İskandinav mitolojisinde geçen en eski kral olan Gylfi, tanrıları kandırıp bilgelik sırrı öğreneceğini umarken tanrılar tarafından türlü şekillerde kandırılıp oynatılır.

[16] Yani insanlar pek sık olarak yanılsamalarla yetinmek durumundadır.

[17] Işık kırılmalarından (*refractions*).

resinde bir sürü gevezeliği arasında bir parça incelik de taşıyan nüktedan bir kimseyle tanışmıştım, bulunduğu topluluğu Tanrı'nın iki sıfatı olduğunu ileri sürerek şaşkına çevirmişti: Kudret ve kahkahaseverlik[18] –buna göre, komediyi elden bırakmamak her inançlı kimsenin vazifesiydi.[19] Ve toplum düzeniyle bir hayli ilgili olup gönülden bir bağlılık taşımayan beyefendilerle de – üniversite yöneticileri, valiler, senatörler– karşılaştım; bunlar, karşılarına gelen her tür içki yasağının altına imza atmaktan, İncil topluluklarıyla, misyonlarla, dinî arabulucularla işbirliği yapmaktan, her uysal köpeğe *gel-kuçu-kuçu* diye seslenmekten geri kalmıyorlardı.[20] Aslında toplumsal nezakete o kadar kafayı takmamak gerekir, ama hepimizin o yönde nazik dürtüleri vardır.[21] Örneğin, bahçemden at kestanesi toplamak için müsaade isteyen çocuklara Doğanın oyununa ayak uydurarak, gönülsüzce izin veriyormuş numarası yaptığımda, muzip kandırmacamın sahteliğini anlayacaklar diye korkuyorum, oysa tasalanmaya gerek yok, meselenin büyüsü kat kat, onların çocuksu hayatları kat kat büyüyle örtülü.[22] Geçenlerde harap bir barakada gördüğüm bir alay çocuğun hayatı nasıl da yokluklar içinde ve acıklıydı, gene de o hayatı süslü püslü bir duygusallıkla sararken en talihli çocuklardan aşağı kalmıyorlar, "nice bir kıvanç dolu saatin akıp gittiği, dünyalara bedel kulübeden" söz ediyorlardı. Elbette, barakaların üstünün böyle kat kat örtülmesi taşrada

[18] "Kahkaha atmayı seven" anlamında kullanılmıştır (*risibility*).

[19] Bunu söyleyen kişi, Bostonlı bir tüccardır. Emerson'ın, gene bu alıntının geçtiği, muhafazakârlıkla ilgili bir denemesine bakılırsa, burada şöyle de bir yan anlam vardır: Kilise ve devlet bir komediye dayanır ve bu komedinin sürmesi için "Tanrı'ya bol bol kahkaha attırmak" gerekir.

[20] Yani kendilerini kaptırdıkları bir düş, bir yanılsama söz konusu olmadığı halde iş yapmaktan geri kalmıyorlardı.

[21] Asıl mesele kuru kuruya toplumsal nezaket ve dostane tavırlar değil, yanılsamayı koruyup sürdürebilmektir.

[22] Çocuklar gelip bahçeden kestane toplamak istiyorlar, buna karşılık Emerson izin vermek istemiyormuş numarası yapıyor. Aslında bahçedeki kestaneler yenmeye uygun değil ve yazar bunu belli etmemeye çalışıyor, ama mahallenin çocukları zaten durumun farkındalar ve kestaneleri muhtemelen bir oyunda kullanmak için istiyorlar.

âdettir. Bu anlamda, herkesten çok kadınlar yanılsamanın hem nesnesi, hem krallığıdırlar. Büyülendikleri nispette büyülerler; *Claude-Lorrain*'ler içinden görürler.[23] Onların ekmeği suyu olan kulisleri, sahne ışıklarını, merasimleri onlardan koparıp almaya, bu elinden gelse bile kim cesaret edebilir? Coşkulu duyguların bölgesi öyle içli, öyle dokunaklıdır ki oradaki hava hep seraplara yatkındır.

Kötü evliliklerimiz içinse, bizler suçlu değiliz. Yanılsamalar arasında yaşıyoruz ve bu özel tuzak da ayağımızı yakalamak üzere kurulmuş; hepimiz eninde sonunda ona yakalanıyoruz. Ama başlangıçta nasıl da hınzır olan o kudretli Anne, sanki bize telafi borçluymuşçasına, evliliğin Pandora kutusuna birtakım derin ve esaslı yararlar, benzersiz sevinçler sızdırıyor. Çocukların güzelliği ve mutluluğunda öyle bir haz buluyoruz ki yerinden çıkacak gibi oluyor yürek. En uyumsuz eşleşmelerde bile doğru bir evliliğin kaynaşması olabiliyor. Bakıyorsunuz, İrlandalı ve haspası birbirlerini el üstünde tutuyorlar, itinalı davranıp birbirlerine göz kulak oluyorlar, bir şeyler öğreniyorlar ve her şeye baştan başlayacak olsalar birbirlerini daha akıllıca taşıyacak hale geliyorlar.

Hoşumuza gider orada burada deliyi göstermek –sanki bunun istisnası varmış gibi. Kütüphanesindeki âlimin deliden bir farkı yoktur. Hayatı boyunca sayısız konuşma ve münazara dinlemiş, pek çok şiir ve sayısız kitap okumuş, pek çok dehayla sohbet etmiş olan ben, hâlâ yeni okuduğum her sayfanın kurbanı oluyorum: Marmaduke, Hugh, Moosehead[24] veya başka biri yeni bir tarz veya anlatım geliştirdiğinde, tüm dünyanın daha önce düşünmemiş olduğum o renge bürünmesi halinde daha yürekli ve doğru kılınabileceği hayaline kapılıyorum. Sonra sıvamaya başlıyorum bu yeni boyayı; tutmuyor. Bu, çerçinin kapınıza kadar gelip sattığı çimentoya benziyor; çerçi denediğinde, kırık

---

[23] *Claude-Lorrain*: Büyük manzara ressamı Claude Lorrain'in (1600-1682) adıyla anılan bir gereç; ressamlar tarafından manzarayı değişik renklerde görmek için kullanılırdı.

[24] Marmaduke, Hugh, Moosehead: Emerson'ın türettiği uydurma yazar ve düşünür adları.

çanak çömlek yapışıyor, ama o gittikten sonra elinizde işinize yarayacak bir gıdım çimento kalabilmesi ne mümkün!

Dünyada kendilerini hissettirebilen kimseler, yaradılışlarında bulunan ve nasıl kullanacaklarını bir tek kendilerinin bildiği belirli bir kaderden yararlanırlar. Ancak perdenin bir köşesini kaldırıp ardında ne olduğuna dair kavrayışlarını usulca belli etmedikleri sürece derin bir şekilde ilgimizi çekemezler. Eylem insanlarının büyüsü, onların eylemsel yanları haricinde bir nevi şaraneliğinin ve oyunculuğunun bulunmasından ileri gelir: Sanki iyi bir at olan Gücü yularından tutmuşlardır da, sırtında dörtnala gidebilecekken yürümeyi yeğlemektedirler. Caesar gibi Napoléon'un da entelektüel bir yanı vardır; askerlerin, kaptanların, demiryolu şeflerinin en iyileri görevleri başında değilken belirli bir yumuşaklık takınırlar; ve bu, yanılsamaların varlığına dair iyi niyetli bir itiraftır. Kim onların eğlencesi olmadığını iddia edebilir ki? Kendilerini bu şekilde bölebilmekten âciz, demir gibi kişileri ise, ne tür becerilerle donanmış olurlarsa olsunlar, "şeytan çarpmış", "yıldırıma tutulmuş", kaderin budalası olarak mimleriz.

Hayatta olgunlaşmamız[25] simgeler ve mecaz yoluyla olduğuna göre, işin içinde bir yöntem, vehimler arasında sabit bir ölçek ve çeşitli kademeler olduğunu bilmekte fayda vardır. Kaba maskelerle başlayıp, en ince işlenmiş, güzel maskelere doğru yükseliriz. Kızıl adam, Kolomb'a, "yorgunluğu alan bir otlarının olduğunu" söylemişti; oysa Kolomb, "Hint'e doğudan varma" yanılsamasını kendi heybetli ruhu için her türlü tütünden daha tatmin edici buluyordu. Maddenin geçirmezliğine olan inancımız tüm narkotiklerden daha uyuşturucu değil midir? Oyununuzu mikado çubuklarıyla, toplarla, kadehlerle, atla ve silâhla, arazilerle ve siyasetle oynuyorsunuz, oysa önünüzde daha iyi oyunlar var. Zaman güzel bir oyuncak değil midir? Yaşam size tüm karnavallara bedel maskeler gösterecektir. Ötedeki dağlar zihninize taşınmayı bekler. Avcı'daki[26] hoş yıldız tozu ve nebulaması buğu,

[25] Birinin kendisine sağlanan koruma ve gözetim altında yetişmesi kastediliyor (*tuition*).

[26] Avcı Takımyıldızı, *Orion*.

"Mizar ve Alkor'un hayret verici yılı"[27] size doğru inmeli ve en özel düşüncenizde karşılık bulmalıdır. Ya debdebeli tarihin tüm oyununun ve oyun alanının sizin kendinizden yayıldığı sezgisine varırsanız, güneş de ışınlarını sizden alıyorsa? Nasıl da yaman sorular sormayı öğreniyoruz! Eski insanlar, tapınakları, kentleri ve halkları yutup geriye hiçbir iz bırakmadan yok eden bir büyüye inanırlardı;[28] biz ise insanların zihninden onların ve atalarının sahip olduğu ve herkesi şekillendirmiş olan bütün tanrıcılık ve inanç kalıntılarını silip atacak bir büyünün sırrına varmanın eşiğindeyiz.

Duyuların aldatıcılığı, tutkuların aldatıcılığı vardır; hissiyatın ve aklın yapısal ve yararlı yanılsamaları vardır. Aşkın yanılsaması vardır; sevilen kimsede aslında o kimsenin ailesi, hemcinsleri, yaşı, toplumsal konumu, hattâ insan zihninin ta kendisi için ortak olan ne varsa onların hepsi o kimseye atfedilir. Âşık olan bütün bunlara âşık olur –aslan payını ise Anna Matilda alır. Sanki bir kuleye kapatılıp kalmış olan biri, yerin ve göğün manzarasının görülebildiği biricik pencereden seyrettiği her mucizenin o pencereye ait olduğunu hayal etmektedir. Bir de pek derin bir Zaman yanılsaması vardır, ondan hangimiz kurtulabilmiş, ya da düşüncelerin birbiri ardına *sıralanışı* gibi görünenin aslında bütünlerin nedensel dizilere dağılımı olduğu hükmüne varabilmiştir? Akıl, her zerrenin Doğanın bütününü barındırdığını, zihnin mutlak güce doğru[29] açıldığını görür; sonu gelmez gayret ve yükselişlerde dönüşüm bütünsel olduğu için, eylem kusursuzlaştığında öznenin kendini eylem içinden bilemediğini duyar. En seçkinleri[30] bile aldatan yanılsamalar vardır. Bizzat mucizeyi gerçekleştireni bile aldatan yanılsamalar vardır. O kişi hem bir

---

[27] Mizar ve Alkor: Bir yıldız çifti. Bu ikiliyi çıplak gözle görmek zordur, o nedenle görebilmek çeşitli kültürlerde kutlu bir olay sayılır. İkisinin birbiri çevresinde bir tam tur atması, 190.000 yıl sürer; bu anlamda onların "bir yıllık" döngüsü hayret verici bir genişliği kapsar.

[28] Eski Ahit'te hikâyeleri anlatılan günahkâr Sodom ve Gomora kentlerine atıf yapılıyor.

[29] Veya gücü her şeye yeterliğe (*omnipotence*).

[30] Veya seçilmiş olanları (*the elect*).

şeyleri var eder, hem de bunu yaptığını inkâr eder. Düşünceden varlık bulur dünya, ama her nasılsa aynı düşünce dünyanın varlığından dehşete düşer. Zihnin yasalarını birbiri ardına kabul ederiz; gene de, ardından gelene, o da kabul edilmesi gerektiği halde, direnç gösteririz. Ama bütün ödünlerimiz bizi yeni bir bolluğa yöneltir. Ne olmuş yani, bilim uzay ve zamanı sadece düşünsel biçimler olarak değerlendirip, maddi dünyayı varsayımsal olarak ele alıyorsa ve onunla beraber *iyelik*, hattâ bireylik iddialarımız da silinip gidiyorsa —değil mi ki, eninde sonunda, fikirlerimiz nihai değiller, akışın ve yükselişin kesintisizliği onlara da ulaşıyor ve dün nihai sandığımız düşüncelerin hepsi bugün daha kapsayıcı genellemelere teslim oluyor?

Böylesine oynak unsurlarla iş görürken, değerlendirmelerimizin gevşek ve başıboş olmasına şaşmamak gerekir. Çabalamalı ve tasdik etmeliyiz, oysa ne söylediğimizin ne de eylediğimizin değerini tam olarak kestirebiliyoruz. Bir bakıyorsunuz bulut avucunuz kadar, bir bakıyorsunuz bütün bölgeyi kaplamış.[31] Thor hikâyede Asgard'daki boynuz kadehi içip tüketmeye, kocamış kadınla güreşmeye, koşucu Lok'la koşmaya girişir: Bir bakar ki denizi içmekte, zamanla güreşmekte, Düşünce'yle yarışmaktadır.[32] Hikâye bize görünüşteki hayhuyun ardında Doğanın üst düzey enerjileriyle çekişenleri betimler. Kendimizi kötü ahbapların yanına, sefil bir konuma, bir sürü borcun ve senetlerin, bedeli ödenmesi gereken kırık camların ve satın alınması gereken çömleklerin, etin sütün, şekerin, kömürün arasına düşmüş buluruz. "Ey Tanrılar, yüce ödevler çıkarın yoluma ve böylece kendimi göstereyim" deriz. "Hiç zannetmiyorum" denir bize göklerden: "Çalış didin, eski kabanını ve şapkanı yamala, bağcığını kendin ör; büyük olaylar ve şarabın iyisi ondan sonra." Bütün bunlar pekâlâ vehimdir; tepeden tırnağa tevazu içinde bir metre şerit

[31] İncil, Krallar: 18-44 ve 45'e atıf yapılıyor.

[32] Asgard, Thor, Lok: İskandinav mitolojisinden adlar. Asgard, tanrıların evi de olan bir âlemdir. Thor başlıca tanrılardan biridir; çeşitli sınavlardan geçmeye çalışır, zorluklarla karşılaşır. Lok (Loki) ise kılık değiştirir, kaçar, hattâ uçar gider, ele avuca sığmaz; tanrılara bazen yardımcı olur, bazen engeller çıkarır.

örsek, ya da örebildiğimiz kadarını örsek, pek çok zaman sonra anlarız ki ördüğümüz hiç de pamuk şerit değildir, uzak bir galaksiyi işlemişizdir, iplikler de Zaman ve Doğa'dır.

Bu değişken rüzgârların düzenini yazamayız. Kararsız ruh durumlarımızın ve hassaslığımızın yasasına nasıl nüfuz edelim? Bunlar hepten hiçe değişip durur. Gözlerimizin aradığı dünkü gökkubbenin yerinde bugün bizi içine tıkan bir yumurta kabuğu vardır; kader yıldızlarımızın hangileri ve neredekiler olduğunu bile göremeyiz. Bir günden diğerine, insan hayatının başlıca gerçekleri saklı kalır gözlerimizden. Birdenbire kalkar sis, açığa vurur onları –ve bizler ne çok zaman geçip gitmiş olduğuna hayıflanır, bu şeylere dair herhangi bir işaret bize gösterilmiş olsaydı her şeyin bambaşka olacağını düşünürüz. Yol aniden yükseğe çıkar ve onca zaman dibimizde olup ayırdına varamadığımız tüm dağ sıraları ve zirveler görünüverir. Ancak bu döngüler de belirli bir düzen içindedir; ve bizler değişip duran talihimize ortağız. Eğer yaşam bir rüyalar silsilesiyse, ilâhi adalet rüyalarda da yerini bulur. İyi kimselere görünenler iyidir; başıbozuk istem ise kötü fikirlerin ve kötü bir talihin kırbacını yer. Kuralları ihlal edersek, ana hakikatten koparız. Hastanelerdeki hastalar gibi, bir yataktan diğer yatağa, çılgınlıktan çılgınlığa taşınırız; ve böyle inleyen, sersem, komalık yaratıklardan, yataktan yatağa, yaşamın hiçliğinden ölümün hiçliğine sürüklenen kazazedelerden ne olacağı hiç bilinmez.

Bu yanılsamalar krallığında payandalar ve dayanaklar bulmak için her yanı hevesle yoklarız. Oysa kendi özümüzde katılıkla ve esaslılıkla iş görmekten, her türlü ikiliği ve yanılgıyı kati bir şekilde dışarıda bırakmaktan başka yapacak bir şey yoktur. Bizimle ne oyun oynanırsa oynansın, biz kendimizle oyun oynamamalıyız; iç dünyamızda şaşmaz dürüstlük ve hakikatle iş görmeliyiz. En basit ve çocukça olan doğruluk ve dürüstlük erdemlerinde, karakterin tüm yüceliğinin kökünü buluyorum ben. Düşündüğünüz gibi konuşun, neyseniz o olun, her türlü borcunuza sadık kalın. Bana kalırsa, sağlıklı ve çözüm getirici olarak tanınmayı, sözümü senedim kılmayı, atlanması, boşa harcanması, hasara uğratılması mümkün olmayan her ne varsa o olmayı evrendeki

tüm parlak başarılara yeğlerim. Dostluğun, inancın, şiirin ve sanatın temelinde bu gerçek vardır. İşte bu yüzden tüm yanılsamaların en üstüne veya en altına, dostlar, yabancılar, kader ve talih adına asıl işimize yarayanın biz gerçekten neysek o olduğuna dair en aklı başında saatlerimizde taşıdığımız kanıya rağmen, bizi hâlâ görünüşlere göre iş yapıp yaşamaya yönelten hileyi yerleştiriyorum.

İnsanların söylediklerine bakarak, zengin veya fakir olmanın büyük bir mesele olduğunu düşünürüz, uygarlığımız da bunu dikkate alır. Oysa Kızılderililer, beyaz adamın, endişeyle çattığı kaşları, sürekli çalışıp didinmesi, sıcaktan ve soğuktan korkarak dört duvar arasına kapanmasıyla kendilerine hiçbir üstünlüğünün olmadığını söylerler. Her insanın daimi kaygısı, asla yanlış konumda olmamak ve yaptığı her işte Doğanın ağırlığını arkasında duymaktır. Zenginlik veya fakirlik ince veya kalın birer elbisedir; yaşamlarsa —hepimizin yaşamı— özdeştir. Çünkü koşulları aşıp sürekli öteye geçeriz, varoluşun gerçek değerini tadarız: Tıpkı ayrıntıda farklı olup aynı yasaları yansıtan uğraşlarımız veya ipekler giyinmeyip dondurma yemeyen düşüncelerimiz gibi. Tanrı'yla her saat yüz yüzeyizdir; Doğanın hazzını tanırız.

Eski Yunan filozofları Herakleitos ve Ksenophanes kendilerini bu özdeşlik meselesinde sınamışlardır.[33] Apolloniali Diogenes,[34] atomların aynı malzemeden oluşmuş olmasalar birbiriyle karışıp etkileşemeyeceğini söyler. Ancak, hem temel özdeşliğe hem de bir yanılsama olarak gördükleri çeşitliliğe dair en canlı duyarlılığı, kutsal metinlerinde Hindular dile getirir: "İnsanlı-

[33] Herakleitos (MÖ yak. 535 - yak. 475): Sokrates öncesi İyonya filozofu; "Doğa" eserinde tüm varlıkların aynı unsurun dönüşümleri olduğunu söyler; karşıtlar birlik içindedir; kalıcılık yoktur; yanılsama her yerdedir: her şey akar (*panta rhei*), aynı nehirde iki kere yıkanılmaz. Kolophonlu Ksenophanes (MÖ yak. 570 - yak. 480): Gezgin Yunan filozof ve şair; Yunanların din anlayışını eleştirmiş, her şeyi gören, duyan, bilen ve her şeyi içeren tek bir Tanrı öğretisini yaymaya çalışmıştır.
[34] Apolloniali Diogenes: MÖ 5. yüzyıl Antik Yunan filozofu; ona göre tüm varlıkların kökenindeki temel etken havadır; tüm maddeler ve canlıların bedenleri havadan doğmuştur.

ğı etkileyen '*ben*' ve '*benim*' kavramları, âlemin ulu Ana'sının yanılsamalarıdır. Ey tüm varlıkların efendisi, cehaletten doğan bilgi küstahlığını kov bizlerden!"[35] Ve onlar, insanın en yüce kutluluğunun, onun büyülenmişlikten kurtulmasında yattığına inanırlar.

Akıl, hakikatin mecazlı aktarımlarıyla, istem ise yaşamın yasalarının yanılsamalara büründürülmesiyle uyarılır. Ne var ki bu kılık değiştirmeyle, Gerçeğin ve Doğrunun birliği bozulmaz. Bunlarda asla herhangi bir kafa karışıklığı olmamalıdır. İster uluslar sahnesinde ister Maine veya California'nın en ücra bir köyünde olsun, pek çok tarafın ve eylemcinin olduğu şu kalabalık hayatta aynı unsurlar her gelene aynı seçenekleri sunar; ve o kişi, yaptığı seçime göre mutlak Doğada kendi talihini tespit eder. İranlıların şu tek cümleye sığdırdıklarından öte bir zihin ve ahlâk felsefesi düşünemiyorum:

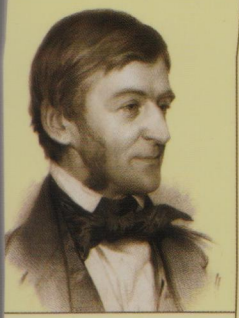
> *Aldanmışsın sen de, bilgeler bilgesiysen de:*
> *Fesada değil, erdeme aldan o halde.*[36]

Rastlantı yoktur, kargaşa yoktur evrende. Her şey düzendir ve dizge. Her tanrı orada, kendi göğünde oturur. Genç ölümlü, gökkubbenin kabul salonuna girer: İşte orada tek başına onlarladır; tek tek tahtlarına çağırarak yağdırırlar üzerine lütufları, meziyetleri. Ama aniden, durup dinmezcesine, yanılsamanın kar fırtınaları kopar. Ölümlü, kendini bir o yana bir bu yana savrulan, hareketine ve yaptıklarına uymak zorunda olduğu engin bir kalabalıkta bulur: Yoksul duyar kendini, öksüz duyar, önemsiz duyar. Divane kalabalık bir oraya bir buraya yönelir, şimdi bu yapılsın, şimdi bu diye hiddetle buyurur. Peki, o kimdir ki onların istemine başkaldırıp kendi yolunu tutsun? Her an onu afallatmak ve ayartmak için yeni değişimler, yeni aldatmaca sağanakları... –Ve an gelir, ortalık durulur, sis bulutu dağılacak gibi olur; işte o zaman o görür ki tanrılar hâlâ etrafındadırlar, tahtlarında otururlar: İşte orada, tek başına onlarladır...

---

[35] Kutsal Hint metni Vishnu Purana'dan.

[36] "Ahlâk-i Celali"den alıntı. Bkz. "Tapınma", dipnot 73.

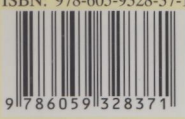

Amerika'ya özgü varoluşun edebi ve felsefi olarak dillendirilmesinde belki de en etkili olan düşünür Emerson'dır. O, sadece Avrupa edebiyat, kültür ve düşünce gelenekleriyle, Antik Yunan ve Roma'yla bağ kurmakla kalmamış, daha kapsamlı ve geniş bir ilgiyle Hint ve Orta Doğu klasiklerine dair hayli derin ve kuşatıcı okumalar da yapmıştır. "*Nasıl yaşamalıyız?*" sorusu etrafında geliştirdiği ve son derece veciz ifadelerle kaleme aldığı bu denemeler toplamı hem onun çok yönlülüğünü ortaya koyar, hem de döneminin hâkim bir figürü ve Amerikan düşüncesinin bir öncüsü olarak Walt Whitman, Emily Dickinson, Henry David Thoreau, William James, John Dewey, George Santayana gibi düşünür, yazar ve şairler üzerinde yarattığı etkiyi daha iyi anlamamızı sağlar.

Hem gerçekçi hem iyimser, derin ve çok yönlü bir yaşam felsefesi inşa etmiş olan Emerson, *Yaşamın İdaresi*'nde bizleri ışıltılı bir düşünce yolculuğuna çıkarıyor. Emerson'ın başyapıtı, yayımlanışından yaklaşık yüz elli yıl sonra, dipnotlandırılmış tam metin olarak ilk kez Türkçe'de...

ISBN: 978-605-9328-37-1

EDEBİYAT